

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**ET-TÛRİBİŞTÎ VE EL-MÛYESSER Fİ ŞERHİ
MESÂBÎHİ'S-SÛNNE ADLI ESERİ**

**Hazırlayan
Moustafa JABAL**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**ET-TÛRİBİŞTÎ VE EL-MÛYESSER Fİ ŞERHİ
MESÂBÎHİ'S-SÛNNE ADLI ESERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Moustafa JABAL**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR**

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Moustafa JABAL

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: **ET-TÛRİBİŞTÎ VE EL-MÛYESSER Fİ ŞERHİ MESÂBÎHİ'S-SÛNNE ADLI ESERİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ..... sayfalık kısmına ilişkin ....../...../2019 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ..... dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. ....../...../2019

Adı Soyadı : Moustafa JABAL
Öğrenci No : 4030739931
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR

Öğrenci Adı/İmza
Moustafa JABAL

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“et-Tûribiştî ve el-Müyesser fi Şerhi Mesâbîhi’s-Sünne Adlı Eseri” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Moustafa JABAL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR danışmanlığında Moustafa JABAL tarafından hazırlanan “et-Tûribiştî ve el-Müyesser fi Şerhi Mesâbihi’s-Sünne Adlı Eseri” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

23./08/2019

JÜRİ:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR

Üye: Prof. Dr. Veli Kayhan

Üye: Doç. Dr. Halil NARLIGÜL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 26/08/19... tarih ve 35... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.....
Doc. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanların huzur ve mutluluk içerisinde yaşamalarını garanti eden İslam dininin temel kaynakları kuşkusuz Kur'an ve Sünnettir. İslam dininin tüm yönleriyle anlaşılabilmesi, Kur'an ve Sünnetin iyi bir şekilde anlaşılmasıyla mümkündür. Ayrıca fert ve toplum sorunlarının çözüme kavuşturulması, bu iki kaynağın doğru bir şekilde anlaşılıp uygun bir dille ifade edilmesine bağlıdır.

Kur'an'ın anlaşılması için pek çok tefsir yazıldığı gibi, sünnetin doğru anlaşılması için de pek çok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de, imam el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eseri üzerine yazılan ilk ve en önemli şerhlerden biri olan et-Tûribişti'nin "*el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbîhi's-Sünne*" adlı şerhidir. et-Tûribişti şerhinde, derin bir anlayış, ince bir kavrayış ve titiz bir araştırma örneği sergilediği için kendisinden sonra gelen şârihler tarafından ilgi görmüş ve itibar kazanmıştır. Fakat günümüzde söz konusu şerhin ve yazarının yeteri kadar tanınmadığı kanaatindeyiz.

et-Tûribişti ve şerhi ile ilgili sadece, *el-Müeyesser*'in matbu nüshasının tahkikini yapan Dr. Abdulhamid Hindevi tarafından tahkikin mukaddimesinde kısa bilgi verilmektedir. Ayrıca *el-Müeyesser* üzerine, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Usûlü'd-Dîn fakültesi hadis ilimleri bölümünde altı araştırmacı tarafından ayrı ayrı doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda her araştırmacı *el-Müeyesser*'in belirli bölümlerini incelemekte ve mukaddimelerinde hem et-Tûribişti hakkında hem de üzerinde çalıştıkları bölümler hakkında bilgi vermektedirler. Yaptığımız kapsamlı tetkikler sonucunda et-Tûribişti ve şerhi ile ilgili müstakil ve kapsayıcı bir çalışma bulunmadığını tespit edince bu araştırmayı yapmaya kara verdik. et-Tûribişti'nin *el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbîhi's-Sünne* adlı eserinde izlediği şerh metodunu, *el-Müeyesser*'i baştan sona dikkatli bir şekilde inceleyerek ortaya koymaya çalıştık.

"et-Tûribişti ve el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbîhi's-Sünne Adlı Eseri" isimli bu çalışmamız, başta giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde imam el-Begavî ve Mesâbîhu's-Sünne adlı eseri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra et-Tûribişti'ye kadar hadis şerh faaliyetlerine temas edilmiştir. Birinci bölümde et-Tûribişti'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. *el-Müeyesser*'in metodu başlığını verdiğimiz ikinci bölümde, eserin tanıtımı, kaynakları, kaynaklardan yararlanma

metodu ve kullandığı kaynakları ele alındıktan sonra, et-Tûribiştî'nin şerhinde hem sened hem de metin açısından yaptığı tüm faaliyetler örnekler vererek detaylı bir şekilde incelenmiş ve izlediği şerh metodu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise *el-Müyyesser'in* değeri; kendisinden önceki şârihlerin et-Tûribiştî üzerindeki etkileri, et-Tûribiştî'nin kendisinden sonraki şârihlere etkisi ve *el-Müyyesser'in* genel olarak hadis şerhleri ve özellikle *Mesâbihu's-Sünne* şerhleri arasındaki yeri ve önemi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Bu araştırmanın gün yüzüne çıkmasında çok büyük katkı ve yardımlarını gördüğüm ve her kademedeki çalışmalarımı denetleyen ve yol gösterici uyarılarını esirgemeyen muhterem hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyar'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca araştırmamın Türkçe ifade açısından daha iyi hale gelmesi konusunda yardımlarını esirgemeyen dâhiliye uzmanı Dr. Ünal Polat, Ramazan Koltuk, Ali Osman Erdem ve tüm hocalarıma ve çalışmam boyunca her türlü fedakârlığı ortaya koyan aileme de çok müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Moustafa JABAL

Ağustos 2019

ET-TÛRİBİŞTÎ VE EL-MÛYESSER Fİ ŞERHİ MESÂBÎHİ'S-SÛNNE ADLI ESERİ

Moustafa JABAL

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYAR**

KISA ÖZET

Hadis edebiyatının önemli eserlerinden biri olan el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'sine kendisinden sonra gelen âlimler tarafından hak ettiği değer verilmiş ve onun üzerine onlarca çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk ve en önemlilerinden bir tanesi de et-Tûribiştî'nin "*el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbîhi's-Sünne*" adlı şerhidir. Bu eserin müellifi et-Tûribiştî'nin hayatı, eserleri, mezkûr esrinde izlemiş olduğu şerh metodu ve söz konusu eserin hadis şerh edebiyatındaki yeri tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır. Bu şerhin kendisinden önceki şerhlerden en önemli farkını, fıkıh ağırlıklı bir şerh olmaması, hadis şerhçiliğinde daha önce hiç kimse tarafından dile getirilmeyen noktaları içinde barındırması, müellifin kaynaklardan yararlanma konusundaki titizliği ve daha sonra gelen şârihlerin bu eseri ana kaynak olarak kullanması gibi önemli özellikler oluşturmaktadır. Tez giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte imam el-Begavî ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eseri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra et-Tûribiştî'ye kadar hadis şerh faaliyetlerine temas edilmiştir. Birinci bölümde et-Tûribiştî'nin hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde *el-Müeyesser'in* tanıtımı, kaynakları, müellifin kaynaklardan yararlanma metodu ve kullandığı kaynaklar ele alındıktan sonra et-Tûribiştî'nin şerhinde hem sened hem de metin açısından yaptığı tüm faaliyetler örneklerle birlikte detaylı bir şekilde incelenmiş ve izlediği şerh metodu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise *el-Müeyesser'in* değeri; kendisinden önceki şârihlerin et-Tûribiştî üzerindeki etkileri, et-Tûribiştî'nin kendisinden sonraki şârihlere etkisi ve *el-Müeyesser'in* genel olarak hadis şerhleri ve özellikle *Mesâbîhu's-Sünne* şerhleri arasındaki yeri ve önemi gibi konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: et-Tûribiştî, el-Müeyesser, el-Begavî, Mesâbîhu's-Sünne, Şerh, Metot.

TURBISHTI AND AL-MUYASSAR FI SHERHI MESABIH AL-SUNNAH**Moustafa JABAL****Erciyes University Institute of Social Sciences
Master Thesis, June 2019
Advisor: Dr. Ahmet UYAR****ABSTRACT**

One of the most important studies in Hadith literature, al-Begavi's Mesabih al-Sunnah has received the value it deserved by the scholars who came after and tens of studies were performed upon this. One of the first and most important of these studies is the commentary of Turibishti by the name of "al-Muyassar fi Sherhi Mesabih al-Sunnah". The life of the author of this study Turibishti, his studies, his method of interpretation that is seen in the mentioned commentary and the place of the study in the hadith literature of this work is the main subject of our thesis. Important features as; the absence of fiqh-weighted commentary, inclusion of points that are not previously mentioned by anyone in hadith commentary, the author's meticulousness in using resources and the usage of this work as the main source by the subsequent commentators; constitute the most important difference from the commentaries before it. Thesis consists of introduction and three parts. Imam al-Begavi and Mesabih al-Sunnah were briefly described at the introduction, and hadith commentation activities have been mentioned until Turibishti. In the first chapter, the life and the studies of Turibishti were introduced. In the second chapter; after the introduction of al-Muyassar, his sources, author's method of benefiting from the sources, and the resources used by him; all the activities Turibishti has done both in terms of sened and text in his commentary were examined in detail, together with the examples and the commentary method that he followed, were revealed. In the third chapter, the value of al-Muyassar; the influence of the predecessors on Turibishti, effect of Turibishti on the successor commentators and issues as the place and importance of al-Muyassar among the hadith commentaries, especially Mesabih al-Sunnah commentaries were examined.

Keywords: Turibishti, Al-Muyassar, Al-Begavi, Mesabih al-Sunnah, Commentary, Method.

İÇİNDEKİLER

ET-TÛRİBİŞTÎ VE EL-MÛYESSER Fİ ŞERHİ MESÂBÎHİ'S-SÛNNE ADLI ESERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
KISA ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
A. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	1
II. el-Begavî ve Mesâbîhu's-Sünne.....	3
III. et-Tûribîştî'ye Kadar Hadis Şerh Faaliyetleri	6

1. BÖLÜM

et-TÛRİBİŞTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	9
1.1.1. Adı, Nesebi ve Doğumu	9
1.1.2. Yaşadığı Dönem	10
1.1.3. Kişiliği ve İlmi Şahsiyeti.....	12
1.1.4. Hocaları.....	14
1.1.5. Öğrencileri.....	14
1.1.6. Vefatı.....	15
1.1.7. Âlimlerin et-Tûribîştî Hakkında Görüşleri.....	16
1.2. Eserleri	17

1.2.1. Mahtut Olanlar	17
1.2.2. Matbu Olanlar.....	18

2. BÖLÜM

EL-MÜYESSER'İN METODU

2.1. Eserin Tanıtımı	19
2.1.1. Yazılış Gayesi ve İsmi	20
2.1.2. Matbu Nüshaları	22
2.1.3. Kaynakları.....	24
2.1.3.1. Şifahi Kaynakları	26
2.1.3.2. Yazılı Kaynakları	26
2.1.3.2.1. Hadis Eserleri	26
2.1.3.2.2. Garibü'l-Hadis Kaynakları	28
2.1.3.2.3. Hadis Şerhleri	32
2.1.3.2.4. Hadis Usulüne Dair Eserler	34
2.1.3.2.5. Ulumu'l Kur'an'a Dair Eserler	35
2.1.3.2.6. Fıkh'a Dair Eserler	36
2.1.3.2.7. Arap Dili ve Belağatı'na Dair Kaynaklar	36
2.1.3.2.8. Ricâl İlmüne Dair Kaynaklar	40
2.1.3.2.9. Diğer Kaynaklar	42
2.1.3.3. Kaynaklardan Yararlanma Metodu	43
2.1.3.4. Kullandığı Kaynakların Değerlendirilmesi	46
2.2. et-Tûribişti'nin Şerhinde İzlediği Metot	47
2.2.1. Hadisleri Senet Açısından Değerlendirmeye Tabi Tutması.....	49
2.2.1.1. Hadislerin Sahabî Ravisini Belirtmesi	50
2.2.1.2. Ravilerin İsim, Neseb ve Künyelerini Tashih Etmesi	51
2.2.1.3. Sıhhat Bakımından Hadisleri Değerlendirmesi	53
2.2.2. Hadisleri Metin Açısından Değerlendirmeye Tabi tutması	62
2.2.2.1. Bab Başlıklarını Değerlendirmesi.....	63
2.2.2.2. Hadislerin Kelimelerini Şerh Metodu	63
2.2.2.2.1. Kelimelerin Ayetlerle İzahı.....	65
2.2.2.2.2. Kelimelerin Hadislerle İzahı.....	65

2.2.2.2.3. Sarf ve Nahiv Açısından Kelime Tahlilleri	66
2.2.2.2.3.1. Bazı Kelimelerin İstikaklarına Yer Vermesi.....	66
2.2.2.2.3.2. Kelimelerin Değişik Sigalarına İşaret Etmesi	67
2.2.2.2.3.3. Kelimelerin Değişik Okunuşlarına İşaret Etmesi.....	68
2.2.2.2.3.4. Gramer Tahlilleri Yapması	69
2.2.2.2.4. Kelimelerin İzahlarında Dil Âlimlerinin Görüşlerinden Faydalanması	70
2.2.2.3. Hadislerin Muhtevasını Şerh Metodu	73
2.2.2.3.1. Muhtevanın Ayetle İzahı.....	73
2.2.2.3.2. Muhtevanın Hadislerle İzahı.....	74
2.2.2.3.3. Muhtevanın Sahabe, Tabiûn ve Diğer Âlimlerin Görüşleriyle İzahı	77
2.2.2.3.4. Muhtevanın Kendi Görüşleriyle İzahı.....	81
2.2.2.3.5. Hadisler Arasında Görülen İhtilafları Çözmesi ve Değerlendirmesi.....	85
2.2.2.3.6. Nesih Vaki Olan Hadisleri Tespiti	90
2.2.2.3.7. Sebeb-i Vurud ile Hadisleri Açıklaması	92
2.2.2.3.8. Hadislerdeki Fıkhi Hükümleri Açıklaması.....	93
2.2.2.3.9. Hadislerdeki İ'tikada Ait Meseleleri Açıklaması	98
2.2.2.3.10. Ehl-i Bidat'a Karşı Tutumu.....	101
2.2.2.3.11. Hadislerin Yanlış Yorumlarına İşaret Etmesi	101
2.2.2.3.12. Kelimenin Meczâî Manalarına İstinaden Muhteva Tahlili	102
2.2.2.3.13. Şiirlere ve Darb-ı Mesellere İşaret Ederek Hadisleri İzahı	103
2.2.2.3.14. Hadisleri Tarihi Bilgilerle İzahı	105
2.2.2.3.15. Hadislerde Zikredilen Kişiler Hakkında Bilgi Vermesi	107
2.2.2.2.16. Hadislerde Müphem Olarak Geçen Yer ve Şahıs İsimlerini Belirtmesi	108
2.2.2.3.17. Hadisin İzahı ile İlgili Farklı Görüşler Arasında Tercihle Bulunması.....	111
2.2.2.4. Hadisleri Metin Tenkidine Tabi Tutması	114
2.2.2.4.1. Hadisin Kur'ân'a Arzı	114
2.2.2.4.2. Aynı Hadisin Farklı Tariklerinin Birbirine Arz Edilmesi.....	115
2.2.2.5. et-Tûribiştî'nin el-Begavî'yi Tenkidi.....	123

3. BÖLÜM

EL-MÜYESSER'İN DEĞERİ

3.1. Kendisinden Önceki Şârihlerin et-Tûribiştî Üzerindeki Etkileri	128
3.2. et-Tûribiştî'nin Kendisinden Sonraki Şârihlere Etkisi.....	130
3.3. el-Müyesser'in Genel Olarak Hadis Şerhleri Arasındaki Yeri ve Önemi...	137
3.4. El-Müyesser'in Mesâbîhu's-Sünne Şerhleri Arasındaki Yeri ve Önemi	139
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	144
EK	157
ÖZ GEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
H.	: Hicri
Had.	: Hadis numarası
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladi
No.	: Numarası
ö.	: Ölümü/Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
tahk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.b.	: Ve benzeri

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmamız, el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-Sünne*'si üzerine yapılan şerhlerden biri olan et-Tûribiştî'nin (ö. 661/1263) “*el-Müyesser fi Şerhi Mesabihi's-Sünne*” adlı şerhidir. Bu eserin müellifi et-Tûribiştî'nin hayatı, eserleri, mezkûr esrinde izlemiş olduğu şerh metodu ve söz konusu eserin hadis şerh edebiyatındaki yeri tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır. et-Tûribiştî bu eserini, kendinden önce yazılmış hadis şerhlerini dikkate alarak ve zamanının en meşhur müelliflerinden istifade ederek meydana getirmiştir. Biz bu çalışmada, et-Tûribiştî'nin *el-Müyesser* adlı eserinin kaynaklarını ve müellifin eserinde izlemiş olduğu şerh metodunu tespit etmeye gayret ettik.

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için pek çok tefsir yazıldığı gibi, sünnetin doğru anlaşılması için de pek çok şerh yazılmıştır. İslam âlimleri, asırlarca bu iki kaynağın doğru bir şekilde anlaşılması için gereken çaba, gayret ve çalışmayı ortaya koymuştur. Netice olarak çok kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Bu tür çalışmaları yapan âlimlerin tanınması, kişiliklerinin ve eserlerinin bilinmesi, uyguladıkları usul ve metot esasların ortaya çıkarılarak ilim dünyasına sunulması, fevkalade önemli ve elzemdir. Yaptığımız bu çalışma ile et-Tûribiştî ve onun kaleme aldığı şerh üzerinden hadis şerhçiliğinin tarihi seyrinin ve şerhlerin bir birleriyle olan alakalarının netlik kazanmasına katkı sağlamayı da hedeflemekteyiz.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmamızda et-Tûribiştî'nin *el-Müyesser* adlı eserinde takip ettiği metodu tespit etmeye çalıştık. *el-Müyesser*'in metodunu belirleyebilmek için öncelikle Hattâbî (ö. 388/998), el-Begavî (ö. 516/1122), Kirmânî (ö. 786/1384) ve Kastallânî (ö. 923/1517) gibi âlimlerin eserlerinde izledikleri şerh metodunu ele alan çalışmaları incelemekle işe başladık. Bu çalışmalarda altı çizilen hususları da dikkate alarak kendi çalışma

planımızı oluşturduk. Daha sonra el-Müeyesser’i baştan sona titiz bir şekilde okuyup tetkik ederek, ele aldığımız hususları vuzuha kavuşturacak bilgileri derledik.

Tezimizin dışında, *el-Müeyesser*’in tahkikini yapan Dr. Abdülhamid Hindevi tarafından tahkikin mukaddimesinde et-Tûribiştî ve şerhi ile ilgili kısa bilgi verilmektedir. Ayrıca *el-Müeyesser* üzerine, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Usûlü’-d-Dîn fakültesi hadis ilimleri bölümünde altı araştırmacı tarafından ayrı ayrı doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda her araştırmacı *el-Müeyesser*’in belirli bölümlerini incelemekte ve mukaddimelerinde hem et-Tûribiştî hakkında hem de üzerinde çalıştıkları bölümler hakkında bilgi vermektedirler. Dr. Fehd b. İbrahim b. Abdillâh Şemsan tezini internette yayınladığı için tezinden istifade etme imkânı bulduk. Diğer tezlere ise maalesef ulaşma imkânı bulamadık. Bunun yanında Kütüb-i Sitte ve diğer temel hadis kaynaklarıyla birlikte garibü'l-hadis, hadis usulü, ricâl ve terâcim kaynakları da tezimizde müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Ale'l-Ebvab hadis kaynaklarından hadislerin yerini gösterirken (İmam Müslim’in Sahihi dâhil), kitab adı ve bab numarasına işaret ettik. Bunun dışında et-Tûribiştî’nin kendisinden önce ve sonra yazılan hadis şerhleri başta olmak üzere birçok eserden de yararlanmaya çalıştık.

“et-Tûribiştî ve el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbihi’s-Sünne Adlı Eseri” isimli bu çalışmamız, başta giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Girişte imam el-Begavî ve *Mesâbihu’s-Sünne* adlı eseri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra et-Tûribiştî’ye kadar hadis şerh faaliyetlerine temas edilmiştir. Birinci bölümde et-Tûribiştî’nin hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde *el-Müeyesser’in* tanıtımı, kaynakları, müellifin kaynaklardan yararlanma metodu ve kullandığı kaynaklar ele alındıktan sonra, et-Tûribiştî’nin şerhinde hem sened hem de metin açısından yaptığı tüm faaliyetler örnekler vererek detaylı bir şekilde incelenmiş ve izlediği şerh metodu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise *el-Müeyesser’in* değeri; kendisinden önceki şârihlerin et-Tûribiştî üzerindeki etkileri, et-Tûribiştî’nin kendisinden sonraki şârihlere etkisi ve *el-Müeyesser*’in genel olarak hadis şerhleri ve özellikle *Mesâbihu’s-Sünne* şerhleri arasındaki yeri ve önemi gibi konular incelenmiştir.

II. el-Begavî ve Mesâbîhu's-Sünne

el-Begavî'nin tam adı Ebû Muhammed Muhyis-Sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-el-Begavî'dir.¹ el-Begavî'nin doğum tarihiyle ilgili Yâkut b. el-Hamevî, H. 433/1041 yılının Cumâde'l-ûlâ ayında, Zirikli ise H. 436/1044 yılında doğduğunu belirtmektedir.² Doğum yeri olan Horasan'nın Merverrûz ile Herat arasında bulunan Bağşûr veya Bağ kasabasına nispetle el-Begavî denmiştir.³ el-Begavî'nin Çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlim tahsili için Merverrûz'a göç etmiş ve orada zamanının büyük âlimlerinden Şâfiî fakihî Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'den fıkıh ve hadis okumuştur. Horasan illerini dolaşıp Ebû Ömer Abdülvâhid el-Melîhî, Ebû'l-Hasan Ali el-Cüveynî, Ebû Bekir Ya'kub es-Sayrafî gibi hocalardan çeşitli dersler almıştır.⁴ Merverrûz'a yerleşen el-Begavî,⁵ burada hadis, fıkıh ve tefsir gibi ilimleri tahsil etmiş, bu ilimlerde derinleştikten sonra⁶ birçok talebe okutmuş ve çok değerli eserler te'lif etmiştir. Seçkin talebeleri arasında, Hafede diye tanınan Ebû Mansûr Muhammed el-Attârî, Ebû'l-Fütûh Muhammed b. Muhammed et-Tâî, Ebû'l-Mekârim Fazlullah en-Nûganî yer almaktadır.⁷ Arap ve Fars dillerinde eser yazmış olan el-Begavî'nin çalışmaları hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerine dairdir. Bu ilimlerle ilgili yazdığı en önemli eserleri *Şerhu's-Sünne*, *Mesâbîhu's-Sünne*, *et-Tehzîb* ve *Me'âlimü't-Tenzîl*'dir.⁸ İmam el-Begavî'den bahseden biyografik kaynakların çoğu, takvâ ve zühd sahibi bir kişi olduğundan bahsetmektedir. Kaynakların vermiş olduğu bilgilerden anlaşılıyor ki, onun riyâ ve gösterişten uzak, basit ve sâde bir yaşayışı vardır.⁹

¹ **Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el- ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, tahk,Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, I-XXV, Üçüncü Baskı, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1985, XIX, 439.

² **Yâkut el-Hamevî**, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-VII, İkinci Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1995, I, 468; **Ziriklî**, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî (1893-1976), *el-A'lâm*, I-VIII, On Beşinci Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 2002, II, 259.

³ **Yâkut**, el-Hamevî, I, 467; **Ziriklî**, II, 259.

⁴ Zehebî, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, XIX, 440.

⁵ **Dâvûdî**, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî ed-Dâvûdî (ö. 945/1539), *Tabakatü'l-Müfessirin*, I-II, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I, 162.

⁶ **İbn Kesîr**, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Dârû'l-Fikr, Beyrut 1986, XII, 193.

⁷ Zehebî, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, XIX, 441.

⁸ Zehebî, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, XIX, 439, 440.

⁹ Zehebî, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, XIX, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Birinci Baskı, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, IV, 38; **İbn Hallikân**, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'u*

el-Begavî'nin ölüm tarihini H. 510/ 1117 olarak gösterenler olduğu gibi,¹⁰ H. 516/1122 olarak gösterenler de vardır.¹¹ Fakat Merverrûz'da ve Şevvâl ayında vefat ettiğini konusunda her hangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

İmam el-Begavî *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserinin mukaddimesinde eserin metodu ve yazılış gayesini şöyle açıklamaktadır:

Bu eser, Peygamberimizden gelen ve hadis imamlarının da eserlerinde zikrettiği, insanların karanlıklarını aydınlatan hadisleri ihtiva etmektedir. Kendini ibadete veren insanların Allah'ın kitabıyla birlikte sünnetten de nasiplerini alarak kendilerini adadıkları ibadetlerine yardımcı olsun diye bu hadisleri topladım. Uzatmamak ve hadis âlimlerinin nakline güvendiğim için hadislerin senedlerini zikretmedim. Ancak bazı hadisleri aktarırken bir gereklilik olduğunda Peygamberimizden hadisi nakleden sahabînin ismini zikrettim. Eserimde geçen hadisleri sıhâh ve hısân olarak iki kısma ayırdığımı göreceksiniz. Burada sıhâh ifadesinden maksadım imam Buhârî veya Müslim'in sahihlerinde zikrettiği hadislerdir. Hısân ifadesinden maksadım ise Ebû Davûd ve Tirmizî gibi hadis âlimlerinin kitaplarında zikrettikleri hadislerdir. Bu kitaplarda geçen hadisler adil raviiden adil raviye aktarılan çoğu sahih hadisler olmasına rağmen, bu hadisler Buhârî ve Müslim'in koyduğu yüksek dereceli sened sıhhat şartlarına ulaşmayan hadislerdir. Bu kitaplarda geçen zayıf ve garip hadisleri zikredeceğim ve durumlarını açıklayacağım. Münker ve mevzu hadisleri ise kitabıma almayacağım.¹²

el-Begavî'nin eserinin mukaddimesinde dile getirdiği bu açıklamalardan yola çıkarak eser hakkında şu bilgileri aktarabiliriz:

1. el-Begavî eserinde sadece Peygamberimizin hadislerini zikretmiştir. Sahabe ve tâbiûn sözlerine yer vermemiştir.
2. Bu eser, hadis, fıkıh ve tefsir gibi farklı alanlarda uzmanlaşan âlimler değil, insanların geneli düşünülerek yazılmıştır.
3. el-Begavî eserinde zikrettiği hadislerin senedlerini hem uzatmamak hem de hadisleri nakleden âlimlere güvendiği için zikretmemiştir. Bu bağlamda Hatîb et-Tebrîzî *Miškâtü'l-Mesâbih* adlı eserinin mukaddimesinde şöyle demektedir:

Ebnâ'î'z-Zamân mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Esbetühü'l-Ayân, tahk, İhsân Abbas, I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, II, 137.

¹⁰ Zirikli, II, 259; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 136.

¹¹ Zehebî, Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ, XIX, 442; Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, IV, 38; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 137; **Kâtib Çelebi**, Mustafa b. Abdullah Hacı Halîfe Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941, I, 1, 195, 397, 517, 599, II, 1040, 1498, 1726; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, tahk, Mahmut Abdülkâdir el-Arnaût, I-VI, İrcica Yayınevi, İstanbul 2010, II, 57.

¹² **Begavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-Sünne*, tahk, Dr. Yusuf el-Mer'aşlı ve diğerleri, I-IV, Birinci Baskı, Dâru'l-Mârifet, Beyrut 1987, I, 54.

“el-Begavî sika bir ravi olduğu için her ne kadar nakli sened gibi olsa da eserinde hadislerin senedlerini zikretmeyerek ihtisar yöntemini izlediği için bazı âlimler tarafından tenkit edilmiştir”.¹³ Ayrıca eserinde zikretmediği hadislerin senedlerini öğrenmek için el-Begavî'nin *Şerhu's-Sünne* ve *Me'âlimü't-Tenzil* gibi eserlerine müracaat etmek mümkündür.¹⁴

4. el-Begavî, eserinde zikrettiği hadislerin sahabi ravisini gerekli gördüğünde zikredeceğini ifade etmektedir. Fakat *Mesâbihu's-Sünne*'nin matbu nüshalarını incelediğimizde hadislerin çoğunda sahabi ravilerinin ismi geçmektedir. el-Begavî'nin esrinin mukaddimesindeki ifadelerine dayanarak *Mesabihi's-Sünne* hadislerinin çoğunluğunda sahabi isminin zikredilmesinin el-Begavî'den değil kendisinden sonraki âlim ve nüssâhlardan kaynaklandığı kanaatindeyiz.¹⁵
5. Begavi eserinde zikrettiği hadisleri sıhah ve hısân şeklide bir ayrıma tabi tutmuştur. Ancak söz konusu ayırım, hem diğer eserlerinde hem de kendisinden önce veya sonra gelen hiçbir âlim tarafında uygulanmamıştır.¹⁶ Ayrıca imam el-Begavî'nin sıhah ve hısân ile ilgili özel terim tanımlaması ve izlediği bu metot, İbnü's-Salâh ve Nevevî gibi hadis âlimleri tarafından diğer âlimlere muhalefet ettiği ve yanlış olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁷
6. el-Begavî eserinde zayıf ve garib hadisleri zikredip açıklayacağını, münker ve mevzu hadisleri ise zikretmeyeceğini dile getirmektedir. el-Begavî eseri için koymuş olduğu söz konusu yönleme büyük ölçüde sadık kalmıştır. Fakat eserinde zayıf ve Mürsel hadisler bulunmasından dolayı bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca el-Kazvînî, el-Begavî'nin eserinde on sekiz tane mevzu hadisin olduğunu iddia etmiştir. İbn Hacer kazvinin söz konusu iddiasına cevap niteliğinde bir risale yazmıştır.¹⁸

¹³ **Hatîb et-Tebrîzî** (ö. 741/1340), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, tahk, Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, I-III, Üçüncü Baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985, I, 3.

¹⁴ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 57.

¹⁵ et-Tûribiştî bu görüşü, el-Müyesser adlı eserinde desteklemektedir. **et-Tûribiştî**, Fazlullâh b. Hasan b. Hüseyin b. Yusuf et-Tûribiştî el-Hanefî (ö. 661/1263), *el-Müyesser fi Şerhi Mesabihi's-Sünne*, tahk, Abdulhamid Hindevi, I-IV, İkinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 2008, I, 33.

¹⁶ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 57.

¹⁷ **İbnü's-Salâh**, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ma'rifetu Envâ'i İlmi'l-Hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)*, tahk, Nûreddin İtr, Dârü'l-Fikr, Suriye ve Dârü'l-Fikr'il-Muasır, Beyrut 1986, 37; **Nevevî**, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *et-Takrîb ve't-Teyzîr li(fî)-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, tahk, Muhammed Osman el-Haşî, Birinci Baskı, Dârul-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1985, 30.

¹⁸ Bu risalenin tamamını Dr. Yusuf el-Mer'aşlı *Mesâbihu's-Sünne*'nin tahkikinin mukaddimesinde aktarmaktadır. bkz. Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 77-95.

7. el-Begavî eserini ale'l-ebvâb düzenlemiştir. O, eserini ilk önce kitaplara daha sonra ise bablara göre taksim etmiştir. Eser yirmi sekiz kitap ve 4931 hadisten meydana gelmektedir.¹⁹

el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eseri hadis edebiyatının önemli eserlerinden biri olmuştur. Kendisinden sonra gelen âlimler tarafından hak ettiği değer verilmiş ve onun üzerine şerh, tahrir ve ihtisar niteliğinde onlarca çalışma yapılmıştır.²⁰

III. et-Tûribiştî'ye Kadar Hadis Şerh Faaliyetleri

Hadi şerh ilmi “Arapçanın kurallarına ve şeriat usullerine uyarak Peygamberimizin hadislerinden murat edilen manayı güç yettiği kadar araştırmak” anlamına gelmektedir.²¹ Bu tariften anlaşıldığı gibi hadis şerh ilminin temel amacı Peygamberimizden gelen bilgilerin ve Peygamber efendimizin hadislerinden kast ettiği mananın doğru bir şekil anlaşılmasıdır. Hadis şerhçiliğinin doğuşuyla alakalı olarak şerh faaliyetinin Peygamber efendimiz döneminde başladığını rahat bir şekilde söylememiz mümkündür. Sahabe Hz. Peygamberin sözlerinden ya da fiillerinden anlamadığı noktaları sağlığında kendisine doğrudan sorup öğrenme imkânına sahipti.²² Onun vefatından sonra bu ihtiyacı aralarında daha bilgili olanlara sorarak gidermişlerdir.²³ Bütün bu çabalar bireysel gereksinimlerle gündeme gelmiştir. Kişilerin hadisleri öğrenme arzuları ve bundan neşet eden hadis nakli hep Hz. Peygamberin gösterdiği doğrulara göre yaşama çabalarına dayanıyordu. Dolayısıyla bu dönemin ayırıcı özelliklerinden biri olarak, rivayetlere ilginin ‘anlama’ çerçevesinde kaldığı görülmektedir.²⁴ Yazma faaliyetleri bablara göre düzenli bir tasnif sistemine tabi tutulmamış; bilakis hadis metinlerini ezberlemek ve kontrol etmek için

¹⁹ Bu sayı, çalışmamızda yararlandığımız *Mesâbîhu's-Sünne*'nin matbu nüshaları incelenerek elde edilmiştir.

²⁰ Dr. Yusuf el-Mer'âşli *Mesâbîhu's-Sünne* üzerine kırk üç çalışma olduğunu tespit etmiş ve her bir çalışma hakkında bilgi vermiştir. bkz. Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, I, 63.

²¹ **Taşköprizâde**, Ahmed b. Mustafa (ö.968/1561), *Miftâhu's-Sa'ade ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevzû'âti'l-'Ulûm*, I-III, Birinci Baskı, Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985, II, 341.

²² **Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, tahk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil Karabelli, I-VII, Birinci Baskı, Dârû'r-Risâle el-Alemiyye, Beyrut 2009, Salât, 9.

²³ **Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, tahk. Dr. Mustafa el-Buğa, VII, Beşinci Baskı, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, Salât, 5.

²⁴ **Zişan**, Türcan, *Hadis Şerh Geleneği*, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 19.

oluşturulmuştur.²⁵ İkinci asırdan itibaren başlayan²⁶ ve üçüncü asırda olgunlaşan bir çizgiye sahip olan tasnif süreci, münferit bablı eserlerden sonra²⁷ muhtelif babların toplandığı eserlerin,²⁸ sonrasında da muhtelif babların kitap denilen ana başlıklara altında toplayan eserlerin yazılması şeklinde gelişmiştir.²⁹

Tasnifin anlama ve yorumlama faaliyetini ilgilendiren bir yönü vardır. Belli bir babın altına dizilen rivayetler, o bab başlığıyla doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte bazı bab ve hadis sevkinde konunun farklı yönlerini görme ve bir sonuca, bir bütünlüğe varma amacı da güdülebilmektedir.³⁰

Bu bakımdan hadislerin tasnif süreci, hadis şerhçiliği için bir çerçeve oluşturmuştur.³¹ Hicri birinci asrın son yıllarından itibaren anlaşılmayan noktaları ne Hz. Peygambere ne de sahabeye sorma imkânı kalmıştır. İnsanları Hz. Peygambere ulaştıracak ve onun manevi otoritesini hissettirecek, eldeki tek vasıta yazılı rivayetlerdir. Sözlü ifadelerde, anlaşılmayanı soru cevap ilişkisi ile anlamak mümkündür. Ancak yazılı ifadelerde ve belgelerde bu imkân olmadığı için, anlaşılmayanı anlaşılır kılmak için yorumlamaya ihtiyaç duyulmuştur.³² Böylece anlama devrinden tam anlamıyla yorumlama dönemine geçilmiştir. Tasnif sürecinin kemale ulaşmasıyla eş zamanlı olarak üçüncü asırdan itibaren hadisleri sened ve metin yönünden çalışma konusu yapan garîbu'l-hadis,³³ muhtelefu'l-hadis,³⁴ ricâl eserleri,³⁵ cerh-ta'dil,³⁶ ilelu'l-hadis,³⁷ gibi alanların her birinde

²⁵ **İbn Receb**, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî (ö. 795/1393), *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, tahk, Nüreddin Itr, I-II, Birinci Baskı, Dârü'l-Mellâh, Beyrut 1978, I, 37.

²⁶ **Hatîb, Muhammed Acâc**, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Üçüncü Baskı, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1980, s. 337.

²⁷ **Râmehurmûzî**, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmehurmûzî el-Fârisî (ö. 360/971), *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*, tahk, Muhammed Acâc el-Hatîb, Üçüncü Baskı, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984, adlı eserinde "et-Tebvîb fi't-Tasnîf" başlığı altında ve **Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, tahk, Dr. Mahmud et-Tahan, I-II, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, adlı eserinde de imam eş-Şa'bî'nin (ö. 104/722) böyle bir tasnif tabi olduğunu zikretmektedirler. Râmehurmûzî, 609; Hatîb el-Bağdâdî, II, 285.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi adlı eserinde Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) böyle bir tasnif tabi olduklarını zikretmektedir. Hatîb el-Bağdâdî, II, 285-286.

²⁹ İmam Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) el-Muvatta adlı eseri gibi. Türcan, s. 25; Muhammed Acâc el-Hatîb, s. 337, 338.

³⁰ Türcan, s. 23.

³¹ Türcan, s. 298.

³² Türcan, s. 22.

³³ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) el-Garîbü'l-Musannef, Garîbü'l-Hadîs ve İbn Kuteybe ed-Dîneverî'nin (ö. 276/889) Garîbü'l-Hadîs adlı eserleri gibi.

³⁴ İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) İhtilâfû'l-Hadîs ve İbn Kuteybe ed-Dîneverî'nin (ö. 276/889) Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs ve Ebû Ca'fer Tahâvî'nin (ö. 321/933) Müşkilü'l-Âsâr adlı eserleri gibi.

müstakil yazılı eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tür çalışmalar hadis şerhçiliğinin kaynaklarını teşkil etmektedir.

İslami ilimler tarihinde muteber metinlerin oluşumunun ardından, anlama/ anlatma ve tatbik imkânı sağlayacak bir uygulama olarak şerhçilik dönemi hicri dördüncü asırda başlamıştır. Oluşan ve klasikleşen metinleri esas alan bu faaliyet, zaman ve zemine göre bir takım değişiklikler gösterse de tarih boyunca var olagelmiş hatta popülerliğinden de bir şey kaybetmemiştir. Zira şerhler klasik metinlerle sonraki dönemler arasında bir bağ kurma işlevini yürütmekte, bunu yaparken de ciddi bir ilmi mirası aktarmaktadır. Temel metinlerle buluşma arzusu Kur'ân tefsiri ve hadis şerh çalışmalarını daima diri tutmuştur. Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin faaliyetler daha öncesinde mevcut olmakla beraber, üç ile dördüncü asırlardan itibaren teknik bir çalışma alanı niteliği kazanmış ve belli hadis kitapları üzerine odaklanmaya başlamıştır.³⁸

et-Tûribiştî'ye kadar yazılan önemli şerhler şunlardır:

Muvatta üzerine İbn Abdilber en-Nemerî'ye (ö. 463/1071) ait *el-İstizkâr*, *et-Tekassî* ve *et-Temhîd*, Bâcî'ye (ö.474/1081) ait *el-İstîfâ* ve *el-Muntekâ*, İbnu'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) ait *Kitâbu'l-Kabes*; Sahîhu'l-Buhârî üzerine Hattâbî'ye (ö. 388/998) ait *A'lâmu's-Sünen*, İbn Battâl'a (ö. 449/1057) ait *Şerhu'l-Câmi 'i's-Sahîh 'i*; Muslim'in Sahîh 'i üzerine Mâzerî'ye (ö. 536/1141) ait *el-Mu 'lim bi-Fevâ 'idi Müslim* ve Kâdî İyâz'a ait (ö. 544/ 1149) *İkmâlü 'l-Mu 'lim bi-Fevâ 'id (fî Şerhi Sahîh)i Müslim*; Ebû Dâvûd'un *Sünen 'i* üzerine Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Meâlimu's-Sünen 'i*; Tirmizî'nin *Sünen 'i* üzerine İbnu'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) ait *Ârizatü 'l-Ahvezî fî Şerhi 't-Tirmizî*.

³⁵ Halîfe b. Hayyât'in (ö. 240/854-55) *Kitâbu't-Tabakât* (Tabakâtu'r-Ruvât) ve imam Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-Kebîr*, *Kitâbu'd-Duafâi's-Sagîr* ve İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl* adlı eserleri gibi.

³⁶ Ali b. Medîni'nin (ö. 234/848-49) *Ârâ'ü İbni'l-Medîni fî 'Ulemâ 'i'l-Basra Ellezîne Vasafehüm Yahyâ b. Ma 'în bi'l-Kaderiyye* ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 275/889) *İcâbâtühü 'alâ Su 'âlâti Ebî 'Ubeyd Muhammed b. 'Alî b. 'Osmân el-Âcurrî ve İbn Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) el-Cerh ve 't-ta 'dîl* adlı eserleri gibi.

³⁷ Ali b. Medîni'nin (ö. 234/848-49) *İlelü'l-Hadîs ve Ahmed b. Hanbel 'nin (ö. 241/855) Kitâbü'l- 'İlel ve Ma 'rifeti'r-Ricâl ve et-Tirmizî'nin (ö. 279/892) el- 'İlelü'l-Kebîr ve el- 'İlelü's-Sagîr ve İbn Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) İlelü'l-Hadîs* adlı eserleri gibi.

³⁸ Türcan, s. 9.

1. BÖLÜM

et-TÛRİBİŞTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Adı, Nesebi ve Doğumu

İsmi, Fazlullâh b. Hasan b. Hüseyin b. Yusuf et-Tûribiştî el-Hanefî (ö. 661/1263)'dir. Künyesi, Ebû Abdullah, lakabı ise Şihâbüddîn'dir.³⁹ Kâtip Çelebi, et-Tûribiştî'nin nesebinde geçen Yusuf ismini Abdullah olarak zikretmektedir.⁴⁰ Fakat et-Tûribiştî şerhinde babasından işittiği bir hadisi naklederken kendi nesebini Kâtip Çelebi'nin söylediği gibi değil, yukarıda ifade ettiğimiz gibi zikretmektedir.⁴¹

et-Tûribiştî'nin hangi senede doğduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Tûribişt'te doğduğu ve yetiştiği bilinmektedir.⁴² Tûribişt veya Tûrâbişt⁴³ yeri hakkında açıklamalarda bulunan âlimlerden Kâtip Çelebi, söz konusu yerin Kirman köylerinden bir köy olduğunu,⁴⁴ ez-Zebîdî, Horasan bölgesinde büyük bir köy olduğunu,⁴⁵ Sübkî ve diğer âlimler ise bu köyün Şiraz tarafında bulunduğunu ve et-

³⁹ **Sübkî**, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ*, tahk, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, I-X, İkinci Baskı, Dâru Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Kahire 1993, VIII, 349; **Sehâvî**, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, tahk, İbrahim Bacis Abdülmecid, I-III, Birinci Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999, II, 913; **Bağdatlı**, İsmâil Paşa (1839-1920), *Hediyetü'l-Arifin, Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, I, 821; Zirikli, V, 152.

⁴⁰ Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, III, 12.

⁴¹ et-Tûribiştî, I, 112.

⁴² **Çeştî**, Muhammed Abdülhalim b. Abdurrahîm, *el-Bidâ'atü'l-Müzcâtü limen Yûtâli'u'l-Mirke fî Şerhi'l-Mişkâ*, Mektebetü İmdâdiyye, Pakistan, s. 70.

⁴³ Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, IV, 295.

⁴⁴ Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, IV, 295.

⁴⁵ **Zebîdî**, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö.1205/1791), *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tahk, Komisyon, I-XL, Dâru'l-Hidâye, IV, 471.

Tûribiştî'nin Şiraz ehlinden olduğunu söylemektedir.⁴⁶ Âlimler Tûribişt bölgesi hakkında farklı açıklamalarda bulunsa da, bu yerlerin hepsi birbirine yakın bölgelerdir. Ayrıca yukarıda zikredilen bu yerler, günümüzde İran bölgesinde bulunmaktadır.

Müellifimiz, doğduğu köye nispetle âlimler arasında 'et-Tûribiştî' nisbesi ile meşhurdur. İsmi okunuşu ile ilgili olarak Sübkî, İbn Kâdî Şühbe Takıyyüddîn ve Suyûtî gibi âlimler "الثَّوْرِبِشْتِي" 'et-Tûribiştî; Kâtip Çelebi ise âlimlerin ifade ettiği gibi hem "الثَّوْرِبِشْتِي" 'et-Tûribiştî' hem de "الثَّوْرَبِشْتِي" et-Tûrabeştî şeklinde okunabileceğini söylemektedir.⁴⁷ *el-Müeyesser*'in tahkikini yapan Dr. Abdülhamid Hindavi tahkikin mukaddimesinde, müellifin hayatı hakkında bilgi verirken ismini "الثَّوْرِبِشْتِي" 'et-Tûribiştî' şeklinde belirlemektedir.⁴⁸ Müellifin isminin bu şekilde okunmasına hiçbir kaynaktan rastlamadık. Ayrıca araştırmalarımız neticesinde, Dr. Hindavi'nin müellifin ismiyle ilgili iddia ettiği bu bilginin kendi yararlandığı kaynaklarda da bulunmadığını tespit ettik.

1.1.2. Yaşadığı Dönem

et-Tûribiştî'nin yaşadığı dönem hakkında bilgi vermeden önce dile getirmemiz gereken bir husus, müellifimizin yaşadığı dönemi araştırırken üç farklı sıkıntıyla karşı karşıya gelmiş olmamızdır. Birincisi zaman ile ilgilidir. Daha önce bahsettiğimiz gibi müellifimizin doğduğu yıl ile ilgili olarak kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı müellifimizin yaşadığı dönemi hangi tarihten itibaren başlatmamız gerektiğiyle ilgili olarak kesin bir tarih vermemiz mümkün gözükmemektedir. İkincisi mekân ile ilgilidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi müellifimiz, doğduğu ve yaşadığı yere nispetle et-Tûribiştî şeklinde isimlendirilmiştir. Ancak âlimler, 'Tûribişt' köyünün bulunduğu bölgeyle ilgili olarak farklı değerlendirmelerde bulduklarından dolayı, biz hangi bölge üzerine yoğunlaşacağımız konusunda kesin bir kanaate varamadık. Dolayısıyla söz konusu köy ile ilgili âlimlerin görüşlerini de dikkate alarak, o bölgeyi içine alan genel kapsamlı bir değerlendirmede

⁴⁶ Sübkî, VIII, 349; **Kehhâle**, Ömer Rızâ (1905-1987), *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, I- XV, Mektebetü'l-Müsennâ ve Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, Beyrut, VIII, 73; **İbn Kâdî Şühbe**, Ebû's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî (ö. 851/1448), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, tahk. Hâfız Abdülalîm Han, I-IV, Birinci Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1987, II, 34.

⁴⁷ Sübkî, VIII, 349; İbn Kâdî Şühbe Takıyyüddîn, II, 34; **Suyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*, Dâru Sâdir, Beyrut, s. 55; Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, IV, 295.

⁴⁸ et-Tûribiştî, I, 25.

bulunduk. Üçüncüsü ise et-Tûribiştî'nin hayatı ve yaşadığı bölgeyle ilgili kaynaklarda detaylı bir bilginin bulunmamasıyla ilgilidir. Bu durumu Sübkî şu şekilde ifade etmektedir: “Moğol istilası, bu şeyhin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi edinmemize engel oldu”.⁴⁹ Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı müellifimizin yaşadığı dönem hakkındaki açıklamalarımız sınırlı kalmıştır.

Altıncı asrın sonu ve yedinci asrın başlarında o bölgenin (İran bölgesi) en güçlü devleti Harezmsahlar devletidir. Harezmsahlar devletinin hükümdarı olan Alâüddîn Tekiş döneminde (568/ 1173- 1200/ 596) devlet en geniş sınırlarına ulaşarak Irak, İran ve Horasan gibi bölgeleri hâkimiyeti altına almıştır. Alâüddîn Tekiş'in oğlu Alâüddîn Muhammed döneminin (596/ 1200-1220) sonunda ise Moğol hükümdarı Cengiz Hân'la aralarında otaya çıkan anlaşmazlıktan dolayı 616/1220 yılından itibaren Harezmsahlar devleti üzerine Moğol istilası başlamıştır. Harezmsahlar devletinin hâkimiyeti, Moğol istilası sebebiyle birçok bölgeler kaybedilmesine rağmen, Alâeddin Muhammed'in oğlu Celâleddîn döneminin sonuna kadar (617-1220-628-1231) devam etmiştir. Celâleddîn'nin ölümüyle birlikte Harezmsahlar devletinin hâkimiyeti sona ermiştir.⁵⁰ Söz konusu tarihten sonra o bölgenin hâkimiyeti Moğolların eline geçmiştir. Müellifimiz et-Tûribiştî'nin ne kadar yaşadığıyla ilgili kesin bir bilgiye sahip olmamamıza rağmen, o bölgeye hâkim olan her iki devletin hüküm sürdüğü dönemlerde yaşadığını kanaatindeyiz.

Dr. Abdüsselam Fehmi, müellifimizin yaşadığı bölgenin sosyal, siyasi ve ekonomik durumuyla alakalı olarak, Harezmsahların en son hükümdarı Celâleddîn dönemini yani Harezmsahların tarih sahnesinden çekilmeden önceki son günlerini şu şekilde tasvir etmektedir:

Harezmsah hükümdarı Celâleddîn'nin hükümranlığı Havarizim, Gazne, Kirman, Faris, Horasan ve Mazinderân bölgelerinde devam etmiştir. Harezmsahlar devleti, onun döneminde Moğol istilası sebebiyle, hükmettiği yerlerden sadece Maveraünnehir bölgesini kaybetmiştir. Bununla birlikte Celâleddîn, Harezmsahlar devletini Moğol istilasından önceki konumuna yeniden getirmeyi başarmıştır. Ancak hükmettiği devletin durumu atalarının döneminden farklılık arz ediyordu. Çünkü devlet o dönemde Moğol saldırılarının gerçekleştiği bölgelerde meydana gelen bir takım yıkım ve

⁴⁹ Sübkî, VIII, 349.

⁵⁰ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. “Harezmsahlar Devleti Tarihi” Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

tahribatlardan dolayı sosyal, siyasi ve ekonomik birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, söz konusu bölgelerdeki toplumsal hayatı derinden etkilemiş ve toplumu durgun bir hale getirmiştir. Öyle ki dükkânların birçoğu, sahiplerinin ölümü veya kaçması gibi sebeplerden dolayı kapanmış ve ticari hayat durma noktasına gelmiştir. Ayrıca eşkıyalar artmış insanlar güpegündüz soyulur bir hale gelmiş ve bu hal o bölgelerdeki lider ve komutanların iktidar hırsını uyandırmıştır.⁵¹

et-Tûribiştî'nin adı, nesebi, doğumu ve yaşadığı dönem hakkında bilgiler aktardıktan sonra onun kişiliği ve ilmi şahsiyeti konularına geçmek istiyoruz.

1.1.3. Kişiliği ve İlmi Şahsiyeti

et-Tûribiştî ilim ehli ve salih bir aile içerisinde yetişmişti. Babası hadis rivayetiyle uğraşmıştır. Bunun göstergesi et-Tûribiştî'nin babasından bir hadis rivayet etmiş olmasıdır.⁵² Şerhinin hatimesinde de kendisini iyi bir şekilde yetiştirdikleri için anne ve babasına yaptığı uzun bir duâ mevcuttur.⁵³ Şüphesiz müellifin içinde bulunduğu bu güzel aile ortamının kendi ilmi ve dini hayatında büyük bir etkisi olmuştur.

et-Tûribiştî ilim tahsiline babasından aldığı eğitimle başlamış daha sonra Şiraz'ın büyük âlimlerine talebelik etmiştir.⁵⁴ Aynı zamanda Hamedan'a ilim tahsil etmek amacıyla seyahat edip orada bulunan âlimlerden çeşitli dersler almıştır. Şerhinde, Hamedan'da Camiü'l-Atik'in imamı Şihâbüddîn Abdülvehhâb b. Sâlih b. Muhammed el-Muazzim'den bir hadis rivayet etmiştir;⁵⁵ şerhinin iki yerinde "Hamedan'da bazı hadis ehlinden şöyle işitmişim" şeklin açıklaması da vardır.⁵⁶ Ayrıca şerhinde kendisinin bir süre Mekke'de kaldığını ve Medine'ye de gittiğini ifade etmektedir.⁵⁷

et-Tûribiştî sadece hadis ilmi tahsili ile yetinmemiş o aynı zamanda Arap dili konusunda da uzmanlaşmıştır. Bunun en büyük delili de şerhindeki Arapça konusunda yapmış olduğu açıklama ve yorumlardır. Fıkıh konusunda da âlimlerin ihtilafları ile ilgili mevzulara hâkimiyeti vardır. Akide konusunda ise kendisinin yazdığı ayrı bir eseri vardır. Bu eserini çalışmamızın müellifin eserleri başlığı altında tanıtacağız.

⁵¹ Abdüsselâm Fehmî, Târihü'd-Devleti'l-Moguliyye fi İnan, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1981, s. 88.

⁵² et-Tûribiştî, I, 112.

⁵³ et-Tûribiştî, IV, 1363, 1364.

⁵⁴ Ceştî, s. 70.

⁵⁵ et-Tûribiştî, I, 31.

⁵⁶ et-Tûribiştî, IV, 1150, 1269.

⁵⁷ et-Tûribiştî, I, 181, 220, 224, III, 869.

Ceştî, et-Tûribiştî'nin ilmini şu sözlerle vasfetmektedir:

Allah ona rahmet eylesin, o zeki, zihni keskin, fıkhıta yetenekli, mahir bir muhaddis, rical ilimi konusunda bilgili, kelim, sünen, tefsir, belagat ve edep ilimlerinde derinleşmiş bir imam idi. Fıkhu'l-Hadis ilminde zirveye ulaşmıştı. Hayatını ilimlerin yayılmasına adanmıştı. Başka bir işle meşgul olmadı. İlimde çağdaşlarına karşı üstünlük kazanmıştı. Dersler verdi eserler yazdı herkes ondan istifade etti.⁵⁸

et-Tûribiştî'nin şerhinden akidesinin Ehlü's-Sünne çizgisinde olduğu anlaşılmaktadır. O şerhinde Mürcie, Cebriye ve Kaderiye gibi mezheplere karşı Ehlü's-Sünne görüşlerini savunmuştur.⁵⁹ Şerhin hatimesinde akidesini açık bir şekilde şöyle dile getirmektedir: “Şerhimde delilleri açık olan bir yol ve metot izledim bunların hepsini Allah'ın bana bağışladığı rahmet ve yardım sayesinde yapabildim. Bunları yaparken Kur'an'dan başka bir rehberim ve itimat ettiğim olmadığı gibi sünnetten başka bir mezhebim veya itikadım da olmadı”.⁶⁰

Fıkhi mezhebi konusunda ise et-Tûribiştî şerhinde çok yerde Hanefi mezhebinin görüşlerine meyletse de mensup olduğu fıkhi mezhebini açık bir şekilde belirtmemiştir.⁶¹ Bundan dolayı et-Tûribiştî'nin hayatı ile ilgili yazan âlimler fikhî mezhebini belirleme konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Sübkî'nin, Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ adlı eserinde altıncı tabakada zikredilmiştir.⁶² İbn Kâdî Şühbe Takıyyüddîn'nin, Tabakâtü's-Şâfi'iyye adlı eserinde de on yedinci tabakada zikredilmiştir.⁶³ Şemsüddîn el-Gazzî Dîvânü'l-İslâm adlı eserinde onu Şafii olarak vasıflandırmıştır.⁶⁴ Halep kâdîsi olan Alâüddîn İbn Hatîb en-Nâsırıyye, Sübkî'nin Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ adlı eserinde et-Tûribiştî'yi zikretmesini eleştirmiş ve et-Tûribiştî'nin şerhinde Hanefi olduğuna delalet eden ifadelerin varlığına işaret etmiştir.⁶⁵ Zirikli, Kâtip çelebi ve başka âlimler ise onun Hanefi mezhebine mensup olduğunu

⁵⁸ Ceştî, s. 70.

⁵⁹ et-Tûribiştî, I, 39, 50, 66, 67, 68,234.

⁶⁰ et-Tûribiştî, IV, 1362.

⁶¹ et-Tûribiştî, II, 599, 624, 634, 665, 679, 702, III, 761, 833, 919.

⁶² Sübkî, VIII, 349.

⁶³ İbn Kâdî Şühbe Takıyyüddîn, II, 34.

⁶⁴ **İbnü'l-Gazzî**, Şemseddin Ebû'l-Meâli Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Gazzî (ö. 1167/1753), *Dîvânü'l-İslâm*, tahk, Sayed Kusrâvî Hasan, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, II, 19.

⁶⁵ Sehâvî, *el-Cevâhir ve 'd-Dürer*, II, 913.

söylemektedirler.⁶⁶ Keşmîrî, et-Tûribiştî'nin Şafii olduğunu söyleyenler hakkında şöyle demektedir: “Bu hakikatin tersidir. O Hanefi'dir. Şafii olduğunu zannedenler onunu hem muhaddis olmasından hem de tabakâtü'ş-Şâfi'iyede zikredilmesinden dolayı bu vehme düşmüşlerdir”.⁶⁷ Alî el-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtih adlı eserinde “et-Tûribiştî imamlarımızdandır” şeklinde bir ifade kullanmaktadır.⁶⁸ Biz de hem âlimlerin çoğunluğunun görüşlerine uyarak hem de et-Tûribiştî'nin incelediğimiz şerhinden hareketle et-Tûribiştî'nin Hanefi olduğunu düşünmekteyiz.

1.1.4. Hocaları

et-Tûribiştî'nin hocaları hakkında kaynaklarda çok az bilgi mevcuttur. Ulaşabildiğimiz hocalarının isimleri şunlardır:

- 1- Babası Hasen b. Hüseyin b. Yûsuf et-Tûribiştî.⁶⁹
- 2- Hamedan'da Camiü'l Atik'in imamı Şihâbüddîn Abdülvehhâb b. Sâlih b. Muhammed el-Muazzim.⁷⁰
- 3- Ebû Gânim Mühezzeb b. Hüseyin b. Ebû Gânim Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Hasen İbn Ziyet.⁷¹
- 4- Ömer b. Muhammed b. Abdillâh Şihâbüddîn Ebû Hafs es-Sühreverdî (ö. 632/1234). et-Tûribiştî'nin tasavvuf ilmi ve âdâbını aldığı hocasıdır.⁷²

1.1.5. Öğrencileri

et-Tûribiştî'nin öğrencileri hakkında da hocalarının hakkında olduğu gibi kaynaklarda çok az bilgi mevcuttur. Bilinen öğrencilerinin isimleri şunlardır:

⁶⁶ Zirikli, V, 152, Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, III, 12, Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941, II, 1698, 1719; Bağdatlı, I, 821; Kehhâle, VIII, 73; **Kandehlevî**, Muhammed İdrîs (1899-1974), *et-Ta'liku's-Sabih 'alâ Mişkâti'l-Mesâbih*, I-IV, Matbaatü'l-İtidal, Dimaşk 1935, I, 5; Ceştî, s. 70.

⁶⁷ **Keşmîrî**, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî (1875-1933), *Feyzü'l-Bârî 'alâ Sahihi'l-Buhârî*, I-VI, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, II, 6.

⁶⁸ **Alî el-Kârî**, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I-IX, Birinci Baskı, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2002, I, 102.

⁶⁹ et-Tûribiştî, I, 112.

⁷⁰ Sübkî, VIII, 349.

⁷¹ et-Tûribiştî, I, 53, ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, XXII, 369.

⁷² **Sehâvî**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-Lâmi'li-Ehli'l-Karni't-Tâsi*, I-VI, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, IV, 181; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, XXII, 373.

- 1- Oğlu Meceddin. Babasından tasavvuf ilmi ve âdâbını aldığı ve ondan sonra hocalık yapmıştır.⁷³
- 2- Sadreddin Ebû'l-Meâlî el-Muzaffer b. Muhammed el-Ömerî el-Adevî (ö. 688) *et-Telviĥ fi şerhi'l- Mesâbih* adlı eserin yazarıdır.⁷⁴
- 3- el-Emîr Esîlü'd-Dîn Abdullah b. Ali el-Adevî el-Muhammedi.⁷⁵
- 4- er-Râşid Muhammed b. Ebû'l-Kasım el-Mukrî.⁷⁶

şüphesiz et-Tûribişti'nin öğrencileri bu yazdıklarımızdan daha fazladır; çünkü o ömrünü ilmi yaymak ve dersler vermekle geçirmiş bir âlimdir. Ayrıca et-Tûribişti yaşadığı dönemde ilim taliplerinin tercih ettiği en önde gelen âlimlerinden bir tanesidir. Bu nedenle de yakın çevresi tarafından *Mesâbihu's-Sünne'*yi şerh etmesi kendisinden istenmiştir. Kaynaklar gösteriyor ki hayatının sonuna doğru 655 yılında Kirman melikesi Kutluğ Türkan'nın emrine uyarak Kirman'a yerleşmiş ve vefatına kadar orada ikamet etmiştir.⁷⁷ Böyle bir davetin olması da et-Tûribişti'nin o dönem ve o bölgede ne kadar değer verilen bir âlim olduğunun kanıtıdır.

1.1.6. Vefatı

Âlimlerin çoğunluğu et-Tûribişti'nin 661 yılında vefat ettiği söylemektedirler.⁷⁸ Bu görüşe *el-Müeyesser'*in doktora tezi olarak bir kısmının tahkikini yapan Dr. Fehd şemsan de destek vermiştir. Kendisi tahkikini yaparken dayandığı *el-Müeyesser'*in mahtut bir nüshasının sonunda et-Tûribişti'nin oğlu Abdullah'ın babasının 661 yılının Ramazan ayının on üçüncü gecesinin son çeyreğinde vefat ettiğini yazdığını tespit etmiştir.⁷⁹ Sübkî ise et-Tûribişti'nin vefatı ile ilgili şöyle demektedir: “Bu şeyhin 660 yılı civarında vefat ettiğini zannediyorum”.⁸⁰ İbn Kâdî şühbe Takıyyüddîn Tabakâtü'ş-şâfi'iyye adlı

⁷³ Sehâvî, ed-Dav'ü'l-lâmi, IV, 181; Ceşti, s. 71.

⁷⁴ Ceşti, s. 59-70.

⁷⁵ Ceşti, s. 71.

⁷⁶ **Rûdânî**, Ebû Abdillâh şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî (ö. 1094/1683), *Sılatü'l-Halef bi-Mevsüli's-Selef*, tahk, Muhammed Haccî, Birinci Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, s. 281.

⁷⁷ Ceşti, s. 71.

⁷⁸ Kâtib Çelebi, Sülemü'l-Vüsûl, III, 13; Bağdatlı, I, 821; Zirikli, V, 152; İbnü'l-Gazzî, II, 19.

⁷⁹ **Fehd b. İbrahim b. Abdillâh eş-şemsan**, *el-Müeyesser* ‘Min Evveli Babi'l-Esami Min Kitabi'l-Adab İla Ahiri Babi La Tekumu's-Saatu İlla Ale'ş-şirar Min Kitabi'l-Fiten’, Dirâse ve Tahkîk, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 53.

⁸⁰ Sübkî, VIII, 349.

eserinde Sübkî'nin görüşlerini paylaşmıştır.⁸¹ Kanaatimizce Sübkî'nin ifadesinden de anlaşıldığı gibi kesin bir bilgisi yoktur. Kâtip Çelebi Süllemü'l-Vüsûl adlı eserinde et-Tûribiştî'nin vefat tarihi olarak 661 yılını açıklamakla birlikte⁸² Keşfü'z-Zunûn adlı diğer bir eserinde et-Tûribiştî'nin vefat tarihi olarak bir yerde 600,⁸³ bir yerde 661⁸⁴ ve diğer bir yerde ise 685 tarihini zikretmektedir.⁸⁵ Sonuç olarak, et-Tûribiştî, şerhinin hatimesinde eserini 660 yılının Safer ayının altısında tamamladığını belirtmesine dayanarak kendisinin bu tarihten önce vefat etmediğini kesin olarak söyleyebiliriz.⁸⁶ Yine âlimlerin çoğunluğunun görüşlerine ve oğlu Abdullah'ın babasının vefatı ile ilgili teferruatlı –yukarıda aktardığımız- açıklamalarına dayanarak et-Tûribiştî'nin vefat tarihinin H. 661 yılı olduğu kanaatindeyiz.

1.1.7. Âlimlerin et-Tûribiştî Hakkında Görüşleri

et-Tûribiştî, şerhinde derin bir anlayış, ince bir kavrayış ve titiz bir araştırma örneği sergilemiştir. Ayrıca o, kuru bir nakilci olmamış ve gerektiğinde özgün değerlendirmelerde bulunmaktan geri durmamıştır. Eserini oluştururken ortaya koyduğu bu tutum ve davranışı, âlimlerin dikkatini çekmiş ve onların iltifatına mazhar olmuştur. Âlimlerin et-Tûribiştî hakkında dile getirdikleri bazı değerlendirmeler şu şekildedir:

es-Sübkî “Şiraz ehlinden olup fakih ve muhaddis bir âlimdir. Mesâbîhu's-Sünne üzerine güzel bir şerh yazmıştır” açıklamasında bulunmuştur.⁸⁷ Alî el-Kârî onu “et-Tûribiştî imamlarımızdandır” şeklinde nitelemiştir.⁸⁸

Ceştî ise “İlim, fazilet ve kemâl gibi yaşadığı dönemde herkesin sahip olamadığı birçok sifata nail olmuştur. O, ömrünü irşat, tasnif, okutma ve ilimleri yaymaya adanmıştır.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁸⁹ Ayrıca Ceştî, Fakir Muhammed el-Cehlemî'nin, et-Tûribiştî hakkında “O muhakkik bir imam, araştırmacı, sika bir

⁸¹ İbn Kâdî Şühbe Takıyyüddîn, II, 34.

⁸² Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl, III, 13.

⁸³ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, II, 1698.

⁸⁴ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, II, 1719.

⁸⁵ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, I, 373.

⁸⁶ et-Tûribiştî, IV, 1364.

⁸⁷ Sübkî, VIII, 349.

⁸⁸ Alî el-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtiḥ, I, 102.

⁸⁹ Ceştî, s. 70.

muhaddis ve yetenekli bir fakih idi. Ona ait birçok eser vardır” şeklindeki açıklamasını Hadâiku'l-Hanefiyye adlı eserden nakletmiştir.⁹⁰

1.2. Eserleri

et-Tûribiştî'nin hayatı ile ilgili incelediğimiz tüm kaynaklarda, ona ait sadece altı eserden bahsedilmektedir. Bunları aşağıda mahtut ve matbu olarak iki başlık altında inceleyeceğiz.

1.2.1. Mahtut Olanlar

1. el-Erba'în

Bu eseri Sehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-(Ebna'i A'yâni 'Ulemâ'i) Karni't-Tâsi adlı eserinde zikretmektedir.⁹¹ Bu eser hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşamadık.

2. Tuhfetû's-Sâlikîn

Kâtip Çelebi, bu eserin Farsça bir eser olduğunu dile getirmiş ve itikâd, muamelât, ahlak ve âdâb gibi ana başlıkları bünyesinde barındırdığının altını çizmiştir.⁹² Bağdatlı İsmâil Paşa ise bu eseri, tasavvufla alakalı bir eser olarak nitelemiştir.⁹³

3. Tuhfetû'l-Mûrşidîn fi İhtisâri Tuhfetû's-Sâlikîn

Bu eser, Tuhfetû's-Sâlikîn adlı eserin muhtasarıdır. Eser Farsça yazılmıştır.⁹⁴

4. Matlabu'n-Nâsik fi İlmi'l-Menâsik

Kâtip Çelebi, bu eserin kırk babdan oluştuğunu ve eserin hadisle ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, Ömer Rizâ Kehhâle ve Ziriklî gibi âlimler bu eseri et-Tûribiştî'ye nispet etmişlerdir.⁹⁶ Ayrıca Ziriklî, bu eserin Arapça bir eser olduğunu dile getirmiştir.⁹⁷ et-Tûribiştî şerhinde birkaç yerde bu esere atıfta bulunmuştur.⁹⁸

⁹⁰ Ceştî, s. 71. (el-Cehlemi'nin Hadâiku'l-Hanefiyye adlı eserine ulaşamadık.)

⁹¹ Sehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi, III, 140.

⁹² Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, I, 366.

⁹³ Bağdatlı, I, 821.

⁹⁴ Bağdatlı, I, 821; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, I, 373; Kehhâle, VIII, 73.

⁹⁵ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, II, 1719.

⁹⁶ Bağdatlı, I, 821; Kehhâle, VIII, 73; Zirikli, V, 152.

⁹⁷ Zirikli, V, 152.

5. el-Mu'temed fi'l-Mu'tekad

Bu eseri, Kâtip Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa, Ömer Rizâ Kehhâle ve Zirikli gibi âlimler et-Tûribiştî'ye nispet etmişlerdir.⁹⁹ Dr. eş-Şemsân bu eserin, Hindistan'ın Haydarâbâd kentindeki Âsıfîyye Kütüphanesinde mahtut olarak bulunduğunu ifade etmiş,¹⁰⁰ Ceştî ise bu eserin Hindistan'da basıldığını söylemiştir.¹⁰¹ Ancak söz konusu baskıya ulaşamadık.

1.2.2. Matbu Olanlar

el-Müyesser fi Şerhi Mesabihi's-Sünne

Bu, tezimizde incelediğimiz eserdir. Tezimizin ikinci bölümünde eserin tanıtımı yapılmış ve kaynakları hakkında geniş bilgiler verilmiştir. et-Tûribiştî'nin matbu olarak sadece bu eseri bulunmaktadır.

Araştırmalarımız sonucunda yukarıda zikrettiğimiz eserler dışında başka herhangi bir eserin kendisine ya da ismine ulaşamadık. Bununla birlikte et-Tûribiştî, el-Müyesser'in hatimesinde bir tefsir yazma düşüncesinde olduğunu dile getirmiştir.¹⁰² Fakat bu tefsir ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Kanaatimizce bu tefsiri yazmaya ömrü yetmemiştir.

⁹⁸ et-Tûribiştî, I, 49, II, 609, III, 883.

⁹⁹ Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, II, 1733, Bağdatlı, I, 821; Kehhâle, VIII, 73; Zirikli, V, 152.

¹⁰⁰ Şemsan, s. 52. (Şemsan'nın gösterdiği kaynak ise Fihrisü'l-Âsıfîyye, III, 550.)

¹⁰¹ Ceştî, s. 73.

¹⁰² et-Tûribiştî, IV, 1362.

2. BÖLÜM

EL-MÜYESSER'İN METODU

2.1. Eserin Tanıtımı

et-Tûribiştî'nin en önemli eseri, Beğavî'nin *Mesabihi's-Sünne*'si üzerine yaptığı şerhtir. et-Tûribiştî kitabının sonunda bu eseri, H. 660 senesinin safer ayının altısında tamamladığını belirtmektedir.¹⁰³ Fakat ne zaman yazmaya başladığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla şerhin yazımının ne kadar sürdüğünü söylemek mümkün değildir.

et-Tûribiştî'nin yukarıda mezkur ifadesi Carl Brockelmann'ın *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî* adlı eserinde, et-Tûribiştî'nin bu eseri 712 yılında telif ettiği iddiasının çürütülmektedir.¹⁰⁴

et-Tûribiştî'nin şerhinden önce el-Begavî'nin *Mesabihi's-Sünne*'si üzerine üç şerh yapıldığı bilinmektedir. Bu şerhler kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

1. Ebû'n-Necîb Abdülkâhir es-Sühreverdî (ö. 563/1168), *Şerhu Bazi'l-El-fâzi'l-Müşkile fi'l-Mesâbih (Garîbü'l-Mesâbih)*; Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bu eser halen basılmamıştır.¹⁰⁵
2. Ebû'l-Hasen Muhammed b. Muhammed el-Haverânî (ö. 571/1175) *et-Telvihi fi Şerhi'l-Mesâbih*; bu eser hakkında her hangi bir bilgi mevcut değildir.¹⁰⁶
3. Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245) *Şerhu Mesâbihi's-Sünne*; bu eser hakkında da her hangi bir bilgi mevcut değildir.¹⁰⁷

¹⁰³ et-Tûribiştî, IV, 1364.

¹⁰⁴ Carl, **Brockelmann**, (1868-1956), *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, Çev. Abdulhalim en-Neccâr, Dâru'l-Maârif, I-VI, Beşinci Baskı, Kahire 1977, VI, 237.

¹⁰⁵ Ömer **Okumuş**, "Sühreverdî, Ebû'n-Necîb", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, cilt 38, s. 35.

¹⁰⁶ Yâkût, **el-Hamevî**, II, 342; Bağdatlı, II, 98.

et-Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* adlı eseri, *Mesâbihu's-Sünne* üzerine yazılmış dördüncü şerh çalışmasıdır. Bu eser *Mesabihi's-Sünne'nin* basılmış ilk şerhi olma özelliğini taşımaktadır.

2.1.1. Yazılış Gayesi ve İsmi

Her eserin bir yazılış gayesi vardır. Yazarlar eserlerini niçin ve hangi gaye ile yazdıklarını genellikle eserinin giriş kısmında açıklarlar. et-Tûribiştî de eserini yazma gayesinin ne olduğunu mukaddimesinde şöyle açıklamaktadır:

Şiraz halkından bir grup benden Mesâbihu's-Sünne'de bulunan müşkil hadisleri şerh etmemi istediler. Fakat ben hem konunun zorluğundan hem de şöret ve nefsim meyletmekten çekindiğimden dolayı bir süre tereddüt yaşadım. Daha sonraki bir zamanda hadis âlimlerinin ve hafızlarının azalması nedeniyle hadis ilminin zayıf düştüğünü ve insanların da bu ilmin lafızlarına ve manalarına ilgilerinin azaldığını gördüm. Ayrıca bu diyar halkının hadis konusundaki ilgi ve alakalarının sadece bu eser üzerine yoğunlaştığını ve bu eserin lafızlarını, manalarını iyi bir şekilde kavrayamadıklarını ve de bu kitapta manası tahrif edilmiş birçok lafızların bulunduğunu fark ettim. Benim de bu konudaki ilmi donanımım nedeniyle bu lafızların açıklanmasını üzerime dini bir borç bildim. Ayrıca bu kitapta bulunan müşkil lafızlar dışındaki meselelerin de doğru anlaşılmasına ihtiyaç vardı. Bu müşkillerin çözümleri hadis âlimlerinin müsnetlerinde ve Garibü'l Hadis eserlerinde dağınık bir şekilde bulunmasına rağmen, birçok kişinin bu bilgilere ulaşması mümkün değildi. Bu sebeplerden dolayı Allah rızası için bu kitabı şerh etmeye karar verdim.¹⁰⁸

Görüldüğü üzere yaşadığı dönemde hadis ilminin zayıfladığını ve çevresindeki insanların bu ilme karşı ilgilerinin azaldığını fark eden et-Tûribiştî, bu menfi durumlar karşısında duyarsız kalmayıp sorumluluğunun farkında olarak *Mesabihi's-Sünne*'yi şerh etmeye karar vermiştir.

Böylece et-Tûribiştî *Mesâbihu's-Sünne*'deki kapalı ve tahrif edilmiş lafızların manalarıyla diğer müşkillerin de çözümlerine tek bir kitapla kolayca ulaşılmasını sağlamıştır. Bundan dolayı müellifimiz eserine, Arapçada "يسر" kökünden türeyen 'kolaylaştırmak' anlamına gelen '*el-Müeyesser*' ismini vermiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mehmet Özşenel, "Sehâvî, Alemüddin", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, cilt 36, s.311.

¹⁰⁸ et-Tûribiştî, I, 29-30.

¹⁰⁹ et-Tûribiştî, IV, 1362.

Ceştî, et-Tûribiştî'nin eserine vermiş olduğu 'el-Müeyesser' isimlendirmesi hakkında; 'Kitabın ismi muhtevasıyla tam bir uyum içindedir. Çünkü eser, hadislerin manalarını anlamak isteyen kimseler için kolaylaştırılmıştır' diyerek eserin önemini vurgulamaktadır.¹¹⁰ Fakat daha sonra gelen bazı âlimler ise, el-Müeyesser'in muhtevasının daha iyi anlaşılması amacıyla bu kitabı 'شرح المصاييح' diye isimlendirdiler.¹¹¹ Araştırmamız esnasında bu konuyla ilgili dikkatimizi çeken bir husus ise, İbn Hacer, Aynî, Suyûtî, Kastallânî, Alî el-Kârî, Muzhirüddin Zeydânî gibi hadis şârihlerinin bu kitaptan alıntı yaparken bu kitabın orijinal ismi olan el-Müeyesser'i kullanmadıklarını onun yerine daha çok قال التوربشتي في شرح مصاييح السنة، قال التوربشتي، veya قال التوربشتي في شرحه diye ifade ettiklerini tespit ettik.¹¹² Ayrıca Dr. Fehd Şemsan, konu ile ilgili yapmış olduğu doktora tezinde tespit ettiği dört mahtut nüshadan üç nüshanın kapağında eser isminin sadece 'شرح المصاييح' şeklinde olup, bir nüshada ise 'شرح المصاييح المسمى بالميسر' olarak geçmekte olduğunu belirtmektedir.¹¹³

Dr. Fehd, *Mesâbihu's-Sünne*'deki bütün hadislerin şerh edilmediğine dikkat çekerek kitabın muhtevasına katkısından dolayı bu eserin 'الميسر في شرح المصاييح' diye isimlendirilmesinde herhangi bir sakınca görmemektedir. Ayrıca o, müellifin bizzat kendisinin eserine vermiş olduğu ismi hiç zikretmeden başka isimlendirmelerin uygun olmayacağını da belirtmektedir.¹¹⁴ Biz de Dr. Fehd gibi düşünmekteyiz. Fakat et-Tûribiştî eserinde, *Mesâbihu's-Sünne*'de ki bütün hadisleri şerh etmediğinden dolayı biz bu esere 'الميسر في شرح ما أشكل من أحاديث مصاييح السنة' isminin daha münasip olacağını düşünmekteyiz.

¹¹⁰ Ceştî, s. 72.

¹¹¹ Zirikli, V, 152, Kehhâle, VIII, 74, Bağdatlı, I, 821.

¹¹² **İbn Hacer**, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1960, I,529,II, 19, 44; **Aynî**, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X11, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, I, 57, II, 51, 270; **Suyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505), *Tenvîrü'l-Havâlik 'alâ Muvatta'î-Mâlik*, I-II, el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1969, I, 68; **Kastallânî**, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517), İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-X, Yedinci Baskı, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır 1905, IX, 292, 304; **Alî el-Kârî**, Mirkâtü'l-mefâtih, IX, 3963; **Zeydânî**, el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasen Mazharüddîn ez-Zeydânî el-Kûfî (ö. 727/ 1326), *el-Mefâtih fi Şerhi-Mesabih*, tahk, Nüreddin Tâlib, I-VI, Birinci Baskı, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 2012, IV, 131, 200, V, 456.

¹¹³ Şemsan, s. 59.

¹¹⁴ Şemsan, s. 59.

Bu eserin müellifine nispet edilmesi konusunda da her hangi bir ihtilaf veya şüphe bulunmamaktadır.¹¹⁵

2.1.2. Matbu Nüshaları

el-Müeyesser fi Şerhi Mesabihi's-Sünne, 2001 yılında Dr. Abdülhamid Hindevi başkanlığında bir komisyon tarafından tahkik edilmiş ve Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz tarafından dört cilt halinde basılmıştır. Eser 2008 yılında aynı yayınevi tarafından tekrar basılmıştır. Biz de bu çalışmamızı bu ikinci baskıyı esas alarak gerçekleştirdik.

Dr. Fehd eserin birinci baskısı hakkındaki değerlendirmesinde şöyle demektedir:

El yazması nüshadan matbâ harflerine aktarma genel olarak iyi olmakla birlikte bazı hatalar vardır. El yazma ile matbu nüsha arasında dört yerde eksiklik tespit edilmiştir: İlk olarak, eserdeki ikinci hadisin şerhinin yarısından itibaren kırkıncı hadisin sonuna kadar olan şerhler matbu nüshada bulunmamaktadır. Bu eksik olan şerhler Dr. Abdurrahmân ez-Zeyd'in tezinin 27 ilâ 119'uncu sayfalarında mevcuttur. İkinci olarak Kitâbu'l-Ezân sıhâh hadislerin şerhleri eksiktir. Üçüncü eksiklik Kitâbü'l-Menâsik'ten yaklaşık on dört hadisin şerhinin olmamasıdır. Bu on dört hadisin şerhi, "Hutbetu Yevmi'n-Nahr" babındaki, Abdullah b. Abbâs hadisinin başından "el-Muhrim Yectenibü's-Sayd" babındaki, Ebû Katâde hadisine kadardır. Bu eksik olan şerhler, Dr. İbrâhim en-Nâsır'ın tezinin 188 ilâ 227'inci sayfalarında mevcuttur. Eksik olan dördüncü bir husus da "el-Hub Fîllâh ve Minellâh" babında Enes hadisinin şerhinin yer almamasıdır. Bu hadisin şerhi benim tezimde 57. hadis numarası ile bulunmaktadır.¹¹⁶

Biz, Dr. Fehd'in birinci baskıya yönelik eleştirileri çerçevesinde ikinci baskıyı incelediğimizde, söz konusu eleştirilere dair her hangi bir tashihi söz konusu olmadığını gördük. Binaen aleyh birinci ve ikinci baskılar arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca muhakkik Dr. Abdülhamid Hindevi, el yazması nüshadan bir yaprağın eksik olduğunu ve bulunmadığını söylemektedir. Hindevi'nin açıklamasına göre bu sayfada 183. hadisin şerhinin devamı ve 187. hadisin şerhinin bir parçası vardır.¹¹⁷

Tezimizde esas aldığımız el-Müeyesser'in ikinci baskısı dört ciltten oluşmaktadır. Her cildin sonunda o cildin ihtiva ettiği kitap ve bablar bir liste halinde zikredilmektedir.

¹¹⁵ Şemsan, s. 60.

¹¹⁶ Şemsan, s. 114.

¹¹⁷ et-Tûribiştî, I, 121.

Ayrıca Son ciltte ilave olarak *Mesâbihu's-Sünne*'deki tüm hadislerin yerini gösteren (Etrafu'l-Hadis) alfabetik bir liste bulunmaktadır.

el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbihi's-Sünne üzerine, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Usûlü'd-Dîn fakültesi hadis ilimleri bölümünde altı araştırmacı tarafından ayrı ayrı doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada her araştırmacı belirli bölümler üzerinden çalışmasını gerçekleştirmiş olup, bu tezler henüz yayınlanmamıştır. Söz konusu tezler şunlardır:

1994 yılında Dr. Abdurrahman b. Abdi'l-Kerim ez-Zeyd tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Evveli'l-Kitab İla Nihayeti Babı Sücudi'l-Kur'ân' bölümü çalışılmıştır.

1994 yılında Dr. Ahmet b. Abdillâh el-Betli tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Evveli Babı Evkati'n-Nehyi Min Kitabi's-Salâti İla Nihayeti Kitabi's-Savm' bölümü çalışılmıştır.

1995 yılında Dr. İbrahim b. Nasır en-Nasır tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Evveli Kitabi'l-Menasik İla Nihayeti Kitabi'l-Cihad' bölümü çalışılmıştır.

2003 yılında Dr. el-Benderi bint Abdillâh b. Muhammed b. Makran âl-i Suud tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Bidayeti Kitabi's-Sayd ve'z-Zebaih İla Nihayeti Babı'd-Dahik' bölümü çalışılmıştır.

2004 yılında Dr. Fehd b. İbrahim eş-Şemsan tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Evveli Babı'l-Esami Min Kitabi'l-Adab İla Ahiri Babı La Tekumu's-Saatu İlla Ale's-Şirar Min Kitabi'l-Fiten' bölümü çalışılmıştır.

2007 yılında Dr. Ali b. Muhammed b. İbrahim eş-Şübeyli tarafından *el-Müeyesser'in* 'Min Babı'n-Nefhi Fi's-Suri Min Kitabi'l-Fiten İla Nihayeti'l-Kitab.¹¹⁸

Görüldüğü üzere günümüzde *el-Müeyesser* üzerine tahkik edilmiş sadece bir matbu nüsha bulunmaktadır. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi bu matbu nüshada da eksiklikler mevcuttur. Yukarıda zikrettiğimiz, *el-Müeyesser* üzerine yapılmış altı doktora tezinden de istifade edilerek eksiklikler giderildikten sonra, eserin yeniden basılması gerektiği kanaatindeyiz.

¹¹⁸ WEB_1. (2018). Dar Almandumah web site. <http://www.mandumah.com/> (Erişim tarihi: Aralık 2018).

2.1.3. Kaynakları

Herhangi bir ilmi çalışmanın değeri, kaynaklarının nitelik ve niceliğine bağlıdır. Bu nedenle, elimizdeki çalışmanın kıymetini takdir edebilmek için ilk önce yapmamız gereken şey, müellifin yararlandığı kaynakları tespit edip imkân ölçüsünde bir kanaat ortaya koymaktır.

Herhangi bir yazarın, yaşadığı dönemden bağımsız hareket etmesi veya alanında yapılan araştırmaları dikkate almadan kıymetli bir eser meydana getirmesi mümkün değildir. Yazarın eserinde kullandığı kaynaklar, ilim camiasında ne kadar kabul görmüşse kendi eserinin de bu bağlamda itibar görmesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu nedenle, bu bölümde, ilk önce et-Tûribiştî'nin *el-Müyesser* adlı eserinde kullandığı kaynakları değerlendirmeye çalıştık.

Müellif, eserini oluştururken üç ana kaynağa dayalı olarak eserini telif ettiğini belirtmekte ve eserinde kullandığı kaynakları şu şekilde tanıtmaktadır:

“A. Âlimlerden işiterek öğrendikleri (Şifahi kaynaklar).

B. İslam âlimlerinin eserlerinden aldıkları.

C. Kendi çabasıyla ve Allah'ın lütfu sayesinde elde ettiği görüşleri”.¹¹⁹

Biz bu kısımda birinci ve ikinci grup kaynağı açıklamaya çalışacağız. Üçüncü kaynağı ise, şerh metodunu tespit etmeye çalışırken vereceğimiz örneklerden ve özellikle de et-Tûribiştî'nin kendisinden sonraki şârihler üzerindeki etkisi bölümünde net bir şekilde anlaşılacaktır.

Konuya geçmeden önce hatırlatmamız gereken husus, et-Tûribiştî'nin kaynaklar konusunda çok hassas ve titiz olduğu konusudur. Bu bağlamda müellif, herhangi bir görüş ve fikri, sahibinden başkasına nispet etmeyi hıyanet ve intihal olarak görmekte ve bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Eğer birisi benim bu kitapta kendime nispet ettiğim fikir veya görüşleri başka âlimlere nispet edilmiş halde bulursa onu intihal veya ihanet olarak değerlendirmesin. Ben ihanetten Allah'a sığınırım. Çünkü o, kötü bir

¹¹⁹ et-Tûribiştî, IV, 1361.

ahlaktır. O, diğer âlimlerle bizi aynı fikirde uzlaştı diye değerlendirsin. Bir hadis-i şerifte geçen (بُنْتُ لُبُونِ أُنْتَى)¹²⁰ ifadesini anlamakta zorlandım. İfadeyi anlamak için çok kitap karıştırdım ve araştırmalar yaptım. Ayrıca bu ifadeyi anlamak için âlimlerle istişarelerde bulundum; ancak bir sonuca varamadım. Sonra, bu kitabın Zekât babında açıkladığım gibi (بُنْتُ لُبُونِ أُنْتَى) ifadesinin ne anlama geldiğini Allah'ın yardımı sayesinde tespit ettim. Bir müddet sonra, Mağrib âlimlerinden bir zatın kitabını gözden geçirirken benim (بُنْتُ لُبُونِ أُنْتَى) ifadesi hakkında anlattıklarımın¹²¹ aynısını benden önce kendi kitabında yazdığını fark ettim. Bir kişi, Magribli zatın anlattıklarıyla benim anlattıklarımı okusa kesinlikle benim intihal yaptığımı zanneder. Ben intihal yapmaktan, ilmi altyapı ve donanım olmadan böyle bir işe (şerh yazmaya) kalkışmaktan Allah'a sığınırım. Bu kitabı meydana getirirken Allah tarafından yardım alacağımı biliyordum ve Allah'ın işimi kolay kılacağından emindim.¹²²

Biz, müellifin kullandığı kaynakları tespit etmek için öncelikle şerhi baştan sona titiz bir şekilde okuduk ve et-Tûribiştî'nin kitabında birilerine atıfta bulunarak zikrettiği görüşleri asıl kaynağıyla karşılaştırmak suretiyle her kaynağın eser içerisinde nasıl ve ne kadar geçtiğini tespit ettik. Bu alıntıların birkaç tane olduğu yerlerde orijinal kaynaklardaki yerlerine işaret ettik; fakat çok fazla olduğu yerlerde ise tezimizin hem hacmini hem de amacını aştığı için orijinal kaynaklara sadece birkaç örnek vermek suretiyle sınırlı sayıda atıfta bulunduk.

et-Tûribiştî'nin kaynak kullanma metodundan âlimlerden yapmış olduğu alıntılarda bu âlimlerin isimlerini vermekle yetinmesidir. Bundan dolayı bu alıntının kaynağını tespit edebilmek için öncelikle o âlimin günümüze kadar ulaşmış eserlerine başvurduk; tespit edemediğimiz durumda, et-Tûribiştî'den önce yazılmış olan kaynaklarda bu alıntıyı tespit etmeye çalıştık, bu alıntının bir eserde geçtiğini tespit ettiğimizde bu âlimin kendi orijinal eserini değil, orijinal eserden alıntı yapan daha sonraki eserden faydalandığını kanaatine vardık.

Çalışmamız neticesinde et-Tûribiştî'nin yaklaşık kırk yedi kaynaktan istifade ettiğini tespit ettik. Bu rakam, günümüz şartlarında az görünse de müellifin yaşadığı dönem itibariyle yeterli olup önemli bir sayıdır. Çünkü müellif, araştırmamızın konusunu teşkil eden şerhinin mukaddimesinde açıkladığına göre o dönemde İslam âlemi Moğol

¹²⁰ Buhârî, Zekât, 32.

¹²¹ et-Tûribiştî'nin Bu konu hakkındaki açıklamalarını incelemek için bkz. et-Tûribiştî, II, 420.

¹²² et-Tûribiştî, IV, 1362.

istilasından dolayı çok sıkıntı yaşamış ve birçok eser yok edilmiştir.¹²³ Ayrıca Müellifin kullandığı kaynaklar, kendi alanında itibar edilen en iyi kaynaklardan kabul edilmektedir. O kaynakların da *el-Müeyesser* adlı eserin kıymetini artırdığı aşikârdır. Biz sadece o kaynakların isim ve müelliflerini vermekle yetineceğiz. Ancak önemli bulduğumuz bazı noktaları tafsilatlı bir şekilde açıklayacağız kendi grubunda kronolojik olarak zikredeceğimiz kaynakların sadece ismini ve müelliflerini vermekle yetineceğiz.

2.1.3.1. Şifahi Kaynakları

et-Tûribiştî şerhinde, şifahen aldığı bilgileri aşağıda isimleri verilen hocalardan nakletmektedir.

1. Şihâbüddîn Abdülvehhâb b. Sâlih b. Muhammed el-Muazzim.¹²⁴
2. Ebû Gânim Mühezzeb b. Hüseyin b. Ebû Gânim Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Hasen İbn Ziyet.¹²⁵
3. Babası Ebû Sa‘d el-Hasen b. el-Hüseyin b. Yusuf et-Tûribiştî.¹²⁶

Ayrıca iki yerde de kimden işittiğini belirtmeksizin sadece ‘*işittim*’ diyerek bilgileri aktarmaktadır.¹²⁷

2.1.3.2. Yazılı Kaynakları

2.1.3.2.1. Hadis Eserleri

1. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795)
el-Muvatta
2. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855)
el-Müsned
3. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869)

¹²³ et-Tûribiştî, I, 31.

¹²⁴ et-Tûribiştî, I, 31, Sübkî, VIII, 349.

¹²⁵ et-Tûribiştî, I, 53, ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, XXII, 369.

¹²⁶ et-Tûribiştî, I, 112.

¹²⁷ et-Tûribiştî, I, 62, IV, 1150.

es-Sünen

4. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870)

el-Câmiu's Sahih

5. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)

el-Câmiu's-Sahih

6. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887)

es-Sünen

7. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889)

es-Sünen

8. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892)

el-Câmiu's-Sahih (es-Sünen)

9. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915)

es-Sünen

10. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971)

el-Mu'cemü'l-Kebir

et-Tûribişti, bu kaynaklara çeşitli amaçlar için başvurmuştur. Bu amaçların en önemlileri şunlardır:

1. Hadislerin hadislerle izahını yapmak,¹²⁸
2. Bir hadisin başka rivayetlerde daha tafsilatlı açıklamalarına atıfta bulunmak,¹²⁹
3. Rivayetlerin ihtilafını ortaya koyabilmek,¹³⁰

¹²⁸ et-Tûribişti, III, 976, IV, 1294-1330.

¹²⁹ et-Tûribişti, II, 382, III, 998.

4. Şerh ettiği *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserde tashif, tahrif veya hata bulunması durumlarında,¹³¹ bu kaynaklara müracaat etmiştir.

et-Tûribiştî'nin şerhinde kaynak olarak kullandığı bu eserler, aynı zamanda hadis alanında kendisine başvurulmuş ve hiçbir araştırmacının da bigâne kalamayacağı temel kaynaklardır.

Bu konuyla ilgili şerhte dikkatimizi çeken önemli bir husus, et-Tûribiştî'nin Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinin ve imam Tirmizi'nin Sünen'inin bir nüshasıyla iktifa etmeyip bir kaç nüshasına müracaat etmesidir.¹³²

2.1.3.2.2. Garibü'l-Hadis Kaynakları

Garibü'l Hadis ilmi, metinlerde bulunan üstü kapalı veya az kullanılan lafızları açıklamaya yönelik ilim dalıdır. Musannifimizi bu şerhi yazmaya sevk eden etkenlerden biri, bu üstü kapalı lafızların açıklanmasıdır. Bu amacın hâsıl olması için aşağıda zikredeceğimiz kitaplardan bolca istifade etmiştir. Bu kitaplar da alanında kendisine başvurulmuş otorite kaynaklardır.

1. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838)

Ebû Ubeyd'in şu iki eseri et-Tûribiştî'nin kaynaklar arasında yer almaktadır.

- el-Garîbü'l-Musannef.
- Garîbü'l-Hadîs.

et-Tûribiştî, Ebû Ubeyd'den istifade ettiğinde onun eserlerinin ismini belirtmeksizin sadece künyesini veya çok nadir de olsa isminin tamamını vermekle yetinmiştir. *el-Müeyesser*'de Ebû Ubeyd ismi kırk yedi yerde geçmektedir. Bu yerleri kontrol ettiğimizde şu sonuçlara ulaştık: et-Tûribiştî, Ebû Ubeyd'in *Garîbü'l-Hadis* adlı

¹³⁰ et-Tûribiştî, II, 427, 450, III, 1071.

¹³¹ et-Tûribiştî, I, 102, 184, 285, IV, 1228.

¹³² et-Tûribiştî, I, 285, II, 604, III, 1105, 1128.

eserinden otuz beş yerde alıntı yapmıştır,¹³³ *el-Garîbü'l-Musannef* adlı eserinden ise bir yerde alıntı yaptığını tespit ettik.¹³⁴

et-Tûribiştî, altı yerde de başka kaynaklarda Ebû Ubeyd'e nispet edilen görüşleri nakletmektedir.¹³⁵ Örneğin cuma günü gusletmek ile ilgili bir hadis-i şerifte geçen (غسل)¹³⁶ kelimesi bazı raviler tarafından tef'îl babından (عَسَّلَ) şeklinde okunmuştur. Bu şekilde okunmasının sebebi Arapların saçlarının sık olmasından dolayı yıkamanın zahmetli olduğunu belirtmekten kaynaklanmaktadır. et-Tûribiştî, bu görüşün Ebû Ubeyd'e ait olduğunu söylemektedir. Ancak bu görüş, Ebû Ubeyd'in kitaplarında değil, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l Mugis fi Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis* adlı eserinde geçmektedir.¹³⁷

et-Tûribiştî, başka bir yerde Ebû Ubeyd'in bu görüşünü, et-Tahavi'nin *Müşkilü'l-Âsâr*'ından aldığını söylemektedir.¹³⁸

et-Tûribiştî, şerhinde Ebû Ubeyd'e ait dört görüşü aktarmaktadır. Bu görüşlerden bir tanesini kitap ismi zikretmeksizin fakat bizzat Ebû Ubeyd'in kitabından aldığını belirterek aktarmaktadır.¹³⁹ Biz, bu görüşlerin kaynaklarını çok araştırmamıza rağmen tespit edemedik.

2. Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889)

Garibü'l-Hadis

İbn Kuteybe veya el-Kuteybi isimleriyle meşhurdur. et-Tûribiştî, İbn Kuteybe'den istifade ettiği yerlerde onun eserlerinin ismini belirtmeden, bir yerde "قال ابن قتيبة"

¹³³ et-Tûribiştî, I, 136, 230, 303, III, 903, 948, 1091, IV, 1241, 1341; **Ebû Ubeyd**, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838), *Garibü'l-Hadis*, tahk, Muhammed Abdülmûid Han, I-IV, Birinci Baskı, Dâiretü'l Maârifî'l-Osmaniye, Haydarâbâd 1964, I, 274, II, 109, III, 20.

¹³⁴ et-Tûribiştî, IV, 1304; **Ebû Ubeyd**, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838) *el-Garibü'l-Musannef*, tahk, Dr. Safvan Adnan Dâvûdî, I-II, Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine 1995-1997, I, 315.

¹³⁵ et-Tûribiştî, I, 123; II, 419, 421; III, 1035.

¹³⁶ Ebû Davûd, Tahare, 124.

¹³⁷ et-Tûribiştî, I, 337; **Ebû Mûsâ el-Medîni**, Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni (ö. 581/1185), *el-Mecmû'u'l-Mugis fi Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis*, tahk, Abdülkerim el-Garbavi, I-III, Birinci Baskı, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke ve Dâru'l-Medeni Cidde 1986-1988, II, 560.

¹³⁸ et-Tûribiştî, I, 361; **Tahâvî**, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Müşkilü'l-Âsâr*, tahk, Şuayb el-Arnaût, I-XVI, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1994, II, 379.

¹³⁹ et-Tûribiştî, I, 56, 66, 356; II, 503.

şeklinde, altı yerde ise "القتيبي" şeklinde görüşlerini aktarmaktadır. Sonuç olarak, İbn Kuteybe'nin ismi *el-Müyyesser*'de yedi defa geçmektedir.¹⁴⁰

Biz bu alıntıların kaynağını incelediğimizde dört yerde İbn Kuteybe'nin *Garibü'l-Hadis* adlı eserinden,¹⁴¹ bir yerde *Te'vilü'l-Müşkilü'l-Kur'ân* adlı eserinden istifade edildiğini,¹⁴² İbn Kuteybe'ye atfen verilen iki alıntının ise İbn Kuteybe'nin eserlerinde geçmediğini ona atfedilen bu iki görüşten birinin hem İbn Battâl'ın *Şerhü'l-Cami'i's-Sahih* adlı eserinde İbn Kuteybe'ye atıfta bulunarak "قال ابن قتيبة" şeklinde,¹⁴³ hem de Hattâbî'nin *Me'âlimü's-Sünen* adlı eserinde İbn Kuteybe'ye atıfta bulunmaksızın geçtiğini,¹⁴⁴ diğer görüşün ise Ebû Ubeyd el-Herevî'nin *el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis* adlı eserinde geçtiğini tespit ettik.¹⁴⁵

İbn Kuteybe'nin alanında son derece meşhur olması ve birçok âlim için de birinci derecede kaynak olmasına rağmen, et-Tûribiştî'nin İbn Kuteybe'den bu kadar az istifade etmesi son derece dikkat çekicidir.

3. Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998)

Garibü'l-Hadis

et-Tûribiştî, *el-Müyyesser*'de Hattâbî ismini yetmiş defa zikretmektedir. Araştırmamız neticesinde, et-Tûribiştî Hattâbî'nin en çok *Me'âlimü's-Sünen* adlı eserinden, daha sonra da sırasıyla *A'lâmü'l-Hadis*, *Garibü'l-Hadis* ve *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn* adlı eserlerinden istifade ettiğini görmekteyiz.

¹⁴⁰ et-Tûribiştî, I, 66, 111, 152; II, 672; III,1068; IV, 1166, 1335.

¹⁴¹ et-Tûribiştî, I, 66; II, 672, IV, 1166, 1335; **İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Garibü'l-Hadis*, tahk, Dr. Abdullah el-Cuburi, I-III, Birinci Baskı, Metba'atü'l-Ânî, Bağdat, 1977, I, 254, I, 196, I, 389, I, 230.

¹⁴² et-Tûribiştî, I, 111; **İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'ân*, tahk, İbrâhîm Şemseddin, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2007, I, 32.

¹⁴³ **İbn Battâl**, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahih (Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahihi'l-Buhâri)*, tahk, Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, I- X, İkinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, I, 439

¹⁴⁴ et-Tûribiştî, I, 152; **Hattâbî**, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Me'âlimü's-Sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, I, IV, Birinci Baskı, Halep 1932, I, 97.

¹⁴⁵ et-Tûribiştî, III, 1068; **Herevî**, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî (ö. 401/1011), *el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis*, tahk, Ahmed ferid el-Mezidi, I-VI, Birinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Suûdi Arabistan 1999, VI, 1777.

Hattâbî'nin isminin geçtiği yerleri incelediğimizde, et-Tûribiştî'nin *Garibü'l-Hadis* adlı eserden istifade ederken bir yerde bu esere işaret ederek "ذكر الخطابي في غريبه" şeklinde,¹⁴⁶ dokuz yerde de sadece Hattâbî'nin ismini vermek suretiyle toplam on yerde istifade ettiğini görmekteyiz.¹⁴⁷ Bu alıntılardan dört tanesi, hem *Garibü'l-Hadis* hem de *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn* adlı eserlerinde geçmektedir.¹⁴⁸

4. Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî (ö. 401/1011)

el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis

et-Tûribiştî, Ebû Ubeyd el-Herevî'den, el-Herevî veya eserine işaret eden Sahibü'l-Garibeyn şeklindeki ifadeleri kullanarak, bu eserden yirmi dokuz defa alıntı yapmıştır. Araştırmamız neticesinde, bu yerlere ulaşarak alıntıların doğruluğunu tespit ettik.¹⁴⁹

5. Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)

el-Fâ'ik fi Garibi'l Hadis

et-Tûribiştî, hem ez-Zemahşerî ismine hem de onun eserine atıfta bulunarak beş yerde ondan istifade etmiştir.¹⁵⁰

6. Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni (ö. 581/1185)

el-Mecmû'u'l-Mugis fi Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis

et-Tûribiştî, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin bu eserinden istifade ederken, Hafız Ebû Mûsâ şöyle zikretti, Hafız Ebû Mûsâ *el-Mecmû'u'l-Mugis*'te şöyle zikretti ve Hafız Ebû Mûsâ

¹⁴⁶ et-Tûribiştî, I, 221.

¹⁴⁷ et-Tûribiştî, I, 239; II, 510, 584; III, 92; IV, 1233; **Hattâbî**, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Garibü'l-Hadis*, tahk, Abdülkerim İbrahim el-Garbâvi, Dârü'l-Fikr, I-III, Dımaşk 1982, I, 503, I, 357.

¹⁴⁸ et-Tûribiştî, I, 108, 131, 171, 172.

¹⁴⁹ et-Tûribiştî, I, 122, 232; II, 383, 672; III, 813, 901, 1062; IV, 1206, 1349; Herevî, VI, 1806, IV, 1062, II, 426.

¹⁵⁰ et-Tûribiştî, I, 93, 141, 152; II, 652, 669; **Zemahşerî**, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Fâ'ik fi Garibi'l Hadis*, tahk, Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-IV, İkinci Baskı, Dârul-Mârife, Beyrut 2004, I, 156, I, 265, I, 262, III, 290, IV, 87.

kitabında şöyle zikretti şeklinde ifadeler kullanarak dokuz yerde alıntı yapmıştır.¹⁵¹ Araştırmamız neticesinde, bu yerlere ulaşarak söz konusu alıntılarının doğruluğunu tespit ettik.

2.1.3.2.3. Hadis Şerhleri

1. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî Tahâvî (ö. 321/933)

Tahâvî 'nin şu iki eseri et-Tûribiştî'nin kaynakları arasında yer almaktadır:

- Me'âni'l-Âsâr
- Müşkilü'l-Âsâr

et-Tûribiştî bu iki eserden istifade ettiğini açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁵² et-Tûribiştî genelde “Ebû Ca'fer Tahâvî” diyerek, bazen de “Ebû Ca'fer Tahâvî fi *Müşkilü'l-Âsâr*” diyerek onun görüşlerini aktarmıştır. Araştırmamız neticesinde et-Tûribiştî'nin *Me'âni'l-Âsâr* adlı eserden daha ziyade *Müşkilü'l-Âsâr* adlı eserden yararlandığını görmekteyiz. Ebû Ca'fer Tahâvî ismi, *el-Müeyesser*'de otuz dört yerde geçmektedir. Bu yerleri kontrol ettiğimizde yirmi üç defa *Müşkilü'l-Âsâr*'dan¹⁵³ on yerde *Me'âni'l-Âsâr*'dan¹⁵⁴ bir yerde ise bu iki eserin her ikisinden de istifade ettiğini tespit ettik.¹⁵⁵

2. Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998)

Hattâbî'nin şu üç eseri et-Tûribiştî'nin kaynakları arasında yer almaktadır.

- A'lâmü'l-Hadis fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.

¹⁵¹ et-Tûribiştî, I, 171, 282; II, 651, 697; III, 829, 939, 1009, 1120; IV, 1195; Ebû Mûsâ el-Medînî, I, 219, II, 746, III, 307.

¹⁵² et-Tûribiştî, II,431.

¹⁵³ et-Tûribiştî, I, 226, 361; III, 799, 803; IV, 1295; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, I, 84, II, 379, I, 273.

¹⁵⁴ et-Tûribiştî, I, 124, 272; II, 427, 675; **Tahâvî**, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Me'âni'l-Âsâr*, tahk, Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak, I-V, Birinci Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994, I, 45, I, 447, 448, II, 39.

¹⁵⁵ et-Tûribiştî, II, 431; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, VI, 208; Tahâvî, *Me'âni'l-Âsâr*, II, 15, 16, 17.

- Islâhu Galati'l-Muhaddisîn.
- Me'âlimü's-Sünen.

et-Tûribiştî'nin Garibü'l-Hadis kaynakları başlığı altında da zikrettiğimiz gibi Hattâbî ismi *el-Müeyesser*'de yetmiş defa geçmektedir. et-Tûribiştî genelde Hattâbî ismini vermekle yetinse de bazen hem ismini hem de eserinin ismini vermektedir.

Bu yerleri kontrol ettiğimizde en çok *Me'âlimü's-Sünen*'den istifade ettiğini görmekteyiz. Rakam verecek olursak, *Me'âlimü's-Sünen*'den otuz dokuz yerde,¹⁵⁶ *A'lâmü'l-Hadis*'den yirmi yedi yerde¹⁵⁷ *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn*'den ise sadece dört yerde istifade ettiğini tespit ettik.¹⁵⁸

Bu dört yerde yaptığı alıntı, aynı zamanda Hattâbî'nin Garibü'l-Hadis adlı eserinde de geçmektedir. Bundan dolayı et-Tûribiştî'nin hangi kitaptan istifade ettiğini kesin olarak tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Ama et-Tûribiştî'nin

(وقد ذكرها الخطابي في جملة الألفاظ التي يروونها عوام المحدثين ملحونة أو محرقة)

“Hattâbî, söz konusu kelimeyi ravilerin tahrif ve tashif ettikleri lafızlar içerisinde zikretmiştir” ifadesinden hareketle *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn* adlı eserinden istifade ettiği kanaati ağırlık kazanmaktadır.¹⁵⁹

3. Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemeri (ö. 463/ 1071)

el-İstizkar

İbn Abdilber ismi, *el-Müeyesser*'de farklı yerlerde sekiz defa geçmektedir. Bu yerleri incelerken eser ismi zikretmeden, *el-İstizkar* adlı eserden bir alıntı,¹⁶⁰ diğer yerlerde ise

¹⁵⁶ et-Tûribiştî, I, 129, 273; II, 653, 704, 709; III, 920, 996; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I, 66, I, 235, II, 225, III, 153.

¹⁵⁷ et-Tûribiştî, I, 273; II, 632; IV, 1185; **Hattâbî**, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *A'lâmü'l-Hadis fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tahk, Dr. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman âl-i Suud, Câmiatü Ümmi'l-kurâ (Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Türasi'l-İslâmî), I-IV, Birinci Baskı, Mekke 1988, I, 413, II, 920, III, 1898.

¹⁵⁸ et-Tûribiştî, I, 108, 131, 171, 172; **Hattâbî**, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn*, tahk, Hâtemü'd-Dâmin, İkinci Baskı, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1985, I, 66, I, 22, I, 24, I, 21.

¹⁵⁹ et-Tûribiştî, I, 171.

aynı müellifin *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* adlı eserinden yararlandığımızı tespit ettik. Bu alıntılarla ilgili detaylı bilgiler çalışmamızın “Ricâl İlmîne Dair Kaynaklar” başlığı altında zikredilecektir.

4. İbn Kurkul Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vehrânî el-Hamzî (ö. 569/1174)

Metâli'u'l-Envâr 'âlâ Sihâhi'l-Âsâr

et-Tûribişti'nin, “Metâli'u'l-Envâr sahibi şöyle zikretti” diyerek tek bir yerde ondan alıntı yaptığımızı tespit ettik.¹⁶¹

5. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201)

Keşfü'l-Müşkili Min Hadîsi's-Sahîhayn

Biz çalışmalarımız esnasında, et-Tûribişti'nin kaynakları arasında ne Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ismine ne de onun herhangi bir kitabının ismine rast geldik. Ancak et-Tûribişti, şerhinde İmam Şafii'ye ait bir görüşü aktarmaktadır. Ancak bu görüşü, imam Şafii'ye ait kitaplarda bulamadık. Sadece Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Keşfü'l-Müşkili Min Hadîsi's-Sahîhayn* adlı eserinde bulabildik.¹⁶² Bu nedenle de bu eseri de et-Tûribişti'nin kaynakları arasında zikrettik.

2.1.3.2.4. Hadis Usulüne Dair Eserler

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)

el-Medhal ilâ (ma'rifeti)Kitâbi'l-İklîl.

¹⁶⁰ et-Tûribişti, II, 419; **İbn Abdilber**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstizkârü'l-Câmi' li-Mezâhibi Fukahâ'i'l-Emsâr ve 'Ulemâ'i'l-Aktâr fimâ Tezammenehü'l-Muvatta' min Me'âni'r-Re'y ve'l-Âsâr*, tahk, Sâlim Muhammed Atâ ve Muhammed Ali Muavviz, I- IX, Birinci Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, 126.

¹⁶¹ et-Tûribişti, IV, 1163; **İbn Kurkul**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vehrânî el-Hamzî (ö. 569/1174), *Metâli'u'l-Envâr 'âlâ Sihâhi'l-Âsâr*, I-VI, Brinci Baskı, Vizaratu'l Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, Katar 2012, III, 296.

¹⁶² et-Tûribişti, II, 593; **İbnü'l-Cevzî**, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Keşfü'l-Müşkili Min Hadîsi's-Sahîhayn*, tahk, Ali Hüseyin el-Bevâb, I-IV, Dâru'l-Vatan, Riyad, I, 184.

et-Tûribiştî, şerhinin mukaddimesinde eser ismi belirtmeden, sadece el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin ismini zikrederek onun bir görüşünü yukarıda zikrettiğimiz eserinden aktarmaktadır¹⁶³.

2.1.3.2.5. Ulumu'l Kur'an'a Dair Eserler

1. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889)

Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân

et-Tûribiştî, “Kur'ân yedi harf üzere indirildi”¹⁶⁴ hadisini açıklarken Ebû Muhammed el-Kuteybi'nin¹⁶⁵ görüşlerini özetlediğini belirtmiş fakat hangi eserinden istifade ettiğini zikretmemiştir.¹⁶⁶

2. Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhidî (ö. 468/1076)

el-Basît fi Tefsîri'l-Kur'ân.

et-Tûribiştî, eserin ismini belirtmeden el-Vâhidî'nin ismini vererek ondan bir yerde alıntı yapmaktadır.¹⁶⁷

3. Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108)

el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an.

Biz, et-Tûribiştî'nin *el-Müyesser*'inde ne er-Râgıb İsfahânî ismine ne de *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an* adlı eserine rast geldik. Ancak et-Tûribiştî, Nisa suresinin seksen beşinci ayetini açıklarken “Bazı maani ehli şöyle iddia ettiler” diyerek maani ehline eleştirilerde bulunmaktadır. Araştırmamız neticesinde eleştirilen bu iddiaların sadece er-

¹⁶³ et-Tûribiştî, I, 34; **Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Medhal ilâ (ma'rifeti)Kitâbi'l-İklil*, tahk, Dr. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-Dava, İskenderiye, I, 33.

¹⁶⁴ Buhârî, Sahih, Fezailü'l-Kur'ân, 5.

¹⁶⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed el-Kuteybi şeklinde kullanım meşhurdur. Nitekim burada et-Tûribiştî, bunu kullanmıştır.

¹⁶⁶ et-Tûribiştî, I, 111; İbn Kuteybe, Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân, I, 32.

¹⁶⁷ et-Tûribiştî, I, 56; **Vâhidî**, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Basît fi Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXV, Birinci Baskı, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad 2009, XV, 533.

Râgıb İsfahânî'nin bu eserinde geçtiğini tespit ettik. Bundan dolayı eleştirilen maani ehlinden kast olunanın er-Râgıb İsfahânî olduğu kanaatine vardık.¹⁶⁸

4. Ebû Muhammed Muhyi's-Sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-el-Begavî (ö. 516/1122)

Me'âlimü't-Tenzîl.

Bu tefsirin ismi *el-Müyyesser*'de geçmemektedir. et-Tûribuşî, "Kur'ân yedi harf üzere indirildi"¹⁶⁹ hadisini açıklarken "bazı hafızlar tefsirinde şöyle zikretti" diyerek bir görüş aktararak eleştirmiştir. Araştırmamız neticesinde "bazı hafızlar" ifadesini kullanarak eleştirdiği kişinin el-Begavî olduğunu tespit ettik.¹⁷⁰

2.1.3.2.6. Fıkıh'a Dair Eserler

Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981)

Şerhu Muhtasari't-Tahâvî.

et-Tûribuşî, "Rikazda Beşte Bir (Nisbetinde Vergi) Vardır"¹⁷¹ hadisini açıklarken, Ebû Bekir er-Râzî'nin bu rivayeti isnadıyla beraber zikrettiğini söylemektedir. Bu hadisin isnadıyla beraber Cessâs'ın Şerhu Muhtasari't-Tahâvî adlı eserinde geçtiğini tespit ettik.¹⁷²

2.1.3.2.7. Arap Dili ve Belağatı'na Dair Kaynaklar

1. Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791)

Kitâbü'l-Ayn.

¹⁶⁸ et-Tûribuşî, I, 102; **İsfahânî**, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, tahk, Dr. Safvan Adnan Dâvûdî, Birinci Baskı, Dâru'l-Kalem Dimâşk ve ed-Dar eş-Şamiyye Beyrut 1992, I, 718.

¹⁶⁹ Buhârî, Fezailü'l Kur'ân, 5.

¹⁷⁰ et-Tûribuşî, I, 115; **Begavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122), *Me'âlimü't-Tenzîl*, tahk, Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğeri, I-VIII, Dördüncü Baskı, Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzi 1997, I, 47.

¹⁷¹ Buhârî, Zekât, 65.

¹⁷² et-Tûribuşî, II, 423; **Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, tahk, Dr. İsmetullah İnâyetullah Muhammed I-VIII, Birinci Baskı, Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye Beyrut ve Darü's-Sirac Medine 2010, II, 323-324.

et-Tûribiştî, şerhinde eser ismi belirtmeksizin sadece Halîl b. Ahmed ismini zikrederek onun görüşlerini aktarmaktadır. Bu bağlamda Halîl b. Ahmed ismi *el-Müyesser*'de sekiz defa geçmektedir.

Bu aktarılan görüşlerin kaynağını incelediğimizde şu sonuçlara ulaştık:

et-Tûribiştî, iki alıntıyı Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn* adlı eserinden yapmıştır.¹⁷³ Fakat buradaki alıntılar aynen Cevherî'nin *Tâcü'l-Luğa* adlı eserinde, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis* adlı eserinde de geçmektedir.¹⁷⁴ Buradaki alıntılar *Kitâbü'l-Ayn*'da bulunmasına rağmen, ibare ve ifadelerin bire bir benzerliği dikkate alındığında, et-Tûribiştî'nin doğrudan *Kitâbü'l-Ayn*'dan değil, bu eserlerden istifade ettiği kanaati hâsıl olmaktadır.

Diğer alıntıları Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn* adlı eserinde tespit edemedik, fakat bu alıntıların dördü Cevherî'nin *Tâcü'l-Luğa* adlı eserinde,¹⁷⁵ birisi de Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis* adlı eserinde geçmektedir.¹⁷⁶ Son alıntının ise, çok araştırmamıza rağmen kaynağını tespit edemedik.¹⁷⁷

2. Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846)

Ebû Tammâm'ın şu iki eseri et-Tûribiştî'nin kaynakları arasında yer almaktadır:

- Dîvân.
- Dîvânu'l-Hamâse.

¹⁷³ et-Tûribiştî, I,186; II,419; **Halîl b. Ahmed**, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, tahk, Mehdi Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî, I-VIII, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, II,82; V,240.

¹⁷⁴ **Cevherî**, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *Tâcü'l-Luğa*, tahk, Ahmed Abdülgafûr Attâr, I-VI, Döndürcü Baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, V, 1979; Ebû Mûsâ el-Medîni, I,109.

¹⁷⁵ et-Tûribiştî, I 234; II,418; Cevherî, I, 216, IV,1566.

¹⁷⁶ et-Tûribiştî, II, 724; Ebû Mûsâ el-Medîni, III,140.

¹⁷⁷ et-Tûribiştî, I, 238.

et-Tûribiştî, sadece Ebû Temmâm'ın ismini vererek *Dîvân*'ından bir alıntı,¹⁷⁸ Ebû Temmâm'ın ismini zikretmeksizin ona ait meşhur eseri *Dîvânu'l-Hamâse*'ye atıfta bulunarak iki alıntı yapmaktadır.¹⁷⁹

3. Ebû Yûsuf Ya'kub b. İshâk es-Sikkît (ö. 244/858)

Islâhu'l-Mantık.

et-Tûribiştî, kaynak zikretmeksizin sadece İbnü's-Sikkît'in ismini zikrederek görüşlerini aktarırken beş yerde “İbnü's-Sikkît” şeklinde,¹⁸⁰ bir yerde “Ya'kub” şeklinde zikretmektedir.¹⁸¹ Biri hariç bu alıntılarının hepsi İbnü's-Sikkît'in *Islâhu'l-Mantık* adlı eserinde geçmektedir.¹⁸² Ancak aynı zamanda bu alıntılarının istisnasız hepsine Cevherî'nin *Tâcü'l-Luğa* adlı eserinde de rastlanmaktadır. Bu sebepten dolayı et-Tûribiştî'nin İbnü's-Sikkît'in eserinden doğrudan değil de Cevherî'nin *Tâcü'l-Luğa* eseri aracılığıyla istifade ettiğini, Dr. Fehd Şemsan belirtmektedir.¹⁸³ Kanaatimizce bu görüşü ne kadar doğruysa, et-Tûribiştî'nin İbnü's-Sikkît'ten direkt istifade etmiş olması da o kadar ihtimal dâhilindedir.

4. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö.370/980)

Tehzîbü'l-Luğa.

et-Tûribiştî şerhinde kaynak göstermeksizin, sadece ismini zikrederek Ezherî'nin görüşlerini on beş yerde aktarmaktadır. Bunlardan iki yerde et-Tûribiştî (ونقل عن الأزهرى)

(وذكر أبو عبيد الهروي عن الأزهرى) diyerek Ezherî'nin görüşlerini âlimler aracılığıyla aktardığını söylemektedir,¹⁸⁴ diğer alıntılarda ise, (قال الأزهرى) diyerek Ezherî'nin görüşlerini aktarmaktadır. Yaptığımız tetkik sonucunda bu alıntılarının bire bir aynı

¹⁷⁸ et-Tûribiştî, I, 99; **Ebû Temmâm**, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846), *Dîvân*, tahk, Muhyiddin el-Hayat, Nezâretü'l-Maârif-I' Umumiyye el-Celile izniyle Muhammed Cemâl tarafından basılmıştır, I, 117.

¹⁷⁹ et-Tûribiştî, II, 612, III,742; **Ebû Temmâm**, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846), *Dîvânu'l-Hamâse*, tahk, Ahmed Hasan Besec, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 98, 236.

¹⁸⁰ et-Tûribiştî, I,180, II,385, III, 967,1047, IV, 1237; **İbnü's-Sikkît**, Ebû Yûsuf Ya'kub b. İshâk es-Sikkît (ö. 244/858), *Islâhu'l-Mantık*, tahk, Muhammed Mur'ib, Birinci Baskı, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, I, 228, I, 205, I, 209.

¹⁸¹ et-Tûribiştî, II, 440.

¹⁸² et-Tûribiştî, III, 967; Cevherî, V, 2111.

¹⁸³ Şemsan, s.95.

¹⁸⁴ et-Tûribiştî, I, 232, III, 787.

lafızlarla Ezherî'nin *Tehzîbü'l-Luğa* adlı eserinde geçmediğini ancak bu anlama gelebilecek lafızlarla geçtiğini, ayrıca bunlardan bir alıntının da ne anlamca ne de lafızca geçmediğini tespit ettik.¹⁸⁵ Aynı zamanda bu alıntıların on ikisi, daha benzer ve eş anlamlı ifadelerle Ezherî'nin öğrencisi olan el-Herevî'nin *el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis* adlı eserinde,¹⁸⁶ kalan üç alıntının ise Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis* adlı eserinde geçtiğini belirledik.¹⁸⁷ İbarelerin bire bir benzerliği dikkate alındığında, et-Tûribiştî'nin Ezherî'nin görüşlerini direkt eserinden değil de, yukarıda zikredilen iki eser aracılığıyla aktardığı kanaatine vardık. Bu kanaati, aynı zamanda Dr. Fehd Şemsan da benimsemektedir.¹⁸⁸

5. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce)

Tâcü'l-Luğa.

el-Müyesser'de Cevherî ismi on üç defa geçmektedir. Bu alıntıların hepsi *Tâcü'l-Luğa* adlı eserinde geçmektedir.¹⁸⁹

et-Tûribiştî, bu eserden istifade ederken, hem Cevherî'nin kendi görüşlerini hem de bu eserde geçen önceki âlimlerin görüşlerini aktarmaktadır. O, Cevherî'nin görüşlerini aktardığında 'Cevherî' ismini vererek veya 'Cevherî kitabında şöyle zikretti' vb. ifadeleri kullanarak kitabın ismini açıkça zikretmeksizin görüşlerini aktarmıştır. Asma'i, Sîbeveyh, Halîl vb. önceki âlimlerin görüşlerini Cevherî'nin kitabından aktarırken sadece bu âlimlerin isimlerini zikretmekle yetinerek ne Cevherî'nin ismine ne de kitabına atıfta bulunmaktadır.¹⁹⁰ Bu şekilde et-Tûribiştî'nin bu eserden çok istifade ettiğini görmekteyiz.

6. Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nîsâbûrî (ö. 518/1124)

Mecmau'l-Emşâl.

¹⁸⁵ et-Tûribiştî, III, 1068.

¹⁸⁶ et-Tûribiştî, I, 197, II, 672, 682, III, 993, 1088.

¹⁸⁷ et-Tûribiştî, I, 280, III, 787, 981.

¹⁸⁸ Şemsan, s. 93.

¹⁸⁹ et-Tûribiştî, I, 78, 123, 147, 360, III, 925, IV, 1279; Cevherî, III, 1128, II, 822, IV, 1553.

¹⁹⁰ et-Tûribiştî, I, 90.234.264, II, 572.

et-Tûribiştî şerhinde Ebû'l-Fazl el-Meydânî'den iki alıntı yapılmaktadır. Birinci alıntıda hem Ebû'l-Fazl el-Meydânî'nin ismini hem de eserinin ismini zikretmektedir. Bu alıntı Ebû'l-Fazl el-Meydânî'nin *Mecmau'l-Emşâl* adlı eserinde geçmektedir.¹⁹¹ İkinci alıntı ise eserinin ismi belirtilmeksizin sadece Ebû'l-Fazl el-Meydânî'nin ismi zikredilerek verilmektedir.¹⁹² Biz bu alıntının kaynağını çok araştırmamıza rağmen tespit edemedik.

2.1.3.2.8. Ricâl İlmine Dair Kaynaklar

1. Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55)

Kitâbu't-Tabakât (Tabakâtu'r-Ruvât).

et-Tûribiştî, bu eserin ismini vermeksizin sadece müellifin ismini zikrederek Halîfe b. Hayyât'ın görüşünü bir yerde aktarmaktadır. Bu görüş, Halîfe b. Hayyât'ın *Kitâbu't-Tabakât* adlı eserinde geçmektedir.¹⁹³

2. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870)

el-Buhârî'nin şu iki eseri et-Tûribiştî'nin kaynakları arasında yer almaktadır:

- et-Târîhu'l-Kebîr.
- Kitâbu'd-Duafâi's-Sagîr.

et-Tûribiştî, şerhinde el-Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eserinden iki alıntı, *Kitâbu'd-Duafâi's-Sagîr* adlı eserinden ise bir alıntı yapılmaktadır.¹⁹⁴ Bu alıntılarda hem el-Buhârî'nin ismi hem de eserlerinin isimleri zikredilmektedir. Bu alıntıların et-Tûribiştî'nin belirttiği şekilde kaynaklarında rastlanmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹¹ et-Tûribiştî, II, 642, **Meydânî**, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbü'rî (ö. 518/1124), *Mecmau'l-Emşâl*, tahk, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-II, Dâru'l-Mâriفة, Beyrut 2004, II, 142.

¹⁹² et-Tûribiştî, II, 668.

¹⁹³ et-Tûribiştî, I, 338; **Halîfe b. Hayyât**, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *Kitâbu't-Tabakât (Tabakâtu'r-Ruvât)*, tahk, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, I, 106.

¹⁹⁴ et-Tûribiştî, I, 98, III, 776,821.

¹⁹⁵ **Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *et-Târîhu'l-Kebîr*, tahk, Muhammed Abdülmuîd Han, I-VIII, Dâiretü'l Maârifî'l-Osmaniye, Haydarâbâd, III, 226, V, 286, **Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *Kitâbu'd-Duafâi's-Sagîr*, tahk, Ebû Abdullah Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi'l-Ayneyn, Birinci Baskı, Mektebetu İbn Abbas, 2005, s. 129.

3. Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/976)

el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl.

et-Tûribiştî, şerhinde İbn Adî'nin eserini açık bir şekilde zikretmeksizin

"ذکره ابن أبي عدي في كتابه" şeklinde bir alıntı yapmaktadır. '*fî kitabihi*' ifadesiyle kastettiği kaynağın İbn Adî'nin *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl* adlı eseri olduğunu tespit ettik.¹⁹⁶

4. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038)

Marifetu's-Sahâbe.

et-Tûribiştî, şerhinde bu eserin ismini belirtmeksizin sadece Ebû Nuaym İsfahânî'nin ismini vererek veya "ذکره أبو نعیم في كتابه" ifadesini kullanarak Ebû Nuaym İsfahânî'nin görüşlerini iki yerde aktarmaktadır.¹⁹⁷ Bu alıntıların Ebû Nuaym İsfahânî'nin *Marifetü's-Sahâbe* adlı eserinde geçtiğini tespit ettik.¹⁹⁸

5. Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/ 1071)

el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb.

et-Tûribiştî, şerhinde bu eserden yedi yerde alıntı yapmaktadır. Bu alıntılarının üçü, İbn Abdilber'in hem ismi hem de *el-İstî'âb* adlı eseri zikredilerek, diğerleri ise sadece İbn Abdilber ismine referansta bulunularak verilmiştir. Bu alıntılar, et-Tûribiştî'nin belirttiği şekilde kaynaklarda geçmektedir.¹⁹⁹

6. Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113)

Îzâhu'l-İşkâl fî men Ubhime İsmuhû mine'n-Nisâ ve'r-Ricâl.

¹⁹⁶ et-Tûribiştî, III, 1094, **İbn Adî**, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, tahk, Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, I-IX, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VIII, 418.

¹⁹⁷ et-Tûribiştî, I, 338, III, 869.

¹⁹⁸ **Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Marifetu's-Sahâbe*, tahk, Âdil b. Yusuf el-Azazi, I-VII, Birinci Baskı, Dârü'l-Vatan, Riyad 1998, I, 305, V, 2647.

¹⁹⁹ et-Tûribiştî, I, 293, III, 890, IV, 1343 **İbn Abdilber**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, tahk, Alî Muhammed el-Becâvî, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992, I, 191, IV, 1470, III, 988.

et-Tûribiştî, şerhinde Ebû'l-Fazl el-Makdisî'nin *Îzâhu'l-İşkâl* adlı eserinden iki alıntı yapmaktadır. Birinci alıntıda hem Ebû'l-Fazl el-Makdisî'nin ismi hem de eserin ismi bulunmaktadır. İkinci alıntıda ise sadece Ebû'l-Fazl el-Makdisî'nin ismi zikredilmektedir. Bu alıntılara Ebû'l-Fazl el-Makdisî'nin *Îzâhu'l-İşkâl* adlı eserinde rastlanmaktadır.²⁰⁰

2.1.3.2.9. Diğer Kaynaklar

Bu kısımda, günümüze ulaşamamış ya da tespit edemediğimiz kaynaklardan bahsedeceğiz.

1. Kütübü'l-Meârif veya Kitâbu'l-Meârif.

et-Tûribiştî, şerhinde yaptığı alıntılarda beş yerde *Kütübü'l-Meârif*,²⁰¹ iki yerde *Kitâbu'l-Meârif* diyerek kaynak göstermiştir.²⁰²

Kitâbu'l-Meârif İbn Kuteybe ed-Dîneverî'ye ait meşhur bir eserdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu isimde başka bir eser bulunmamaktadır. Ancak söz konusu alıntılar, bu eserde geçmemektedir. et-Tûribiştî'nin, farklı veya günümüze ulaşmayan bir nüshayı kullanmış olma ihtimaliyle birlikte, kullandığı (كَذَلِكَ نَسَبَهُ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ فِي كُتُبِ الْمَعَارِفِ)

(كَذَا ذَكَرُوهُ فِي كُتُبِ الْمَعَارِفِ) (لَأَنَّهُ مَذْكُورٌ فِي كُتُبِ الْمَعَارِفِ فِي جُمْلَةٍ مَنْ يُذَكَّرُ مِنَ الصَّحَابَةِ) gibi ifadelerle dayanarak, *Kütübü'l-Meârif* veya *Kitâbu'l-Meârif* ifadesinden İbn Kuteybe'ye ait meşhur eserin kastedilmediğini sahabe hakkında bilgi veren genel eserlerin kastedildiği kanaatine vardık.²⁰³

2. Kitâbu'l-Emkine.

et-Tûribiştî bir hadis-i şerifte geçen mekanlarla ilgili bir açıklama yaparken yazar ismini belirtmeksizin sadece (وَفِي كِتَابِ الْأَمَكِنَةِ) diyerek alıntı yapmaktadır.²⁰⁴ et-Tûribiştî'den önce bu konuyla ilgili telif edilmiş bazı eserler bulunmakla birlikte *Kitâbu'l-Emkine* adında bir esere rastlamadık. Bu nedenle bu kitabın mahiyetine vakıf

²⁰⁰ et-Tûribiştî, III, 809, 869, **Makdisî**, Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113), *Îzâhu'l-İşkâl fî men Ubhime İsmuhû mine'n-Nisâ ve'r-Ricâl*, tahk, Dr. Bâsim el-Cevâbire, Birinci Baskı, Mektebetü'l-Muallâ, Kuveyt 1987, 98, 115.

²⁰¹ et-Tûribiştî, I, 188, 226, II, 468, III, 844, 869.

²⁰² et-Tûribiştî, I, 63, III, 1106.

²⁰³ et-Tûribiştî, I, 188, 226, III, 869.

²⁰⁴ et-Tûribiştî, II, 427.

olamadık. Ancak bu bilginin, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis fi Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis* adlı eserinde geçtiğini tespit ettik. Dolayısıyla kullanılan ibarelerin birbirine benzerliğini de göz önünde bulundurursak, et-Tûribiştî'nin Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis* adlı eserinden istifade etmiş olabileceğini söyleyebiliriz.²⁰⁵

2.1.3.3. Kaynaklardan Yararlanma Metodu

et-Tûribiştî'nin kaynaklarını tespit ettikten sonra, bu kaynaklardan yararlanırken nasıl bir yöntem takip ettiğini de tespit etmemiz gerekmektedir. Yöntemini değerlendirirken de günümüzdeki akademik araştırma şekil ve metodlarını değil, müellifin yaşadığı dönemin şartlarını ve teamüllerini dikkate alarak bir değerlendirme yapmanın gerekliliği aşikârdır.

et-Tûribiştî'nin kaynaklar konusunda çok hassas ve titiz olduğunu, herhangi bir görüş veya fikri sahibinden başkasına nispet etmeyi hıyanet ve intihal olarak kabul ettiğini daha önce belirtmiştik.²⁰⁶

et-Tûribiştî eserini yazarken hadis şerhi alanında ulaştığı her kaynağa müracaat etmeye gayret göstermiştir. Bir meseleyi aydınlatmak için bu mesele ile ilgili önceki âlimlerin görüşlerine ilgisiz kalmamıştır. Bu hususu *el-Müeyesser*'i dikkatli bir şekilde okuyan herkes fark eder. Örneğin: et-Tûribiştî bir hadis-i şerifte geçen (جِبَّةٌ طَيَّالِسَةٌ)²⁰⁷ ifadesinin anlamını açıklarken şöyle demektedir: “Söz konusu ifade ile ilgili dile gitirilen manayı Arap dili açısından iyice araştırmama rağmen ne dil kitaplarında ne de Garibü'l-Hadis âlimlerinin ve hadis şârihlerinin açıklamalarında tespit ettim” Bu açıklama, et-Tûribiştî'nin kaynaklara müracaat etmeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir.²⁰⁸

Daha önce belirttiğimiz gibi et-Tûribiştî eserini yazarken kullandığı kaynakları genel olarak “Âlimlerden işiterek öğrendiği şifahi bilgiler, İslam âlimlerinin eserlerinden istifade ettikleri ve kendi çabasıyla ve Allah'ın lütfu sayesinde ulaştığı görüş ve fikirler”

²⁰⁵ Ebû Mûsâ el-Medîni, II, 661.

²⁰⁶ et-Tûribiştî, IV, 1362.

²⁰⁷ **Müslim**, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874) el-Câmiu's-Sahîh, tahk, Muhammed Fuâd Abdilbâkî, I-V, Dârû İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Libâs, 2.

²⁰⁸ et-Tûribiştî, III, 975. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 118, 120, 266, III, 743, 992, 996.

şeklinde ifade etmektedir.²⁰⁹ Biz bu genel ifadeyi detaylandırmaya çalıştık. et-Tûribiştî'nin, üçü şifahi kırk yedisi yazılı olmak üzere elli kaynağını tespit ettik. Bu kaynakların *el-Müyesser*'de ne kadar ve nasıl geçtiğini daha önce belirttik. Bu kısımda da et-Tûribiştî'nin bu kaynaklardan istifade ederken kaynaklara atıf metodunu beş madde halinde ele almaya çalışacağız.

1. Müellif ve eserinin ismini birlikte vermesi.

Bu yöntemi takip ederken istifade ettiği müellifin ismini her alıntıda zikrederken kaynağını ise bazı yerlerde vermekle yetinmektedir. Örneğin: et-Tûribiştî şerhinde Hattâbî'den yetmiş alıntı yapmıştır. Bu alıntılarının hepsinde Hattâbî'nin ismi belirtirken, eserlerinin isimleri sadece on iki yerde vermektedir.²¹⁰

2. Müellifin ismini belirtirken ona ait eserin ismini zikretmeksizin "fi kitabihî" şeklinde vermesi.

Bu yöntemi takip ederken de müellifin ismini her alıntıda belirtmiş, ancak o müellifin eserini zikretmeden o eserden istifade ettiğini gösteren "fi kitabihî" kalıbıyla vermiştir.²¹¹ Örneğin: et-Tûribiştî şerhinde Cevherî, İbn Adî ve Ebû Nuaym'dan istifade etmiştir. Bu alıntılarının hepsinde bu âlimlerin isimlerini belirterek verirken, bazı yerlerde ise müellifin ismiyle beraber "fi kitabihî" ifadesini de kullanarak vermektedir.²¹²

3. Ne müellifin ne de eserinin ismini vererek, zikrettiği bilgileri bir eserden aldığına işaret eden ifadelerle vermesi.

Bu yöntemi takip ederken alıntılarının bazılarında "قَالَ بَعْضُ الْحَفَاطِ فِي تَفْسِيرِهِ"²¹³

"زَعَمَ بَعْضُ أَهْلِ الْمَعَانِي" gibi ifadeler kullanarak bir âlimin eserindeki görüşlerini tenkit etmektedir. Biz bu tür ifadelerin kaynağını tespit edebilmek için âlimlerin eserlerine müracaat ettik. Araştırmamız neticesinde, et-Tûribiştî'nin kaynaklarını vermeden tenkit ettiği bu görüşlerin er-Râğıb İsfahânî'nin *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, el-Begavî'nin

²⁰⁹ et-Tûribiştî, IV, 1361.

²¹⁰ et-Tûribiştî, I, 129, 221, 273, II, 632, 653, 704, 709, III, 821, 920, 996, IV, 1185.

²¹¹ "fi kitabihî": Bir âlimin âlimler arasında bilinen meşhur eseri için kullanılan bir ifadedir.

²¹² et-Tûribiştî, I, 360, III, 869, 925, 929, 1094, IV, 1279.

²¹³ et-Tûribiştî, I, 115.

Me'âlimü't-Tenzil adlı eserlerinde geçtiğini tespit ettik.²¹⁴ Aynı şekilde Hattâbî,²¹⁵ Ebû Mûsâ el-Medîni²¹⁶ gibi âlimlerin görüşlerini de eleştirirken kaynakları belirtmeden vermektedir.²¹⁷ Dolayısıyla et-Tûribiştî bir âlimin eserinde geçen görüşleri tenkit ederken mümkün olduğu kadar bu âlimin kim olduğunu ve eserini gizleyerek verme yöntemini tercih etmektedir.

Bu bağlamda Abdülfettâh Ebû Gudde şöyle demektedir: “Bir âlimin görüşü tenkit edilirken isminin gizlenmesi edeben güzel bir yöntem olarak görülmektedir”.²¹⁸

4. Aktarılan bilgi ve görüşlerin geçtiği kaynağı vermeksizin sadece kime ait olduğunu belirterek vermesi.

Bu yöntemi takip ederken Ebû Ubeyd, Hattâbî, İbn Kuteybe, Halîl, imam Şafii gibi âlimlerin görüşlerini aktarırken bu bilgilerin kaynaklarını göstermeksizin sadece âlimlerin isimlerini vermekle yetinmektedir.

Bu âlimler, kendi alanlarında otorite sahibi meşhur kişilerdir. Bu âlimlerin kendilerine ait fikir ve görüşleri eserlerinde bulunduğu gibi sonra gelen âlimler tarafından da o görüşlere önem verilmiş ve kendi eserlerine alınarak aktarılmıştır. Böyle olunca iki durum karşımıza çıkmaktadır. Burada et-Tûribiştî bu meşhur âlimlerin görüşlerini aktarırken bu görüşleri ana kaynağından mı yoksa sonra gelen âlimlerin eserlerinden mi aktarmaktadır. Bu bağlamda yaptığımız ayrıntılı araştırma neticesinde, et-Tûribiştî'nin aktarmış olduğu görüşlerin birçoğunu hem ana kaynaklarında hem de sonraki âlimlerin eserlerinde geçtiği; bir kısmının ise ana kaynaklarında geçmemekle birlikte sonraki âlimlerin eserlerinde yer aldığı görülmektedir.

Burada, sonraki âlimlerin eserleri ifadesinin çok geniş kapsamlı bir ifade olduğu için sınırlandırmaya çalıştık. Çünkü et-Tûribiştî'nin bu metodu daha çok Garibü'l Hadis konusunda kullandığını görmekteyiz. Yapmış olduğumuz araştırma neticesinde de et-

²¹⁴ er-Râgıb İsfahânî, I, 718; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, I, 47.

²¹⁵ et-Tûribiştî, I, 131; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I, 17.

²¹⁶ et-Tûribiştî, I, 198, 199; Ebû Mûsâ el-Medîni, III, 117.

²¹⁷ et-Tûribiştî, I, 97, 111, 190, 206.

²¹⁸ Dr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Tâhir el-Cezâirî'nin *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser* adlı esere yaptığı tahkikin mukaddimesinde bu bilgiyi aktarmaktadır. bkz. **Cezâirî**, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî (1852-1920), *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser* tahk, Abdülfettâh Ebû Gudde, I-II, Birinci Baskı, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep 1995, I, 10-11.

Tûribiştî'nin bu görüşleri eğer direkt ana kaynaklarından istifade etmeyerek aktardıysa sonraki şu üç âlimin; el-Herevî'nin *el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis*, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *el-Mecmû'u'l-Mugis fi Garibeyl-Kur'an ve'l-Hadis* ve Cevherî'nin *Tâcü'l-Luğa* adlı eserlerinden istifade ederek aktardığını tespit ettik.²¹⁹

5. Ne müellif ne de eser ismi vererek, zikrettiği bilgileri genel ifadeler kullanarak aktarması.

Bu yöntemi takip ederken et-Tûribiştî "فُسِّرَ", "ذَكَرَ أَصْحَابُ الْمَعَانِي", "فَسَّرَهُ أَصْحَابُ الْغَرِيبِ", "على هذا النحو وَجَدْنَا تَفْسِيرَهُمَا فِي كُتُبِ الْغَرِيبِ" gibi genel ifade kalıplarıyla bilgileri aktarmaktadır. Bu ifadeleri kullanarak naklettiği bilgilerin kendisine ait olmadığını, âlimlerin eserlerinden istifade ederek aktardığını belirtmektedir. Şerhinde bu yöntemi çokça kullandığını görmekteyiz. Kanaatimizce et-Tûribiştî bu şekilde aktardığı bilgilerin, alanında yazılan birçok eserde bulunmasından dolayı belirli bir kaynak gösterme ihtiyacı duymayarak, böyle bir yöntem tercih etmiştir.²²⁰

Yapmış olduğumuz araştırma esnasında et-Tûribiştî'nin üzerinde çalıştığımız şerhinde hiç bir intihal, hırsızlık veya benzeri bir duruma rastlamadık. Sadece bir alıntıda, et-Tûribiştî, erkeğin cinsel organına dokunmasıyla abdestinin bozulup bozulmama meselesini açıklarken bu konu ile ilgili Hattâbî'nin *Me'âlimü's-Sünen* adlı eserinde imam Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main arasında geçen bir tartışmayı nakletmektedir. Biz Burada et-Tûribiştî'nin naklettiği bu metnin sonundaki bir cümleyi, benimsediği mezhebi desteklemek amacıyla eksik olarak aktardığını görmekteyiz.²²¹ Bu nedenle *el-Müeyesser*'de bulunan fıkhi meseleler incelenirken biraz daha dikkatli olunması gerektiği kanaatindeyiz.

2.1.3.4. Kullandığı Kaynakların Değerlendirilmesi

Genellikle ilmi araştırmalarda kaynakların kullanımı, müellifin amacına ve söz konusu kitabını telif maksadına göre farklılık arz eder. Bu yüzden müellif eserini meydana getirirken bazı kaynakları diğerlerinden daha fazla kullanır.

²¹⁹ et-Tûribiştî, I, 79, 90, 108, 154, 159, 197, 234, 238, 264, 316, II, 445, 541, 572, 672, 724, III, 756, 763, 787.

²²⁰ et-Tûribiştî, I, 179, 254, 338, 347, II, 383, 387, 411, 442, 447, 492, 533, 718, III, 775, 836, 838, 896, 915, 956, 973, 1067, 1068, 1072, 1127, IV, 1172, 1178.

²²¹ et-Tûribiştî, I, 129, Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I, 66.

et-Tûribiştî kitabında fikhî konulara fazla değinmemiştir. Bu yüzden et-Tûribiştî'nin şerhinde fikhî kaynaklar söz konusu olduğunda sadece Cessâs'ın *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* adlı eserini görmekteyiz. Aynı şekilde et-Tûribiştî eserinde akaid ile ilgili meselelerde kelami tartışmalara girmemiş ve bu konuda her hangi bir kaynağa işaret etmemiştir. et-Tûribiştî, *Mesâbîhu's-Sünne*'deki hadisler senetsiz olduğu için cerh, tadil ve ricâl ilmüne dair kaynaklara pek fazla müracaat etmeye ihtiyaç duymamıştır. Ancak her hangi bir konudaki hadisi şerh ederken gerekli gördüğü bütün kaynaklara başvurmuştur. Özellikle Arap dili, Garibü'l-Hadis ve kendisinden önce yazılmış olan şerh kitaplarına önem vermiştir. Bu durumda et-Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* adlı kitabının kıymetini artırmıştır. Fakat et-Tûribiştî bu alandaki önemli âlimlerden İbn Battâl'ın *Şerhu'l-Cami'i's-Sahih*, el-Mâzerî'nin *el-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim* ve Kâdî İyâz'ın *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâ'id (fi Şerhi Sahih)i Müslim* adlı eserlerine müracaat etmemiştir. İhtilafu'l Hadis konularına ve rivayetler arasındaki farklılıklara önem verdiği halde, eş-Şâfiî'nin *İhtilâfu'l-Hadîs* ve İbn Kuteybe'nin *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs* adlı eserlerine de müracaat etmemiştir. Öyle ki bu iki eser bu konuda çalışma yapacak olan her araştırmacının asla kayıtsız kalamayacağı kaynaklardır. Şayet eserinde söz konusu kitaplara da müracaat etmiş olsaydı şerhinin kıymeti daha da artardı.

Sonuç olarak müellif, muhtemelen, kitabını telif ettiği dönemde meydana gelen Moğol istilasını gibi bazı sebeplerden dolayı, bu alanda önemli görülen bazı kaynaklara müracaat edememiş olsa da yaşadığı dönemdeki mevcut kaynaklardan azami derecede istifade etmiştir.

2.2. et-Tûribiştî'nin Şerhinde İzlediği Metot

et-Tûribiştî *Mesâbîhu's-Sünne*'de geçen bazı bablardaki hadislerin hiçbirini şerh etmemektedir. Örneğin: Kitabı's-Salâta geçen Bâbü Salâti'l-Müsâfir, Kitabı'l-Menasikte geçen Bâbü Mâ Yectenibühû'l-Muhrim hadislerini şerh etmemiştir. et-Tûribiştî sadece müşkil olan hadisleri şerh etmeye çalıştığını belirtmiştir.²²²

et-Tûribiştî'nin müşkil kabul ettiği hadislerin bir çok çeşidi vardır. Örneğin: et-Tûribiştî'nin, bazı hadisleri ravileri konusunda ihtilaf olduğu için müşkil olarak kabul ettiği²²³ bazılarında ise görünürde müşkil olmayan bir hadisin önce hangi yönden müşkil

²²² et-Tûribiştî, I, 29.

²²³ et-Tûribiştî, I, 63.

olduğunu belirledikten sonra hadisin müşkilini gidermeye çalıştığı görülmektedir.²²⁴ Ancak müşkil olan bazı hadislerin, et-Tûribiştî tarafından müşkil olarak kabul edilmediğini tespit ettik.²²⁵ Bununla birlikte genel olarak et-Tûribiştî, hadisleri şerh ederken lafızlarını zapt etmeye, manalarını açıklamaya ve hadisler arasındaki tenakuz ve ihtilafları gidermeye çok önem vermiştir.

et-Tûribiştî şerhinde sadece *Mesâbihu's-Sünne*'deki hadislerin müşküllerini değil, bu hadislerle ilgili diğer rivayetlerdeki müşkülleri de inceleyerek gidermeye çalışmıştır.²²⁶ Bazen de bir hadiste geçen bir kelimenin okunuşunu belirterek bu kelimenin başka hadislerdeki okunuşu ile ilgili farkları açıklamıştır.²²⁷

Biz bu çalışmamızda et-Tûribiştî'nin *Mesâbihu's-Sünne* hadislerinden hangi babtan kaç hadisi şerh ettiğini taradık. Bunların listesini bablarına göre, tezimizin ekinde tablo şeklinde verdik. Yaptığımız bu tarama sonucunda et-Tûribiştî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'de bulunan 4781 hadisin sadece 1715 tanesini şerh ettiğini tespit ettik. Bu da yaklaşık olarak *Mesâbihu's-Sünne*'deki hadislerin % 36'sına tekabül etmektedir.

et-Tûribiştî şerh metodunu açıklarken, gerek eserin mukaddimesinde gerekse kitabın içerisinde, şerhi uzatmamayı prensip edindiğini belirtmektedir.²²⁸ O zaruret olmadıkça bu prensipten taviz vermediğini belirtmiştir.²²⁹ Bu prensipten dolayı et-Tûribiştî bir hadisi veya konuyu bir kez açıkladığında bir daha açıklamamış²³⁰ ve çoğunlukla 'geçti' ifadesiyle atıf yaparak yetinmiştir.²³¹ Bazen de nerde geçtiğini açıklamaktadır.²³² Özellikle bazı konuları kendi babı dışında açıklamış ve konusu geldiğinde açıkladığı baba yönlendirme yapmıştır. Örneğin: *el-Müeyesser*'de 1764 nolu hadiste geçen

(لَبَيْتِكَ اللَّهُمَّ لَبَيْتِكَ)²³³ ifadesini menasik kitabında değil, namaz kitabında açıkladığını söylemekle yetinmiştir.²³⁴ Benzer şekilde Bâbü İhyâi'l-Mevât, bu konuyla ilgili açıklamaların ve âlimlerin bu konudaki ihtilaflarının Bâbü'l-Gasb geçtiğini

²²⁴ et-Tûribiştî, I, 213-214.

²²⁵ et-Tûribiştî, I, 167, 168, II, 630, 633.

²²⁶ et-Tûribiştî, I, 154, 261, II, 427, 565, 617.

²²⁷ et-Tûribiştî, II, 579.

²²⁸ et-Tûribiştî, I, 31, 96, II, 422.

²²⁹ et-Tûribiştî, I, 115, II, 503.

²³⁰ et-Tûribiştî, I, 119, 133, II, 410, 511, 605, 684, III, 768.

²³¹ et-Tûribiştî, I, 91, 98, 262, II, 529, 530, III, 880, 1118, IV, 1153, 1162.

²³² et-Tûribiştî, I, 269, II, 511, IV, 1197.

²³³ Buhârî, Hac, 25.

²³⁴ et-Tûribiştî, II, 591.

söylemektedir.²³⁵ Fakat daha önce açıkladığı bir konu ile ilgili fazladan bilgi verecekse, bunları yeri geldiğininde açıklamaktadır.²³⁶ Bazen iki hadiste de aynı müşkil söz konusu olursa ilk geçen hadiste müşkili gidermeye çalışmıştır. İkinci hadis geldiğininde ise herhangi bir atıf veya açıklama yapmamıştır. Örneğin: Hz. Peygamber'in kilo almasıyla ilgili iki hadisten birincisi *el-Müeyesser*'de 818 numaralı hadistir. et-Tûribiştî bu hadis ile ilgili gerekli gördüğü açıklamaları yapmışken 861 nolu ikinci hadisi her hangi bir atıf veya açıklama yapmadan geçmiştir.²³⁷

Yine bu prensipten dolayı et-Tûribiştî'nin aynı konulu pek çok hadisin sadece bir tanesini şerh ederek tekrardan kaçındığını görmekteyiz.²³⁸ Eğer arka arkaya gelen iki hadiste birbirine bağlı konular açıklanacaksa, ikinci hadise yeni numara vermeden şerhe devam etmiştir.²³⁹ Bazen de hadislerde geçen kelime ve konuları açıklamayıp ileride şerh edileceğini belirtmekle yetinmiştir.²⁴⁰

et-Tûribiştî, hadisleri şerh ederken genel olarak hadislerin yer aldığı kitap ve babı zikretmiş, daha sonra da el-Begavî'nin hadisleri tasnifine göre sıhâh veya hısân olma durumlarına göre bölümlerini belirtmiştir.

2.2.1. Hadisleri Senet Açısından Değerlendirmeye Tabi Tutması.

İmam el-Begavî *Mesâbîhu's-Sünne*'nin önsözünde bu eserini, kendini ibadete veren insanların, Allah'ın kitabıyla birlikte sünnetten de nasiplerini almaları için kaleme aldığını ifade etmiştir.²⁴¹ O naklettiği hadislerin senetlerini, hem güvenilir âlimlerin kitaplarında mevcut olduğu için hem de eserini uzatmamak amacıyla yazmamıştır. Bundan dolayı et-Tûribiştî, senetlerle ilgili sadece hadisin sahabî ravisinin ismini zikrederek bu isimlerle ilgili tahrif veya tashif varsa bunları düzeltmiştir. Ayrıca hadislerin sıhhatiyle ilgili hususları da açıklamaktadır. et-Tûribiştî'nin hadislerin senetleri ile ilgili ilmi mesaisini aşağıda başlıklar halinde açıklamaya çalışacağız.

²³⁵ et-Tûribiştî, II, 713. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 235, III, 766.

²³⁶ et-Tûribiştî, II, 526.

²³⁷ et-Tûribiştî, I, 306- 307, 317.

²³⁸ et-Tûribiştî, II, 671, 706-707.

²³⁹ et-Tûribiştî, II, 674, 675, III, 884.

²⁴⁰ et-Tûribiştî, I, 138, II, 725.

²⁴¹ Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, I, 109.

2.2.1.1. Hadislerin Sahabî Ravisini Belirtmesi

İmam el-Begavî, eserinin önsözünde hadislerin senedlerini zikretmeyeceğini belirtmesine rağmen, bazı hadisleri aktarırken bir gereklilik olduğunda peygamberimizden hadisi nakleden sahabînin ismini zikredeceğini de belirtmiştir.²⁴²

İmam el-Begavî'nin mukaddimesinin şerhinde et-Tûribiştî şöyle demektedir:

İmam el-Begavî'nin hadisin ravisini belirtme gerekliliği duyması birçok sebebe dayanabilir, bu sebepleri tespit etmek ve saymak zordur. Biz el-Begavî'nin tasrih etmediği bu gerekliliklerin muhtemelen neler olabileceğine dair bazı örnekler vermeye çalışacağız. Bu gerekliliklerden birisi, bir hadisin birkaç sahabî tarafından farklı tarikler ve lafızlarla rivayet edilmesi durumunda bir tarike ait olan lafız tercih edildiğinde, diğer rivayet ve tariklerden ayrılabilmesi için bu şekilde rivayet eden sahabî isminin zikredilmesidir. Diğer bir gereklilik ise, bir hadisin içindeki hükmün bir sahabî tarafından mutlak olarak, başka bir sahabî tarafından mukayyet olarak aktarılması durumunda, hadisin rivayetleri arasındaki bu ihtilafın yol açtığı karışıklığın giderilmesi için sahabî ravilerinin zikredilmesidir. Başka bir gereklilik ise, bir hadisin birkaç sahabî tarafından rivayet edilmesi halinde, bunlardan bazı tariklerin senetlerinde inkıta olması, raviler arasında bazı güvenilmeyen kişilerin bulunması veya isnattaki karışıklıktan dolayı zayıf olarak kabul edilmesi nedeniyle sahih olan tariki bunlardan ayırmak için sahabî ravi isminin zikredilmesidir. Son olarak zikretmek istediğimiz gereklilik ise iki hadisin arasında çelişki olması durumunda, hadislerin sahabî ravileri zikredilerek onların peygamberimizle sohbet zamanları dikkate alınarak öncelik ve sonralığın bilinmesiyle nasih ve mensuh konusu açısından yararlanması gereğidir. Mesâbîhu's-Sünne'de bu zikrettiğimiz gerekçeler ve benzeri durumlar dışında da hadislerin ravi isimlerinin verildiğini olmuştur. İmam el-Begavî önsözünde sadece bir gereklilik veya amaç olduğunda hadisin sahabî ravisinin ismini zikredeceğini belirttiğine göre gereklilik olmadan yazılan ravi isimlerinin el-Begavî tarafından değil, daha sonra kitabı çoğaltanlar tarafından eklendiği anlaşılmaktadır. Bunun delili de Mesâbîhu's-Sünne'nin farklı nüshalarında zikredilen sahabî ravi sayısının farklı farklı olmasıdır. Ayrıca eserdeki hadisler çoğunlukla sahabî ravilerin isimleri ile beraber geçmektedir. Hâlbuki imam el-Begavî'nin muhtasar bir eser ortaya koyma arzusundan, bu mevcut olan ravi sayısından çok daha azını zikredeceği anlaşılmaktadır.²⁴³

²⁴² Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, I, 109, 110.

²⁴³ et-Tûribiştî, I, 33.

Bu sözlerinden anlaşıldığı üzere et-Tûribiştî, *Mesâbihu's-Sünne*'de geçen hadislerin sahabî ravilerinin isimlerinin çoğunlukla eseri müstensihler tarafından eklendiğine inanmaktadır.

et-Tûribiştî *Mesâbihu's-Sünne*'den şerh ettiği hadislerin tamamının sahabî ravisini zikretmeye önem vermiştir. Ayrıca bazı sahabî raviler hakkında kısa bilgiler verirken, bazılarının da isimlerinin doğru okunuşlarını vermiştir. Örneğin: et-Tûribiştî Hz. Hârice b. Huzâfe'den nakledilen, *el-Müeyesser*'de 869 nolu hadisi şerh ederken şöyle demiştir:

Bu hadisin ravisi Hârice b. Huzâfe bilinen sayılı kahramanlardan birisiydi, onun hakkında bin atlıya denktir denilirdi. O, Amr b. el-Âs'ın karın ağrısı nedeniyle sabah namazına çıkamadığı bir günde ona vekâlet ederken Amr b. el-Âs'ı öldürmek isteyen bir Harici tarafından şehit edilmiştir. Hz. Hârice b. Huzâfe'nin Peygamberimizden bu hadis dışında rivayet ettiği hadis bilinmemektedir.²⁴⁴

Diğer bir örnekte ise et-Tûribiştî Hz. Abdullah b. Zeyd'den nakledilen *el-Müeyesser*'de 270 nolu hadisi şerh ederken şöyle demiştir:

Bu hadisin ravisi Abdullah b. Zeyd'dir. O, Abdullah b. Zeyd b. Âsım el-Ensârî el-Mâzinî (Mâzin Benî Neccâr)'dir. *Mesâbihu's-Sünne*'de Abdullah b. Zeyd'den rivayet edilen hadisleri, ezan hadisi hariç o rivayet etmiştir. Ezan hadisinin ravisinin ismi ise Abdullah b. Zeyd b. Abdirabbih, Hazrec kabilesinden Ensârîdir. Bedir savaşına katılmıştır. O, ezanı rüyasında gören kişidir.²⁴⁵

Ayrıca et-Tûribiştî, âlimler arasında sahabî ravi ismini belirleme konusunda bir ihtilaf varsa²⁴⁶ ya da hadisin ravisi sahabe arasında değilse, bütün bu ihtilafları açıklamaya da önem vermiştir.²⁴⁷

2.2.1.2. Ravilerin İsim, Neseb ve Künyelerini Tashih Etmesi

et-Tûribiştî sadece hadisin sahabî ravilerini zikretmekle yetinmeyip ravilerin isimleri konusunda *Mesâbihu's-Sünne*'nin tüm veya bazı nüshalarında tahrif veya tashif varsa mutlaka onlara işaret ederek düzeltmektedir. Örneğin: *el-Müeyesser*'de Hz. Cündeb el-Kasrî'den gelen 411 nolu hadisi şerh ederken et-Tûribiştî şöyle demiştir:

²⁴⁴ et-Tûribiştî, I, 320.

²⁴⁵ et-Tûribiştî, I, 147. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 151, 155, 159, 164, 165, 226, II, 396, 477, 490, 539, 725, III, 818, 844, 901, 981, IV, 1292.

²⁴⁶ et-Tûribiştî, I, 338. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 359, III, 814, 938.

²⁴⁷ et-Tûribiştî, II, 478, III, 739, 841, 1090, IV, 1321.

İncelediğimiz Mesâbîhu's-Sünne'nin tüm nüshalarında yanlışlıkla bu hadisin ravisinin Cündeb el- Kuşeyri olduğu yazılmıştır. Bu hadisin gerçek ravisi ise Cündeb b. Abdullah b. Süfyan el-Becelî el-Alekî'dir. Bu ravinin kabilesi olan Alaka kabilesi Buceyle kökenlidir. Hadis âlimleri de soyunu bu şekilde nispet etmişlerdir. Ben derim ki: Buceyle'de Kasır adında bir kabile mevcuttur. Bu kabile Hz. Hâlid b. Abdillâh el-Kasrî'nin kabilesidir. Belki de bu kabileye nispet edilmiştir. Daha sonra da tashif ederek el-Kuşeyri'ye çevirmişlerdir. Ancak hadis kitaplarında bu ravinin Kasır kabilesine mensup olduğunu tespit edemedim.²⁴⁸

Bu örnekte de görüldüğü gibi et-Tûribiştî hadisin ravisinin isminde hata olduğunda sadece bunu belirtmekle yetinmeyip, bu hatanın nereden kaynaklandığına dair tahminlerini de zikretmektedir. et-Tûribiştî'nin bu şekilde titiz çalışmasını *el-Müeyesser* isimli eserini tahkik eden Dr. Abdulhamit Hindevi överek şöyle demiştir:

et-Tûribiştî'nin bu tespitine hayran oldum; çünkü bu ravinin Kasır kabilesine mensup olduğunu hadis kitaplarında tespit edememesine rağmen bu kabileye mensup olabileceğini ve bundan dolayı el-Kuşeyri'ye şeklinde tahrif edilmiş olabileceğini belirtmiştir. Onun bu tespiti, günümüzde elimizde bulunan Mesâbîhu's-Sünne'nin el yazmasına ve Hatîb et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbîh*'teki tespitlerine muvafıktır.²⁴⁹

et-Tûribiştî ravilerin isimlerinin başkaları ile karıştırılmaması için senette bulunan zamirlerle kimin kastedildiğini belirtmeye önem vermektedir. Örneğin: *el-Müeyesser*'de عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده senedi vasıtasıyla gelen 272 nolu hadisi şerh eden et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Bu senette geçen "عن جده" ifadesindeki zamirin atfında iki ihtimal vardır. Bu zamir Amr'a atf edildiğinde, hadis mürsel olarak kabul edilmelidir. Çünkü Amr'ın dedesi Muhammed b. Abdullah b. Amr tabiindendir. Ama bu zamir Şuayb'e atfedildiğinde, hadis muttasıl olmaktadır. Çünkü Şuayb'ın dedesi Abdullah b. Amr'dır. Bu tedlis ihtimalinden dolayı hadis âlimleri عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده vasıtasıyla gelen sayfayı eleştirmişlerdir.²⁵⁰

Diğer bir örnekte: *el-Müeyesser*'de كثير بن عبد الله عن أبيه عن جده senedi vasıtasıyla gelen 972 nolu hadisi şerh eden et-Tûribiştî şöyle demiştir: "Senette geçen "جده" ifadesindeki zamir Abdullah'a değil, Kesîr'e dönmektedir. Çünkü Peygamberimizden rivayet eden sahabî Amr b. Avf el-Müzenî'dir. O da Abdullah'ın babası ve Kesîr'in dedesidir".²⁵¹

²⁴⁸ et-Tûribiştî, I, 188. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 91, 149, II, 394, 609, IV, 1245.

²⁴⁹ et-Tûribiştî, I, 188.

²⁵⁰ et-Tûribiştî, I, 148.

²⁵¹ et-Tûribiştî, I, 345.

2.2.1.3. Sıhhat Bakımından Hadisleri Değerlendirmesi

et-Tûribiştî'nin hadisleri sıhhat bakımından değerlendirmesine geçmeden önce, *Mesâbîhu's-Sünne* müellifi imam el-Begavî'nin bu konuda izlediği metottan bahsetmemiz gerekmektedir. Çünkü İmam el-Begavî bu eserini yazarken, telif ettiği diğer eserlerinde takip etmediği bir metot izlemiştir. Ayrıca onun uyguladığı bu metodu, ne ondan önce ne de ondan sonra gelen hiçbir âlim uygulamamıştır. el-Begavî *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserine aldığı hadisleri sıhâh ve hısân olarak iki gruba ayırmıştır. O metodunu eserinin mukaddimesinde şu şekilde belirtmektedir:

Eserimde geçen hadisleri sıhâh ve hısân olarak iki kısma ayırdığımı göreceksiniz. Burada sıhâh ifadesinden maksadım imam Buhârî veya Müslim'in sahihlerinde zikrettiği hadislerdir. Hısân ifadesinden maksadım ise Ebû Davûd ve Tirmizî gibi hadis âlimlerinin kitaplarında zikrettikleri hadislerdir. Bu kitaplarda geçen hadisler adil raviden adil raviye aktarılan çoğu sahih hadisler olmasına rağmen, bu hadisler Buhârî ve Müslim'in koyduğu yüksek dereceli sened sıhhat şartlarına ulaşamayan hadislerdir. Bu kitaplarda geçen zayıf ve garip hadisleri zikredeceğim ve durumlarını açıklayacağım. Münker ve mevzu hadisleri ise kitabıma almayacağım.²⁵²

İmam el-Begavî'nin tercih ettiği bu özel terim tanımlaması ve izlediği bu metot, hadis âlimleri tarafından diğer âlimlere muhalefet ettiği ve yanlış olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. İbnü's-Salâh mukaddimesinde şöyle demiştir:

Mesâbîhu's-Sünne'nin yazarının kitabında hadislerin sıhâh ve hısân olarak ayırması hadis âlimleri tarafından bilinen bir uygulama değildir. Hadis âlimleri arasında hasen hadis terimi, el-Begavî'nin kullandığından ibaret değildir. Çünkü Ebû Davûd ve Tirmizî gibi hadis âlimlerinin kitaplarında zikrettikleri hadislerin arasında hasen ve hasen olmayan hadisler mevcuttur.²⁵³

İmam Nevevî ise et-Takrîb adlı eserinde şöyle demiştir:

İmam el-Begavî, eserinde hadisleri sıhâh ve hısân olarak ayırması ve sıhâhla Sahîhayn'de geçenleri, hısânla ise Sünen kitaplarında geçenleri kastetmesi doğru bir uygulama değildir. Çünkü sünen kitapları içerisinde, sahih ve hasen hadisler olduğu gibi zayıf ve münker hadislerde mevcuttur.²⁵⁴

Bu eleştirilerin çoğu, imam el-Begavî'den sonra gelen âlimler tarafından yapılmış olsa da, imam el-Begavî'nin bu tür eleştirilere eserini yazarken de maruz kaldığı

²⁵² Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne* tahkik mukaddimesinde bkz. I, 110.

²⁵³ İbnü's-Salâh, s. 37.

²⁵⁴ Nevevî, s. 30.

kanaatindeyiz. Çünkü imam el-Begavî, hadislerin sıhâh ve hısân olarak ayrılması şeklinde oluşturduğu metodunu mukaddimesinde açıklamasına rağmen, kitabının Menasik bölümünden sonra metodunu ikinci defa detaylı olarak izah etmeye çalışmıştır. Biz bu ikinci açıklamanın el-Begavî'nin eserini yazarken yapılan eleştirilere karşı cevap verme ihtiyacı hissetmesinden kaynaklanmış olabileceğini düşünmekteyiz. İmam el-Begavî eserinde Menasik kitabından sonra metodunu şu şekilde açıklamaktadır:

Ben bu kitapta geçen her baktaki hadisleri sıhâh ve hısân olarak iki kısma ayırmıştım. Sıhâh hadislerden kastım, İmam Buhârî ve Müslim'in Sahîhayn olarak bilinen kitaplarında geçen hadislerdir. Onların kitaplarında koydukları şartlar sıhhat konusunda en yüksek dereceyi yakalamaktadır. Şöyle ki; bir hadisin bu en yüksek dereceyi yakalaması için, Peygamberimizden hadis rivayeti ile meşhur olan bir sahabî tarafından rivayet edilmesi gerekir. Bu sahabî Tâbiînden en az iki sika ravisi (öğrenci) olması gerekir. Daha sonra bu hadisin sahabîden hadis rivayeti ile meşhur olan Tâbiî'nin tarafından rivayet edilmesi ve bu meşhur olan Tâbiî'nin Tebeu't-tâbiîn'den iki ravisi (öğrenci) olması gerekir. Daha sonra da bu Tebeu't-tâbiîn'den hafız, mutkîn ve rivayet ile meşhur olan bir âlim tarafından rivayet edilmesi ve bu âlimin dördüncü tabakadan ravileri olması gereklidir. Hısân hadislerden kastım ise imam Buhârî ve Müslim'in Sahîhayn'de aktarmadığı ama imam Ebû Davûd, Tirmizî ve Nesâî gibi âlimlerin kitaplarında tahrir ettikleri hadislerdir. Bu hadislerden bazıları sahabîden itibaren âdillerden âdillere aktarılan sahih hadislerdir. Ama bu sahih hadisler sahabîden tek bir Tâbiî tarafından veya Tâbiûn'den tek bir ravi tarafından rivayet edilmiştir. İmam Buhârî ve Müslim kitaplarında tahrir etmedikleri hadislerin arasında sahih hadislerin olabileceğini inkâr etmemişlerdir. İmam Buhârî'nin "ben yüz bin sahih, iki yüz bin sahih olmayan hadis ezberledim" dediği,²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel'in de "Peygamberimizden yedi yüz bin kûsur sahih hadis rivayet edilmiştir" dediği rivayet edilmektedir.²⁵⁶ Tüm bunlara rağmen imam Buhârî ve Müslim'in izlediği yüksek dereceli sıhhat şartlarını diğer âlimler uygulamadıkları için bunların rivayet ettikleri hadislere sahih dense de aynı seviyede değillerdir. İmam Müslim, sahih hadisleri tahrir ederken sıhhat seviyelerine göre üç kısma ayırmıştır. Fakat kendisi sahih hadislerin birinci seviyesini tamamladıktan sonra vefat etmiştir. Garip hadisler ise bazıları sahih olsa da ravinin rivayetinden kaynaklanan bir sebepten veya aynı seviyede bulunan diğer bir sika raviye muhalefet etmesinden dolayıdır. Zayıf hadisler ise isnadında mecruh ve meçhul ravi bulunan hadislerdir.²⁵⁷

Mesâbihu's-Sünne'nin tahkikini yapan Dr. Yusuf el-Mer'aşlı imam el-Begavî'nin yukarıdaki açıklamalarını aktardıktan sonra şöyle demektedir:

²⁵⁵ İbnü's-Salâh, s. 20.

²⁵⁶ el-Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Medhal ilâ (ma'rifeti)Kitâbi'l-İklîl, s. 35.

²⁵⁷ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, II, 305.

İmam el-Begavî'nin sözlerinden hadis terimleri konusunda kendine özgü bir takım değerlendirmelerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu değerlendirmelerden ilki; İmam el-Begavî'ye göre sahih hadisler derece derecedir. Kitabının sıhâh kısmında, sadece sıhhat açısından en yüksek seviye olarak gördüğü Buhârî ve Müslim'in kitaplarında tahrir ettikleri hadisleri zikretmektedir. Bu da bir hadisin rivayeti ile meşhur olan bir sahabî vasıtasıyla iki sika Tâbiûn tarafından rivayet edilmesi; sonra Tâbiûn'den Tebeu't-tâbiîn'den iki ravi tarafından rivayet edilmesi; bu Tebeu't-tâbiîn ravilerin hafız, mutkîn, rivayet ile meşhur ve dördüncü tabakadan raviler olmaları gerekmektedir.²⁵⁸ İkincisi imam el-Begavî'nin kullandığı hısân terimi ise Buhârî ve Müslim'in dışında diğer âlimlerin tahrir ettikleri hadisleri içerir. Bu hadisler sahih hadisler olmalarına rağmen Buhârî ve Müslim'in tahrir etmedikleri veya sıhhat konusunda koydukları yüksek şartlara ulaşmadığı için onun hısân olarak kabul ettiği hadislerdir. İmam el-Begavî'nin terimleri bu şekilde kullanarak hadis âlimlerinin çoğunluğuna muhalefet etmektedir. Çünkü onlara göre sahih olan hadisler yedi dereceden oluşmaktadır. Hasen hadisler bu yedi yereden sonra gelmektedir. Bundan dolayı hadis âlimlerinin çoğunluğunun sahih olarak kabul ettikleri çok sayıdaki hadis, imam el-Begavî'nin eserinde hısân kısmında geçmektedir. Bu da tashih konusunda ne kadar müteşeddî olduğunu göstermektedir.²⁵⁹

Biz de Dr. Yusuf el-Mer'aşlı'nın görüşlerine katılıyoruz. İmam el-Begavî'nin açıklamalarından anlıyoruz ki o ulümü'l-hadis konusunda geniş bilgi sahibidir ve terimleri bu şekilde genelden farklı olarak kullanmasının sebebi bilgisizlikten dolayı değil, bilinçli olarak yaptığı bir tercihtir. Ayrıca hadis usulü ilmi, onun döneminde yerleşmiş vaziyette idi ve hadis usulü ile ilgili müstakil eserler mevcuttu. Dr. Yusuf el-Mer'aşlı de bu görüşü desteklemektedir.²⁶⁰

Burada vurgulamamız gereken önemli bir husus da şudur ki et-Tûribişti şerhinde, imam el-Begavî'nin mukaddimesinde açıkladığı metodunu detaylı bir şekilde şerh ettiği halde, el-Begavî'nin Menasik kitabından sonra metoduna dair yaptığı açıklamalar hakkında her hangi bir açıklama yapmamaktadır. Ayrıca imam el-Begavî'nin bu açıklamaları, incelediğimiz el-Müeyesser'in günümüzde matbu olan nüshasında bulunmamaktadır. Biz bu durumla ilgili üç ihtimalin olabileceğini düşünüyoruz. 1. et-Tûribişti'nin bu açıklamalardan haberdar olmamasıdır. Biz bunun düşük bir ihtimal olduğunu

²⁵⁸ İmam Alî el-Kârî Mirkâtü'l-Mefâtiḥ adlı eserinde bu konu hakkında şöyle demektedir: "İmam Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde, sıhhat şartlarıyla ilgili olarak takip ettikleri metod konusunda her hangi bir açıklamada bulunmadıkları için, bu durum âlimler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Ancak bu konuda en açık olan görüş bu şartların imam el-Hâkim en-Nîsâbüri ve el-Beyhakî tarafından belirlendiği görüşüdür". Alî el-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtiḥ, I, 33. Belirlenen söz konusu şartlar, imam Begavî tarafından yukarıda dile getirilen şartlarla aynıdır.

²⁵⁹ Begavî, Mesâbihu's-Sünne, I, 60-61.

²⁶⁰ Begavî, Mesâbihu's-Sünne, I, 59.

düşünüyoruz, çünkü et-Tûribiştî eserinde birkaç yerde *Mesâbîhu's-Sünne* şerhini yaparken birden fazla nüshaya dayandığını ifade etmektedir.²⁶¹ 2. et-Tûribiştî İmam el-Begavî'nin bu açıklamalarını şerh etmiş olabilir, ancak *el-Müyyesser*'in tahkikini yapan Dr. Abdulhamit Hindevi'nin tahkikinde dayandığı nüshalarda bulunmamış olabilir. Bize göre bu da zayıf bir ihtimaldir. Çünkü böyle bir düşme olsaydı, biz İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde, *el-Müyyesser* üzerinde yapılmış olan altı doktora tezine dayanarak diğer eksikleri tespit ettiğimiz gibi bunu da tespit ederdik. 3. Bu açıklamalardan haberdar olduğu ama imam el-Begavî'nin mukaddimesinde detaylı bir şekilde açıklama yapmasından dolayı tekrara düşmemek için bir daha açıklamayı gerekli görmemiş olma ihtimalidir. Kanaatimizce bu ihtimal kuvvetlidir. Çünkü et-Tûribiştî'nin bir şeyi şerh ettikten sonra bir daha şerh etmemesi genel prensibine uygundur.

et-Tûribiştî imam el-Begavî'nin eserinin mukaddimesinin tamamını şerh etmiştir. Onun kendine özgü olan, hadisleri sıhâh ve hisân şeklinde gruplandırma metodunu açıklamıştır. et-Tûribiştî, imam el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde zikrettiği hadisleri imam Buhârî, Müslim, Ebû Davûd, Tirmizî, Nesâî, Dârimî ve İbn Mâce'nin eserlerinden başkasından almadığını söylemektedir. et-Tûribiştî, imam el-Begavî'nin Sünen kitaplarındaki hadislerin çoğunun sahih olduğunu söylemesinin sebebini, bu kitapların ahkam hadisleri ile ilgili olduğunu; şer'i hükümlerin ise ancak güvenilir (sika) kişilerin rivayet ettiği makbul senetlerle gelen hadisler üzerine inşa edildiğini, bu yüzden söz konusu hadislerin sahih olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca et-Tûribiştî ale'l-Ebvâb ve ale'r-Ricâl şeklinde yazılmış olan sünen ve müsned kitapları arasındaki farklara işaret etmiştir. Sünen yazarının amacı, belirlediği konu ile ilgili delil çıkartılabilecek hadisleri toplu olarak zikretmektir. Örneğin; Kitabu't-Tahar başlığı altında bu konu ile ilgili hüküm çıkartılabilecek hadisleri zikretmeye çalışmaktadır. Müsned kitaplarının yazarı ise bir sahabîden sahih veya zayıf olmasına bakılmaksızın gelen tüm rivayetlerin bir araya toplanmasını amaçlamaktadır. Örneğin; Müsnedü Übey b. Kâ'b denildiğinde Übey b. Kâ'b'ten gelen tüm rivayetlerin bir araya toplanması anlamına gelmektedir. Bazı Sünen kitaplarında “bu hadis zayıftır” şeklinde hüküm bildiren ifadeler yer almaktadır. Bu tür ifadelerin Sünen kitaplarında yer almaması gerektiğini düşünen ve bu durumu eleştirenlere karşı et-Tûribiştî, bu hükmün ifadelerinin müellifin hadisle ilgili kanaati olduğunu, fakat söz konusu hadisin başka

²⁶¹ et-Tûribiştî, I, 102, 122, 146, 249.

âlimler tarafından muteber kabul edildiğini ve hüküm çıkarırken delil olarak kullanıldığını gerekçe göstererek bu tür hadisleri kitaplarında zikrettiklerini söylemiştir. Biz görüyoruz ki mürsel hadisler, âlimlerin çoğu tarafından hüccet kabul edilmemesine rağmen bazı âlimler tarafından hüccet olarak görülmüştür. Ayrıca hadisler hakkındaki hükümler çoğunlukla cerh ve tadil ilimlerine tabidir. Bu ilimlerle ilgili âlimler arasında ittifak yoktur. Bir âlimin zayıf gördüğü bir ravi diğer bir âlim tarafından kuvvetli görülebilir. Daha sonra et-Tûribiştî imam el-Begavî'nin mukaddimesinde kitabına alacağını açıkladığı garib ve zayıf olarak nitelediği hadislerden maksadının ne olduğunu izah etmiştir. Garib hadis, bir sika ravinin hadisin rivayetinde diğer sika ravilerden teferrüd etmesidir. Bu tür hadisler sahih hadis çeşitlerindedir. Fakat Buhârî ve Müslim'in kitaplarında bulunan sahih hadislere göre bir basamak daha alt seviyede kabul edilmektedir. Zayıf hadisler ise birkaç sebepten oluşmaktadır. Bu sebepler bazen ravilerden bazen de irsal, inkıta ve tedlis gibi başka sebeplerden kaynaklanmaktadır. et-Tûribiştî hadislerin bu zayıflık sebeplerini teker teker özet bir şekilde açıkladıktan sonra şöyle demektedir:

Bil ki zayıf hadis dediğimiz hadisler mutlak bir şekilde itibardan düşmüş, dikkate alınmayacak hadisler değildir. Bunlardan bazıları isnadı zayıf olmasına rağmen açık kıyas desteklediği için onunla amel edilir. Nazar, istidlal ve halin gerektirmesinden dolayı birçok müçtehit bazı hükümlerde rivayet ehline göre isnadı sahih olan hadisleri terk ederek rivayet ehline göre isnadı zayıf olan hadislerle amel etmişlerdir. Benim imam el-Begavî'nin mukaddimesinin şerhini uzun olarak açıklamamım sebebi; hadis usulünü ve rivayet tariklerini bilmeyen bir kişinin sadece güvendiği bir kişiyi taklit etmesiyle oluşan vehim ile peygamberimizden gelen hadisleri reddetmeye cesaret etmemesi içindir. Sözün özü hadisler üç çeşittir. Sahih; senedi muttasıl ravileri adil olan hadislerdir. Bu, üzerinde ittifak edilmiş olan çeşittir ve Ebû Abdillâh el-Hâkim onu beş kısma ayırmıştır. Hasen ise mahreci bilinen ve ravileri meşhur olan hadislerdir. Bu çeşit hadisler hakkında ihtilaf vardır ve Ebû Abdillâh el-Hâkim onu da beş kısma ayırmıştır. Sakim hadisler ise mevzu, maklub ve meçhul olmak üzere üç çeşittir. Mevzu hadis, hadis ehli tarafından uydurma olduğu açık olarak bilinen hadislerdir. Maklub hadis ise isnadında veya metninde birileri tarafından değişiklik yapılan hadislerdir. Meçhul hadis ise hadis âlimleri tarafından mahreci bilinmeyen hadislerdir. İmam el-Begavî'nin mukaddimesinde münker olarak nitelediği hadislerden maksadı meçhul ve maklub hadislerdir. Münker hadisler kitabında yer vermeyeceğini

söylemesine rağmen bu tür hadisler kitabında bazı yerlerde mevcuttur ve yeri geldiğinde bunlara işaret edeceğiz.²⁶²

et-Tûribiştî'nin münker hadisi, maklub ve meçhul hadis ile açıklaması bizim için müşkil bir durumdur. Çünkü hadis usulcülerini münker hadis terimini birkaç şekilde tarif etmişlerdir. Bunlardan en meşhur olanlar şu iki tariftir: 1. İsnadındaki bir ravinin büyük bir hataya düşmesi veya gafletinin çoğalması veya fiskının ortaya çıkması durumudur. İbn Hacer bu tarifi bazı âlimlerin benimsediklerini zikrederek aktarmıştır.²⁶³ Beykûnî bu âlimlerden biridir.²⁶⁴ 2. Zayıf bir ravinin rivayet ettiği hadisin sika bir ravinin rivayet ettiği hadise muhalefet etmesi durumudur. Bu tarif ise İbn Hacer tarafından tercih edilen tariftir.²⁶⁵ Bu tarifte ilk tarife göre ilave olarak sika bir raviye muhalefet etmesi şartı vardır.²⁶⁶ Münker teriminin kullanımındaki bu müşkili çözmek için bizim daha derin araştırma yapmamız gerekli olmuştur. Bu araştırma sonunda bu müşkili Dr. Hamza el-Melîbârî'nin *el-Hadisü'l-Ma'lul Kavaid ve Davabit* adlı eserinde açıkladığını tespit ettik. Bu müşkilin çözülmesi için onun sözlerini aktarmanın yeterli olduğunu düşünüyoruz:

Sözlükte münkerin manası meçhul ve bilinmeyen demektir. Nekre marifenin zıddıdır. Bu mana ile Kur'ân'da bazı ayetler de geçmektedir.²⁶⁷ İstilahî manasına gelince münkerin delalet ettiği manayı belirleme konusunda çeşitli görüşler vardır. Müteahhirûn hadis âlimlerinin çoğu; İbn Hacer'in Nuhbetü'l-fiker ve en-Nüket alâ İbni's-Salâh gibi eserlerinde belirttiği şekilde; münker hadis terimini bir hadisin zayıf bir ravi tarafından sika ravilere muhalefet ederek rivayet edilmesi manası için kullanmışlardır. Terâcim ve ilel kaynaklarını dikkatli bir şekilde incelediğimizde münker teriminin manasını hadis münekkidlerinin geniş tuttıkları, Müteahhirûn âlimlerinin ise daralttıkları anlaşılmaktadır. Çünkü hadis münekkidlerine göre münker, ravinin zayıf veya sika olmasına bakmaksızın, ravinin teferrüdünü, muhalefet olup olmadığını da dikkate almaksızın "kaynağı bilimeyen hadis" demektir. Hadis münekkidleri münker manasını ifade etmek için münker kelimesine nisbetle daha fazla şu lafızları kullanmışlardır: "حُطًا" hata, "وَهُمْ" vehim, "مَحْفُوظٌ" gayri-mahfuz, "غَيْرٌ صَحِيحٌ" gayri-

²⁶² et-Tûribiştî, I, 33- 35.

²⁶³ **İbn Hacer**, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Nühzetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, tahk, Nureddin İtr, Birinci Baskı, Darü'l-Besâir, Kahire 2011, s. 91,92.

²⁶⁴ **Beykûnî**, Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî ed-Dımaşkî (ö. 1080/1669), *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, Birinci Baskı, Dâru'l-Muğni, Riyad 1999, s.11.

²⁶⁵ İbn Hacer, Nüzhe, s.72.

²⁶⁶ İbnu's-Salâh, s. 80.

²⁶⁷ Kur'an-ı Kerim 12/58; 15/61, 62; 51/25; 16/83.

sahih, "غريب" garip, "لا يثبت" sabit değildir veya "لا يصح" sahih değildir, "لا يشبه" benzemez.²⁶⁸

Dr. Hamza el-Melîbârî mütekaddimûn âlimlerin münker terimini nasıl kullandıklarını gösteren çok sayıda örnekler²⁶⁹ aktardıktan sonra şöyle demektedir:

Sözün özü münker teriminin tanımı konusunda farklı görüşler vardır. Dolayısıyla bir müellifin münkeri hangi manada kullandığı onun bu konudaki görüşü dikkate alınarak açıklanmalıdır. Mütekaddimûndan olan âlimlerin sözlerinde geçen münker terimini müteahhirûn âlimlerinin bu terim için üzerinde ittifak ettikleri mana ile açıklamamalı ve birbirine karıştırmamalıdır. Aynı şekilde müteahhirûn âlimlerinin sözlerinde geçen münker terimini mütekaddimûn âlimlerinin kullarılarıyla karıştırmamak da lazımdır. Aksi takdirde insaf ve mantıktan uzaklaşmış olur. Terimlerde farklı görüşler arasında tercih yapılması faydalı değildir. Çünkü ıstılahta tartışma yoktur. Burada açıkladığımız hususlar diğer bazı terimler için de geçerlidir. Bazı çağdaş araştırmalarda mütekaddimûn âlimlerinin sözlerini müteahhirûn âlimlerinin terimleri ile karıştırıp birleştirerek açıkladıklarını görmekteyiz. Böylece hem şaşkınlık hem de çelişkiye düşmüşlerdir. Bu durumdan kurtulmak için de bazıları mütekaddimûn âlimlerini yanlışlıkla suçlamaya cesaret etmişlerdir.²⁷⁰

Biz Dr. Hamza el-Melîbârî'nin bu görüşlerine vakıf olduğumuzda et-Tûribiştî'nin imam el-Begavî'nin mukaddimesindeki münker hadis terimini meçhul ve maklub hadis ile açıklamasının mütekaddimûn âlimlerinin yöntemlerine uyduğunu anladık. Bunu da çalışmamızda açıklamanın önemli olduğunu düşündük.

el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde zikrettiği hadisleri sıhâh ve hısân olarak ayırma metodunu açıklayıp, et-Tûribiştî'nin, el-Begavî'nin mukaddimesinin şerhini aktarıp yorumladıktan sonra, şimdi de et-Tûribiştî'nin hadisleri sıhhat bakımından değerlendirmesinin metodunu maddeler halinde açıklamaya çalışacağız.

1. et-Tûribiştî'nin şerhini incelediğimizde, hadislerin sıhhat açısından değerlendirmesini birçok yerde ele almasına rağmen bu konuyu ön plana çıkartmamaya dikkat ettiğini tespit ettik. Bunu şerhi dikkatlice okuyan herkes kolaylıkla fark edebilir. Yine de biz tespitlerimizi şöyle delillendirebiliriz. el-

²⁶⁸ **Hamza el-Melîbârî**, *el-Hadisü'l-Me'lul Kavaid ve Davabit*, Birinci Baskı, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke / Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996, s. 66,67.

²⁶⁹ Bu örnekler için bkz. İbn Receb, II, 872; İbn Adî, I, 527, 549; **Ukaylî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), *ed-Du'afâ'ü'l-Kebîr*, tahk, Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Birinci Baskı, Dâru'l-mektebeti'l-ilmiiyye, Beyrut 1984, I, 125.

²⁷⁰ el-Melîbârî, s. 76-77.

Kazvîni, *Mesâbihu's-Sünne*'de on sekiz hadisin mevzu olduğunu iddia etmiştir.²⁷¹ Biz el-Kazvîni'nin zikrettiği bu on sekiz hadisin şerhinin tamamını incelediğimizde et-Tûribiştî'nin sadece üç hadisin şerhinde bu konuyla ilgili kısaca açıklamada bulunduğunu gördük.²⁷² Bizim bu konuya temas etmekteki maksadımız el-Kazvîni'nin iddialarını tartışmak değil; âlimler arasında mevzu denilecek kadar ciddi bir tartışma olan hadislerde dahi et-Tûribiştî'nin bunları görmemezlikten geldiğini ve bu konuyu ön plana çıkartmak istemediğini göstermektedir.²⁷³

2. et-Tûribiştî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'deki hadisleri sıhhat bakımından değerlendirmeye tabi tutmasının sebeplerinden bir tanesi, imam el-Begavî'nin söz konusu hadisleri, eserinde değerlendirmeye tabi tutmasından dolayıdır. Bu eleştirileri üç şekilde olmaktadır: a. İmam el-Begavî, kendi izlediği metoda aykırı olarak hısân kısmında zikredilmesi gereken bir hadisi, sıhâh kısmında veya tersi durumda zikrederse et-Tûribiştî bunları tespit etmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Bu tip örnekler oldukça azdır.²⁷⁴ b. *Mesâbihu's-Sünne*'de bir hadis için “münker” hükmü verildiğinde et-Tûribiştî bu hükmün sebebini açıklamaya önem vermiştir. Bazı yerlerde bu hükmü verenin imam el-Begavî olduğunu, bu durumun, el-Begavî'nin mukaddimesinde zikrettiği münker hadisleri kitabına almayacağı sözüne aykırı olduğunu söyleyerek eleştirmiştir.²⁷⁵ Bazı yerlerde ise bu hadisler hakkında verilen hükmün imam el-Begavî tarafından değil, ondan sonra gelen bazı âlimler tarafından eklendiğini, imam el-Begavî'nin bu hadislerin münker olduğunu bilmesi durumunda kitabına almayacağı şeklinde açıklamalar getirmiştir.²⁷⁶ et-Tûribiştî imam el-Begavî'nin mukaddimesini şerh ederken imam el-Begavî'nin münker hadisleri kitabında zikretmeyeceğini söylediği kısmında, *Mesâbihu's-Sünne*'de münker hadislerin bulunduğunu ve bunları yeri geldiğinde açıklayacağını söylemiştir.²⁷⁷ c. et-Tûribiştî imam el-Begavî'nin hadisler hakkında

²⁷¹ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 79- 80.

²⁷² et-Tûribiştî, I, 327, III, 1026, IV, 1326.

²⁷³ İbn Hacer, el-Kazvîni'nin iddiasına cevap niteliğindedir bir risale yazmıştır. Bu risalenin tamamını Dr. Yusuf el-Mer'aşlı *Mesabihi's-Sünne*'nin tahkikinin mukaddimesinde aktarmaktadır. bkz. Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 77-95.

²⁷⁴ et-Tûribiştî, I, 147, II, 524.

²⁷⁵ et-Tûribiştî, III, 1025, 1026.

²⁷⁶ et-Tûribiştî, IV, 1221, 1310.

²⁷⁷ et-Tûribiştî, I, 35.

zayıf, mürsel veya garib gibi hükümler verdiğinde kendisinin bu hükümlerden farklı görüşleri varsa kendi görüşlerini ortaya koymuştur.²⁷⁸ Bazen de bu verilen hükümlerin imam el-Begavî'nin değil, daha sonra gelen birileri tarafından eklenmiş olma ihtimalini dile getirmektedir. Örneğin: *el-Müyyesser*'de geçen 2121 nolu (أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ...) ²⁷⁹ Hadis hakkında mürsel hükmü verilmiştir. Aynı şekilde et-Tûribiştî söz konusu hadis hakkında “Mesâbîhu's-Sünne'de bu hadis hakkında mürsel hükmü verilmiştir. Ben bu hükmün eserin aslından mı olduğunu yoksa sonradan mı eklendiğini bilemiyorum. Bu hadisi Abudullah b. Ömer'den müsnet olarak tespit ettim” şeklinde bir açıklama yapmıştır.²⁸⁰

3. et-Tûribiştî hadislerin sıhhat bakımında değerlendirmesini yaparken zayıf olduğuna hükmedilen hadislerin neden zayıf olduklarını genelde özet bir şekilde açıklamaktadır. Örneğin: *el-Müyyesser*'de Hz. Ebû Kebşe'den gelen 3228 nolu hadis hakkında et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Bu hadisi Ebû Kebşe'den Ebû Said Abdullah b. Bişr rivayet etmiştir. Bu raviyi hadis âlimlerinin çoğu eleştirmiştir. Bu hadis münker hadislerdendir. Mesâbîhu's-Sünne'nin Mukaddimesini şerh ederken, Mesâbîhu's-Sünne'de yeri geldiğinde açıklayacağımı söylediğim münker hadislerden biri de budur.²⁸¹

Başka bir örnekte *el-Müyyesser*'de Hz. Âişe annemizden gelen 3239 nolu hadis hakkında şöyle demektedir: “Bu hadisi nakil ehli eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler Salih b. Hasan'dan kaynaklanmaktadır. Çünkü onun rivayet ettiği hadisler münker olarak kabul edilmektedir”.²⁸² Bazen de hadislerin zayıf olduğunu söylemekle yetinip neden zayıf olduğunu açıklamamaktadır. Örneğin: İbn Abbas'tan gelen tesbih namazı ile ilgili hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

İbn Abbas'tan nakledilen Tesbih namazı hadisi, Fazl b. Abbas, Ebû Râfi, Abdullah b. Amr, Ümmü Selim'den de rivayet edilmiştir. Fakat bu hadisin tüm tarikleri garibtir. Bazılarının isnadı eleştirilmiştir. Ebû Davûd İbn Abbas'tan gelen rivayet zincirini süneninde tercih etmiştir. Bu hadisin

²⁷⁸ et-Tûribiştî, I, 167, 235, 236, II, 683, 689, III, 820, 821.

²⁷⁹ **İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) *es-Sünen*, tahk, Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, I-V, Birinci Baskı, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, Beyrut 2009, Ruhûn, 4.

²⁸⁰ et-Tûribiştî, II, 712. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 689, 699.

²⁸¹ et-Tûribiştî, III, 977.

²⁸² et-Tûribiştî, III, 978. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 269, 278, 331, II, 418, 504, 505, 715, III, 982, IV, 1340.

Mesâbîhu's-Sünne'de geçtiği şekil doğru değildir. Çünkü bu rivayette bazı kelimeler düşmüştür ki bu kelimeler olmadan hadisin manasını anlamak mümkün değildir. Bu kelime eksiklikleri Mesâbîhu's-Sünne'nin tüm nüshalarında bulunmaktadır.²⁸³

Bazen de et-Tûribiştî bir hadis hakkında zayıf veya sahih gibi net bir hüküm vermeden, “hadis sahih olursa” gibi genel ifadeler kullanarak hadisin sıhhati hakkındaki şüphelerini ortaya koymaktadır.²⁸⁴

4. et-Tûribiştî hadisleri sıhhat bakımından değerlendirirken Buhârî, Tirmizî, İbn Abdilber ve Tahâvî gibi hadis âlimlerinin görüşlerinden de faydalanmıştır. Örneğin: et-Tûribiştî *el-Müyesser*'de Râfi' b. Hadîc'ten gelen 2114 nolu hadis hakkında şöyle demektedir:

Bu hadisi hadis âlimlerinin sabit görmedikleri söylenmiştir. Hattâbî Me'âlimü's-Sünen adlı eserinde, imam Buhârî'nin bu hadisin zayıf olduğunu belirttiğini ve bu hadisin ravilerinden Şerîk'in vehme düştüğünü, Şerîk rivayetinde Ebû İshâk'tan teferrüd ettiğini, Ebû İshâk rivayetinde de Atâ'dan teferrüd ettiğini, Atâ'nin ise Râfi' b. Hadîc'ten hiçbir şey duymadığını söylemektedir. Fakat imam Tirmizî'nin imam Buhârî'ye bu hadisi sorduğunu onun da bu hadisin hasen olduğunu söylediğini rivayet etmiştir. İmam Tirmizî'nin nakli Hattâbî'nin naklinden daha güvenilirdir. Bundan dolayı bu hadisi inkâr veya eleştiri yersizdir.²⁸⁵

E) et-Tûribiştî *Mesâbîhu's-Sünne*'de bulunan zayıf hadislerin şevahit ve tevabilerle desteklenmesine önem vermemiştir.

2.2.2. Hadisleri Metin Açısından Değerlendirmeye Tabi tutması

İmam el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde zikrettiği hadislerin senetlerini vermemesinden dolayı et-Tûribiştî'nin hadislerin senetleri ile ilgili çalışmaları yukarıda zikrettiğimiz gibi sınırlı kalmıştır. Hadis metinleri ile ilgili ise, gerekli gördüğü yerlerde hem hadislerde geçen lafızların manasını hem de muhtevasını açıklamaya çalışmıştır. Biz, et-Tûribiştî'nin bu açıklamalarda izlediği metodu tespit etmeye çalışacağız.

²⁸³ et-Tûribiştî, I, 327. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 162, 279, II, 502, 533, 662, 671, 687, 705.

²⁸⁴ et-Tûribiştî, I, 172, II, 406.

²⁸⁵ et-Tûribiştî, II, 709. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 478, 479, 613, 633, III, 890, 1094.

2.2.2.1. Bab Başlıklarını Değerlendirmesi

et-Tûribiştî, *Mesâbihu's-Sünne* hadislerini şerh ederken, hadislerin konu başlıkları ile alakasını açıklama ihtiyacı duymamıştır. Biz bu durumun et-Tûribiştî'nin bu konuda, böyle bir açıklamaya gerek duymamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çünkü imam el-Begavî'nin koymuş olduğu başlıklar hadislerin genel muhtevasını ifade edecek şekilde kısa ve özdür. İzahı veya yorumu gerektirecek her hangi bir kapalılık içermemektedir. et-Tûribiştî bu genel metoduna rağmen, bazı hadislerin konu başlığı ile alakası kapalı veya net olarak anlaşılmadığı durumlarda, imam el-Begavî'nin bu hadisi neden bu başlık altında zikrettiğini izah etmeye çalışmıştır. Örneğin: el-Begavî Bâbü'l-İhtikâr başlığı altında Hz. Ömer'den gelen

(كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِمَّا لَمْ يُوجِبِ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِحَيْلٍ، وَلَا رِغَابٍ، فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً، وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً سَنَّتِهِ، ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السَّلَاحِ (وَالْكَرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ) hadisini zikretmiştir.²⁸⁶ Bu hadisin neden bu başlık altında zikredildiğini açıklama ihtiyacı duyan et-Tûribiştî şöyle demektedir: “Bu hadisin bu bab ile alakası şudur ki; çoluk çocuk için bir yıla kadar nafakanın elde tutulması ihtikârdan değildir. Çünkü peygamberimiz bunu yapmıştır”.²⁸⁷ et-Tûribiştî bazen de hadisle bulunduğu bab arasında herhangi bir alaka olmadığını düşünerek bunu eleştirmiş ve hangi babda bulunması gerektiğini açıklamıştır. Örneğin: el-Begavî Bâbü'l-Gasbi ve'l-Âriye başlığı altında Hz. Enes'ten gelen “Rasûlullah (s.a.v) hanımlarından birinin yanında iken bir diğeri bir kap yemek gönderdi. Hz. Âişe kıskançlığından dolayı gönderilen kabı kırdı” hadisini zikretmiştir.²⁸⁸ et-Tûribiştî bu hadisin Bâbü'l-Gasbi ve'l-Âriye ile ilgili her hangi bir alakası olmadığını ve bu hadisin Bâbü Zamâni'l-Mütlefât başlığı altında zikredilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁸⁹

2.2.2.2. Hadislerin Kelimelerini Şerh Metodu

Herhangi bir hadisin anlaşılmasının ilk şartı, onun tüm kelimelerinin doğru bir şekilde bilinmesi ve anlaşılmasıdır. Bir şarih, şerh etmek istediği hadisin ilk önce kelimelerinin okunuşunu zabt eder, daha sonra bunların muhtemel manalarını anlamaya çalışır. Eğer bilmediği bir kelimeye rastlarsa, bu kelimenin manasını lûgat ve Garibü'l-Hadis

²⁸⁶ Buhârî, Cihad, 79.

²⁸⁷ et-Tûribiştî II, 690. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 36.

²⁸⁸ Buhârî, Nikâh, 106.

²⁸⁹ et-Tûribiştî, II, 698. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 710, III, 1061.

kaynaklarından öğrenir. et-Tûribiştî de şerhinde anlaşılmayan lafızların ve kavramların açıklamalarına yer vermiştir. Kelimeleri açıklama konusunda şarihlerin metotları farklı farklıdır. Bazıları kısa açıklamalarla yetinirken bazıları uzun açıklamaları tercih etmiştir. et-Tûribiştî'nin bu şerhi yazma sebeplerinden birisi de hadislerin kelimelerinin yanlış anlaşılması olmasına rağmen, et-Tûribiştî her kelimeyi şerhinde açıklamamış sadece gerekli gördüklerini açıklamıştır. Bu açıklamalar da genel metoduna uygun olarak kısa ve özür. Ama bazen et-Tûribiştî açık ve basit olarak gördüğümüz bir kelimeyi, insanların bu kelimedede hataya düştüklerini düşündüğünde açıklamıştır. Örnek verecek olursak, Peygamberimizin, eşlerinin hakları konusunda rivayet edilen

(... أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ ...) ²⁹⁰ Hadisteki (طَعِمْتَ) ve (اِكْتَسَيْتَ) kelimelerinin sonundaki te'nin muhatap te'si olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamasının sonunda et-Tûribiştî, bazı insanların bu te'yi müenneslik te'si olarak kabul ettikleri için hataya düştüklerini bu nedenle de açıklama ihtiyacı duyduğunu söylemektedir. ²⁹¹ et-Tûribiştî kelimeyi açıklarken genellikle anlamaya yetecek kadar açıklamakla yetinmiştir. Uzun açıklamaların gerektiği durumda ise okuyucuyu, bu kelimeyi geniş bir şekilde açıklayan kaynağa yönlendirmekle iktifa etmiştir. ²⁹² et-Tûribiştî kelimelerin lügat manalarını açıklarken hadislerin rivayetine son derece bağlı kalmıştır. Örneğin: Peygamberimizin risalet göreviyle ilgili rivayet edilen (بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ) ²⁹³ hadisteki ifadesinde (السَّاعَةُ) kelimesinin sadece merfu rivayet edildiğini belirtir. Aslında o kelimenin lügat açısından mansup olarak da gelebileceğini ama bu hadis ile ilgili böyle bir rivayetin gelmediğini söylemektedir. ²⁹⁴ et-Tûribiştî, aynı hadisin farklı rivayetlerinde geçen kelimenin hem merfu hem de mansup olarak geldiği durumlarda, her iki şekilde de rivayetin olduğunu açıklamaktadır. ²⁹⁵ Bazen de kelimenin Arapça gramer açısından hadislerde geldiğinden daha doğru kullanımları olduğu halde et-Tûribiştî bu durumda da rivayete sadık kalmaktadır. Örneğin: *el-Müeyesser*'de 2933 nolu hadiste geçen (أَرَامًا) kelimesinin müfredi olan (أَرَمًا) şeklinde gelmesi Arapça gramer açısından daha doğru olmasına

²⁹⁰ **Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), el-Müsned, tahk, Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, I-XLV, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 2001, XXXIII, 226.

²⁹¹ et-Tûribiştî, III, 770.

²⁹² et-Tûribiştî, IV, 1166,1196.

²⁹³ Buhârî, Rikak, 39.

²⁹⁴ et-Tûribiştî, IV, 1180.

²⁹⁵ et-Tûribiştî, IV, 1138.

rağmen, et-Tûribiştî bu kelimenin rivayette çoğul olduğunu açıklamıştır.²⁹⁶ Sonuç olarak et-Tûribiştî'nin şerhinde kelimelerin tahlilini yaparken rivayetlere azami derecede bağlı kalması övgüye değer bir durumdur.

et-Tûribiştî hadislerde geçen kelimeleri lügat açısından ele alırken, açıklamalarını desteklemek için ayetlerden, hadislerden, Arap şiiri ve atasözlerinden faydalanmıştır. Ayrıca et-Tûribiştî Arapça belagatının konuları olan teşbih, mecaz, istiare gibi söz sanatlarıyla da ilgilenmiş ve peygamberimizin belâğat ve fesahatine birçok yerde dikkat çekmiştir.²⁹⁷ Bu genel girişten sonra et-Tûribiştî'nin lügat açısından kelimeleri tahlil ederken izlediği metodunu örneklerle anlatmaya çalışacağız.

2.2.2.2.1. Kelimelerin Ayetlerle İzahı

et-Tûribiştî şerhinde hadislerde geçen lafızların iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için ayetlerden destek alarak söz konusu kelimenin ayetlerde nasıl geçtiğini örneklerle açıklamaktadır. Örneğin: Peygamberimizi (من لم يُجمع الصَّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ)²⁹⁸ hadisinde geçen (يُجْمَعُ) kelimesini açıklamak için et-Tûribiştî

(وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ)²⁹⁹ ayetini örnek göstermiş ve kelimenin burada aynı anlamda kullanıldığını söylemiştir.³⁰⁰ Bir başka örnekte ise

(مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثَّلَ لَهُ مَالُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ رَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ...)³⁰¹ Hadisindeki (سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)³⁰² kelimesinin meçhul fiil olarak okunması görüşünü ayetine dayandırmıştır.³⁰³

2.2.2.2.2. Kelimelerin Hadislerle İzahı

et-Tûribiştî bazı kelimeleri ayetlerle açıkladığı gibi hadislerle de açıklamıştır. Örneğin: (...إني لا أخيسُ بالعهدِ ولا أحبسُ البرُدَ...)³⁰⁴ Hadisinde geçen (البرُد) kelimesinin elçi manasına geldiğini söylemiş, aynı kelimenin bu manada

²⁹⁶ et-Tûribiştî, III, 916, 917. Bu konuda daha fazla örnek bkz. et-Tûribiştî, IV, 1168.

²⁹⁷ et-Tûribiştî, I, 228, II, 488, 511, IV, 1229.

²⁹⁸ Ebû Davûd, Savm 71.

²⁹⁹ Kur'an-ı Kerim 12/102.

³⁰⁰ et-Tûribiştî, II, 466.

³⁰¹ Buhârî, Zekât 3.

³⁰² Kur'an-ı Kerim 3/180.

³⁰³ et-Tûribiştî, II, 412. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 102, 270, II, 492.

³⁰⁴ Ebû Davûd, cihat 161.

(إِذَا أَبْرَدْتُمْ إِلَيَّ بَرِيدًا فَأَبْرُدُوهُ حَسَنَ الْوَجْهِ حَسَنَ الْإِسْمِ)³⁰⁵ hadisinde geçen (بريداً) kelimesiyle aynı manada olduğunu söyleyerek görüşünü desteklemiştir.³⁰⁶ Bazen de kelimenin daha iyi anlaşılması için birden fazla hadisi örnek vererek görüşlerine delil göstermiştir. Örneğin: (مَنْ كَانَ لَهُ فَرَطَانٍ مِنْ أُمَّتِي...)³⁰⁷ Hadisindeki (فَرَطَانٍ) kelimesinin ‘kervandan önce gidip hazırlık yapan kişi’ manasına, geldiğini söylemiş ve (أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ)³⁰⁸ ve (أَنَا وَالنَّبِيُّونَ فِرَاطُ الْقَاصِفِينَ)³⁰⁹ hadislerindeki aynı kelimenin manasını örnek göstermiştir.³¹⁰

2.2.2.2.3. Sarf ve Nahiv Açısından Kelime Tahlilleri

Hadislerde kelimenin manasının anlaşılması önemli olduğu gibi hadisleri şerh ederken nahiv ve sarf bilgisi de çok önemlidir. Hadislerdeki kelimelerin iştikaklarını, değişik sigaların müfret, tesniye veya cemi olanlarını, cümle içindeki görevlerini fail, meful, sıfat, mevsuf, hal olmalarını, faile göre çekimlerini, mechul veya malum olmalarını nahiv ve sarf ilimleri ile bilebiliriz. Her hadis şarihinin, hadislerin doğru anlaşılabilmesi için mutlaka yüksek derecede sarf ve nahiv bilgisine ihtiyacı vardır. Eserine bakıldığında sarf ve nahiv bilgisinin çok iyi olduğu anlaşılan et-Tûribiştî, şerhini yazarken hadislerdeki kelimeleri sarf ve nahiv açısından incelemeye önem vermiştir. Ancak genel metodunu uygulayarak sözü uzatmamaya dikkat etmiştir. Bu konuları açıklarken izlediği metodu, örneklerle aşağıda açıklamaya çalışacağız.

2.2.2.2.3.1. Bazı Kelimelerin İştikaklarına Yer Vermesi

Sözlükte “bir şeyin yarısını almak” anlamına gelen iştikāk kelimesi, terim olarak “aralarında mâna ilişkisi bulunan iki kelimedenden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi” demektir. Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştāk (me’hûz) minh, ondan türeyen fer’î (tâli) kelimeye de müştāk (me’hûz) veya iştikāk adı verilir.³¹¹ et-

³⁰⁵ **İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, tahk, Kemâl Yusuf el-Hût, I-VII, Birinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, VI, 470 (Had. 33008).

³⁰⁶ et-Tûribiştî, III, 913.

³⁰⁷ **Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi 'u's- Sahih*, tahk, Beşşâr Avad Ma'rûf, Dârû'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, Cenaiz 64.

³⁰⁸ Buhârî, Rikak 53.

³⁰⁹ et-Taberânî, Mu'cemü'l Kebir, XVIII, 364, (Had. 933).

³¹⁰ et-Tûribiştî, II, 406, 407. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 189, 302, 305, II, 400, 434, 476, 639, IV, 1294.

³¹¹ **İbn Manzûr**, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Üçüncü Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1993, X, 182,184; **Suyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505), *el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Luga*, tahk, Fuâd Ali Mensur, I-II, Birinci Baskı, Dârû'l-

Tûribiştî hadisleri şerh ederken bazı kelimelerin iştikaklarını tahlil etmektedir. Bir örnek verecek olursak *el-Müeyesser*'de 2096 nolu hadiste geçen (العَارِيَّة)³¹² kelimesini inceleyen et-Tûribiştî öncelikle kelimeye geçen 'ي' harfinin şeddeli olarak okunacağını belirterek sözüne başlamış ve daha sonra kelimenin iştikaklarını inceleyerek dil ehli tarafından (العَارِيَّة) kelimesinin, istemede bir utanç, ar bulunduğu düşünükleri için, (العَار) kelimesinden türediğini söylemiştir. Bu görüşe destek olması için şu şiiri zikretmektedir:

إِنَّمَا أَنفُسُنَا عَارِيَّةٌ وَالْعَوَارِيُّ فُصَارٌ أَنْ تُرَدَّ

Bu kelimenin iştikaklarına devam eden et-Tûribiştî, bazı ilim ehlinin (العَارِيَّة) kelimesinin (التَّعَاوُرُ) 'elden ele dolaşmak' anlamından türediğini söylediklerini ve bu görüşün görüşler arasında en doğru olabileceğini söylemiştir. Bazı fıkıhçıların (العَرِيَّة) ve (العَارِيَّة) kelimelerinin aynı kökten geldiğini söylediklerini zikreden et-Tûribiştî, bu görüşün yanlış olduğunu, çünkü (العَرِيَّة) kelimesinin nakıs fiil babından türediğini, (العَارِيَّة) kelimesinin ise ecvef fiil babından türediğini söylemektedir.³¹³ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere et-Tûribiştî, hadislerin daha iyi anlaşılması için sarf ve nahiv kurallarından faydalanmıştır.

2.2.2.2.3.2. Kelimelerin Değişik Sigalarına İşaret Etmesi

et-Tûribiştî hadislerde geçen bazı kelimelere, değişik sigalarda okunduğunda farklı manalar verildiğini belirtmektedir. Örneğin: *el-Müeyesser*'de 98 nolu

(...وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَزَقَّ بَيْنَ النَّاسِ...)³¹⁴ Hadisinde geçen (فَرَقَ) kelimesindeki 'ر' harfinin şeddeli okunması halinde kelimenin fiil olduğunu ve 'ayırarak, seçmek' manasına geldiğini söylemektedir. Kelimenin hadisteki anlamına gelince, Peygamberimizin iyiyi kötünden, itaat eden ile asi olanı birbirinden ayırmasıdır. Yine et-Tûribiştî bu kelimenin şeddesiz okunması halinde de Hz. Muhammed'e sıfat olacağı bilgisini vermektedir. Burada kelimenin (عَدَلَ) kelimesi gibi mastar olarak kullanıldığını

Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 275; Hulûsi Kılıç, "İştikak", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2001, cilt 23, s. 439.

³¹² Ebû Davûd, Büyû, 90.

³¹³ et-Tûribiştî, II, 702. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 437, III, 816, 1120, IV, 1214, 1245.

³¹⁴ Buhârî, el-İtisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünneti, 2.

ve ayıran manasına geleceğini söylemektedir. et-Tûribiştî burada rivayete bağlı kalarak birinci sigayı tercih etmiştir.³¹⁵ Diğer bir örnek ise *el-Müeyesser*'de 165 nolu

(...ثَلَاثٌ لَا يُغْلُ عَلَيْهِمْ قَلْبُ مُؤْمِنٍ...) ³¹⁶ Hadisinde geçen (يُغْلُ) kelimesinin değişik sigalardaki durumunu şu şekilde açıklamaktadır. a) Bu kelime (يُغْلُ) şeklinde geldiğinde “kin, buğz ve kandırmak”; b) bu kelime (يُغْلُ) şeklinde geldiğinde “ihamet”; c) bu kelime (يُغْلُ) olarak geldiğinde ise “ganimetten çalmak” manasında olduğunu söylemektedir. et-Tûribiştî üçüncü siganın bu hadis için uygun olmadığını zikretmektedir.³¹⁷

2.2.2.2.3.3. Kelimelerin Değişik Okunuşlarına İşaret Etmesi

et-Tûribiştî hadislerin doğru anlaşılabilmesi için kelimenin lügat açısından tahlilini yaparken kelimelerin doğru okunuşunu açıklamaktadır. Örneğin: Resullah'ın haccını haber veren hadislerde geçen (...حَتَّى أَتَى بَطْنَ مُحَسَّرٍ...) ³¹⁸ İfadesindeki (مُحَسَّرٍ) kelimesindeki 'س' harfinin şeddeli ve kesreli okunmasının gerekli olduğunu açıklamaktadır. Aynı hadisin devamında yer alan (مِثْلُ حَصَى الْخَذْفِ) ifadesindeki (الْخَذْفِ) kelimesinin hem "خ" hem de "ذ" harfinin nokta ile okunması gerektiğini söylemektedir.³¹⁹ et-Tûribiştî birkaç çeşit okunuşu olan kelimeye dikkat çekerek kendi tercihini belirtmektedir. Örneğin: et-Tûribiştî yine Resullah'ın haccıyla ilgili rivayetlerden olan

(...كَانَ لَا يَفْدُمُ مَكَّةَ إِلَّا بَاتَ بِذِي طَوًى) ³²⁰ hadisindeki (طَوًى) kelimesinin 'ط' harfinin zamme ve fetha ile okunabildiği ve fethanın daha yaygın olduğu bilgisini vererek bazı ravilerin kelimeyi esre ile okuyarak sınırlandırmasının doğru olmadığını söylemektedir.³²¹ Bir başka örnek de şöyledir: et-Tûribiştî, cihat kitabında rivayet edilen bazı hadislerde geçen (بِخٍ بَخٍ) ³²² ifadesinin “övmek ve bir şeyin hoşça gittiğini” belirtmek için söylendiğini ve ifadenin de mübalağa amacıyla tekrar edildiğini ifade eder. Aynı ayrı okunursa (بَخٍ) şeklinde, sükün ile tekrarlanacaksa (بَخٍ بَخٍ) şeklinde birinci kelimeyle ikinci kelime birleşip tenvinli okunur. Hadis ehli ise bu ifadenin hem vasıl hem vakıfta "خ" harfinin sükün ile rivayet ediyorlardı. Bazı Arapça dil ehli ise "خ" harfinin şeddeli okuyorlardı. Hem şeddeli hem de şeddesiz olarak şair şiirinde zikretmektedir:

³¹⁵ et-Tûribiştî, I, 77.

³¹⁶ İbn Mâce, Menâsik, 76.

³¹⁷ et-Tûribiştî, I, 108. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, III, 1106.

³¹⁸ Müslim, Hac, 19.

³¹⁹ et-Tûribiştî, II, 601.

³²⁰ Müslim, Hac, 38.

³²¹ et-Tûribiştî, II, 601.

³²² Müslim, İmare, 41.

رَوَّافِدُهُ أَكْرَمُ الرَّافِدَاتِ بِخٍ لَكَ بَحٌّ لِبَحْرِ خِضَمٍ³²³

2.2.2.3.4. Gramer Tahlilleri Yapması

et-Tûribiştî şerhinde bazı kelimelerin ve cümlelerin gramer tahlillerini yapmaktadır. Örneğin; et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*'de 662 nolu

(جَوْفُ) ³²⁴ hadisinde geçen (جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرُ) kelimesinin irabını şerhinde şu şekilde açıklamaktadır:

Bu kelime ile ilgili hem ref' hem nasp şeklinde rivayetler mevcuttur. Ama merfu olan rivayetler daha fazladır. Burada merfu irabı, isim tamlamasında mahzûf olan muzafın (tamlananın) yerine muzafun ileyh (tamlayan) geçtiği için onun irabını almaktadır. Bu durum aynen (وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ)³²⁵ ayetinde geçtiği gibidir. Bu halde mahzûf olan muzafın takdiri (دَعَاءُ جَوْفِ اللَّيْلِ الْآخِرِ) şeklindedir, nasp olarak rivayet edildiğinde bu kelime zarf olarak (الدَّعَاءُ جَوْفِ) şeklinde gelmektedir. Bir başka görüş göre ise hem muzaf silinebilir hem muzafun ileyh kendi irabını yani kesreyi koruyabilir. Bu görüşü kabul edenler kesre ile de okuyabilirler.

Ama et-Tûribiştî böyle bir rivayetin gelmediğini ifade etmektedir. Yine aynı hadiste geçen (الْآخِرِ) kelimesinin de irab açısından her halükarda (جَوْفِ) kelimesine tabi olacağını söylemektedir.³²⁶

Yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi et-Tûribiştî irabını açıkladığı kelimelere delil olarak bazı ayetleri, hadisleri ve bazı şiirleri zikretmektedir. Örneğin: *el-Müeyesser*'de 1412 nolu hadiste geçen (...إِنَّ لِرَوْزِكَ عَلَيْكَ حَقًّا...)³²⁷ İfadesindeki (رَوْزِ) kelimesinin (رَاوِرٌ) kelimesinin çoğulu olduğunu ve (رَجُلٌ رَاوِرٌ وَقَوْمٌ رَوْزٌ) denildiğini, bunun ise (سَافِرٌ وَسُفْرٌ) gibi olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda (رَجُلٌ رَوْزٌ) denilebilir ki bu durumda bu kelime mastar olarak sıfat yerine kullanılmıştır. Bu da (ضَيْفٌ) kelimesinin kullanılması gibidir. Mastarların isimler ve sıfatların yerine kullanılması çok yaygındır. Bu açıklamalarını desteklemek için et-Tûribiştî şu hadis-i şerifi örnek göstermiştir; Peygamberimiz bir gün Hasan b. Ali uyurken yanına gelmiş ve (أَيُّهَا النَّوْمُ) *ey uyku* diye

³²³ et-Tûribiştî, III, 877.

³²⁴ Tirmizî, Deavât, 79.

³²⁵ Kur'an-ı Kerim 12/82.

³²⁶ et-Tûribiştî, I, 262.

³²⁷ Buhârî, Savm, 53.

seslenmiştir.³²⁸ Burada uykudan kasıt uyuyandır. Burada kelime mastar olarak kullanılmıştır.³²⁹ Başka bir örnekte ise et-Tûribiştî *el-Müeyesser*'de 1468 nolu

(بَيْنَمَا) Hadisinde geçen (بَيْنَمَا جَبْرِيْلُ قَاعِدٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، سَمِعَ نَقِيضًا مِنْ فَوْقِهِ...) kelimesinin zaman zarflarından birisi olduğunu ve hem fiil cümlelerine hem de isim cümlelerine izafe edebilir. Her iki halde de (إِذَا) ve (لَمَّا)'da olduğu gibi cevap gerektirir. Şairin şiirinde zikrettiği gibi:

فَبَيْنَمَا نَحْنُ نَرْقُبُهُ أَتَانَا   مُعَلَّقُ شِكْوَةٍ وَزِنَادٍ رَاعٍ³³¹

2.2.2.2.4. Kelimelerin İzahlarında Dil Âlimlerinin Görüşlerinden Faydalanması

et-Tûribiştî kelimeleri lügat açısından incelerken kendisinden önce gelen Asma'i, Halîl, Ezherî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Cevherî gibi dil alanında otorite olan âlimlerinden azami derecede istifade etmiştir. Şerhinde bu durum çok aşikârdır. Fakat et-Tûribiştî sadece aktaran konumunda değil, aksine eleştiren, doğru gözlem yapan, titiz, aktardığı bilgileri anlayan konumundadır. Gerekli zamanlarda kendi yorumunu ve açıklamalarını yapmıştır. Bu yaptığı yorum ve açıklamalar ilim ehli arasında şerhinin değerini en fazla artıran bölümler arasındadır. et-Tûribiştî'nin bu alandaki üstün bilgisini göstermek için birkaç örnek vermek istiyoruz.

1. Hz. Ali'nin peygamberimiz hakkında rivayet ettiği

(لَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ عَنِ الْقُرْآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةُ...) ³³² hadisini şerh ederken et-Tûribiştî hadiste geçen "ليس" kelimesinin burada "إلا" manasına kullanıldığını ve "ليس" ile istisna yapılabileceğini, isminin merfu haberinin mensup gelebileceğini söyleyerek birkaç örnek vermiştir. Daha sonra et-Tûribiştî sözüne şöyle devam etmiştir: "Dil âlimlerinden ve hadis konusunda uzman ve itibar edilen birisi bu "ليس" kelimesinin "غير" anlamında geldiğini ve ardından gelen kelimeyi "غير" gibi cer edeceğini iddia etmiş ve buradaki "الْجَنَابَةُ" sözcüğünü mecrur olarak rivayet etmiştir". Bu görüşü eleştiren et-Tûribiştî,

³²⁸ Kaynaklarda böyle bir rivayet tespit edemedik.

³²⁹ et-Tûribiştî, II, 476.

³³⁰ Müslim, Salâtü'l Musafirin, 43.

³³¹ et-Tûribiştî, II, 495.

³³² Ebû Davûd, Tahare, 88.

Arap dilinde bu görüşü destekleyecek her hangi bir delil bulunamadığını söylemiştir.³³³

Bu âlimin kim olduğunu araştırdığımızda bu zatın Hattâbî olduğunu tespit ettik.³³⁴

2. et-Tûribiştî (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ)³³⁵ hadisinin şerhinde açıklamasına şöyle başlamıştır:

Hattâbî hadiste geçen (الْخُبْثِ) kelimesindeki "ب" harfini hadis âlimlerinin sakın olarak rivayet ettikleri ve Ebû Ubeyd'in kitabında aynı şekilde rivayet ettiğini ve (الْخُبْثِ) kelimesinin şerh: (الْخَبَائِثِ) kelimesini ise şeytanlar manasına geldiğini söylediğini ifade etmiştir. Hattâbî, (الْخُبْثِ) kelimesindeki "ب" harfinin sakın olmadığını, zamme ile (خَبِيثِ) kelimesinin çoğulu olduğunu, (الْخَبَائِثِ) kelimesinin ise (خَبِيثَةٌ) kelimesinin çoğulu olduğunu söylemiştir. Böylece hadiste geçen ifadenin şeytanların hem dişilerinden hem de erkeklerinden Allaha sığındığı anlamına geldiğini zikretmektedir. Hattâbî (الْخُبْثِ) kelimesindeki "ب" harfinin sakın olarak gelmesi halinde bunun (خَبِيثِ) fiilinin mastarı olacağını söylemiştir.

Burada Hattâbî'nin sözünü yorumlayan et-Tûribiştî, Hattâbî'nin hadiste geçen (الْخُبْثِ) kelimesine yaklaşımını beğenmekle birlikte bu kelimedeki "ب" harfinin hem (الْخَبِيثِ) kelimesinin çoğulu olarak hem de sakın bir şekilde tahfif açısından okunabilmesinin Arapçada benzeri örnekleri olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Hattâbî'nin bu kelimeyi, hadis ravilerinin hata ettiği kelimeler arasında saymasını doğru bulmamıştır.³³⁶ et-Tûribiştî'nin burada doğru bulmadığı nokta, Hattâbî'nin söz konusu açıklamayı Islâhu Galati'l-Muhaddisîn adlı eserinde zikretmesidir.³³⁷

3. et-Tûribiştî, (...الْحُجُّ عَرَفَةَ...)³³⁸ Hadisinin şerhinde bu hadisin rivayet bazı tariklerinin (...الْحُجُّ عَرَفَات...)³³⁹ Şeklinde geldiğini "عَرَفَةَ" ve "عَرَفَات" kelimelerinin haram sınırları dışarısında bulunan ve hacceden kişinin vakfeye durduğu yer olduğunu belirtmektedir. et-Tûribiştî açıklamasına şöyle devam eder:

Bazı dil ehli "عَرَفَات" kelimesinin cem'î sigası olarak geldiğini ama cem'î olmadığını söylemişlerdir. Ferrâ dedi ki: "عَرَفَات" kelimesinin Arapça müfredinin sahih bir sigası yoktur ve insanların "نَزَّلْنَا بِعَرَفَةَ" demeleri "شَبِيه" "نَزَّلْنَا بِعَرَفَةَ" demeleri "شَبِيه" Bu noktada et-Tûribiştî

³³³ et-Tûribiştî, I, 157.

³³⁴ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I, 76.

³³⁵ Buhârî, Vudû, 9.

³³⁶ et-Tûribiştî, I, 131.

³³⁷ Hattâbî, *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn*, 21.

³³⁸ Tirmizî, Hac, 57.

³³⁹ Tirmizî, Tefsiru'l Kur'an, 3.

³⁴⁰ Cevherî, IV, 1401.

durumu şöyle izah etmektedir: “Ferrâ'nin “uydurulmuş saf Arapça bir kelime değildir” görüşüne uymak gerekli değildir. Çünkü "عَرَفَةَ" kelimesinin tekil bir şekilde sünnette fazla sayıda kullanılması, onun kullanımının doğru ve yaygın olduğunu gösterir. Arapçayı en fasih konuşan kişi olan peygamberimiz bu kelimeyi tekil olarak kullananların başında gelir. O'ndan başka Kureys'ten olan muhacirler ve Mekke'de yerleşik olanlar Arap dilini en fasih konuşanlardır. Aynı zamanda Mekke'deki yer isimlerini de en iyi bilenlerdir. "عرفة" kelimesinin tekil olarak peygamberimizden ve sahabesinden çokça rivayet edilmesi bu kullanımın yaygın olduğunu göstermektedir.³⁴¹

4. et-Tûribiştî, *el-Müeyesser*'de 2977 nolu hadiste geçen

(...تُنَاشِدُهُ اللهُ وَالرَّحِمَ لَمَّا أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ...)³⁴² İfadesinin şerhini yaparken şöyle demiştir:

Hadiste şeddeli olarak rivayet edilen "لَمَّا" kelimesi "إِلَّا" manasındadır. Cevherî kitabında burada geçen "لَمَّا" kelimesinin "إِلَّا" manasına geldiğini söyleyen kişinin Arapça konusunda hiçbir bilgisi yoktur³⁴³ demiştir. Fakat Arapça konusunda uzman olan tefsir ehli, (إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ)³⁴⁴ ayetinde geçen "لَمَّا" kelimesini teşdid ile okuyan ekoller de bu kelimenin "إِلَّا" manasına geldiğini söylemişlerdir. Kelimenin bu manada kullanımının Cevherî'ye ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki Araplar bu kalıbı, hadiste geçtiği gibi, özellikle 'isteme' konusunda mübalağa için kullanıyorlardı.³⁴⁵

Biz bu konuda tefsirlere baktığımızda çeşitli tefsirlerde "لَمَّا" nin "إِلَّا" manasında kullanıldığını tespit ettik.³⁴⁶

5. et-Tûribiştî *el-Müeyesser*'de 2981 nolu hadiste geçen (...إِنَّ بَيْنَنَا عَيْبَةً مَكْفُوفَةً...)³⁴⁷ İfadesinin şerhini yaparken şöyle demektedir:

İbnü'l-A'râbî bu ifadeyi, “aramızda kin, buğuz ve kandırma bulunmayan bir sulha riayet düşüncesi vardı” şeklinde açıklamıştır.³⁴⁸ Bu açıklama üzerine yorum yapan et-Tûribiştî şöyle demiştir: İbnü'l-A'râbî'nin yapmış olduğu bu

³⁴¹ et-Tûribiştî, II, 637-638.

³⁴² Ahmed b. Hanbel, XXXI,253.

³⁴³ Cevherî, V, 2033.

³⁴⁴ Kur'an-ı Kerim 86/4.

³⁴⁵ et-Tûribiştî, III, 929.

³⁴⁶ Örnek olarak bkz. **Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, tahk, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXVI, Birinci Baskı, Dâru Hecer li't-tıbaa, Kahire 2001, XXIV, 290; **Vâhidî**, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbüri el-Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Vasût fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tahk, Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve diğerleri, I-IV, Birinci Baskı, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV, 464; **Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbüri (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*, tahk, Ebû Muhammed İbn Âşûr, I-X, Birinci Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 2002, X, 178.

³⁴⁷ Ebû Davûd, Cihat, 166.

³⁴⁸ el-Herevi, IV, 1347.

açıklama, Arapça açısından sağlam ve güzel bir açıklamadır. Ayrıca İbnü'l-A'râbî bu alanın önde gelen âlimlerindendir. Buna rağmen ben bu açıklamadan şüpheliyim; çünkü Allah Teâlâ kâfire buğuz etmeyi müminlere farz kıldığından aralarında güvene dayalı bir dostluğun yerleşmesi mümkün değildir.³⁴⁹

Örneklerde de gördüğümüz gibi Arapçaya ileri derecede hakim olan et-Tûribiştî, farklı dil âlimlerinden faydalanmakla beraber zaman zaman onların görüşlerini eleştirmekten de geri durmamıştır. Edepli, bilimsel, âlime hakkını teslim eden bir üslubu olan et-Tûribiştî'nin eleştirilerinde fazla kırıncı olmadığı görülmektedir. Onun bu özelliği, kendisinden sonra gelen şarihlerin onun eserlerini kaynak eser olarak kabul etmelerine yol açmıştır.

2.2.2.3. Hadislerin Muhtevasını Şerh Metodu

Hadisler üzerine yapılan tüm şerhler, İslam'ın ikinci kaynağı olan sünnetin iyi ve doğru bir şekilde anlaşılması için telif edilmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi, öncelikle hadislerde geçen kelimelerin lügat manalarının ve lafızlarının bilinmesini gerektirmektedir. Fakat hadislerin tam olarak anlaşılması için sadece kelimelerin tahlili yeterli olmayıp, aynı zamanda hadislerin muhtevalarında mevcut olan manaları, hükümleri de iyi ve doğru bir şekilde bilmek ve kavramak gerekir. Her hadisin tam olarak anlaşılması için bu durum şarttır. Bu nedenle her şerhte olduğu gibi, et-Tûribiştî de şerhinde hem hadislerde geçen lafzın manalarını hem de muhtevalarını açıklamaya çalışmıştır. Biz bu konularda et-Tûribiştî'nin izlediği metodu açıklamaya çalışacağız.

2.2.2.3.1. Muhtevanın Ayetle İzahı

et-Tûribiştî hadislerdeki kelimelerin izahında ayetlere yer verdiği gibi, hadislerin muhtevalarını açıklarken de ayetlere yer vermektedir. Örneğin, et-Tûribiştî peygamberimizin (... عَشْرَةَ مِنَ الْفِطْرَةِ...) ³⁵⁰ Hadisinde geçen “الفِطْرَةَ” kelimesinin âlimler tarafından sünnet (adet) ile tefsir edildiğini ve bunun Hz. İbrahim'in sünneti olduğunu belirttikten sonra buradaki “الفِطْرَةَ” kelimesinin (فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) ³⁵¹ ayetinde geçtiği şekilde din ile şerh etmemizin daha münasip olacağına belirtmektedir. ³⁵² Başka bir örnekte Hz. Âişe'den gelen hadis-i şerifte peygamberimiz secdede şöyle demiştir:

³⁴⁹ et-Tûribiştî, III, 930.

³⁵⁰ Nesâî, Zinet, I.

³⁵¹ Kur'an-ı Kerim 30/30.

³⁵² et-Tûribiştî, I, 141.

(...سُبُوْحُ فُدُوْسٍ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ)³⁵³ et-Tûribiştî bu hadiste geçen “الرُّوْحُ” kelimesinin izahını yaparken hem Cebrail’in diğer meleklerden üstünlüğünü belirtmek için ayrıca zikredilmiş olabileceğini hem de bir grup meleğin ifade edilmiş olabileceğini söylemiştir. Daha sonra “الرُّوْحُ” kelimesinin can manası ile şerh edebileceğini, ancak ayeti kerimede (يَوْمَ يَقُومُ الرُّوْحُ وَالْمَلَائِكَةُ)³⁵⁴ ve (تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوْحُ فِيهَا)³⁵⁵ geçen “الرُّوْحُ” kelimesinden kast olunan mana dikkate alındığında yukarıda zikredilen iki görüşün daha isabetli ve ayetlerin manasıyla uyum içerisinde olduğunu belirtmektedir.³⁵⁶

Yukarıda geçen örneklerden de anlaşıldığı üzere et-Tûribiştî, hadislerin muhtevalarını izah eden yaklaşımlar arasından, ayetlerin manalarıyla daha uyumlu olan görüşleri tercih etmektedir.

2.2.2.3.2. Muhtevanın Hadislerle İzahı

Bir hadisin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle bütün tariklerinin bir araya getirilmesi son derece önemlidir. Ardından ise söz konusu hadisin tüm tariklerinden yola çıkarak şerh edilmesi gerekmektedir. Bu yöntem hadis şarihlerinin uyguladıkları bir usuldür. Bununla ilgili olarak İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* adlı eserinde şöyle demektedir: “Hadislerin şerhini yapmak isteyen bir kişi öncelikle hadisin bütün tariklerini toplamalı sonra bunlar arasından sahih olanlarını bir araya getirmek süratiyle tek bir hadis gibi açıklama yapmalıdır. Çünkü hadisin hadis ile şerhi en evlâ olanıdır”.³⁵⁷ Ayrıca İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* adlı eserinde birçok yerinde (الْحَدِيثُ يُفَسَّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا) ifadesi geçmektedir.³⁵⁸ Ayrıca Bedrüddîn Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* adlı eserinde ve Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî li Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* adlı eserinde bu konuyla alakalı birkaç yerde aynı vurguyu yapmaktadırlar.³⁵⁹ Bu bağlamda Kâdî İyâz şöyle demektedir: “Hadisin bazısı bazısını açıklar, daha açıklayıcı olanı da mücmel ve müteşabih olandaki müşkilleri ortadan

³⁵³ Müslim, Salât, 42.

³⁵⁴ Kur’an-ı Kerim 78/ 38.

³⁵⁵ Kur’an-ı Kerim 97/ 4.

³⁵⁶ et-Tûribiştî, I, 246.

³⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 475.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, II, 160, IV, 376, V, 88, VI, 509, VII, 140, XI, 380, XII, 159.

³⁵⁹ Aynî, II, 264, III, 143, V, 197; Kastallânî, IV, 75, X, 26.

kaldırır”.³⁶⁰ Şarihimiz et-Tûribiştî'nin eserinin birçok yerinde bu konuyla ilgili vurguları mevcuttur. Zira müellifimiz de bu metodu çokça kullanan şarihlerden biridir. et-Tûribiştî konuyla alakalı olarak eserinde şöyle demektedir: “Bir hadisin manasında bir müphemlik bulunursa; onun manasının izahı için bütün tariklerin bir araya getirilmesi usulü, en doğru olanıdır. Bu tariklerin bir araya getirilmesiyle, elde edilen farklı metinlerde bulunan ziyadeler, noksanlar veya işaretler de o hadisteki müphemliğin giderilmesini sağlayacaktır”.³⁶¹ et-Tûribiştî eserinin başka bir yerinde de “Bu metotla hadislerin şerhine yapmak isteyen kişi acele etmemeli öncelikle hadisin tüm tariklerini toplamalı bunlarda geçen ziyadeler tevil yönlerinden hangisinin daha doğru olduğuna rehber olacaktır” diyerek bu konunun önemini belirtmiştir.³⁶² Yine *el-Müeyesser*'de 482 nolu hadiste geçen (...وَأَنْضَحُوا مَكَانَهَا بِهَذَا الْمَاءِ...) ³⁶³ İfadesindeki "الماء" kelimesi “her hangi bir su” şeklinde bir âlim tarafından şerh edilmiştir. Bu açıklama üzerine yorum yapan et-Tûribiştî, bu kelimenin şerhinin “her hangi bir su” değil, orada işaret edilen “belirli bir su” olduğunu söylemiştir. Burada yapılan açıklamanın hatalı olmasının sebebini ise bu âlimin hadisin tüm tariklerini toplamaması olduğunu ifade etmiştir. Yine burada da hadislerin anlaşılmasında hadisin tüm tariklerinin toplanmasının önemini vurgulamıştır.³⁶⁴ et-Tûribiştî'nin bu metoduna ne kadar bağlı olduğunu gösteren bir örnek şöyledir; *el-Müeyesser*'de 546 nolu (...أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ نَفْخِهِ وَنَفْثِهِ وَهَمْزِهِ) hadiste geçen "نَفْخِهِ وَنَفْثِهِ وَهَمْزِهِ" kelimeleri Ebû Davûd rivayetinde manaları "نفخه الكبير، نفثه" olarak gelmektedir.³⁶⁵ et-Tûribiştî hadiste geçen bu kelimelerin şerhini yaparken "نفخه" kelimesinin şeytanın üflemesi, kibir manasına geldiğini açıklamıştır. "نفثه" kelimesinin ise şiir ile açıklanmasının, bu açıklamanın peygamberimizden gelmesi halinde kabul edilebileceğini fakat eğer bu mana raviler tarafından verilmişse (وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ) ³⁶⁶ ayetine daha uygun olan "السحر" kelimesi ile şerh edilmesinin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde “همزه” kelimesinin “المؤتة” delilik ile şerh edilmesinin peygamberimizden gelmemiş ise

³⁶⁰ **Kâdî İyâz**, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâ'id (fi Şerhi Sahih)i Müslim*, tahk, Dr. Yahya İsmâil, I-VIII, Birinci Baskı, Darü'l-Vefa, Mısır 1998, VIII, 380.

³⁶¹ et-Tûribiştî, III, 949.

³⁶² et-Tûribiştî, IV, 1137.

³⁶³ **Nesâî**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, tahk, Abdülfettâh Ebû Gudde, I-IX, İkinci Baskı, Mektebetü'l-Metbuati'l-İslamiyye, Halep 1986, Mesacid, 11.

³⁶⁴ et-Tûribiştî, I, 206.

³⁶⁵ Ebû Davûd, Salât, 121.

³⁶⁶ Kur'an-ı Kerim 113/4.

(وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ)³⁶⁷ ayetine daha uygun olan ‘şeytanın yaptığı vesvese’ ile açıklamanın daha doğru olacağını söylemiştir.³⁶⁸ et-Tûribiştî şerhinde, hadislerin muhtevalarının hadislerle açıklanması metoduna çok önem vermiştir ve kendisi de büyük oranda bu metoda uymuştur. Bu konuda bir başka örnek verecek olursak; Peygamberimiz bir gün Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın üzerinde kırmızı boya ile boyanmış elbise gördüğünde ona “bu elbisenin küffar elbisesi olduğunu ve bunu giymemesini” buyurmuştur. Başka bir rivayette ise Hz. Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın ‘yakayım mı’ sorusuna ‘yak’ diyerek cevap vermiştir.³⁶⁹ et-Tûribiştî şerhinde "اِحْرِقْهُمَا" kelimesini gerçek yakmak manasında değil, satarak, hibe ederek veya boyasını yıkayarak bu elbisenin ortadan kaldırılması şeklinde yorumlamıştır. Çünkü peygamberimiz malın bu şekilde zayi olmasını emretmezdi. "اِحْرِقْهُمَا" kelimesini kullanmasının amacı şiddetli bir şekilde ikaz etmek içindir. Hadisin bu şekilde şerh edilmesinin sebebi, başka bir tarikten gelen rivayette peygamberimizin bu sözü üzerine Hz. Abdullah b. Amr b. el-Âs evine varır varmaz elbiseyi tandırda yakmıştır. Ertesi gün Hz. Peygamberimiz “o elbiseyi ne yaptın” diye sorduğunda “yaktım” demesi üzerine “keşke eşine verseydin o elbisede(elbiseyi giymede) kadınlar için bir beis yoktur” buyurmuştur.³⁷⁰

Verdiğimiz örnekte geçtiği üzere, et-Tûribiştî aynı hadisin başka tarikten gelen rivayetinin açıklayıcı kısımlarından faydalanarak buradaki "اِحْرِقْهُمَا" kelimesinin “yok etmek” anlamına geldiğini söylemiştir. et-Tûribiştî’nin kullandığı diğer bir yöntem ise mücmel olan bir hadisi, aynı konudaki daha açıklayıcı bir hadisten faydalanarak şerh etmektir. Bu yöneme örnek verecek olursak; Hz. Talha b. Ubeydillah’ı öven hadislerden birinde geçen (هَذَا أُوجِبَ طَلْحَةَ)³⁷¹ ifadesini et-Tûribiştî “kendine cenneti vacip etti” olarak açıklamıştır. O, bu açıklamasını başka bir hadiste geçen “ölen birisini cenazede hazır bulunan cemaatin hayır ile yâd etmeleri üzerine Peygamberimizin (وَجِبَتْ) demesinin anlamını cemaatin sorması üzerine peygamberimizin

(هَذَا أُتْنِيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا فَوَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ)³⁷² diye cevaplandırmasına dayandırmıştır.³⁷³ Son bir örnek verecek olursak; *el-Müyyesser*’de Hz. Ebû Musa’dan gelen (مَنْ صَلَّى الْيَزْدَيْنِ دَخَلَ

³⁶⁷ Kur’an-ı Kerim 23/97.

³⁶⁸ et-Tûribiştî, I, 236, 237.

³⁶⁹ Müslim, Libâs ve Zinet, 4.

³⁷⁰ Ebû Davûd, Libâs, 20; et-Tûribiştî, III, 976.

³⁷¹ Tirmizî, Cihad, 17.

³⁷² Buhârî, Cenâiz, 84.

³⁷³ et-Tûribiştî, IV, 1330.

(الْبَرْدَيْنِ³⁷⁴ hadisindeki "الْبَرْدَيْنِ" kelimesinin anlamını et-Tûribiştî, Fudale b. Ubeyd'den gelen

(...حَافِظٌ عَلَى الْعَصْرَيْنِ وَمَا كَانَتْ مِنْ لُعَيْنَا، فَقُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟، فَقَالَ: صَلَاةُ قَبْلِ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَلَاةُ قَبْلِ
 (375 غُرُوبِهَا) hadisine dayanarak "الْعَصْرَانِ" sabah ve ikindi namazı olduğunu açıklamıştır.³⁷⁶

2.2.2.3.3. Muhtevanın Sahabe, Tabiûn ve Diğer Âlimlerin Görüşleriyle İzahı

et-Tûribiştî hadislerin muhtevalarını şerh ederken ayet ve hadislerden başka sahabe, tabiûn ve diğer âlimlerin görüşlerinden de faydalanmıştır. Özellikle sahabe, peygamberimizin sözlerinin manasını en iyi anlayan kişilerdi, çünkü onlar vahyin ilk muhatapları olarak yeryüzünde İslamî hayatlarında ilk uygulayan kişilerdi. Peygamberimizle beraber yaşamış, savaşmış, seyahat etmiş, komşuluk yapmış, Allah ve peygamberinin razı olduğu kişilerdir. Bundan dolayı onların peygamberimizin hadisleri ile ilgili yapmış oldukları yorum ve tevellere hadis şarihleri, özellikle de et-Tûribiştî önem vermiştir. et-Tûribiştî hadislerin muhtevalarını açıklarken sahabeden çeşitli şekilde faydalanmıştır. Bunlardan birisi, hadislerde geçen kelimelerin manalarını açıkladıktan sonra aynı kelimeyi sahabenin nasıl kullandığını göstererek kendi açıklamalarını desteklemiştir. Örneğin: *el-Müeyesser*'de Hz. Âişe'den gelen

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتِحَ الصَّلَاةُ قَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ
 (377 غَيْرُكَ) hadisinde geçen "جَدُّكَ" kelimesinin et-Tûribiştî yücelik anlamına geldiğini açıkladıktan sonra Hz. Enes'in (كَانَ الرَّجُلُ مَنَّا إِذَا قَرَأَ الْبَقْرَةَ وَالْأَمْرَانَ جَدًّا فِينَا) ³⁷⁸ sözünü aktarmıştır.³⁷⁹ et-Tûribiştî bazen de hadisi rivayet eden sahabinin hadiste geçen kelimeleri açıklamasını vererek hadisin muhtevalarını açıklamıştır. Sahabenin bu açıklamalar bazen sözlü bazen de fiili bir şekilde olurdu. Şöyleki; et-Tûribiştî *el-Müeyesser*'de Hz. Enes'ten rivayet edilen 1068 nolu hadiste geçen "الخريف"³⁸⁰ kelimesinin anlamını açıklarken başka bir tarikte Hz. Enes'e bu kelimenin manasının sorulduğunu ve onun da "العَامُ" şeklinde cevapladığını söylemiştir.³⁸¹ Sahabenin fiili

³⁷⁴ Buhârî, Mevakitü's-Salât, 25.

³⁷⁵ Ebû Davûd, Salât, 9.

³⁷⁶ et-Tûribiştî, I, 187. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. I, 218, 294, II, 383, 670, IV, 1221.

³⁷⁷ Tirmizî, Salât, 179.

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, XIX, 247.

³⁷⁹ et-Tûribiştî, I, 235. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 314, II, 435, 565, III, 795, 896, IV, 1139, 1211.

³⁸⁰ Ebû Davûd, Cenâiz, 7.

³⁸¹ et-Tûribiştî, II, 376.

açıklamalarına şu örneği verebiliriz: et-Tûribiştî *el-Müeyesser*'de Hz.Huzeyfe'den nakledilen ahir zaman fitneleri ile ilgili 4017 nolu

(...وَالْآخِرُ أَسْوَدُ مُرَبِّدٌ كَالْكُوزِ مُجَحِّيًا لَا يَعْرِفُ مَعْرُوفًا، وَلَا يُنْكِرُ مُنْكَرًا...) ³⁸² Hadisi açıklarken söyle demektedir:

Hadiste geçen kişilerin kalplerinin nasıl bir halde olduğunu açıklamak için peygamberimiz "كَالْكُوزِ مُجَحِّيًا" teşbih ifadesini kullanmıştır. Söz konusu ifade ters çevrilmiş kap anlamına gelmektedir. Bu hadisin başka bir tarikten gelen rivayetinde hadisin ravisi Hz. Huzeyfe "كَالْكُوزِ مُجَحِّيًا" ifadesini telaffuz ederken elini meylettirerek açıklamaya çalışmıştır. ³⁸³

et-Tûribiştî'nin sahabenin hadisleri açıklamalarını kabul kullanma konusundaki yaklaşımında bazı farklılıkların olduğunu tespit ettik. Şöyle ki; Hz. Ömer'den gelen İbnu Sayyad hakkındaki rivayetlerin birinde peygamberimizin İbnu Sayyad ile aralarında geçen konuşmanın sonunda ona (إِنِّي خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا) 'ben senin için gönlümde bir şey sakladım' demiştir. ³⁸⁴ Bu ifadenin akabinde hadiste geçen saklama ile ilgili olarak kastedilen şeyin (يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ) ³⁸⁵ olduğu açıklaması gelmiştir. et-Tûribiştî bu açıklama ile ilgili olarak, bu açıklamanın Hz. Ömer'den gelmesi durumunda "فَلَا مَعْدَلَ عَنْهُ" 'onun üstüne bir laf edilmez' demiştir. Fakat bu açıklamanın diğer ravilerden gelmesi durumunda ise onun iki şekilde izah edilebileceğini belirtmiştir. ³⁸⁶

Hz. Ömer'in sözünün üzerine laf söylenmez diyen et-Tûribiştî'nin başka sahabe hakkında böyle düşünmediğini görmekteyiz. Örneğin:

(إِنَّ الْمَيِّتَ يُبْعَثُ فِي ثِيَابِهِ الَّتِي يَمُوتُ فِيهَا) ³⁸⁷ "ölen kişi ölüm anında üzerinde bulunan elbise ile diriltilir" hadisini rivayet eden Ebû Saîd el-Hudrî bu hadisi zahirî manada anlayıp, ölüm anında yeni bir elbise giymiştir. et-Tûribiştî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu hadisten anladığı zahirî mananın, âlilerinin çoğunluğu ve özellikle muhakkik olanlar tarafından bu şekilde anlaşılmadığı, buradaki elbiseden maksadın gerçek elbise olmadığı ve mecazî bir ifadeyle amellerin kast edildiğini söylemiş ve kendisi de bu görüşü desteklemiştir. et-Tûribiştî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadisi böyle anlamasının bir eksiklik olmadığına

³⁸² Müslim, İmân, 65.

³⁸³ et-Tûribiştî, IV, 1138.

³⁸⁴ Buhârî, Cenâiz, 78.

³⁸⁵ Kur'an-ı Kerim 44/10.

³⁸⁶ et-Tûribiştî, IV, 1176.

³⁸⁷ Ebû Davûd, Cenâiz, 18.

gerekece olarak da (كُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)³⁸⁸ ayetini yanlış anlayan Adî b. Hâtim et-Tâî gibi bazı sahabenin ayet ve hadislerin anlamını kavramakta zorluk çektiklerini ve anlama konusunda farklı farklı olduklarını söylemiştir.³⁸⁹ Benzer bir örnekte ise et-Tûribiştî, Hz. Semüre b. Cündeb'in rivayet ettiği (لَا تُسَمِّينَ غُلَامَكَ يَسَارًا، وَلَا رَبَاحًا)³⁹⁰ hadisini açıklarken, bu hadiste geçen "غُلَام" kelimesini Hz. Semüre b. Cündeb'in (Müslim rivayetine göre) köle manası ile açıklamasını isabetsiz bulmuştur. Çünkü hadiste geçen nehyin illetinin hem hür hem de kul için geçerli olduğunu belirterek bu meseleyi kitabında detaylı olarak işlemiştir.³⁹¹

et-Tûribiştî, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere sahabeden gelen açıklamaları farklı şekilde değerlendirmiştir.

et-Tûribiştî hadislerin muhtevalarının izahında sahabenin görüşlerinden istifade ettiği gibi tabiûn âlimlerinden de faydalanmıştır. Ancak sahabenin görüşlerine daha fazla yer verdiğini görmekteyiz.³⁹²

et-Tûribiştî hadislerin muhtevalarını şerh ederken sahabe ve tabiû'nun görüşlerinden yararlandığı gibi kendisinden önce gelen âlimlerin, özellikle Hattâbî ve Tahâvî gibi âlimlerinin görüşlerinden de azami derecede faydalanmıştır. et-Tûribiştî şerhinde faydalandığı âlimlerin isimlerini bazen zikretmiş, bazen de

"قيل، فُسِّرَ، فَسَّرَهُ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ أَوْ أَصْحَابِ الْمَعَانِي" gibi genel ifadelerle bu âlimlerin isimlerini zikretmeden sadece onların görüşlerini aktarmıştır. Bazen de belirli bir âlimin kitabından alıntı aktaran et-Tûribiştî, âlimin ismini zikretmeksizin görüşlerini

"ذَكَرَ بَعْضُ الْحُقَاطِ فِي تَفْسِيرِهِ، وَجَدْتُ بَعْضَ الْعُلَمَاءِ الْمُتَّبَجِرِينَ فِي عِلْمِ الْبَيَانِ" gibi ifadelerle aktarmıştır.³⁹³

et-Tûribiştî kendisinden önce gelen âlimlerin görüşlerinden faydalanırken çeşitli yöntemler kullanmıştır. et-Tûribiştî'nin kullandığı yöntemlerden birisi, işlediği bir konu ile ilgili olarak kendisinden önce gelen âlimlerin söylenebilecek her şeyi söylediklerini

³⁸⁸ Kur'an-ı Kerim 2/187.

³⁸⁹ et-Tûribiştî, II, 387.

³⁹⁰ Müslim, Âdâb, 2.

³⁹¹ et-Tûribiştî, III, 1040.

³⁹² et-Tûribiştî, III, 755, 898, 1041.

³⁹³ et-Tûribiştî, I, 97, 115.

belirtmiş onların görüşlerini özetlemiş ve eğer bu görüşler arasında kendisinin bir tercihi varsa bunu da zikretmiştir.³⁹⁴ Diğer bir yöntemi ise, kendisinden önceki âlimlerin görüşlerini açıklamak, düzeltmek, övmek veya yermek şeklindedir. Bu yöntem, et-Tûribiştî'nin en çok kullandığı yöntemdir. Örneğin: et-Tûribiştî bazı âlimlerin, Hz. Enes'ten nakledilen "Peygamberimiz bir cemaate vardığında onlara üç kez selam verirdi"³⁹⁵ hadisinde geçen bu üç selamın müsaade isteme selamı olduğunu söylediklerini, buna da Sa'd bin Ubâde'nin evine gelen peygamberimizin üç defa selam vermesini³⁹⁶ delil gösterdiklerini belirtmiştir. Bu yoruma katılmayan et-Tûribiştî, müsaade isteme selamında, birinci selama cevap verildiğinde ikinci selamın gerekli olmadığını, ikinci selama cevap verilirse de üçüncü selamın gerekli olmadığını ifade etmiştir. Hadiste geçen bu üç selamı et-Tûribiştî şöyle açıklamıştır: "Peygamberimiz bir cemaate vardığında öncelikle müsaade selamı verirdi, sonra içeri girdiğinde hazır bulunanlara tehiyyat selamı verirdi, ardından bu meclisten ayrılırken veda selamı verirdi. Bu üç selam, peygamberimizin her daim tatbik ettiği bir sünnet".³⁹⁷

et-Tûribiştî başka bir örnekte ise Hz. Ebû Zer el-Gıfârî

(إِنَّكُمْ سَتَفْتَحُونَ مِصْرَ، وَهِيَ أَرْضٌ يُسَمَّى فِيهَا الْقَيْرَاطُ...) ³⁹⁸ Hadisinin şerhinde şöyle demektedir:

Bu hadisin çok müşkil olduğunu görüyorum; çünkü hadiste geçen "الْقَيْرَاطُ" kelimesi değer birimi anlamına gelmektedir. Fakat bu kelime sadece Mısır ülkesine mahsus bir kelime değildir. Aynı zamanda Arap ülkelerinde de kullanılmaktadır. Peygamberimiz de hadislerinde bu kelimeyi kullanmıştır. Bunlardan birisi
(مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ، إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيَفْرُغَ مِنْ دَفْنِهَا، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقَيْرَاطَيْنِ...) ³⁹⁹ Hadisidir. Tahâvî'ye gelinceye kadar (eski âlimlerin) bu müşkili gidermek bir yana temas dahi ettiklerini görmedim. Tahâvî Müşkilü'l-Âsâr adlı eserinde bu müşkili şu şekilde açıklamıştır: 'Burada قَيْرَاط kelimesi değer birimi değil, Mısırlılar arasında kullanılan hakaret anlamına gelen bir kelimedir. Mısırlılar (أَعْطَيْتَ فُلَانًا قَرَارِيطَهُ إِذَا سَمِعَهُ مَا يَكْرَهُهُ) sana küfür etmeden defol git, derlerdi'. Ben Tahâvî'nin bu açıklamasından mutmain oldum. Çünkü kendisi Mısırlıdır ve kendi ülkesinin lehçesini en iyi bilen kişidir. Ayrıca hadisin devamındaki (فَأَحْسِنُوا إِلَى أَهْلِهَا، فَإِنَّ لَهُمْ ذِمَّةً وَرَحِمًا)

³⁹⁴ et-Tûribiştî, II, 549.

³⁹⁵ Buhârî, İlim, 30,

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, XIX, 397.

³⁹⁷ et-Tûribiştî, I, 101, 102.

³⁹⁸ Müslim, Fedailü's-Sahabe, 56.

³⁹⁹ Buhârî, İman, 34.

ifadesi bu mana ile daha uyumludur. Şöyle ki; ‘Onlar kütü sözler söyleseler de siz onlara bağışlayıcı ve iyilik ile davranın denilmektedir.’⁴⁰⁰

et-Tûribiştî’nin hadislerin muhtevasını âlimlerin görüşlerinden faydalanarak açıklamasının bir başka şekili de âlimlerin yapmış oldukları açıklamaları hiçbir yorum yapmadan kitabında aktarması şeklindedir. Örneğin: (يُغْفِرُ لِلْمُؤْمِنِينَ مَدَىٰ صَوْتِهِ)⁴⁰¹ ‘müezzin’e sesinin ulaştığı yere kadar bağışta bulunulur’ hadisini et-Tûribiştî şu şekilde açıklamaktadır: “مَدَىٰ صَوْتِهِ” ifadesinin manası sesin ulaştığı en son nokta demektir. Hadis, müezzin sesini gücünün yettiği en son noktaya kadar ulaştırırsa Allah’ın mağfiretinin tamamına kavuşur anlamındadır”. Bu şekildeki açıklamanın Hattâbî’den geldiğini ifade eden et-Tûribiştî, Hattâbî’den başka bir görüş aktararak da burada temsil ve teşbih olduğuna işaret eder ve Hattâbî’nin “Müezzinin durduğu yerden sesinin ulaştığı en son noktaya kadar olan mesafenin alacağı kadar günahını Allah Teâlâ bağışlayacaktır” açıklamasını nakleder.⁴⁰² Bu örnekte gördüğümüz gibi Hattâbî’nin bu hadis ile ilgili yapmış olduğu açıklamayı et-Tûribiştî her hangi bir müdahale yapmadan kitabında aktarmıştır.⁴⁰³ et-Tûribiştî, bazen de hadislerin muhtevası ile ilgili açıklamalarda bulunurken sufilerin görüşlerinden faydalanmıştır. Örneğin: *el-Müeyesser*’de et-Tûribiştî 1601 nolu (إِنَّهُ لِيُغَانِ عَلَىٰ قَلْبِي)⁴⁰⁴ hadisi şerh ederken söyle bir olaya dikkat çekmiştir:

Bu hadis hakkında dil âlimi el-Asmaî’ye sorulduğunda, Asma’i soran kişiye ‘burada geçen kalp kimin kalbi diye’ soru yöneltti. Akabinde soran kişi ‘Hz. Peygamber’in kalbidir.’ Şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Asma’i, soran kişiye şöyle karşılık verdi: “Buradaki kalp peygamberimizden başka birisinin kalbi olsaydı bu hadisi sana açıklardım.

Bu olayı el-Asmaî’nin edebini ve saygısını gösteren bir durum olarak kabul eden ve bu yüzden el-Asmaî’yi öven et-Tûribiştî, bu hadisi sufilerin iki şekilde açıkladığını ifade ederek söz konusu açıklamaları kitabında aktarmıştır.⁴⁰⁵

2.2.2.3.4. Muhtevanın Kendi Görüşleriyle İzahı

et-Tûribiştî şerhinde Sahabe’nin, Tabiûn’ın ve kendisinden önce gelen âlimlerin görüşlerinden faydalanmakla beraber, şerhinde kendisine ait görüşleri geniş bir şekilde dile getirdiğini görmekteyiz. et-Tûribiştî’nin eserinde geçen kendisine ait bu görüşler,

⁴⁰⁰ et-Tûribiştî, IV, 1295; Tahâvî, Müşkilü’l-Âsâr, III, 294-295. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 101,124, 138, 161, 180, 226, 239, 248, 279, II, 395, 421, 458, 677, 704, 716, III, 884, 985, IV, 1147, 1167.

⁴⁰¹ Ebû Davûd, Salât, 31.

⁴⁰² et-Tûribiştî, I, 197.

⁴⁰³ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 49, 134, 136, 197, 250, IV, 1325.

⁴⁰⁴ Müslim, Zikir, 12.

⁴⁰⁵ et-Tûribiştî, II, 539. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 62, II, 442, 524, IV, 1235, 1355.

kitabın değerini arttırdığı gibi kendisinden sonra gelen âlimlerin -özellikle *Mesâbihu's-Sünne* şarihlerinin- üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. et-Tûribiştî hadislerin muhtevalarıyla ilgili kendi görüşlerini açıklarken farklı yöntemler kullanmıştır. Bazen diğer âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra konuyla ilgili kendi görüşlerini de aktarmıştır.⁴⁰⁶ Bazen de konuyla ilgili hiç kimsenin görüşünü aktarmadan doğrudan kendi görüşlerini açıklamıştır.⁴⁰⁷ Kendi görüşünü aktarırken genellikle cümleye "قُلْتُ" ifadesiyle başlamıştır.⁴⁰⁸ Kendi görüşü olarak yaptığı bir açıklamayı daha sonra, kendisinden önceki âlimlerin de yaptığını fark ettiğinde bu duruma açıklık getirmektedir. Örneğin: *el-Müyyesser*'de 1539 nolu hadiste geçen

(لَا يَرُدُّ الْقَضَاءُ إِلَّا الدُّعَاءَ...)⁴⁰⁹

İfadesinin açıklamasında et-Tûribiştî, bu hadisteki "الْقَضَاءُ" kelimesinin kader manasında anlaşılabilirliğini ve dua ile çevrilmekten maksadın ise o belanın zararının azaltılması ve ona karşı olan mukavemetin kolaylaştırılması anlamına geldiğini ifade etmektedir. et-Tûribiştî, bu iki tevlin daha önce yapılmamış olduğunu fakat daha sonra benzer sözlerin bazı âlimler tarafında dile getirildiğini ve bu âlimlerden birini de Ebû Hâtim es-Sicistânî olduğunu söylemektedir.⁴¹⁰ Bazen de açıkladığı konuyla ilgili daha önce herhangi bir açıklama bulamadığını belirtmektedir.⁴¹¹ et-Tûribiştî'nin metotlarından birisi de hakiki manasını sadece Hz. Peygamberin bilebileceği gaybi meselelerle ilgili hadisler hakkında kesin yorum yapmamasıdır. Örneğin:

(صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَدَى بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً)⁴¹² hadisinde geçen sevabın yirmi beş bazı rivayetlerde yirmi yedi sayı ile sınırlandırmasının gerçek sebebinin ancak Allah Resulü'nün bilebileceğini belirtmektedir.⁴¹³ Bir diğer örnekte

(إِذَا اسْتَيْقَظَ رَأَاهُ أَحَدُكُمْ مِنْ مَمَامِهِ فَنَوَّضًا فَلْيَسْتَنْتِرْ ثَلَاثًا، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيْتُ عَلَى خَيْشُومِهِ)⁴¹⁴ hadisinde geçen şeytanın kişinin burnunda geceleme meselesini açıklarken bunun gerçek mahiyetini

⁴⁰⁶ et-Tûribiştî, I, 116, 223, 285, 346, 348, III, 1072.

⁴⁰⁷ et-Tûribiştî, I, 51, 52, 65, 72, 75, 77, 94, 109, 132, 183, III, 740, 784.

⁴⁰⁸ et-Tûribiştî, I, 82, 247, II, 485.

⁴⁰⁹ Tirmizî, Kader, 6.

⁴¹⁰ et-Tûribiştî, II, 515.

⁴¹¹ et-Tûribiştî, II, 574.

⁴¹² Buhârî, Cemaat ve İmamet, 1.

⁴¹³ et-Tûribiştî, I, 285.

⁴¹⁴ Buhârî, Bedü'l-Halk, 11.

Allah Resulü'nün bilebileceğini ifade etmektedir.⁴¹⁵ Dolayısıyla et-Tûribiştî, bu ve benzeri hadislerle ilgili açıklamalar olduğunu ama bunların kesin açıklamalar olamayacağını, çünkü bunların gerçek manalarını Allah Teâlâ'nın Resulü'ne mahsus kıldığını dile getirmektedir.⁴¹⁶

et-Tûribiştî'nin hadislerin muhtevası ile ilgili kendi görüşlerini gösteren şu iki örneği ifade etmek mümkündür. Örneğin: “Kim evinden abdestli olarak farz bir namaza giderse onun sevabı ihram giymiş bir hacı gibidir”⁴¹⁷ hadisinin şerhinde et-Tûribiştî şöyle demiştir:

Bu hadis ve benzerlerine, hadis âlimleri tarafından her hangi bir açıklama yapıldığını görmedim. Onlar bu hadisi ve benzerlerinin manasını kolayca anlaşılan açık hadislerden kabul etmekteydiler. Hâlbuki ben bunun tersini düşünüyorum, çünkü bedeni amellerde halis bir niyetten sonra bu amel için gerekli olan çaba ve zamana itibar edilir. Öyle ki peygamberimiz “senin sevabın yorulduğun kadardır” demiştir.⁴¹⁸ Bu hadisi zahirine göre anlarsak yani hacca yola çıkmak ile namaz için yola çıkmayı sevap değeri açısından eşit olarak kabul edersek, amellerin çoğunun ihmali edilmesine ve sünnet hükümlerinin büyük bir çoğunluğuna aykırı davranmanın yolunu açar. Bu kabulün yol açacağı en küçük zarar, bu hadisi ve bunun gibilerini, ayrıntılı bir şekilde açıklamadan zahiri olarak dile getiren kıssacıların halkın küçük amellerle yetinmesine, kibir ve gurura kapılmasına sebep olmasıdır. Bu ve bunun gibi hadislerin manalarını az önce zikrettiğimiz yanlışlara düşmeden anlamak için çok uğraştım. Vardığım görüş şudur ki, Peygamberimizin yukarıda geçen hadisinde ve onun benzerlerinde bulunan teşbihler, her açıdan değil ancak Allah'ın lütfu ile katlanarak tamamlanan sevap anlamına gelmektedir. Bu hadisin benzeri “Zilhicce ayının ilk on gününde tutulan orucun her bir günün bir yıl oruç tutmaya eşit olması”⁴¹⁹ hadisidir ki burada eşitlikte Allah'ın lütfu ile bir günlük orucun sevabının katlanarak, sevabı katlanmayan bir yıllık oruca eşitlenmesiyle. Mana şöyledir ki: Bir insanın normalde bir yılda elde edebileceği sevabı, Allah'ın lütfu ile sevabı katlanarak bir günde elde etmesidir. Bu görüşe vardıktan sonra biraz daha düşününce bu açıklamadan daha iyi bir açıklama olabileceğini fark ettim. Söz konusu hadiste geçen bir kişinin evinden abdestli olarak namaza gitmesiyle ihram giyen hacının benzetilmesi, nasıl ki ihram giyen hacının hac vazifesi evinden çıktığı andan itibaren Arafat vakfesinin bitimine kadar hacdan sayılıyorsa; aynı şekilde abdestli olarak namaz için evinden çıkan kişi de namazını bitirene kadar namaz içinde sayılmaktadır. Benzerlik bu

⁴¹⁵ et-Tûribiştî, I, 144.

⁴¹⁶ et-Tûribiştî, II, 538, III, 958, 1018, 1035.

⁴¹⁷ Ebû Davûd, Salât, 49.

⁴¹⁸ Buhârî, Hac, 8.

⁴¹⁹ Tirmizî, Savm, 51.

açıdandır. Biz nasıl bir insan için ‘aslan gibi’ dediğimizde onu aslana her açıdan değil sadece güç ve cesaret açısından benzetmeyi kast ediyorsak peygamberimizin de "فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْحَاجِّ" ifadesinde yaptığı benzetme her açıdan değil bazı açılardandır. Burada ihram giyen hacının namaz için abdest alan kişi ile benzetilmesinin sevabı, abdestin namaz için, ihramın da hac için zorunlu olmasıdır. Nasıl namaz abdestsiz olmazsa aynı şekilde hac da ihramsız olmaz. Aynı zamanda nasıl ki hacca niyetlenerek ihrama giren kimsenin sevabı daha çok ise abdestli olarak evden çıkanın sevabı da çoktur. Bu hadis ile ilgili yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir kişi bu ve benzeri hadislerin hepsinde de aynı şekilde düşünmek suretiyle o hadislerde kast edilen manalara ulaşabilir.⁴²⁰

İkinci misalimiz ise Ümmü Selim’den gelen “Peygamberimiz Ümmü Selim’in evine gelir kaylule yapardı”⁴²¹ hadisinin şerhinde et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Hadis kitaplarının bazılarında Ümmü Selim’in Peygamberimizle süt bağıyla mahremlüğünün olduğu yorumunu gördüm. Bilgiyi veren kimse bununla ilgili her hangi bir izahat yapmamaktadır.⁴²² Ben bu görüşün doğru olduğu kanaatindeyim. Bu hadis ve benzerleri onun doğru olduğunun delilidir. Nitekim peygamber efendimiz her hangi bir yabancı kadının evinde kaylule yapmazdı. Ümmü Selim ve kardeşi olan Ümmü Haram binti Milhan hariç, hicap ayetleri nazil olduktan sonra da Ensar kadınlarının evine girip yatmak şöyle dursun, onların evlerine dahi girmezdi. Sahih bir hadiste Peygamber efendimiz Ümmü Haram binti Milhan’ın evine gelerek kaylule yaptığı ve uykusundan gülerek uyandığı ardından ise Ümmü Haram’ın Peygamberimizin başını temizlediğine dair bir hadis mevcuttur.⁴²³ Yukarıda geçtiği üzere, Peygamberimiz ile Ümmü Haram arasında nesep bağı olmadığı halde aralarında süt bağıyla mahremlüğün söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak biz biliyoruz ki Peygamber efendimiz emme döneminde Medine’ye götürülmemiştir. Dolayısıyla bu süt bağı mahremlüğünün babası Abdullah tarafından meydana geldiği kesinlik kazanmıştır. Çünkü dedesi Abdilmuttalib babası Haşim’den ayrıldıktan sonra Medine’de Benî Neccâr’dan evlenip bu evlilikten Peygamberimizin babası Abdullah Medine’de dünyaya teşrif etmiştir. Ümmü selim ve Ümmü Haram binti Milhan Benî Neccâr’ın soyundandır. Bunun neticesi olarak aralarında süt bağı olduğu anlaşılmaktadır. Biz, Ümmü selim ve Ümmü Haram hadislerinin birçok hadis âlimi tarafından nakledilmesine rağmen hadiste geçen bu müşkül den hiçbir âlimin bahsetmediğini görmekteyiz. Bu müşkül ile ilgili açıklama olmamasının, ya farkına varamamaktan ya da bilmemekten kaynaklandığını düşünüyoruz. Bu sebepten cahil kimselerin peygamberimizin ismet sıfatına dayanarak bu hususta gevşek davrandığına

⁴²⁰ et-Tûribiştî, I, 213, 214, 215.

⁴²¹ Buhârî, İstizan, 41.

⁴²² Burada kastettiği kişi Abdullah b. Vehb olabilir; bkz. İbn Abdilber, el-İstizkar, V, 125; Kâdî İyâz, VI, 337; İbnü’l-Cevzî, IV, 468.

⁴²³ Buhârî, Cihad, 3.

veya bazı kimselerin bunu bir bahane ederek kendilerine ruhsat olmadığı halde, ruhsat çıkartmak suretiyle böyle hatalara düşülmesine karşı, bu müşkilin giderilmesi gerektiğini gördüm. Ayrıca bu konuda ilk açıklama yapanın kendim olduğunu düşünüyorum. Bana böyle bir bilginin izahını nasip etmesinden dolayı Allah'a hamd ediyorum".⁴²⁴

2.2.2.3.5. Hadisler Arasında Görülen İhtilafları Çözmesi ve Değerlendirmesi

Hadis ilimlerinden olan Muhtelifu'l-Hadis, makbul bir hadisin, kendisi gibi makbul bir hadise, araları zorlanmaksızın cem ve telif edilebilecek şekilde muaraza etmesine denir.⁴²⁵ Muhtelifu'l-Hadis ilmiyle ilgili olarak Prof. Dr. Saffet Sancaklı şöyle demektedir:

Muhtelifu'l-Hadis ilminin amacı zihinlerdeki şüpheleri bertaraf ederek, hadislerin doğru anlaşılmasını sağlamaktadır. Gerçekte sahih hadislerin birbirleriyle zıt olmaları mümkün değildir. Zira Allah tarafından insanlara doğru yolu göstermekle görevlendirilen ve vahyin kontrolü altında bulunan Hz. Peygamber, hareketleriyle ve sözleriyle insanlara "en güzel örnek" olarak takdim edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in birbiriyle çelişen sözler söylemesi düşünülemez. Eğer birbirine zıt gibi görünen bazı hadisler karşımıza çıkarsa bunu, bizdeki bilgi ve anlayış eksikliğine bağlamak gerekir. Yoksa hadislerin kendisinde bir hata ve kusur aramamak gerekir. İşte buradan hareketle bazı âlimler, bu konu üzerinde mesai harcayarak birbirine aykırı gibi görünen hadisleri birer birer ele alıp incelemişler ve bu sahada kıymetli eserler kaleme almışlardır".⁴²⁶

Konu ile ilgili İbnu's-Salâh ise şöyle demektedir: "Ancak ve ancak hadis ve fikhî tam anlamıyla bilen âlimler ve ince manalara dalabilen ilim dalgıçları bu konuda söz söylemeye kalkışabilirler...".⁴²⁷ İbnu's-Salâh'ın belirttiği gibi bu konuda herkesin söz söylemesi mümkün değildir. Ancak, imam Şâfiî, İbn Kuteybe, Hattâbî, Tahâvî gibi ehil ve yetkin âlimlerin bu konuda önemli ve kıymetli eserler ortaya koyduklarını görmekteyiz. Aynı şekilde müellifimiz et-Tûribiştî de eserinde bu konuyla ilgili derinlemesine bir yaklaşım sergilediğinden dolayı kendisinin bu konuda söz sahibi olduğunu ispat etmektedir. et-Tûribiştî eserinde bu konuyla alakalı olarak kıymetli bilgiler ve izahatlar vermektedir. Biz de Muhtelifu'l-Hadis ile ilgilenenlerin bu esere müracaat etmelerini tavsiye etmekteyiz. et-Tûribiştî'nin kitabında Muhtelifu'l-Hadis

⁴²⁴ et-Tûribiştî, IV. 1253-1254.

⁴²⁵ İbn Hacer, *Nüzhe*, s. 76.

⁴²⁶ **Saffet**, Sancaklı, *Begavî ve Şerhü's Sünnê'deki Şerh Metodu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1996, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.199.

⁴²⁷ İbnu's-Salâh, s. 284.

konusundan bahsetmesinin amacı, fıkıh mezheplerinin yorum farklarını zikretmek değil, hadisler arasında bulunan çelişkileri hadis açısından gidermeye çalışmaktır. Bu amacını kendisi kitabının değişik yerlerinde söylemektedir.⁴²⁸ Bu metodunu gösteren en güzel örnek, Peygamberimizin namazı besmele ile başladığını rivayet eden Hz. Abdullah b. Abbâs'ın hadisi⁴²⁹ ile Hz. Âişe annemizden rivayet edilen, Peygamberimizin namaza besmeleyi okumadan direkt olarak Fatıha ile başladığını ifade eden hadistir.⁴³⁰ et-Tûribiştî bu iki hadis arasındaki çelişkiyi ele alırken, bu konudaki -özellikle Hanefî ve Şâfiî fıkıh âlimleri arasındaki- tartışmalardan tek bir kelime dahi bahsetmeyip, sadece bu iki hadis arasında bulunan çelişkiyi açıklamaya çalışmıştır.⁴³¹

et-Tûribiştî, Muhtelifu'l-Hadis konusunu açıklarken zaman zaman hadisler arasındaki çelişkileri gidermek için kullanabileceğimiz bazı kuralları bize aktarmaktadır. Bu kurallardan ilki, aynı konuda çelişkili haberler ileten sahih iki hadis birinin değerini iptal edemez, çünkü ahbâr konularında nesih olamaz, bu iki hadis arasında bulunan çelişkiyi gidermek için ancak cem ve telif yolunu takip etmek gerekir.⁴³² Bu kurallardan bir başkası da aynı konuyla ilgili sevap ve ceza bildiren hadisler arasındaki sevap ve ceza miktarları konusunda çelişkiler olduğunda, kural olarak daha çok sevap veya ceza zikreden hadislerin daha sonra geldiği kabul edilir. Çünkü eğer Allah tarafından kullarına bir vaat verilmişse bu eksiltilmez ancak arttırılır; aynı durum ceza için de geçerlidir. Çünkü Allah, kullarına bir şey yasakladığında daha sonra söz konusu yasakla ilgili olarak öncekinden daha şiddetli bir şekilde kulları uyarır.⁴³³ Yine et-Tûribiştî, bir hadisin zayıf olması durumunda bile, bu hadisin daha sahih hadislerle çelişirse ve araları cem ve telif yoluyla bu çelişki giderilebiliyorsa bu hadisin reddedilmesini kabul etmemektedir. Örneğin: *Mesâbihu's-Sünne*'nin hisân hadisler kısmında Hz. Abdullah b. Abbâs'tan gelen (اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيًّا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا)⁴³⁴ hadisini şerh eden et-Tûribiştî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın bu hadiste geçen "الرِّيحَ" kelimesinin çoğul olarak

⁴²⁸ et-Tûribiştî, I, 287, 304, II, 708.

⁴²⁹ Tirmizî, Salât, 181.

⁴³⁰ **Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen*, tahk, Hüsyen Selim Esed ed-Dârânî, I- IV, Birinci Baskı, Darü'l Mugni, Suudi Arabistan 2000, Salât, 31.

⁴³¹ et-Tûribiştî, I, 242.

⁴³² et-Tûribiştî, I, 186.

⁴³³ et-Tûribiştî, I, 284, 285, II, 436, 493.

⁴³⁴ **Taberânî**, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, tahk, I-XXV, İkinci Baskı, Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994, XI, 213.

geldiğinde rahmetten olduğunu; "الرَّيْحُ" şeklinde tekil olarak geldiğinde ise azaptan olduğunu söylediğini aktardıktan sonra, bu görüşe karşı çıkan Tahâvî'nin söz konusu hadisi çok zayıf kabul ettiğini ve sabit olan sünnette bir karşılığının olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Tahâvî, bu kelimenin Kur'an'da geçen (وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ)⁴³⁵ ayetinde ve (لَا تَسُبُّوا الرِّيحَ)⁴³⁶ gibi sahih hadislerdeki kullanımını delil göstererek Ebû Ubeyd'in yorumuna katılmadığını söylemektedir. et-Tûribiştî'nin Tahâvî'nin görüşünü desteklemesi bu hadisi reddettiği anlamına gelmez. Çünkü söz konusu hadisi, diğer metinlerle çelişmeyecek bir şekilde yorumlamak mümkündür. Şöyle ki; Peygamberimizin "اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيحًا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا" ifadesiyle bu rüzgârdan kaynaklanan bir afetten dolayı yok olmaktan kurtulmak için Allah'a niyaz etmiş olabilir. Çünkü bu rüzgâr, yok edici bir rüzgâr olursa bizim için başka rüzgâr gelmez, ama yok edici olmazsa bize uzun ömürler ve nice rüzgârlar görmeyi nasip etmesini istedi şeklindedir.⁴³⁷

et-Tûribiştî hadisler arasında bulunan çelişkilerin giderilmesine çalışırken, bu çelişkilerin en önemli sebeplerinden biri olan hadis ravilerinin zabt ve edâ sıgalarındaki hata ihtimalini dikkate alarak hadisler arasındaki çelişkileri gidermeye çalışmıştır. Örneğin: Muzaraat hükmü (tarım arazilerinin kiralanması) ile ilgili Hz. Râfi' b. Hadîc tarafından gelen "kiralamanın yasaklanması"⁴³⁸ ve Hz. Abdullah b. Abbâs tarafından gelen 'böyle bir yasağın olmadığı'⁴³⁹ şeklindeki iki çelişkili rivayetin çözümünde et-Tûribiştî şöyle demiştir:

Muzaraat ile ilgili imam el-Begavî'nin zikrettiği hadislerle bu konuda sünnette sabit olan hadisler arasında zahiri olarak birbiriyle çelişki ve ihtilaf vardır. Özet bir şekilde araları cem edecek olursak şöyle diyebiliriz: Hz. Râfi' b. Hadîc kiralamanın yasak olduğuyla ilgili hadisleri duymuş ve bu hadislerin söyleniş sebeplerini dikkate almadan hepsini tek bir başlık altında nehiy olarak aktarmıştır. Rivayet ettiği hadislerin bazılarında Resulullah'tan şöyle duydum şeklinde, bazılarında kuzenlerim bana şöyle anlattılar, bazılarında ise amcalarım bana şöyle haber verdiler şeklindeki ifadelerle hadisleri aktarmıştır. Hâlbuki bu hadisleri incelediğimizde, hadislerin söyleniş sebeplerinin farklı olduğunu görmekteyiz. Bazılarında sözleşmede fasit şartlar veya ücretin belirlenmemesi vardır. Bundan dolayı

⁴³⁵ Kur'an-ı Kerim 10/22.

⁴³⁶ Tirmizî, Fiten, 65.

⁴³⁷ et-Tûribiştî, I, 362, 363.

⁴³⁸ Buhârî, İcâre, 22.

⁴³⁹ Buhârî, Muzara', 8.

nehiyedilmiştir. Bazılarında da arazi kiralması konusunda kavgaya kadar varan tartışmalar nedeniyle nehiyedilmiştir. Bu, Hz. Zeyd b. Sâbit'in Peygamberimizden "böyle kavga ederseniz, arazilerinizi çiftçiye kira ya vermeyin" şeklinde aktardığı hadisten anlaşılmaktadır.⁴⁴⁰ Bazılarında da Peygamberimiz, bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'a belirli bir ücret karşılığında arazi kiralmasını ve tabiat şartları dolayısıyla kiralayan Müslüman'ın zarar etmesini ve aralarında buğz ve nefret gelişmesini engellemek amacıyla ücretsiz olarak vermesini tavsiye etmiştir. Biz bunu Hz. Abdullah b. Abbâs'ın rivayet ettiği Peygamberimizin muzaraat hakkında nehiyetmediği ve "Bir Müslüman'ın Müslüman kardeşine ücretsiz olarak arazisini kullanmasına müsaade etmesi, belirli bir ücret almasından daha hayırlıdır" buyurduğu hadisinden anlıyoruz".⁴⁴¹

et-Tûribiştî başka hadislerde hadis ravisinin mana ile rivayet ettiğini,⁴⁴² hata veya unutmaya dolayısıyla çelişkiler olduğu ihtimalini kabul etmektedir. Onlar adalet sahibi olmakla beraber hata ve unutmadan müstağni olma anlamına gelen ismet sıfatına sahip değillerdir.⁴⁴³ Konuyla ilgili et-Tûribiştî, başka bir yerde daha net olarak şöyle demektedir: "Hadislerde bulunan çelişkiyi ismet sahibi olmayan ravilere nispet etmek, ismet sıfatı kendisine Allah tarafından verilen peygamber efendimize nispet etmekten daha doğru ve isabetli bir davranıştır".⁴⁴⁴

et-Tûribiştî bazı hadisler arasında bulunan çelişkilerin giderilmesinde imam Şâfiî, Hattâbî, Tahâvî gibi önceki alimlerin görüşlerinden faydalanmıştır. Bazen âlimlerin görüşlerini sadece aktarmakla yetinmiş,⁴⁴⁵ bazen de ilave olarak yorumlar yapmıştır.⁴⁴⁶ Ama çoğunlukla her hangi bir âlimin ismini zikretmeksizin kendi görüşlerini aktarmıştır.⁴⁴⁷

et-Tûribiştî hadisler arasındaki çelişkileri gidermeye çalışırken, şerhinin genel metoduna uyarak konuları uzatmayıp özet bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Ancak bazı mühim ve karmaşık konularda gerektiği kadar uzun açıklamalar yapmıştır. Örnek verecek olursak; Peygamberimizin namazda sehvi ile ilgili Zülyedeyn hadisi ismiyle meşhur olan hadisin Hz. Ebû Hüreyre'den gelen rivayeti ile Hz. İmrân b. Husayn'dan gelen

⁴⁴⁰ Ebû Davûd, Büyû, 31.

⁴⁴¹ et-Tûribiştî, II, 707, 708.

⁴⁴² et-Tûribiştî, III, 908.

⁴⁴³ et-Tûribiştî, IV, 1232, 1275.

⁴⁴⁴ et-Tûribiştî, IV, 1164.

⁴⁴⁵ et-Tûribiştî, I, 99, II, 593.

⁴⁴⁶ et-Tûribiştî, I, 187, 190, II, 435, 636, 637, IV, 1188.

⁴⁴⁷ et-Tûribiştî, I, 87, 151, 158, 176, 186, 215, 228, 241, 287, 289, 341, 357, II, 430, 431, 455, 462, 592, III, 832, 842, 847, 879, 895, 942, 965, 967, 984, 1039, IV, 1187, 1281.

rivayeti arasında bulunan çelişkileri gidermek için et-Tûribiştî altı sayfa şerh yazmıştır.⁴⁴⁸ Aynı şekilde Muta nikâhı ile ilgili gelen rivayetler arasındaki çelişkileri gidermek için yaklaşık üç sayfa şerh yazmıştır.⁴⁴⁹ Yine et-Tûribiştî genel metoduna uyararak, iki hadis arasındaki çelişkileri açıkladığında benzer konularda daha önce yaptığı açıklamalara atıf yaparak tekrar açıklamadan kaçınmıştır.⁴⁵⁰

Bu konuya son vermeden önce iki noktanın altını çizmek istiyoruz: Birincisi; et-Tûribiştî Muhtelifu'l-Hadis konusuna yukarıda da belirttiğimiz gibi çok önem verdiği halde aralarında çelişki bulunan birkaç hadis ile ilgili her hangi bir açıklama yapmamıştır. Örneğin: *Mesâbîhu's-Sünne*'de Kitabü's-Salât'ta geçen Peygamberimizin Kâbe'ye girdiğinde namaz kılıp kılmamasıyla ilgili İbn Abbas'tan rivayet edilen

(لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ، دَعَا فِي نَوَاجِيهِ كُلِّهَا، وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ) ⁴⁵¹ (رَكَعَتَيْنِ فِي قُبْلِ الْكَعْبَةِ، وَقَالَ: هَذِهِ الْقِبْلَةُ Kâbe'den çıktığı bildirilirken, Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، وَبِلَالٌ، وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ الْحَجَبِيُّ فَأَغْلَقَهَا عَلَيْهِ، وَمَكَثَ فِيهَا، فَسَأَلَتْ بِلَالًا جِئْتَ خَرَجَ: مَا صَنَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: جَعَلَ عُمُودًا عَنْ يَسَارِهِ، وَعُمُودًا عَنْ يَمِينِهِ، وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ، ثُمَّ صَلَّى) ⁴⁵² Peygamberimizin Kâbe'ye girdiğinde namaz kılarak çıktığı belirtilmektedir. Bu iki hadis arasındaki açık çelişkiyi gidermek için daha önce gelen âlimler çeşitli açıklamalar yapmalarına rağmen et-Tûribiştî hiçbir açıklamada bulunmamıştır.⁴⁵³

İkincisi ise; peygamberimizden gelen (لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبَيْتُ نَفْسِي، وَلَكِنْ لِيَقُلْ لِنَفْسِي نَفْسِي) ⁴⁵⁴ hadisi ile (...فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسَلَانًا) ⁴⁵⁵ Hadisi arasında ki çelişkiyi gidermeye çalışan et-Tûribiştî, bu çelişki Tahâvî'ye sorulduğunda, onun ikinci hadisin birinci hadisi Nesih ettiğini düşündüğü anlaşılıyor şeklinde rivayette bulunmuştur.⁴⁵⁶ Hâlbuki bu iki hadis arasındaki çelişki ile ilgili Tahâvî'nin Müşkilü'l-Âsâr adlı eserini

⁴⁴⁸ et-Tûribiştî, I, 271.

⁴⁴⁹ et-Tûribiştî, III, 749.

⁴⁵⁰ et-Tûribiştî, II, 587, III, 795.

⁴⁵¹ Buhârî, Salât, 30.

⁴⁵² Buhârî, Salât, 94.

⁴⁵³ et-Tûribiştî, I, 199. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, III, 1007(Had. 3405, 3406).

⁴⁵⁴ Buhârî, Edeb, 100.

⁴⁵⁵ Buhârî, Teheccüd, 12.

⁴⁵⁶ et-Tûribiştî, III, 1043.

incelediğimizde, Tahâvî'nin böyle bir Nesih görüşü olmadığını tespit ettik.⁴⁵⁷ Biz, et-Tûribiştî'nin Tahâvî'den Nesih ile ilgili aktardığı bu görüşün ya yanlış anlamadan kaynaklandığını, ya da bilemediğimiz başka bir kaynaktan dolayı aktarım yaptığını düşünüyoruz.

2.2.2.3.6. Nesih Vaki Olan Hadisleri Tespiti

Sözlükte “ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek” mânalarına gelen Nesih kelimesi, terim olarak şer'i bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasını ifade eder.⁴⁵⁸ Nesih konusu ilim adamları arasında en fazla tartışılan konulardan biridir. Bu konu üzerinde daha çok şer'i delillerden hüküm çıkartmakla uğraşan müctehitler çalışmaktadırlar. Aynı zamanda hadis şârihleri de şerh ettikleri hadisleri doğru bir şekilde anlayıp içindeki hükümlerin uygulanabilirliğini tespit etmek için Nesih konusuna önem vermişlerdir. et-Tûribiştî *Mesâbîhu's-Sünne*'de hadisleri şerh ederken Nesih konusu ile ilgilenmektedir. Fakat o, Fıkıh ve Usûlü'l-Fıkıh tartışmalarına hiç girmeden konunun anlaşılacağı kadar kısa bir şekilde açıklama yapmıştır. Bu durumu gösteren en güzel örneklerden birisi Abdullah b. Ukeym'in ölmüş hayvan derisiyle ilgili rivayet ettiği⁴⁵⁹ (أَنَا كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَصَبٍ)⁴⁵⁹ hadisidir. Bu hadisi şerh ederken et-Tûribiştî, bazı hadis âlimlerin bu hadisin ölü hayvan derisini tabaklayıp kullanmak ile ilgili gelen hadisleri Nesih ettiğini, çünkü bu hadisin bazı tariklerinde “Peygamberimizin vefat etmesinden bir ay önce bu haber bize geldi”⁴⁶⁰ dediklerini aktarmıştır. et-Tûribiştî bu görüşe alimlerin çoğunluğunun karşı olduğunu, çünkü Abdullah b. Ukeym hadisinin ölü hayvanın derisiyle ilgili diğer hadislere göre hem sıhhat hem de yaygınlık açısından denk olmadığını söyler. Ayrıca Hz. Abdullah b. Ukeym peygamberimizi görmemiştir. Aktardığı hadiste sadece Peygamberimizden kabilesine gelen mektubuten bahsetmektedir. Dolayısıyla bu hadise dayanarak diğer hadisleri Nesih etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Ayrıca et-Tûribiştî, bu hadis sabit olsa dahi diğer sabit sahih hadislere muhalefet etmemek için bu hadisi ‘ölü

⁴⁵⁷ Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, I, 318.

⁴⁵⁸ **Cüveynî imâmü'l-Haremeyn**, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085), *el-Varakât fî Usûli'l-Fıkıh*, tahk, Dr. Abdüllatif Muhammed el-A'bd, Dârü't-Türâs, Kahire 1977, 21; Abdurrahman Çetin, "Nesih" Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2006, C 32, s. 579.

⁴⁵⁹ Tirmizî, *Libâs*, 7.

⁴⁶⁰ Ebû Davûd, *Libâs*. 42.

hayvan derisini tabaklamadan yararlanmayın’ şeklinde yorumlayabiliriz demektedir.⁴⁶¹ Görüldüğü üzere böyle bir konuyu önceki âlimler daha geniş bir şekilde ele almalarına rağmen,⁴⁶² et-Tûribiştî beş satır ile anlatmıştır.⁴⁶³ Ama gerektiğinde et-Tûribiştî Nesih konusu ile ilgili hadis açısından geniş açıklamalar da yapmıştır.⁴⁶⁴

et-Tûribiştî Nesih konusunda sahabenin görüşlerine ve bu konuda aralarında bulunan ihtilafa önem vermiştir. Örneğin: Hz. Âişe annemizden gelen

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ أَهْلِهِ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ، وَيَصُومُ)⁴⁶⁵ hadisine göre Peygamberimiz ramazan ayında cünüp olduğu halde imsak vaktinden sonra guslünü yapar ve orucunu tutardı. et-Tûribiştî, Hz. Ebû Hüreyre’nin önceleri bu hadisin aksine fetva verdiğini fakat daha sonra bu fetvadan vazgeçtiğini söylemektedir. et-Tûribiştî bu konunun devamında İbnü’l-Münzir’in

Bu konu ile ilgili en güzel gördüğüm görüşler Nesihe hamleden görüşlerdir. Çünkü İslam’ın ilk zamanlarında oruca niyetlenen kişi için gece uyuduktan sonra yeme ve içme yasak olduğu gibi cima da yasaktır. Daha sonra Allah Teâlâ bunları imsak vaktine kadar serbest bırakınca cünüp olan kişi guslünü almadan oruca başlayabiliyordu. Çünkü önceki yasaklar kaldırıldı. Hz. Ebû Hüreyre Fazl b. Abbâs’tan duyduğu ilk duruma göre fetva vermekteydi. Daha sonra Hz. Âişe’den yeni hükümlerle ilgili haberi duyunca fetvasını değiştirmiştir.

Dediğini nakletmektedir.⁴⁶⁶

et-Tûribiştî hadisler hakkında Nesih hükmünü vermeden önce, hadislerin cem ve telifine önem vermiştir. Örneğin: *el-Müyyesser*’de 242 nolu Hz. Ömer’den gelen hadiste “Peygamberimiz beni ayakta idrar yaparken gördü ve Ey Ömer, ayakta idrar yapma dedi”⁴⁶⁷ Hadisini zikrettikten sonra imam el-Begavî, Hz. Huzeyfe’den nakledilen sahih bir hadiste “Peygamberimizin bir kavmin çöp attığı yerde ayakta idrarını yaptığını”⁴⁶⁸ aktarmaktadır. Burada imam el-Begavî, bu hadiste geçen Peygamberimizin ayakta idrar

⁴⁶¹ et-Tûribiştî, I, 166.

⁴⁶² Örnek olarak bkz. Kâdî İyâz, II, 210; Hattâbî, Me’âlimü’s-Sünen, IV, 203; Tahâvî, Müşkilü’l-Âsâr, VIII, 280; İbn Battâl, V, 440.

⁴⁶³ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 88, 251, II, 654, 692, III, 754, 828, 842, 848.

⁴⁶⁴ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 128, 129, 130, 131, III, 980.

⁴⁶⁵ Buhârî, Savm, 22.

⁴⁶⁶ et-Tûribiştî, II, 467. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 645, III, 797, 798.

⁴⁶⁷ Tirmizî, Tahare, 8.

⁴⁶⁸ Buhârî, Vudu, 60.

yapmasına bir özrün neden olduğunun söylendiğini belirtmektedir.⁴⁶⁹ et-Tûribiştî bu iki hadisle ilgili şöyle demektedir:

İmam el-Begavî'nin, Hz. Huzeyfe'nin rivayet ettiği hadisi Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadisten sonra zikretmektedir. Bunun sebebi, el-Begavî'nin Hz. Huzeyfe rivayet ettiği hadisin Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadisin Nesih ettiğini düşünmesinden dolayıdır. Hâlbuki ayakta idrar yapma yasağı halen geçerlidir. Hz. Huzeyfe hadisinde nakledilen Peygamberimizin ayakta idrarını yapmasının sebebi oradaki mekânda oturacak yer olmamasından dolayıdır. Bir başka görüşte delindi ki: Araplar ayakta idrar yapmanın bel ağrısına "وَجَعُ الصُّلْبِ" şifa olduğu kanaatindeydiler. Bu nedenle Peygamberimiz idrarı ayakta yapmış olabilir. Fakat birinci görüşü ikinciye tercih edilebilir. Çünkü daha açıktır. Şöyle ki; Peygamberimizin bir hastalıktan dolayı ayakta idrar yaptığıyla ilgili Hz. Ebû Hüreyre'den gelen (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ قَائِمًا مِنْ جُرْحٍ كَانَ بِمَأْبُؤِهِ)⁴⁷⁰ hadisi vardır. Bu hadisten anlaşıldığı üzere Peygamberimiz diz ağrısından dolayı ayakta idrar yapmıştır. Hâlbuki Hz. Huzeyfe hadisinde her hangi bir hastalıkla ilgili bir açıklama yoktur. Ayrıca Hz. Huzeyfe'den nakledilen hadiste mekânın çöplük olduğu, oturmaya müsait olmadığı da açıkça anlaşılmaktadır. Biz Hz. Ömer'den gelen başka bir rivayette onun ayakta idrar yaptığını ve bunun ardından da (الْبَوْلُ قَائِمًا أَحْصَنُ لِلدُّبْرِ)⁴⁷¹ ayakta idrar yapmak dübürden bir şey çıkmaması için daha güvenlidir dediğini tespit ettik. Hz. Ömer ayakta idrar yapma yasağı ile ilgili hadis rivayet edenlerden birisidir. Kendi rivayet ettiği yasağı çiğnemesi ondan beklenemez; bundan dolayı bu hadisteki ayakta idrar yapmasının kesinlikle bir özüre bağlı olduğu kanaatindeyiz. Bu de hadiste geçen (الْبَوْلُ قَائِمًا أَحْصَنُ لِلدُّبْرِ) ifadesinden anlaşılabilir. Şöyle ki; o anda Hz. Ömer arkadan kendini bırakacak durumda değildir. Başta zikrettiğimiz iki hadisin birinin diğerini Nesih etmemesi için bu şekilde yorumlamak gerekmektedir.⁴⁷²

Bütün bu açıklamalardan anlıyoruz ki et-Tûribiştî, hadisler hakkında Nesih hükmü vermeden önce mümkün olduğu kadar hadisleri cem ve telife uğraşmıştır. Ayrıca et-Tûribiştî Nesih hükmünün delilsiz ve ihtimalle verilemeyeceğini kabul etmektedir.⁴⁷³

2.2.2.3.7. Sebeb-i Vurud ile Hadisleri Açıklaması

⁴⁶⁹ Begavî, *Mesâbihu's-Sünne*, I, 200.

⁴⁷⁰ **Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, tahk, Mustafa Abdulkadir Atâ, I-IV, Birinci Baskı, Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 290.

⁴⁷¹ **Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk, Muhammed Abdulkadir Atâ, I-X, Üçüncü Baskı, Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 165. Kaynakta sadece Hz. Ömer'in sözü mevcuttur.

⁴⁷² et-Tûribiştî, I, 139. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 125, III, 801.

⁴⁷³ et-Tûribiştî, I, 128, II, 469.

Bir hadisi doğru bir şekilde anlamak için takip edilecek yollardan birisi de hadisin söyleniş sebebinin (Sebeb-i Vurud) bilinmesidir. et-Tûribiştî bunu dikkate alarak şerh ettiği hadislerin söyleniş sebeplerini ve hangi olay üzerine söylendiğini açıklamaya çalışmıştır. Örneğin: et-Tûribiştî “Mümin bir mideyle, kâfir ise yedi mideyle yer”.⁴⁷⁴ Hadisini şerh ederken, bir âlimin bu hadiste geçen bir ve yedi mideden maksadın benzetme olduğunu belirttiğini söylemektedir. Şöyle ki, mümin yediği ve içtiğinin helal mi haram mı olduğuna dikkat eder; kâfir ise ne yiyip içtiğine önem vermez. Bu âlimin görüşünün güzel bir açıklama olduğunu belirten et-Tûribiştî, bu açıklamanın hadisin söyleniş sebebine tamamen aykırı olduğu tespitini yapar. Bu hadisin söyleniş sebebi olarak Hz. Ebû Hüreyre’den gelen şu hadisi zikreder:

Peygamberimiz misafir ettiği bir kâfir için bir koyundan süt sağdırttı, doymayınca tekrar tekrar yedi koyunun sütünü sağdırttı. Ertesi gün bu kâfir Müslüman olduğu halde yine Peygamberimiz onun için bir koyundan süt sağdırttı. O kişi bunu içtikten sonra Peygamberimiz ikinci koyunu sağdırttı, ama o kişinin bu ikinci sütün tamamını içememesi üzerine Peygamberimiz “mümin bir mideyle kâfir ise yedi mideyle yer” buyurmuştur.⁴⁷⁵

Bazen de et-Tûribiştî sahabînin rivayet ettiği hadisi zikretmesinin sebebini açıklamaktadır. Örneğin: et-Tûribiştî Hz. Âişe annemizden gelen “Peygamberimiz benimle nikâhı şevval ayında kıydı ve yine şevval ayında nikâhımı tamamladı. Peygamberimizin eşleri arasında onun kalbinde benden daha değerli ve şanslı kim olabilir ki?”⁴⁷⁶ Hadisini şerh ederken şöyle demektedir: “Peygamberin eşleri arasında onun kalbinde benden daha değerli ve şanslı kim olabilir ki demesinin sebebi, Bazı insanların, şevval ayında zifafa girmenin uğursuzluk getireceğini söylemeleri ve Hz. Âişe’nin bu cahiliye inancını iptal etmek istemesidir.”⁴⁷⁷

2.2.2.3.8. Hadislerdeki Fıkhi Hükümleri Açıklaması

İmam el-Begavî *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde İbadât, Muâmelat, Hukuk ve Hudud gibi fikhî konuları ihtiva eden hadisleri zikretmektedir. et-Tûribiştî’nin bu tür hadislerin içeriğinde bulunan hükümlerle ilgili açıklama metodunu, altı madde halinde ele almaya çalışacağız.

⁴⁷⁴ Buhârî, Et-’ime, 11.

⁴⁷⁵ Tirmizî, Et-’ime 20. et-Tûribiştî, III, 953. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 36, 49, 143, 156, 169, 321, II, 598, 638, III, 912, 1045, 1108, 1119.

⁴⁷⁶ Müslim, Nikâh, 11.

⁴⁷⁷ et-Tûribiştî, III, 748. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 392, 616, III, 773.

1. et-Tûribiştî bazı hadis hükümlerini şerh ederken kitabının, hadis kitabı sınırlarını aşmasını istemediğini ve bundan dolayı fıkıhta bulunan tartışmaları zikretmesinin ana maksadı olmadığını, çünkü onlara ait ayrı kitaplar olduğunu, kendisinin ana maksadının hadislerin manalarının doğru anlaşılmasını sağlamak olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁸ Örneğin: et-Tûribiştî (أَوْ يَقْتُلُوا) ⁴⁷⁹ (فَأَهْلُهُ بَيْنَ خَيْرَتَيْنِ: أَنْ يَأْخُذُوا الْعَقْلَ، أَوْ يَقْتُلُوا) ⁴⁷⁹ (FEMN QATIL LE B'ED M'QALATI H'ZE Q'ATIL, FA'HELU B'IN XAYRATAYN: AN YAKH'UDU AL'EQLA, AU YAKTULU) ⁴⁷⁹ hadisini şerh ederken şöyle demiştir:

Bu hadisi delil gösterenler kastlı adam öldürmede öldürülenin yakınlarının "وَلِي الدَّم" ya kısas ya da diyet olmak üzere iki seçeneğinin olduğu benimsemekteydiler. Sadece kısas isteme hakları olduğunu söyleyenler ise hadiste geçen "onun ehli iki seçenek arasındadır" ifadesini isteme hakkı kısas veya verilirse diyetdir, şeklinde tevil etmişlerdir. Böyle bir tevil yapmalarının sebebi onların kitaplarında zikredilmektedir. Biz bu ve bunun benzeri olan meseleleri ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışırsak kitabımızı sıkıcı uzatmalarla hadis kitabı olmaktan çıkartırız.⁴⁸⁰

2. et-Tûribiştî, imam el-Begavî'nin *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde yaptığı gibi her hadisten çıkarılacak hükümleri maddeler halinde sıralamaz.⁴⁸¹ Aynı zamanda birçok hadis ile ilgili fikhî hükümlere ve tartışmalara da kitabında yer vermemektedir. Bunu göstermek için birkaç örnek vereceğiz.

a. Örnek: *Mesâbîhu's-Sünne*'de Bâbü'l-Meshi ale'l-Huffeyn başlığı altında yedi hadis mevcuttur. Bunlardan birisi olan "Peygamberimizin abdest alıp çorapları üzerine mesh ettiğini"⁴⁸² hadisidir. Bu hadislerle ilgili birçok hüküm ve tartışma varken, et-Tûribiştî bu konularla ilgili her hangi bir açıklama yapmamıştır.⁴⁸³

b. Örnek: *Mesâbîhu's-Sünne*'de Bâbü't-Teyemmüm başlığı altında iki hadis mevcuttur. Birincisi sargılı uzuvları ile mesh etmeyle ilgilidir.⁴⁸⁴ İkincisi ise teyemmüm ile namaz kılan kişinin o namaz vakti içerisinde suya ulaşması halinde namazı iade edip

⁴⁷⁸ et-Tûribiştî, I, 304, II, 397, 591, 675, 688.

⁴⁷⁹ Ebû Davûd, Diyât, 4.

⁴⁸⁰ et-Tûribiştî, III, 811.

⁴⁸¹ Sancaklı, 213.

⁴⁸² Ebû Davûd, Tahare, 59.

⁴⁸³ et-Tûribiştî, I, 166, 167.

⁴⁸⁴ Ebû Davûd, Tahare, 122.

etmeyeceğiyle ilgilidir.⁴⁸⁵ Bu iki hadis ile ilgili çeşitli fikhî tartışmalar olmasına rağmen et-Tûribiştî bu iki hadis hakkında tek bir kelime söylememektedir.⁴⁸⁶

c. Örnek: *Mesâbihu's-Sünne*'de Bâbü Sıfati's-Salât başlığı altında on yedi hadis mevcuttur. Bunlarda birisi Hadîsü'l-Müsî Salâtehû ismiyle meşhurdur.⁴⁸⁷ et-Tûribiştî bu hadislerle ilgili sadece lügavi açıdan ve çok özet bir şekilde namazın rükünlerinde sükunetin farz mı sünnet mi olduğunu açıklamıştır.⁴⁸⁸

d. Örnek: *Mesâbihu's-Sünne*'de Kitâbü'l-Menâsikte imam el-Begavî yirmi yedi hadisi zikretmektedir. Bu hadislerde hacın farz ve hükümleri, çocuğun haccı, kadının mahrem ile haccı, hac farızasında vekâletin hükmü ve şartları, hac mikatları gibi konularla ilgili bilgiler mevcuttur. Ama et-Tûribiştî bu hadislerde bulunan hükümlerle ilgili her hangi bir açıklama yapmamaktadır.⁴⁸⁹

e. Örnek: *Mesâbihu's-Sünne*'de Bâbü'l-Ferâiz ve'l-Vesâyâ başlığı altında imam el-Begavî otuz iki hadis zikretmektedir. Ama et-Tûribiştî bu hadislerde geçen hükümleri açıklamamıştır.⁴⁹⁰

Yukarıda ve dipnotta gösterdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi et-Tûribiştî bu ve benzeri fikhî hükümleri, fikhî kitaplarında bulunduğu için, eserinde zikredilmesinin gerekli olmadığını düşünmektedir. Bu düşüncesini de İlâ (Karısına Yaklaşmamaya Yemin Etmek) hadisini açıklarken “İlâ keyfiyeti ve hükümleri fikhî kitaplarında bulunmaktadır” ifadesiyle belirtmiştir.⁴⁹¹

Birinci maddede belirttiğimiz gibi et-Tûribiştî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'yi şerh etmekteki amacı, hadislerden fikhî hükümler çıkartmak değil, hadislerin doğru bir şekilde anlaşmasını sağlamaktır.

⁴⁸⁵ Ebû Davûd, Tahare, 123.

⁴⁸⁶ et-Tûribiştî, I, 168.

⁴⁸⁷ Buhârî, Sıfatü s-Salât, 13.

⁴⁸⁸ et-Tûribiştî, I, 229, 230, 231, 232.

⁴⁸⁹ et-Tûribiştî, II, 586, 587, 588, 589.

⁴⁹⁰ et-Tûribiştî, II, 727, 728, 729, 730, 731, 732. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 163, 164, 170, 171, 172, 173, 279, 280, 281, II, 630, 631, 633, 634, III, 844, 848, 849, 850.

⁴⁹¹ et-Tûribiştî, III, 769.

3. et-Tûribiştî fıkhi tartışmalara ancak bu tartışmalar hadisler arasındaki çelişkilerden kaynaklandığı zaman girmektedir.⁴⁹² Hadisler arasındaki çelişkileri ve âlimlerin bu çelişkilerden kaynaklanan ihtilaflarını zikretmekle beraber yine de amacının fıkhi tartışmalara girmek değil, hadisler arasında bulunan çelişkiyi gidermeye çalışmak olduğunu ayrıca belirtmektedir.⁴⁹³ Bu konular çok karmaşık ve zor konular olduğu için et-Tûribiştî bu konuları ele alırken biraz uzatmak zorunda kalmıştır.⁴⁹⁴ Örneğin: *Mesâbîhu's-Sünne*'de Bâbü'l-Atîra başlığı altında sıhâh hadisler kısmında, imam el-Begavî Hz. Ebû Hüreyre'den gelen (لَا فَرَعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ)⁴⁹⁵ hadisini zikrettikten sonra, bu hadiste geçen "الْفَرَعُ" kelimesinin hayvanların ilk doğan yavrusunun putlara kurban edilmesi, "الْعَتِيرَةُ" kelimesinin ise Recep ayında kestikleri kurban anlamına geldiğini söylemektedir. Bundan hemen sonra gelen hısân hadisler kısmında imam el-Begavî Hz. Mihnef b. Selim'den gelen (إِنَّ عَلَى أَهْلِ كُلِّ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أَضْحَاءَ، وَعَتِيرَةٌ...)⁴⁹⁶ hadisini zikrettikten sonra bu hadisin zayıf ve mensuh olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁷ et-Tûribiştî birbirleriyle çelişen bu iki hadisle ilgili şerh yaparken Hz. Mihnef b. Selim'in rivayet ettiği hadis ile başlamış ve şöyle demiştir:

"الْعَتِيرَةُ" kelimesinin ne demek olduğu Hz. Ebû Hüreyre hadisinde açıklanmıştır. Hz. Ebû Hüreyre hadisine dayanarak âlimlerin çoğunluğu Recep ayında kesilen atirenin mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise Recep ayında atire kesmenin her hangi bir sakıncasının olmadığını benimsemişlerdir. Bunlardan biri olan İbn Sîrîn, Recep ayında atire kesmekteydi. Bu âlimler Recep ayında atire kesme yasağının cahiliye putları için kesilen atireye mahsus olduğunu, Müslümanlar için ise Allah'a kestikleri için bir mahzur olmadığını söylemekteydiler. Ben derim ki: bu dediklerinin delili, Ebû Davûd süneninde Nubeyşetü'l-Hayr'den naklettiği "bir adam ya Resulullah biz cahiliyede Recep ayında atire kesiyorduk bu konudaki emriniz nedir? Diye sorduğunda peygamberimiz, Allah için istediğiniz ayda kesiniz Allah için iyilik yapın ve yemek dağıtın"⁴⁹⁸ hadisidir. Ben derim ki: Bir kişi Hz. Mihnef b. Selim'den gelen hadisin zayıf olduğunu iddia edebilir, ama Ebû Davûd'un Nubeyşetü'l-Hayr'dan aktardığı hadisin ravileri güvenilir olduğu için böyle bir iddiada bulunamaz. Ayrıca *Mesâbîhu's-Sünne*'de Hz. Mihnef b. Selim'den gelen hadisle ilgili mensuh olduğuna dair bir açıklama vardır. Büyük bir ihtimalle bu açıklamanın *Mesâbîhu's-Sünne*'ye el-Begavî'dan başka birisi tarafından eklendiği

⁴⁹² et-Tûribiştî, I, 31.

⁴⁹³ et-Tûribiştî, I, 287.

⁴⁹⁴ et-Tûribiştî, I, 128, 168, II, 479, 703, 706.

⁴⁹⁵ Buhârî, Akika, 3.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXIV, 331.

⁴⁹⁷ Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, I, 496, 497.

⁴⁹⁸ Ebû Davûd, Adâhî, 20.

kanaatindeyiz. Çünkü Nesih, ancak vacip olan hükümler için geçerlidir. Ayrıca âlimlerden hiç biri, atirenin vacip olduğunu da söylememiştir. Hz. Mihnef b. Selim ve Nubeyşetü'l-Hayr'den atire konusunda gelen hadisler sadece müstehab olduğuna hamledilmektedir. İşin ilginç yönü Hz. Mihnef hadisiyle ilgili hem zayıf hem de mensuh değerlendirmesi vardır. Hâlbuki mensuh sadece sabit olan hadisler için söz konusudur. Yani bir hadise mensuh diyen kişi o hadisin sabit olduğunu kabul etmiş demektir. Ayrıca Mihnef, rivayetinde bu sözü peygamberimizden Arafe günü işittiğini söylemektedir. Hadis ilmini bilen her hangi bir kimse biliyoruz ki Peygamberimiz hac esnasında veda hutbesinden başka bir hutbe irad etmemiştir. Bu olay da Peygamberimiz vefat etmeden bir ay kadar öncedir. Bu ay içerisinde Nesih edildiğini kim ispat edebilir ki? Bu nedenle bu iki hadis arasındaki çelişkinin giderilmesi için, hadislerin yukarıda zikrettiğimiz gibi anlaşılması en doğrusudur”.⁴⁹⁹

Bu örnekten de anlaşıldığı üzere et-Tûribiştî, hadislerdeki fikhî tartışmalardan ziyade, hadis ilmiyle ilgili tartışmalara ağırlık vermektedir.

4. et-Tûribiştî kendisinin Hanefî veya her hangi bir mezhepten olduğunu zikretmemekle beraber, Hanefî mezhebinin görüşüne ters düşen hadisleri veya diğer mezhepler tarafından Hanefîlere karşı delil olarak kullanılan hadisleri çoğunlukla Hanefîlerin nasıl yorumladıklarını açıklamıştır.⁵⁰⁰ Şerhinin bazı yerlerinde et-Tûribiştî maksadımız Ebû Hanîfe'nin bu hadisi nasıl yorumladığını açıklamaktır, demektedir.⁵⁰¹ Fakat her ne kadar Ebû Hanîfe ismi bazı yerlerde geçiyorsa da⁵⁰² genellikle ne Ebû Hanîfe'nin ismi ne de Hanefî mezhebinin ismi geçmektedir. Sadece “bazı âlimler” veya “bazı kişiler” gibi genel ifadeler ile görüşler ifade edilmektedir. Biz eserin tamamını incelediğimizde isim belirtmeden verilen bu görüşlerin çoğunlukla Hanefîlerin görüşleri ile uyumlu olduğunu tespit ettik.⁵⁰³ Ayrıca et-Tûribiştî bazı yerlerde Ebû Hanîfe'nin ismini zikrederek,⁵⁰⁴ bazı yerlerde de ismini zikretmeksizin onu ve fikirlerini savunmaktadır.⁵⁰⁵ Yine et-Tûribiştî bu görüşleri aktarırken maksadının konuyla ilgili tüm tartışmaları ve delilleri zikretmek değil, sadece hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için, hadisleri yorumlayabileceği tüm

⁴⁹⁹ et-Tûribiştî, I, 351, 352.

⁵⁰⁰ et-Tûribiştî, II, 599, 624, 634, 665, 679, 702, III, 761, 833, 919.

⁵⁰¹ et-Tûribiştî, II, 706.

⁵⁰² et-Tûribiştî, I, 195, 355, II, 721, III, 745.

⁵⁰³ Karşılaştırmak için bkz. et-Tûribiştî, II, 634; **Bâbertî**, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384), *el-Înâye*, I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrut, III, 124, et-Tûribiştî, II, 665; el-Bâbertî, VI, 257, et-Tûribiştî, II 679; **Serahsî**, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Darül' Marife, Beyrut 1993, XIII, 38, et-Tûribiştî, III, 774; el-Bâbertî, IV, 114.

⁵⁰⁴ et-Tûribiştî, III, 915.

⁵⁰⁵ et-Tûribiştî, II, 615.

farklı yorumları zikretmek olduğunu açıklamıştır. Bununla beraber et-Tûribiştî, konuyu kısaca dile getirme genel prensibine uyararak gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Kendisi de kitabında, her grubun kendine ait kitapları olduğunu ve bütün delillerini ve iddialarını orada açıkladıklarını, bundan dolayı konuları fazla uzatmak istemediğini açıkça belirtmektedir.⁵⁰⁶

et-Tûribiştî genel olarak fıkhi tartışmaları zikrederken mezheplerin isimlerini belirtmemektedir. Bunu gösteren en güzel örneği et-Tûribiştî, Hz. Ebû Hüreyre'den gelen (مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَفْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ)⁵⁰⁷ hadisini şerh ederken ortaya koymaktadır: “Namazda Fatiha'nın okunmasının vacip olduğunu benimseyenler bu hadisi delil olarak gösterdiler. Aynı zamanda Fatiha okumadan kılınan bir namaz geçersiz sayılmaz sadece eksiktir benimseyenler de yine bu hadisi delil olarak gösterdiler”.⁵⁰⁸

Bilindiği üzere Fatiha'nın namazda okunmasıyla ilgili tüm mezheplerin âlimleri çok geniş açıklamalar ve deliller getirerek tartışmalar yaparken et-Tûribiştî, gördüğümüz gibi, hem mezheplerin isimlerini belirtmeden hem de bu konudaki tüm delilleri ve tartışmaları zikretmeden çok özlü bir şekilde konuyu açıklamıştır.⁵⁰⁹ Fakat bazı yerlerde Ebû Hanîfe'nin mezhebinin ismini zikretmektedir.⁵¹⁰

5. et-Tûribiştî hadislerde bulunan hükümleri açıkladığında bu hükümlerle ilgili sahabenin görüş ve uygulamalarını zikretmeye çok önem vermiştir.⁵¹¹

6. et-Tûribiştî zahirinde emir veya nehy gibi gözükken ama uygulamada böyle olmayan hadislerin hükümlerini de açıklamaktadır.⁵¹²

2.2.2.3.9. Hadislerdeki İ'tikada Ait Meseleleri Açıklaması

Mesâbihu's-Sünne'de i'tikada dair hadisler daha çok Kitabü'l'İman'da geçmektedir. et-Tûribiştî de bu tür hadisleri şerh ederken i'tikada ait meseleleri açıklamaya çok önem vermiştir. Nitekim kendisinin i'tikad ile ilgili el-Mû'temed fi'l-Mû'tekad adlı eseri

⁵⁰⁶ et-Tûribiştî, II, 397, 591, 688, III, 774, 811.

⁵⁰⁷ Müslim, Salât, 11.

⁵⁰⁸ et-Tûribiştî, I, 238.

⁵⁰⁹ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 320, II, 426, 640, 681, III, 1000.

⁵¹⁰ et-Tûribiştî, I, 161, II, 635, 700, III, 777, 841.

⁵¹¹ et-Tûribiştî, I, 283, II, 397, 427, 465, 466, 470, 471, 590, 628, 634, III, 753.

⁵¹² et-Tûribiştî, I, 184, II, 478.

bulunmaktadır. et-Tûribiştî bu konuları ele alırken genel prensibine uyarak konuları özet bir şekilde izah etmeye çalışmıştır. Geniş izahat isteyen konuları ise ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

et-Tûribiştî, Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla ilgili müteşabih hadislerin, Ehl-i Selef'in yaklaşımına uygun olarak tevil edilmeksizin manalarının Allah'a havale edilmesi gerektiğini benimsemekte ve bu yaklaşımın tevilden daha doğru ve isabetli olduğunu ifade etmektedir. Ancak yaşadığı dönemde bu tür müteşabihlerin tevil edilmemesi akide'de bir töhmet oluşturmaktaydı. Ayrıca bu tür hadislerin tevil edilmemesi, dalalet içerisinde olan kişiler tarafından sünnetle ilgili olumsuz ithamlar için bir bahane teşkil etmekteydi. Bu tür sebeplerden dolayı et-Tûribiştî müteşabih hadisleri eserinde tevil etmek zorunda kalmıştır.⁵¹³ Örneğin: Peygamberimizden gelen cariyeye hadisinde "Efendimiz cariyeye 'Allah nerede' diye sordu. Bunun üzerine cariyeye 'gökte' şeklinde cevap verdi. Ardından Efendimiz 'ben kimim' diye sordu. Cariye 'sen Allah'ın Rasulusun' diyerek karşılık verdi. Cariyenin bu cevabı üzerinde Efendimiz cariyenin sahibine dönerek 'cariyeni azat edebilirsin, o mümindir" buyurmuştur.⁵¹⁴ Bu hadisi şerh eden et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Bu hadiste geçen soru ve cevapta kast edilen mananın doğru bir şekilde anlaşılması, âlimlerin çoğu tarafından müşkil bir mesele olarak kabul edilmiştir. Bu müşkilin izahı ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Zamanla görüşler iki ana eksen üzerinde şekillenmiştir. Birinci grubu temsil edenler, her hangi bir delile dayanmaksızın hadisi reddetmişlerdir. Bize göre sahih bir hadisi reddetmek, açık bir iftiradır. İkinci grup ise -hadisin aslında böyle bir mananın olmamasına rağmen- cariyenin sağır olduğunu ve sadece semaya işaret ettiğini iddia etmiştir. Bu iki görüş de reddedilmektedir. Çünkü birinci grup, sahih bir hadisi her hangi bir delile dayanmaksızın reddetmektedir. İkinci grup ise, açık olan manaya şüphe karıştırmaktadır. Bu tür müteşabih hadisleri anlamlandırmanın doğru yolu, öncelikle Allah Rasulundan gelen sahih hadislerin kabul edilmesidir. Daha sonra şayet Allah Teâlâ bizim bu hadisleri kavrayıp anlamamızı kolaylaştırıyorsa bu bizim için Allah'tan büyük bir lütuftur. Şayet bizim anlayışımız yeterli gelmiyorsa bu hususta en doğru yol, Allah'ı tüm noksanlıklardan tenzih ederek, bunların manalarını Allah Teâlâ havale etmektir. Bu hadisten hoşlanmayan, kabullenmeyen kişiler bu durumu iyice düşünselerdi, onun örneklerini Kur'an ve diğer sahih hadislerde de bulacaklardı. Örneğin: Mülk suresinde geçen (أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ)⁵¹⁵ Gökte olanın, sizi yere

⁵¹³ et-Tûribiştî, I, 61, 81, 209.

⁵¹⁴ Müslim, Mesacid, 7.

⁵¹⁵ Kur'an-ı Kerim 67/16.

batırıvermeyeceğinden emin misiniz? Ayetinde geçen (مَنْ فِي السَّمَاءِ) ifadesinde Allah Teâlâ şüphesiz kendisini kastetmiştir. Bu durum Allah'ın bir mekân tutuğu anlamına gelmez. Ancak oradan Allah'ın emir ve nehyinin geldiği anlaşılmaktadır. Bu ayette kastedilen mana, söz konusu hadiste de efendimiz tarafından kastedilmiştir. Muhakkak ki Peygamber efendimiz Allah'ın sıfatları ve gaybî haberleri tebliğ konusunda sıratı müstakim üzereydi. Allah, insanların algı ve anlayışının farklı olması dolayısıyla, Peygamberimizi âlemlere rahmet olarak bütün insanlığa göndermiştir. Peygamberimiz de dini konularda herkesin anlayabileceği bir üslup kullanmıştır. Böylece âlim olanlar hadisin zahir ve derin manalarına ulaşarak nasiplerini alırlar, âlim olmayanlar ise dinini öğrenmiş olurlardı. Hadiste geçen cariyenin algı ve akıl seviyesinin zayıf olduğunu bilen efendimiz, onun kendisini yaratan bir ilah olduğunu ve gökten yere kadar bütün işleri Allah'ın yönettiğini bilmesini yeterli görmüş ve kabul etmiştir.⁵¹⁶

et-Tûribiştî Akide ile ilgili hadisleri şerh ederken her zaman Ehl-i Sünnet'in görüşlerini savunmuştur. Ayrıca yeri geldikçe Mürcie, Kadiriyye ve Cebriye gibi mezheplerin fikirlerini eleştirmiştir.⁵¹⁷

et-Tûribiştî, şerhinde i'tikada ait birçok meseleyi ele almıştır. Örneğin: Kader ve kaza,⁵¹⁸ Peygamberlerin mezarlarının mescit edinilmesi,⁵¹⁹ kâfirlerin ölen çocuklarının akıbetleri,⁵²⁰ Halku'l-Kur'an⁵²¹ ve Peygamberimizin ismet sıfatı⁵²² gibi önemli meseleler et-Tûribiştî tarafından açıklanmıştır.⁵²³

et-Tûribiştî küfre girmek, İslam'dan çıkmak veya cehennemde kalıcı olmak gibi zahirî hükümlerin geçtiği hadisleri mutlaka açıklayıp yorumlamaktadır. Örneğin: et-Tûribiştî Peygamberimizden gelen (بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ)⁵²⁴ hadisini şerh ederken bu hadiste anlatılmak istenilenin küfre girmek değil, küfre yaklaşmak olduğunu söylemiştir.⁵²⁵

Bu konuyla ilgili bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Daha önce belirtildiği üzere bu çalışmamızla yazarken esas aldığımız *el-Müyyesser*'in nüshalarından bahsederken Kitabü'l'İman bölümünde, ikinci hadisin şerhinin yarısından başlayarak kırkıncı hadisin

⁵¹⁶ et-Tûribiştî, III, 777, 778. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 54, 315, II, 524, 542, IV, 1185, 1193, 1229.

⁵¹⁷ et-Tûribiştî, I, 39, 50, 66, 67, 68, 234.

⁵¹⁸ et-Tûribiştî, I, 52.

⁵¹⁹ et-Tûribiştî, I, 204.

⁵²⁰ et-Tûribiştî, I, 59, 70.

⁵²¹ et-Tûribiştî, I, 372.

⁵²² et-Tûribiştî, III, 865, 866.

⁵²³ Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 37, 55, 310, III, 1088.

⁵²⁴ Ebû Davûd, Sünnet, 15.

⁵²⁵ et-Tûribiştî, I, 178. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 69, 92, 109, 136, II, 440.

sonuna kadar olan yaklaşık otuz sekiz hadisin şerhlerinin dayandığımız bu matbu nüshada olmadığını tespit ettik. Dr. Şemsan'a göre bu hadislerin şerhleri, Dr. Abdurrahmân ez-Zeyd'in tezinin 27 ile 119'uncu sayfalarında bulunmaktadır.⁵²⁶ Dr. Abdurrahmân ez-Zeyd'in tezine ulaşamadık. Şayet söz konusu teze ulaşmış olsaydık, eksik olan bu otuz sekiz hadisin şerhlerinden de yararlanarak et-Tûribiştî'nin akide konusundaki yaklaşımı ve izlediği metot hakkında daha sağlıklı ve net açıklamalarda bulunabilirdik.

2.2.2.3.10. Ehl-i Bidat'a Karşı Tutumu

et-Tûribiştî Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup bir alimdir. Nasıl ki İtikadi konularda ehl-i sünnet'in görüşlerini savunmuşsa, bidat ehlini de eleştirmiştir. Ayrıca hadisleri şerh ederken bidat ehlinin savunduğu görüşleri çürütecek delilleri ya da ehl-i bidat tarafından kendi görüşlerine mesnet teşkil etsin diye manaları çarpıtılan hadisleri açıklamaya önem vermiştir.⁵²⁷ Örneğin: et-Tûribiştî "Müslümanlar oruç açmakta acele ettikleri sürece hayır üzere yaşarlar"⁵²⁸ hadisini şerh ederken şöyle demektedir:

Bu şekilde hareket etmede ehl-i kitaba yönelik muhalefet olduğu için söz konusu davranış hayırlıdır. Çünkü onlar oruçlarını açmayı geciktirirlerdi. Aynı zamanda oruç açmayı geciktirmek, bidat ehli için de bir alamet olmuştur. Hâlbuki peygamberimiz bu davranıştan hoşlanmazdı ve yine bu anlamda Hz. Ebû Hüreyre'den gelen kutsi bir hadiste Allah Teâlâ'nın "en sevdiğim kullarım oruç açmakta en acele edenlerdir" buyurması, oruç açmayı geciktirmeyi vacip olarak kabul eden ehl-i bidat'a muhalefet eden müminler için övgüdür.⁵²⁹

2.2.2.3.11. Hadislerin Yanlış Yorumlarına İşaret Etmesi

et-Tûribiştî hadisleri şerh ederken ehl-i bidat'ı eleştirdiği gibi bazı hadislerin anlama hatasından kaynaklanan yanlış yorumlarına da işaret ederek düzetmeye çalışmıştır. Örneğin: Hz. Ebû Hüreyre'den gelen Cibril hadisi adıyla meşhur olan hadiste geçen (...⁵³⁰ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ...) İfadesini açıklarken et-Tûribiştî şöyle demektedir:

⁵²⁶ Şemsan, 114.

⁵²⁷ et-Tûribiştî, I, 107, 143, 510.

⁵²⁸ Buhârî, Savm, 44.

⁵²⁹ et-Tûribiştî, II, 463, 464.

⁵³⁰ Buhârî, İman, 36.

Yeterli ilmî birikime sahip olmayan biri bu ifadeden delil çıkarttığını zannederek, bu fani dünyada veliler gibi bazı özel müminlerin Allah Teâlâ'yı görebileceklerini iddia etmiştir. Onu bu görüşe götüren şey, şer'i konulardaki bilgisizliğidir. Bu görüş sapık ve batıldır. Çünkü böyle bir iddia için şer'i bir delil lazımdır. Hâlbuki mevcut olan deliller bu görüşün aksini göstermektedir. Bunlardan birisi Hz. Ebû Ümame'den gelen (الموتُ) ⁵³¹ (فَإِنَّهُ لَا يَرَى أَحَدَكُمْ رَبَّهُ حَتَّى يَمُوتَ) hadisi ve ikincisi de Hz. Âişe'den gelen (قَبْلَ لِقَاءِ اللَّهِ) ⁵³² hadisidir. Bunların ikisi de Müslim'in sahihinde yer almaktadır. Bu vehme düşen adamın hatası, Arap diline yeterince hakim olmamasından kaynaklanmaktadır. “Her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür” ifadesinden yanlış bir çıkarımla Allah Teâlâ'nın görülmesinin caiz olduğunu zannetmiş ve bu ifadeden Peygamberimizin muradını yanlış anlamıştır. Peygamberimizin buradaki amacı, Allah'a yapılan ibadetlerde O'nu hakiki manada yüceltmek ve O'ndan hakkıyla korkmak için sanki onu görüyormuş gibi davranmayı ashabına anlatmak istemesidir. Bu manayı Hz. Übey b. Kâ'b'den gelen (...فَقِضْتُ عَرَفًا وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَرَفًا...) “çok terledim ve sanki Allah'a çok korkmuş bir halde bakıyordum gibi hissettim” sözünden anlaşılmaktadır.⁵³³ Nasıl ki “sen gaybı bilmezsin fakat Allah bilir” ifadesinden Allah Teâlâ'dan başkasının gaybı bilmesi çıkarılamayacağı gibi, “her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür” ifadesinden de Allah Teâlâ'nın görülebileceği çıkarılamaz.⁵³⁴

2.2.2.3.12. Kelimenin Mecazî Manalarına İstinaden Muhteva Tahlili

Bir sözün doğrudan, zahirine bakarak anlaşılması yanında bazı sözler de dolaylı yoldan, zahirî mananın dışında anlaşılmaktadır. Kur'ân'da olduğu gibi, hadislerde de zahirî ve mecazî anlam söz konusudur. Eğer mecazî olarak anlaşılması gereken bir hadis, zahirî olarak anlaşılmalı ve şerh edilmişse yahut tam tersi olarak zahirî anlaşılabilen bir hadisten mecazî manalar çıkarılmaya çalışılıyorsa, bu durum insanı hadisleri yanlış anlamaya götürür. Bu açıdan hadis muhtevasının doğru anlaşılmasında hadisin zahirî ve mecazî yönünün bilinmesi önemlidir.⁵³⁵ et-Tûribiştî, hadislerdeki zahirî ve mecazî manaların nasıl ve ne şekilde anlaşılması gerektiğini şerhinde ortaya koymuştur.

⁵³¹ Bu hadis, Müslim'in sahihinde geçmemektedir; fakat benzer manada şu hadis yer almaktadır. (تَعَلَّمُوا أَنَّهُ لَنْ يَرَى أَحَدًا مِنْكُمْ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَمُوتَ) Müslim, Fiten ve Eşratu's-Sâ'a, 19.

⁵³² Bu hadis, Müslim'in sahihinde geçmemektedir; fakat benzer manada şu hadis yer almaktadır. (مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ، أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ، كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ) Müslim, Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstiğfar, 5.

⁵³³ Bu hadisi, Müslim'in sahihinde şu şekilde geçmektedir. (فَقِضْتُ عَرَفًا وَكَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَرَفًا) Müslim, Salâtü'l Musefirin ve Kasruha, 48.

⁵³⁴ et-Tûribiştî, I, 39, 40. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 96, 117, 222, II, 442, 443.

⁵³⁵ Sancaklı, 182, 183.

Bilindiği üzere hadislerde geçen sözcüklerin zahire mi yoksa mecaza mı hamledileceği meselesi, âlimler arasında tartışılan bir konudur. et-Tûribiştî bu konuya önem vermesine rağmen şerhinde bu tartışmalardan hiç bahsetmemiştir. O, kendi görüşlerini özet bir şekilde açıklamakla yetinmiştir. Bu açıklamalarda bazen bir hadisin sadece mecazî anlamda anlaşılması gerektiğini,⁵³⁶ bazen de bir hadisin hem mecazî hem de zahirî olarak anlaşılabilceğini belirtmiştir.⁵³⁷

et-Tûribiştî'ye göre bir hadis zahirî olarak anlaşılabilirse mecaz üzere yorumlanmasına gerek yoktur. Örneğin: et-Tûribiştî Peygamberimizden kıyamet gününde insanların nasıl haşr edileceği ile ilgili olarak gelen "...İnsanlar kıyamet günü üç hal üzere haşrolunurlar: 1) İstekliler, korkanlar, 2) iki kişi bir deve üzerinde olanlar, üç kişi bir deve üzerinde olanlar, dört kişi bir deve üzerinde olanlar, on kişi bir deve üzerinde olanlar, 3)..."⁵³⁸ Bu hadiste geçen deve üzerinde insanların üçerli, dörderli, onarlı olarak bulunmaları keyfiyetini açıklarken şöyle demektedir:

İnsanların hadiste geçtiği gibi bu şekilde haşr edilmelerini iki şekilde anlayabiliriz; ya bir deve, üzerinde üç, dört veya on kişiyi tek bir defada taşıyacak - deve bizim bildiğimiz deve gibi değil - Allah Teâlâ'nın yarattığı fevkalade özellikleri olan bir devedir, ya da bu taşıma keyfiyeti bir defa değil, ardı ardına taşıma şeklindedir. Eğer bir kişi buradaki manayı zahirî olarak değil, Allah tarafından her kişinin amellerine göre verilen güç ve yardım olarak anlayabiliriz derse biz de deriz ki, hadiste asıl olan, mananın hakikatidir, zahir üzerine anlaşılabilen bir hadisten mecazî bir anlam çıkartmaya gerek yoktur.⁵³⁹

2.2.2.3.13. Şiirlere ve Darb-ı Mesellere İşaret Ederek Hadisleri İzahı

et-Tûribiştî hadisleri şerh ederken hadislerde geçen atasözleri ve Peygamberimiz tarafından yapılan benzetmeleri açıklamaya önem vermiştir. Hadislerde geçen bu tür ifadeler iki çeşittir. Birincisi: Peygamberimizin bir konuda sözü fazla uzatmamak için kullandığı deyimler. İkincisi ise Peygamberimizin açıkladığı konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yapmış olduğu benzetmelerdir. Bu ikinci kısım Peygamberimiz tarafından en fazla kullanılan çeşittir. Nitekim bu benzetmeler üzerine er-Râmehurmûzî'nin Emsâlü'l-Hadîs adlı eseri gibi müstakil eserler mevcuttur. et-Tûribiştî'nin şerhini

⁵³⁶ et-Tûribiştî, I, 53, 57, 103, 312, 313, II, 444, 456, 467, IV, 1185.

⁵³⁷ et-Tûribiştî, I, 62, 88, 104, 212, II, 465, 604, IV, 1313.

⁵³⁸ Buhârî, Rikak, 45.

⁵³⁹ et-Tûribiştî, IV, 1189.

incelerken deyimlerin açıklamaları ile ilgili sadece tek bir örneğe rastladık, ama benzetmelerle ilgili çok sayıda örnek tespit ettik. Birinci çeşidin örneği: Peygamberimizden nakledilen

(مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ، كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا فَقَالَ: رَأَيْتُمُ الْجَبِشَ بَعِيَّتِي، وَإِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ، فَالْتَّجَا...)⁵⁴⁰ Hadisinde geçen (وَإِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ) ifadesini açıklarken et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Peygamberimizin “ben çıplak uyarıcıyım” sözü bir deyimdir. Çünkü bu söz Peygamberimiz gelmeden önce Araplar arasında yaygın bir atasözüdür. Bu deyimde geçen çıplak uyarıcı ifadesi, apaçık yakın bir tehlikeden kavmini uyarmak ve kurtuluşlarına vesile olmak isteyen bir uyarıcı için kullanılmaktadır. Peygamberimiz kendisinin de bu çeşit bir uyarıcı olduğunu bu deyimini kullanarak ifade etmek istemiştir.

et-Tûribiştî bu hadiste geçen deyiminin Peygamberimizin kullanma amacını açıkladıktan sonra, bu deyiminin Araplar arasında nasıl kaynaklandığı ile ilgili birkaç görüş sunmuştur.⁵⁴¹ İkinci çeşit ise Peygamberimizin

(لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَخْرُجَ قَوْمٌ يَأْكُلُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ كَمَا تَأْكُلُ الْبَقَرُ بِأَلْسِنَتِهَا)⁵⁴²

(...فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النَّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ)⁵⁴³

Gibi hadislerde geçen benzetmeleridir. et-Tûribiştî bunlar gibi hadislerde geçen benzetmelerin Peygamberimiz tarafından niçin kullanıldığını ve ne manaya geldiğini açıklamıştır. Detaylı bir örnek verecek olursak, vahyi ile ilgili Hz. Âişe annemizden gelen hadiste geçen (أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَالِصَةِ الْجَرَسِ)⁵⁴⁵ “bazen çingirak sesine benzeyen bir sesle gelir” ifadesini et-Tûribiştî lügavi olarak açıkladıktan sonra şöyle demektedir:

Tebliğ ile mükellef olan Peygamberimiz gaybi ilimlerle ilgili keşif sahibi ve kalbi fütuhatlarla dolu idi. Aynı zamanda ümmetine istidatlarına, kabiliyetlerine göre bu ilimlerden onların nasiplerine düşeni vermekle mükellefti. Sahabenin bilmediği ve önceden hiç karşılaşmadığı bu ilimlerden bir şeyi açıklamak istediği zaman, onların konuyu daha iyi anlamaları için

⁵⁴⁰ Buhârî, Rikak, 26.

⁵⁴¹ et-Tûribiştî, I, 78.

⁵⁴² Ahmed b. Hanbel, III, 154.

⁵⁴³ Buhârî, Enbiya, 33.

⁵⁴⁴ Buhârî, Fedâilü-Sahabe, 41.

⁵⁴⁵ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1.

bildikleri ve his âleminde gördüklerinden örnekler vermek suretiyle açıklamıştır. Böylece göremediklerini gördüklerine benzeterek konuyu daha iyi anlamalarını sağlamıştır. Bu örneğimizde de peygamberimize vahyin keyfiyeti hakkında sorulduğunda, zor ve gaybi bir mesele olduğu için vahyi çingirak sesine benzeterek bildikleri üzerinden bilmediklerini açıklamaya çalışmıştır⁵⁴⁶.

Bu örnekten gördüğümüz üzere et-Tûribiştî, bu hadiste geçen benzetmeyi açıklarken ayrıca genel olarak da Peygamberimizin bu benzetmeleri niçin kullandığını açıklamaktadır.

et-Tûribiştî hadisleri şerh ederken, açıkladığı konularla ilgili görüşlerini Arap şiirinden faydalanarak desteklemiştir. Nitekim Arap dilini doğru bir şekilde anlamak için Arap şiiri başvurulacak en önemli kaynaklardan birisidir. Biz et-Tûribiştî'nin şerhini incelediğimizde çok yerde hadisin anlamını açıkladıktan sonra açıkladığı anlamı destekleyen Arap şiirinden örnekler verdiğini tespit ettik. Bu aynı zamanda et-Tûribiştî'nin Arap dili konusundaki yüksek seviyesini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin: et-Tûribiştî (الْمُؤَدَّنُونَ أَطُولُ النَّاسِ أَعْنَاقًا، يَوْمَ الْقِيَامَةِ)⁵⁴⁷ hadisini açıklarken bu hadisin birkaç yönden anlaşılabilirliğini; bunlardan birisinin de bu hadiste geçen müezzinlerin kıyamet gününde boynu en yüksek kişiler olması, makamlarının yüksek olması ve mevkilerinin önde gelmesi manasında olduğunu, çünkü Araplar reis ve liderlerini boyunları uzun şeklinde vasfetmekteydiler. Şair dedi ki:

يُسَبِّهُونَ سُيُوفًا فِي صَرَائِمِهِمْ ... وَطُولِ أَنْضِيَّةِ الْأَعْنَاقِ وَاللَّمَمِ⁵⁴⁸

Aynı zamanda et-Tûribiştî kelimelerin lügavi manalarını ve okunuşlarının zabtını açıkladıktan sonra bu açıklamaları Arap şiirleriyle desteklemektedir.⁵⁴⁹

2.2.2.3.14. Hadisleri Tarihi Bilgilerle İzahı

et-Tûribiştî şerhini yazarken hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hadislerle ilgili tarihi olayları aktarmıştır. Örneğin: et-Tûribiştî şerhinde, Zâtürrikâ⁵⁵⁰ ve Zatü's-Selasil

⁵⁴⁶ et-Tûribiştî, IV, 1264, 1265. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 74, 79, 80, 91, II, 441, 458, 486, 488, 489, 492, 500, 501, 656, 700, III, 782, 843, 1067, IV, 1138, 1187, 1214, 1229, 1273, 1358.

⁵⁴⁷ Müslim, Salât, 8.

⁵⁴⁸ et-Tûribiştî, I, 192, 193. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 154, 180, 183, 222, 235, 311, II, 406, 432, 507, 508, 510, 538, 539, 680, III, 814, 828, 854, 855.

⁵⁴⁹ et-Tûribiştî, I, 82, 333, II, 539, 586, 704.

⁵⁵⁰ et-Tûribiştî, I, 342.

gazvelerinden⁵⁵¹ Harrâ vakasından,⁵⁵² Hz. Ömer dönemindeki tâûn Amvâs'tan,⁵⁵³ ve bunlara benzer tarihi olaylardan bahsetmiştir.⁵⁵⁴ Bunlardan başka hadisin tarihi ve sosyal akışının daha iyi anlaşılabilmesi için birçok hadisle ilgili olan cahiliye adetlerini açıklamaya önem vermiştir. Böylece peygamberimizden gelen hadislerin nasıl bir ortamda ve niçin söylendiğini iyi bir şekilde anlamamızı, onu hayatımıza doğru zaman ve mekânda uygulamamızı hedeflemiştir. Örneğin: et-Tûribiştî Hz. Abdullah b. Ömer'den nakledilen (إِنَّ الْأَمِّيَّةَ لَيُعَذِّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِ عَلَيْهِ عَلَيْهِ)⁵⁵⁵ hadisini şerh ederken şöyle demektedir:

Bu hadisi duyan Hz. Âişe annemiz “Abdullah b. Ömer hata etmiş” demiştir. Başka bir rivayette “Ebû Abdірrahmân'a Allah rahmet eylesin! Peygamberimizden bir şey duydu ama ezberlemedi (anlamadı). İşin gerçeği Peygamberimiz bir Yahudi'nin mezarının yakınından geçerken yakınlarının ağladıklarını gördüğünde, ‘Onlar ağlayıp duruyor. Hâlbuki o kabrinde azap çekmekte’ buyurmuştur. Size bu hususta Kur’ân’ın rehberliği yeter; “kimse kimsenin günahını çekmez”.⁵⁵⁶ Bazı âlimler Hz. Âişe'nin dediklerini benimsemişlerdi. Ama bu hadis böyle bir ihtimalle reddedilmez, çünkü bu hadis hem Abdullah b. Ömer, hem Hz. Ömer, hem de Hz. Muğire b. Şu'be tarafından rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hiç birinde Yahudi cenazesi ile ilgili bilgi yoktur. Ayrıca bu rivayetlerin senetleri sahihtir. Bundan dolayı bu hadislerin Hz. Âişe'nin naklettiği hadisten farklı hadisler olduğu anlaşılmaktadır. Bir rivayet sabit olduğu zaman onun kabulü vaciptir. Onu dinin asılları ile çelişmeyecek şekilde yorumlamamız gereklidir. Peygamberimizin oğlu İbrahim öldüğünde, sahabenin ve akrabalarının ölümünde gözyaşı dökmesinden, bu ağlamanın yasaklanan ağlama olmadığını anlıyoruz. Nasıl yasak olabilir ki? Peygamberimizin hadisinde “Allah Teâlâ ne gözden akan yaş için ne de kalpteki hüznün için azap etmez; ancak bunun için azap veya rahmet eder” diyerek diline işaret etmiştir”.⁵⁵⁷ Hz. İbn Abbas'ın, Hz. Ömer'den aktardığı hadiste “ölü bazı yakınlarının kendisine ağlaması yüzünden azaba uğratılır”⁵⁵⁸ denilmiştir. Bu hadislerden de anlaşılıyor ki yasaklanan ve ölüyü azaba uğratacak olan ağlama, cahiliye çağında yaygın olan ağlamadır. Çünkü cahiliyede bir ölüm olduğunda matem için toplanarak bu ölüm olayını çok abartırlardı. Sesli bir şekilde ağlayarak ölenle ilgili abartılı şeyler anlatırlar ve kadere küfrederlerdi. Bunların tamamı şeriatta yasak olan şeylerdir. Allah Teâlâ'nın “kimse

⁵⁵¹ et-Tûribiştî, IV, 1313.

⁵⁵² et-Tûribiştî, IV, 1143.

⁵⁵³ et-Tûribiştî, IV, 1151.

⁵⁵⁴ et-Tûribiştî, III, 1045, 1046, 1086, IV, 1149.

⁵⁵⁵ Buhârî, Cenaiz, 32.

⁵⁵⁶ Kur'an-ı Kerim 35/18.

⁵⁵⁷ Buhârî, Cenaiz, 43.

⁵⁵⁸ Buhârî, Cenaiz, 32.

kimsenin günahını çekmez”⁵⁵⁹ buyruğundan anlıyoruz ki, ölü ancak kendisi ölmeden önce bu durumdan razı olduğu, bu yapılanları istediği ve vasiyet ettiğinde azaba uğratılır. Bunların hepsi cahiliye döneminde yapılmaktaydı. Bunun delillerini cahiliye şiirlerinde görebiliyoruz. Bunlardan birisi:

إذا متّ فانعيني بما أنا أهله ... وشقّي عليّ الحبيب يا أمّ معبد⁵⁶⁰

“Ey Ümmü Ma’bed! Öldüğümde, elbiseni yırtarak hak ettiğim övgülerle beni yâd et”

Yukarda örnekten anlaşıldığı gibi et-Tûribiştî’ye göre ölüyü yakınlarının kendisine ağlaması sebebiyle azaba uğratacak olan ağlamanın, vefat edenin yakınlarının gözyaşı dökmesi değil, cahiliye döneminde mevcut olan cenaze adetlerini uygulamasıdır. Bu hadisin söylendiği zamanı ve sosyal durumunu da dikkate alan et-Tûribiştî Hz. Âişe’nin bu konudaki görüşünü bu şekilde yorumlamıştır. Kanaatimizce et-Tûribiştî’nin ve diğer âlimler İbn Hacer gibi Hz. Âişe’nin görüşünü bu şekilde yorumlamış olması onun ilmi seviyesinin ve cesaretinin ne kadar yüksek olduğunun göstergesidir.⁵⁶¹

Vurgulamamız gereken son noktada şudur ki; et-Tûribiştî aktardığı bu tarihi bilgileri hangi kaynaklardan aldığını şerhinde belirtmemiştir. Biz et-Tûribiştî’nin eserinin kaynaklarını tespit ederken bu bilgilerin daha önce yazılmış olan hadis şerhleri, siyer ve tarih kitapları gibi eserlerde dağınık bir şekilde bulunması nedeniyle, onun bu bilgileri hangi eserden aldığını kesin bir şekilde tespit edemedik.

2.2.2.3.15. Hadislerde Zikredilen Kişiler Hakkında Bilgi Vermesi

et-Tûribiştî hadisleri şerh ederken hadislerde ismi geçen bazı şahıslarla ilgili özet bir şekilde bilgiler vermiştir. Şerhi incelediğimizde müellifimizin haklarında bilgi verdiği şahısları genel olarak üç grupta inceleyebiliriz:

1. Hadislerde ismi geçen şahıslardan haklarında az bilgi bulunan veya çok kişi tarafından bilinmeyen şahıslar hakkında verdiği bilgiler. Örneğin: “Peygamberimizin Dubâa bint ez-Zübeyr yanına vardı...”⁵⁶² Hadisini şerh eden et-Tûribiştî şöyle demektedir: “Bu Dubâa haşimi soyundandır. Babası ez-Zübeyr b. Abdilmuttalib b.

⁵⁵⁹ Kur’an-ı Kerim 35/18.

⁵⁶⁰ et-Tûribiştî, II, 402, 403. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 135, 264, 265, II, 598, 625, 638, 679, 689, 700, 713, III, 749, 782, 787, 819, 852, 912, 940, 1008, IV 1196, 1271.

⁵⁶¹ İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, III, 152.

⁵⁶² Buhârî, Nikâh, 16.

Haşim'dir. O, Peygamberimizin amcası olur ve Abdilmuttalib'in en büyük oğludur. İslam'a yetişememiştir. Kızı Dubâa ise Hz. Mikdâd b. Esved'in eşidir".⁵⁶³

2. Hadislerde asıl ismi geçmeyip lakaplarıyla geçen şahıslar hakkında verdiği bilgiler.⁵⁶⁴ Örneğin: Hz. Ka'b b. Mâlik'in naklettiği "Ben İbn Ebi Hadrad'dan alacağımı istediğimde..."⁵⁶⁵ Hadisinde geçen İbn Ebi Hadrad hakkında, et-Tûribiştî onun Abdullah b. Ebi Hadrad el-Eslemî olduğunu, babası Ebû Hadrad'ın sahabeden olduğunu ve isminin Selamet veya Abd veya Ubeyd olduğunu söylemektedir.⁵⁶⁶ Bazen de asıl isimleri hadiste geçmekle birlikte başka kişilerle karışma ihtimali olan kişiler hakkında bilgi vermiştir.⁵⁶⁷

3. Hadislerin daha iyi anlaşılması için hadislerde geçen şahıslar hakkında verdiği bilgiler. Örneğin: Peygamberimizin Ebû Râfi el-Yahudi'nin öldürülmesini emrettiğine dair hadisi şerh ederken Ebû Râfi el-Yahudi'nin hayatından bahsetmiş, Peygamberimize ve İslam'a yaptığı düşmanlığı açıklamıştır.⁵⁶⁸

et-Tûribiştî hadislerde geçen şahısların isimlerinde, okunuşlarında bir hata veya tahrif varsa bunları açıklayarak düzeltmektedir.⁵⁶⁹ Ayrıca hadislerde ismi geçen بَنُو سَلْمَةَ، الأزد gibi kabileler hakkında da bilgiler vermiştir.⁵⁷⁰ Az olsa da hadislerde ismi geçen bazı kişilerle ilgili bilgi vermemektedir.⁵⁷¹

2.2.2.2.16. Hadislerde Müphem Olarak Geçen Yer ve Şahıs İsimlerini Belirtmesi

et-Tûribiştî, hadislerde müphem olarak geçen şahıslar ve mekanlarla ilgili açıklama yapmaya önem vermiştir. Şüphesiz bu açıklamalar hadisin doğru anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. et-Tûribiştî'nin bu açıklamalarını incelerken öncelikle kişilerle ilgili olan kısmı, daha sonra ise mekanlarla ilgili olan bölümü incelemeye çalışacağız. Hadislerde şahıslarla ilgili olarak geçen bu müphemlik genelde üç şekilde ifade edilmiştir:

⁵⁶³ et-Tûribiştî, II, 634. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 391, III, 776, 779, 783, 846, 856, 877, 926, 961.

⁵⁶⁴ et-Tûribiştî, II, 396, 600, 608, III, 786.

⁵⁶⁵ Buhârî, Mesacid, 38.

⁵⁶⁶ et-Tûribiştî, II, 692.

⁵⁶⁷ et-Tûribiştî, III, 897, 910, IV, 1269.

⁵⁶⁸ et-Tûribiştî, III, 900, 1281. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, III, 1046, 1119.

⁵⁶⁹ et-Tûribiştî, II, 415, III, 776, 779.

⁵⁷⁰ et-Tûribiştî, I, 215, II, 415, IV, 1307, 1308.

⁵⁷¹ et-Tûribiştî, II, 658, 660.

1. Hadiste kastedilen kişi tekil olursa kelime "رَجُلٌ" veya "إِمْرَأَةٌ" şeklinde; iki ve daha fazla kişiler kastedildiğinde ise "أَمْرَأَتَيْنِ", "رَجُلَيْنِ", "قَوْمٌ" veya "رَهْطٌ" şeklinde gelmektedir. Kişilerin bu şekilde ifade edilmesi hadislerde en yaygın kullanım şeklidir. Örneğin: Hz. Abdullah b. Ömer'den gelen

⁵⁷²(قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي أَخَذْتُ فِي الْبُبُوعِ، فَقَالَ: إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ: لَا خِلَابَةَ " فَكَانَ الرَّجُلُ يَقُولُهُ) hadisinde geçen "رَجُلٌ" ifadesi ile anlatılan kişi hakkında et-Tûribiştî şöyle demektedir: "Bu kişinin adı Hibbân b. Münkız b. Amr el-Ensârî el-Mâzinîdir".⁵⁷³ Diğer bir örnek ise Ebû Hüreyre'den gelen (أَفْتَتَلْتُ امْرَأَتَانِ مِنْ هُدَيْلٍ)⁵⁷⁴ ile ilgili hadisinde geçen "إِمْرَأَتَانِ" ifadesi hakkında, et-Tûribiştî bu iki kadının Hüzeyl kabilesinden ve aynı kişi ile evli kumalar olduğunu belirtir. Vuran kadının isminin Ümmü Afif bint Mesruh b. en-Nâbiga, vurulan kadının isminin ise Müleyke bint Uveyym olduğunu açıklamıştır.⁵⁷⁵

et-Tûribiştî bazı hadislerde müfred, tesniye ve cemi formda müphem olarak geçen (رَجُلٌ) kelimesiyle belirli bir kişinin kastedilmediğini, bu müphemlikten amacın temsil olduğunu açıklamıştır. Örneğin:

⁵⁷⁶(ذَكَرَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا عَالِمٌ وَالْآخَرُ عَابِدٌ) hadisinde geçen "رَجُلَانِ" ifadesinden belirli iki adamın kastedilmediğini, bu ifadenin temsil amacıyla kullanıldığını söylemektedir.⁵⁷⁷

2. Hadislerde "فُلَانٌ" ve "فُلَانَةٌ" şeklinde gelen kelimeler, kişiler hakkında kullanılmaktadır. et-Tûribiştî bu şekilde müphem olarak gelen şahısların kim olduklarını açıklamaktadır. Örneğin: Peygamberimizin minberinin hangi malzemeden yapıldığı Hz. Sehl b. Sa'd es-Saidî'den sorulduğunda dedi ki: (مِنْ أُنْتَلِ الْعَابَةِ، عَمَلُهُ لَهُ فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةٍ...) et-Tûribiştî bu hadiste geçen "فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةٍ" ifadesinin Bâkum er-Rûmî için kullanıldığını; (فُلَانَةٌ) ifadesinin ise onun annesi Âişe için kullanıldığını ve bu kadının Ensar'dan olduğunu, nesebinin bilinmediğini söylemiştir.⁵⁷⁹

⁵⁷² Buhârî, Büyû, 48.

⁵⁷³ et-Tûribiştî, II, 666.

⁵⁷⁴ Buhârî, Diyât, 25.

⁵⁷⁵ et-Tûribiştî, III, 817. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 144, 152, 239, 279, 299 II, 454, 468, 586, 716 III, 839, 867, 869, 914, 963, 1106, IV, 1291.

⁵⁷⁶ Tirmizî, İlim, 19.

⁵⁷⁷ et-Tûribiştî, I, 104.

⁵⁷⁸ Buhârî, Salât, 18.

⁵⁷⁹ et-Tûribiştî, I, 293. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 243.

3. Hadislerde kişi ismi zikredilmeden sadece sıfatının ifade edilmesi şeklinde gelmektedir. Örneğin: Hz. Enes'in Peygamberimizden hac ile ilgili rivayet ettiği

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ بِمِنَى فَدَعَا بِذَبْحٍ، فَذُبِحَ، ثُمَّ دَعَا (بِالْحَلَّاقِ)⁵⁸⁰ hadiste geçen "الْحَلَّاقِ" kelimesi hakkında et-Tûribiştî, o şahsın Ma'mer b. Ubeydillâh b. Nâfi' b. Nadle el-Kureşî el-Adevî olduğunu söylemektedir.⁵⁸¹

et-Tûribiştî, yukarıda zikrettiğimiz hadislerde müphem olarak bahsedilen şahısların kim olduğunu imkan nispetinde belirlemeye çalışmıştır. Bazen hadiste geçen kişinin belirlenmesinde, hadis âlimleri arasındaki ihtilafları,⁵⁸² bazen de bu belirlemenin kesin olmadığını açıklamaktadır.⁵⁸³

et-Tûribiştî hadislerde bahsedilen kişilerin kimliğinin açıklanmasına önem verdiği halde, bazı hadislerde müphem olarak geçen şahıslar hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.⁵⁸⁴ et-Tûribiştî bir yerde Hz. Huzeyfe'den gelen

(فِي أَصْحَابِي اثْنَا عَشَرَ مُنَافِقًا، فِيهِمْ ثَمَانِيَةٌ لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ)⁵⁸⁵ hadisini açıklarken bu hadiste geçen on iki münafığın isimlerini, hadis hafızlarının kitaplarında, Hz. Huzeyfe'den gelen rivayetlerle tespit ettiğini, fakat bazı isimlerde ihtilaf olduğu için -kendi dinini riske atmamak için- onların isimlerini açıklamadığını söylemektedir.⁵⁸⁶

et-Tûribiştî hadislerde müphem olarak geçen kişileri açıklamaya önem verdiği gibi aynı şekilde hadislerde müphem olarak geçen mekanların belirlenmesine ve gerektiğinde okunuşlarının tespit edilmesine de önem vermiştir. Ayrıca çok yerde bu isimlendirmenin neden yapıldığını da belirterek o yer hakkında bazı bilgiler vermeye çalışmıştır. Örneğin: Hz. Âişe annemizden gelen

(خَرَجْنَا لَا نَرَى إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا كُنَّا بِسَرَفٍ حِضْتُ)⁵⁸⁷ hadisindeki (سَرَفٍ) kelimesini açıklarken et-Tûribiştî şöyle demektedir:

⁵⁸⁰ Ebû Davûd, Menasik, 78.

⁵⁸¹ et-Tûribiştî, II, 623. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 286, II, 386, 399 III, 754, 842, IV, 1299, 1300, 1309.

⁵⁸² et-Tûribiştî, II, 772, 809.

⁵⁸³ et-Tûribiştî, I, 119, 243, II, 552.

⁵⁸⁴ et-Tûribiştî, I, 78, 94, 158, 163, 180, 242, 354, II, 570, IV, 1297.

⁵⁸⁵ Müslim, Sıfâtul-Münafikun ve Ahkamuhum, 9.

⁵⁸⁶ et-Tûribiştî, IV, 1296, 1297.

⁵⁸⁷ Buhârî, Hayz, 1.

(سَرْف) kelimesinde geçen "س" harfi fetha ile "ر" harfi ise kesre ile okunur, bu yer Mekkedden altı mil kadar uzakta olan bir yerdir. Bazıları da yedi mil uzaklıktadır demektedir. Bu kelime müzekker ve munsariftir. Bazı hadis âlimleri ise bu kelimenin gayr-i munsarif olduğunu kabul ederek kelimenin "ف" harfinin fetha ile okunduğunu rivayet ediyorlardır. Bu kelimenin geçtiği başka bir hadis de şudur: (أَنَّ عُمَرَ حَمَى الشَّرْفَ وَالرَّيْدَةَ)⁵⁸⁸. Bazı âlimler (الشَّرْفَ) kelimesini Medinedeki başka bir yerle karıştırarak "ش" harfini yanlış olarak "س" harfi olarak okudular. İbn Vehb el-Mısrî söz konusu kelimenin (الشَّرْفَ) şekilde rivayet etti ve âlimler onu desteklediler.⁵⁸⁹

Diğer bir örnekte de Hz. Umeyr'den gelen

(أَحْجَارِ الزَّيْتِ) ifadesi⁵⁹⁰ hadisinde geçen (أَنَّه رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَسْقِي عِنْدَ أَحْجَارِ الزَّيْتِ) hakkında et-Tûribiştî şöyle demektedir: “(أَحْجَارِ الزَّيْتِ) ifadesi Medine’de Harre bölgesinden bir yerdir. Bu bölgede bulunan kayalar sanki üzerine yağ dökülmüş gibi siyah renkli oldukları için bu isim verilmiştir”.⁵⁹¹ Son bir örnek verecek olursak Hz.Ebû Hüreyre’den gelen (أَخْتَنَّ إِبْرَاهِيمَ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَةً بِالْقُدُومِ)⁵⁹² hadisinde geçen (الْقُدُومِ) kelimesi için et-Tûribiştî şöyle demiştir:

(الْقُدُومِ) kelimesindeki "د" harfi şeddesiz okunur. Bu da Şam’da bulunan bir yerin ismidir. Bazı muhaddisler şedde ile okurlar ki bu yanlıştır. Bazı insanlar da bu kelimenin manasının ‘küçük bir balta’ olduğunu zannetmişlerdi. Bu da yanlıştır. Ayrıca Medine’de bulunan bir dağın ismi de (قُدُومِ) kuddûm’dür. Büyük bir ihtimalle onun okunuşu şeddelidir.⁵⁹³

2.2.2.3.17. Hadisin İzahı ile İlgili Farklı Görüşler Arasında Tercihle Bulunması

Hadislerin açıklanması ile ilgili zikredilen farklı görüşler ve yorumlar arasında seçme ve tercihte bulunma âlimden âlime farklılık arz etmektedir. Bunun sebebi âlimlerin hadislere bakışlarında onların içinde yetiştiği kültürün, sosyal durumun, ilimi ve fikiri seviyelerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bir âlimin hadislerin açıklanmasında yorum ve görüşler arasında tercih yapmak için takip ettiği yolları tespit etmek, bu âlimin ilmi seviyesi, fikir ve bakış derinliği hakkında bize bilgi veren en önemli ölçülerden birisidir. Biz bu amacın gerçekleşmesi için et-Tûribiştî’nin kitabında

⁵⁸⁸ Buhârî, Musakat, 12.

⁵⁸⁹ et-Tûribiştî, II, 603, 604.

⁵⁹⁰ Ebû Davûd, Salât, 259.

⁵⁹¹ et-Tûribiştî, I, 359.

⁵⁹² Buhârî, Enbiya, 11.

⁵⁹³ et-Tûribiştî, IV, 1232. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 90, 160, 225, 340, 356, II, 427, 486, 606, 642, 643, 649, 683, III, 749, 846, 887, 901, 903, IV, 1151.

izlediği metodu detaylı bir şekilde elde aldıktan sonra onun tercihte bulunurken takip ettiği yöntemi çok sayıda örneği inceleyerek anlamaya gayret ettik. et-Tûribiştî'nin şerhinde sergilediği bu tercihleri, kendisinin sadece nakilci veya sıradan bir şarih olmadığını, ilimi seviyesinin yüksek olduğunu ispat etmektedir. Kendisinden sonra gelen âlimler de buna tanıklık etmişlerdir.

et-Tûribiştî hadislerle ilgili açıklamalarda bulunurken bazı görüş ve yorumlar arasında tercihte bulunmuştur. Söz konusu tercihlerinde hangi hususlara riayet ettiğini dört madde halinde açıklamamız mümkündür:

a) et-Tûribiştî Mesâbîhu's-Sünne'nin hadislerini açıklarken Kur'an'ın muhtevasına en uygun görüşleri tercih etmektedir. Örneğin: Hz. Âişe annemizden gelen

(عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ...) ⁵⁹⁴ Hadisinde geçen (الْفِطْرَةَ) kelimesinin manası, birçok âlim tarafından sünnet ile açıklanmasına rağmen, et-Tûribiştî bu kelimenin

(فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) ⁵⁹⁵ ayetinde geçtiği gibi *din* manasıyla açıklanmasının daha doğru ve isabetli olacağını söylemiştir. ⁵⁹⁶

b) et-Tûribiştî Mesâbîhu's-Sünne'nin hadislerini açıklarken aynı konuda gelmiş olan başka rivayetlerden destek alan görüşleri tercih etmektedir. Örneğin: Hz. Abdullah b. Ömer'in Hz. Sa'd b. Ubâde'nin hastalanması ile ilgili rivayet ettiği

(...فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ فَوَجَدَهُ فِي غَائِبَةٍ أَهْلِهِ...) ⁵⁹⁷ Hadisini açıklayan et-Tûribiştî şöyle demiştir:

(الغائبية) kelimesi hastalık, şer veya mekruhtan gelen büyük bir felaket demektir. (فَوَجَدَهُ فِي غَائِبَةٍ) ifadesinde söylenmek istenen ölüm hali değil, onu hastalık ağrısı çekerken buldu manasıdır. Çünkü Hz. Sa'd b. Ubâde bu hastalıktan şifa buldu. Hattâbî'ye göre ise bu ifadenin maksadı, Peygamberimizin onu ziyaretçiler ve arkadaşları arasında bulduğudur. Birinci görüş Hattâbî'nin görüşünden daha isabetlidir. Çünkü bu hadisin başka sahih tariklerinde gelen "Peygamberimiz Hz. Sa'd b. Ubâde'nin yanına vardığında onu gaşiyede bulduğunda 'ölmüş mü?' diye sordu.

⁵⁹⁴ Müslim, Tahare, 16.

⁵⁹⁵ Kur'an-ı Kerim 30/30.

⁵⁹⁶ et-Tûribiştî, I, 141. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 145.

⁵⁹⁷ Buhârî, Cenaiz, 43.

Oradaki hazır bulunan sahabe, ‘hayır ey Resulullah’ diye cevap vermişlerdi.⁵⁹⁸

c) et-Tûribiştî Mesâbîhu’s-Sünne’nin hadislerini açıklarken başka şer’i delillerle çelişmeyen görüşleri tercih etmektedir. Örneğin: Peygamberimizden gelen (موت الفجأة أخذة أسيف)⁵⁹⁹ hadisinde geçen (أخذة أسيف) ifadesini açıklayan et-Tûribiştî şöyle demiştir:

Allah’ın kulunun canını gazapla alması demektir. Bu yorumda (أسيف) kelimesindeki "س" harfi fetha ile okunacaktır. Hattâbî ise bu ifadeyi öfkeli, kızgın şeklinde açıklayarak kelimedeki "س" harfini kesre ile okumuştur. Hattâbî’nin bu görüşü kabul etmesinin sebebi rivayetin kendisine bu şekilde ulaşmasıdır. Garîbu'l-Hadîs konusunda uzman olan âlimler bu ifadeyi gazap ile yorumladıkları için fetha ile rivayet ettikleri anlaşılmaktadır. Allah’ın isim ve sıfatları “tevkîfidir”. Yani mütevâtir haber olmadan ispatlanamaz. Gazap kelimesi, Allah Teâlâ’ya izafe edilerek intikam anlamında hem Kur’an hem de sünnette geçmektedir. Fakat izafe olmadan mutlak bir şekilde Allah Teâlâ’yı öfkeli ve kızgın olarak isimlendirmemiz uygun değildir. Çünkü böyle bir isimlendirmenin Allah hakkında kullanılabileceğine dair bize gelen mütevâtir bir haber yoktur. Buna ilaveten muteber rivayet fetha ile gelmiştir. Bundan dolayı bu ifadeyi gazap ile yorumlamamız en doğrusudur”.⁶⁰⁰

Bu örnekten anlaşıldığı gibi et-Tûribiştî hadislerin açıklanması için yorumları tercih ederken kelimelerdeki kurallarla çelişmeyecek olan yorumları tercih etmiştir.⁶⁰¹

d) et-Tûribiştî Mesâbîhu’s-Sünne’nin hadislerini açıklarken hadisin siyak ve sibakını dikkate alan görüşleri tercih etmektedir. Örneğin: Peygamberimizden gelen

(ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: رَجُلٌ خَرَجَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُ فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، أَوْ يَرُدَّهُ أَوْ يَرُدَّهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ، وَرَجُلٌ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُ فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، أَوْ يَرُدَّهُ " وَرَجُلٌ"⁶⁰²) hadisinde geçen " وَرَجُلٌ" ifadesini açıklayan et-Tûribiştî şöyle demiştir:

⁵⁹⁸ Buhârî, Cenaiz, 43. et-Tûribiştî, II, 401. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 57, 179, 285, 336, III, 1017, IV, 1219, 1356, 1357.

⁵⁹⁹ Ebû Davûd, Cenaiz, 14.

⁶⁰⁰ et-Tûribiştî, II, 383. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, III, 1072.

⁶⁰¹ et-Tûribiştî, yukarıda aktardığımız örnekte “Allah’ın isim ve sıfatları tevkîfidir. Yani mütevâtir haber olmadan ispatlanamaz” görüşünü Ehlü’s-Sünne’ye mensup olan âlimlerin çoğunluğuna katılmaktadır. bkz. **Sâvî**, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî (ö. 1241/1825), Şerhu’s-Sâvî ala Cevhereti’t-Tevhîd, tahk, Abdulfettâh el-Bizm, İkinci Baskı, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut. 1999.

⁶⁰² Ebû Davûd, Cihat, 9.

Birçok âlim bu ifadeyle ehline selam vererek evine giren adamın kastedildiğini söylemiştir. Bazı hadis âlimleri ise bu ifadeyle fitnelere uzak duran, selamet isteyen, evinde oturan kişi kastedilmektedir demiştir. Ben derim ki; birinci görüş lafız açısından uygun görülse de hadisin manası ve bütünüyle ilişkisi açısından uyumlu değildir. Kanaatimce hadiste geçen cihada gitmek, namaz kılmak için mescide gitmek ve fitnelere uzak durmak için evinde kalmak, birbiriyle uyumlu olduğu için ikinci görüşü tercih ederim.⁶⁰³

2.2.2.4. Hadisleri Metin Tenkidine Tabi Tutması

et-Tûribiştî hadislerin metinleri ile ilgili sadece manalarını açıklamakla yetinmeyip hadislerin metin tenkidine özel bir önem vermiş ve takdire şayan çabalar göstermiştir. Bu konu ilim çevrelerinde önemli ve hassas bir konu olmasından dolayı et-Tûribiştî'nin eserinin önemi artmıştır. Biz bu araştırmada et-Tûribiştî'nin metin tenkidi ile ilgili yapmış olduğu açıklamaları örneklerle birlikte izah etmeye çalışacağız.

2.2.2.4.1. Hadisin Kur'ân'a Arzı

Muhaddislerin hadis metin tenkidinde kullandıkları yöntemlerden birisi hadisin Kur'ân'a arzıdır. Eğer hadis metni Kur'ân ile çelişiyorsa ve de bu çelişki ce'm, telif veya Nesih ile giderilemiyorsa hadis ya reddedilir ya da hadisin zayıf veya mevzu olduğuna hükmedilir.⁶⁰⁴

et-Tûribiştî eserinde bazı hadislerin metinlerini Kur'ân'a arz ederek bu yöntemi uygulamıştır. Kur'ân ile çelişen bazı hadislerin sıhhatleri konusunda şüphelerini belirtmiş, bazen de hadisleri Kur'ân'ın muhtevasına uygun olacak şekilde şerh ederek bu çelişkiyi ce'm ve telif metotlarıyla gidermiştir. Örneğin; Bedir savaşındaki esirler hakkında Hz. Ali'den gelen şu hadiste:

Cibril Peygamberimize geldi ve ashabıyla Bedir esirleri ile ilgili, esirlerin öldürülmesi veya fidye alınarak serbest bırakılmaları durumunu istişare etmesini istedi. Fakat fidye alınarak serbest bırakılmaları durumunu tercih etmeleri halinde gelecekte de kendilerinden aynı sayıda ölümlerin olacağı hususunu belirtti. Sahabe fidye alalım ve bizden de ölenler olsun demişlerdir.⁶⁰⁵

⁶⁰³ et-Tûribiştî, I, 213. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 162, II, 417, 418, 460, 644, 718.

⁶⁰⁴ **Misfir** Gurmullah ed-Dümeynî, Mekâyîsü Nakdi Mütûni's-Sünne, (yayin evi yok) Birinci Baskı, Riyad 1984, 117.

⁶⁰⁵ Tirmizî, Siyer, 18.

et-Tûribiştî bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

Bu hadis çok müşkildir. Çünkü sahabenin Bedir esirlerinden fidye alınması gerektiğini dile getirmesi, Allah Teâlâ'nın emri üzere olmayıp kendilerine ait bir görüş olduğu ve Kur'an ve sahih hadislerde bu hususla ilgili Allah Teâlâ'nın onları azarladığına dair ifadelere aykırı düştüğü görülmektedir. Şayet bu görüş, vahiy sonucunda tercih edilmiş olsaydı onlar bu konuda azarlanmazdı. Nitekim bu konu ayeti kerimelerde şu şekilde geçmektedir: (مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُنْخَنَ فِي الْأَرْضِ)⁶⁰⁶, Allah Teâlâ Uhud'da yetmiş sahabînin şehit edilmesiyle ilgili bu musibetin sebebini açıklayan; (أَوَلَمْآ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلِيهَا فَلْنَمُ أَنَّىٰ هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)⁶⁰⁷ ayetinde geçen (قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ) ifadenin tevili ile ilgili Hz. Ali'den "Başımıza gelen böyle bir musibetin sebebi, Bedir savaşındaki esirlerden alınan fidyedir" şeklinde bir rivayet nakledilmektedir. Hz. Ali bu ayetin nüzülü ile ilgili Hz. Cibril'in gelişini zikretmiştir. Fakat bir ravi meseleyi Bedir esirleri olayı ile karıştırmak suretiyle hadisi yukarıdaki şekliyle rivayet etmiş olabilir. Bunların dışında bizi böyle bir yoruma sevk eden bir başka etken de, Süfyan'ın öğrencilerinden sadece Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide'nin bu rivayetinde teferrüd etmesidir. Dolayısıyla insan, işitmesinde yanılabilir, unutmaya da maruz kalabilir. Ayrıca bu hadis onun rivayetiyle muttasıl olarak, diğer ravilerin tariklerinden ise mürsel olarak gelmektedir. İşte bu gerekçelerden dolayı hadisin zahirî olarak anlaşılması gerektiği görülmektedir.⁶⁰⁸

2.2.2.4.2. Aynı Hadisin Farklı Tariklerinin Birbirine Arz Edilmesi

Muhaddislerin metin tenkidi için kullandıkları yöntemlerden birisi de aynı hadisin farklı tariklerinin birbirine arz edilmesidir. Bu işlemi yapan muhaddis, hadis ile ilgili bilmediği birçok şeyi öğrenir. Bunlardan olmak üzere muhaddis metinde bulunan bazı lafızların peygamber efendimize ait olmadığını, sahabî veya başka raviler tarafından eklendiğini yani "müddrec" olduğunu tespit edebilir; aynı zamanda hadis metnindeki ravilerden kaynaklanan tashif ve tahrif gibi ravi hatalarını tespit edebilir; rivayetlerin bazı tariklerinde bulunan fazlalıkları da ortaya çıkarabilir. Bu gibi sonuçlar bu arz sayesinde mümkün olabilmektedir.⁶⁰⁹ et-Tûribiştî, aynı hadisin farklı tariklerindeki lafızları karşılaştırarak sahih rivayeti tespit etmeye çalışmıştır. Hadisin doğru bir şekilde

⁶⁰⁶ Kur'an-ı Kerim 8/67. "Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir".

⁶⁰⁷ Kur'an-ı Kerim 3/165. "onların (müşriklerin) iki mislini getirdiğiniz bu musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde "bu nerden başımıza geldi? Dediniz, öyle mi? De ki (musibet), kendinizdendir".

⁶⁰⁸ et-Tûribiştî, III, 910. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 545, III, 1095.

⁶⁰⁹ ed-Dümeynî, s. 133.

anlaşılmasını sağlayan bu tür metin tenkidine, *Mesâbîhu's-Sünne* hadislerini şerh ederken çok önem vermiştir.

et-Tûribiştî eserinin birçok yerinde hadisin farklı rivayet ve tariklerine işaret etmektedir. O, bazı yerlerde hadisin farklı rivayetlerinde sadece lafızlarda farklılık ve ihtilaflar olduğunu belirtir,⁶¹⁰ bazen de bu farklılıkları teker teker saymasına rağmen aralarında tercihte bulunmaz.⁶¹¹ Ama çoğunlukla hem ihtilafın olduğunu zikredip ihtilafı açıklar, hem de bu rivayetlerin arasından hangisini tercih ettiğini belirtir. et-Tûribiştî tüm bunları genel metoduna uygun olarak kısa ve özlü bir şekilde açıklamakta ve *Mesâbîhu's-Sünne*'de bulunan rivayetin değerlendirmesine öncelik vermektedir.⁶¹² Biz bu çalışmamızda, onun farklı rivayetler arasında lafız tercihi yaparken neleri dikkate aldığını tespit etmeye çalıştık. et-Tûribiştî'nin yapmış olduğu tercihlerinde özellikle şu iki hususu dikkate aldığını gördük:

1. Hadislerin farklı rivayetleri arasında senedlerine dayanarak tercihte bulunması.

et-Tûribiştî hadislerin farklı rivayetleri arasında tercihte bulunurken ravinin güvenilir, hıfzının daha sağlam olmasına ve rivayetin birçok ravi tarafından nakledilmesi gibi hususlara dikkat etmiştir. Örneğin: Peygamberimizden gelen (... إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصِيرَةٌ ... حُلْوَةٌ)⁶¹³ Hadisini şerh ederken et-Tûribiştî şöyle demiştir:

İmam el-Begavî hadiste geçen (إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصِيرَةٌ حُلْوَةٌ) ifadeyi imam Buhârî'nin rivayet ettiği şekliyle müennes olarak aktarmıştır. Bu ifade başka bir rivayette "خَصِيرٌ حُلْوٌ" müzekker olarak gelmektedir.⁶¹⁴ Müzekker olarak rivayet edilen ifade Arapça dil kurallarına göre daha doğrudur. Bunun delili, hadisin devamında gelen

(فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ)⁶¹⁵ ifadenin de müzekker olarak gelmesidir. Fakat birinci rivayetin ravileri daha güvenilir ve sayı olarak da daha çoktur. Bir hadisin birden çok sahabe tarafından aynı şekil ve lafızlarla gelmiş olması, Peygamberimizin bu hadisi bu lafızlarla ifade ettiği ihtimalini güçlendirir. Bu hadisteki ifadeyi müennes olarak Ebû Saîd el-Hudrî, Havle bint Hakîm ve Hakîm b. Hizâm rivayet etmişlerdir.

⁶¹⁰ et-Tûribiştî, II, 427, 666, IV, 1205.

⁶¹¹ et-Tûribiştî, II, 638, 685, 686.

⁶¹² et-Tûribiştî, II, 490, 600, 668, III, 817, 874, IV, 1257, 1278.

⁶¹³ Buhârî, Zekât, 49.

⁶¹⁴ Ahmed b. Hanbel, XXVIII, 52.

⁶¹⁵ Buhârî, Rikak, 11.

Bu örnekte gördüğümüz gibi et-Tûribiştî, Arapça dil kurallarına daha uygun olan rivayeti değil, senet açısından daha güvenilir olanı tercih etmiştir. Bu tercihten sonra da daha sağlam olan rivayetin Arapça açısından da nasıl yorumlanması gerektiğini açıklamaktadır.⁶¹⁶ Diğer bir örnekte Hz. Âişe annemizden rivayet edilen

(أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ غُسْلِهَا مِنَ الْمَجِيضِ فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ، قَالَ: خُذِي فِرْصَةً مِنْ... (فِرْصَةً مِنْ مَسْكِ) ⁶¹⁷ Hadisinde geçen ifadesini Arap dili açısından açıkladıktan sonra et-Tûribiştî şöyle demiştir:

Bu hadisin bu şekilde rivayeti sahih olmakla beraber aynı zamanda bu hadiste geçen (فِرْصَةً مِنْ مَسْكِ) ifadesi (فِرْصَةً مُمَسَّكَةً) şeklinde de gelmektedir.⁶¹⁸ Bu ikinci gelen ifade şeklinin ravisi daha fazladır. Bazı âlimler bu bezin misk ile kokulandırılmış olduğunu söylemektedirler. Bu yorumu tercih etmelerinin sebebi bu iki lafzın arasını uzlaştırmak için olabilir. Bazı âlimler bu yorumu reddettiler ve dediler ki: “Misk Araplar arasında değerli bir şeydir. Ne zamandan beri böyle bir şey için kullanılır oldu?” Bazı âlimler ise bu ifadenin misk değil, elde tutmak manasında olduğunu söylemişlerdir. el-Kuteybi dedi ki: "مُمَسَّكَةً" kelimesinin anlamı, “kendini temizlemek için her zaman yanında taşıdığı bez” demektir. ez-Zemahşerî'nin el-Fâ'ik fi Garibi'l Hadis adlı eserinde, "مُمَسَّكَةً" kelimesinin çok kullanılmış bez parçası anlamında olduğu, çünkü yeni bezlerin bu işler için kullanılmadığı söylenmektedir. Ben bu kelimenin misk kökünden değil, el-Kuteybi ve ez-Zemahşerî'nin dedikleri gibi kadının yanında taşıdığı bez parçası manasında olduğunu düşünüyorum; çünkü bu mana daha sağlam ve duruma daha uygundur. Bu iki rivayetin aralarındaki farkı incelediğimizde, bu iki rivayetin Hz. Âişe annemizden rivayet edildiğini, aynı olay olduğunu ve bu hadiste soru soran kadının da aynı kadın olduğunu tespit ettik. Bundan dolayı aynı hadiste, aynı olayda bulunan bu lâfzî farklılığın, bir ravinin (فِرْصَةً مِنْ مَسْكِ) ifadesinden anladığı üzere (فِرْصَةً مُمَسَّكَةً) şeklinde mana ile rivayet etmesinden kaynaklanmış olması gerekmektedir. Biz (فِرْصَةً مُمَسَّكَةً) ifadesini ravileri daha fazla olduğu için tercih ettik. Ayrıca ifadenin manası yukarıda zikrettiğimiz manaya daha doğrudur.⁶¹⁹

2. Sened bakımından aynı durumda olan hadislerin farklı rivayetleri arasında tercihte bulunurken hadiste geçen ifadelerin Arap diline uygun olup olmadığına dikkat etmiştir.

Örneğin: Hz. Enes'ten gelen

⁶¹⁶ et-Tûribiştî, III, 1101, 1102.

⁶¹⁷ Buhârî, Hayz, 13.

⁶¹⁸ Buhârî, Hayz, 14.

⁶¹⁹ et-Tûribiştî, I, 152. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 266, II, 390, 415, 450, 473, 632.

Hadisinde⁶²⁰ (إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَيَقْعِدَانِهِ...) geçen "فَيَقْعِدَانِهِ" ifadesini şerh eden et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Anlaşılan bazı raviler mana ile rivayet ederek "الاجلاس" kelimesi yerine "الاقعاد" kelimesi ile hadisi rivayet etmiştir. Çünkü bu hadis hem "فَيَقْعِدَانِهِ" hem de "فَيُجْلِسَانَهُ" şeklinde gelmektedir.⁶²¹ Bu iki lafız arasında "فَيُجْلِسَانَهُ" şeklinde gelenin tercih edilmesi daha isabetlidir. Çünkü Arapçayı fasih konuşanlar, ayakta duran kişinin oturması için "الْقُعُودُ"; yatan bir kişinin oturması için ise "الْجُلُوسُ" kelimesini kullanmaktadırlar. Abbâsî halifesi el-Me'mûn ile en-Nadr b. Şümeyl arasında geçen şöyle bir konuşma aktarılmaktadır. Halife el-Me'mûn Merv şehrine geldiğinde en-Nadr b. Şümeyl huzuruna çıkıp selam verdikten sonra el-Me'mûn kendisine "اجلس" demiştir. Kendisi de ona 'ben yatmıyorum ki doğrulup oturayım' dedi. Bunu üzerine 'nasıl söylemem gerekirdi' diye soran el-Me'mûn'a "اقعد" diye cevap vermiştir. Yukarıda işaret ettiğimiz bu ince manadan dolayı, bu hadisin rivayetlerinden "فَيُجْلِسَانَهُ" şeklinde olanı tercih etmemiz gerekmektedir. Bu tercih de peygamberimizin fesahatine ve belagatine daha çok yakışandır. Bu iki lafız arasında bulunan ihtilaf, bir ravinin bu iki kelimenin arasında her hangi bir fark olmadığını zannedip mana ile "فَيُجْلِسَانَهُ" yerine "فَيَقْعِدَانِهِ" şeklinde rivayet etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ve benzer sıkıntılardan dolayı seleften birçok âlim, hadislerin mana ile rivayet edilmesini yasaklamışlardır.⁶²²

et-Tûribiştî aynı zamanda rivayetler arasında sözün akışına, siyakına uygun olanı veya belagat açısından daha düzgün olanı tercih etmektedir. Örneğin: Hz. el-Fücey' el-Âmirî'den gelen

Kendisi Rasûlullah'a gelip "Ya Rasûlullah! Leşi bize helal kılan nedir?" demiş. Rasûlullah da "sizin yemeğiniz nedir?" diye sormuş. Onlar da "sabahleyin bir bardak süt, akşamleyin bir bardak süt" demişler. Bunun üzerine Rasûlullah: "Babamın hayatına yemin olsun ki bu açlığın ta kendisidir." buyurmuş ve onlara bu durumda iken leşi helal kılmıştır.⁶²³

Bu hadisi şerh eden et-Tûribiştî şöyle demiştir: "Bu hadis Ebû Davûd'un süneninde

"مَا يُحِلُّ لَنَا الْمَيْتَةَ" şeklinde gelmektedir.⁶²⁴ et-Taberânî'nin eserinde ise "مَا يُحِلُّ لَنَا مِنَ الْمَيْتَةِ" şeklinde gelmektedir.⁶²⁵ Burada et-Taberânî'nin rivayeti, siyak ve sibak açısından daha

⁶²⁰ Buhârî, Cenaiz, 85.

⁶²¹ Ebû Davûd, Sünne, 27.

⁶²² et-Tûribiştî, III, 965. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 207, 345, II, 713, III, 998, 1003, 1041, 1106, IV, 1168, 1187.

⁶²³ Ebû Davûd, Et'ime, 36.

⁶²⁴ Ebû Davûd, Et'ime, 36.

⁶²⁵ et-Taberânî'nin eserleride böyle bir ifade tespit edemedik. et-Taberânî, bu hadiste ki söz konusu ifadeyi, Ebû Davûd'un rivayet ettiği gibi rivayet etmektedir. et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, III, 251.

uygundur. Çünkü hadiste leşten yenilebilecek miktar değil, leşi helal kılacak durumlar sorulmaktadır”⁶²⁶.

Daha önce zikrettiğimiz gibi aynı hadisle ilgili farklı tarikler birbirine arz edildiğinde, raviler tarafından hadis metnine eklenen kelime ve cümleler tespit edilebilir. Ayrıca hadis metninde bulunan tashif ve tahrif gibi ravi hataları da ortaya çıkarılabilir. et-Tûribiştî aynı hadisin farklı rivayet ve tariklerini birbirine arz ederken hadis metninde raviler tarafından yapılan idrâc, tashif ve tahrifleri tespit edip açıklamaya önem vermiştir. Bu konuda izlemiş olduğu metodu örneklerle izah etmeye çalışacağız:

1. Hadis metnlerinde bulunan idrâca işaret etmesi:

Müdreç hadis, sened veya metnine aslında olmayan şey ilave edilen hadislere denmektedir.⁶²⁷ Bu zikrettiğimiz tariften de anlaşıldığı gibi hadis metninde müdreç olan sözcük Peygamberimiz tarafından değil rivayet zincirindeki bir ravi tarafından eklenmiştir. Peygamberimizin hadisleri üzerinde çalışırken ve onlardan şer’i hükümler çıkarırken Peygamberimize ait olmayan bu ilave edilmiş olan sözcükleri ayırt etmemiz çok önemli bir işlemdir. Bundan dolayı et-Tûribiştî hadisleri şerh ederken raviler tarafından eklenen bu sözcükleri tespit etmeye ve açıklamaya önem vermiştir. Bazı yerlerde de bu ilave yapan ravinin sahabî, tabii veya başka bir ravi olsa da isimlerini belirlemiştir.⁶²⁸ Bazı yerlerde ise hadis metninde bulunan idrâcı tespit edip açıklamış fakat bu idrâcı yapan ravinin kim olduğunu kesin bir şekilde tespit etmemiştir.⁶²⁹ Buna rağmen bu idrâcın sahabîden mi yoksa başka bir raviden mi kaynaklandığını açıklamaya önem vermiştir.⁶³⁰ Bilindiği gibi hadislerdeki idrâcın en başta gelen sebebi, ravilerin rivayet ettikleri hadislerdeki bazı kelimeleri açıklamaya çalışmaları ve bu açıklamaların hadisin asıl metnine karışmasıdır. Bu açıklamalar peygamberimiz tarafından yapılmadığı için hata ve yanlış olma ihtimali vardır. Budan dolayı et-Tûribiştî bu

⁶²⁶ et-Tûribiştî, III, 965. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 510, III, 872.

⁶²⁷ İbnü’s-Salâh, s. 97.

⁶²⁸ et-Tûribiştî, I, 323, II, 714, III, 896, 965, IV, 1261.

⁶²⁹ et-Tûribiştî, II, 707, IV, 1238, 1288.

⁶³⁰ et-Tûribiştî, III, 888, 894, 903.

şekilde gelen ilaveleri incelemiş ve eğer bunlardan katılmadığı bir açıklama varsa bunu eleştirmiş ve kendi görüşünü ortaya koymuştur. Örneğin: Hz. Ebû Musa'dan gelen

(...حَسَفَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرِعًا يَخْشَى أَنْ تَكُونَ السَّاعَةُ...) ⁶³¹ Hadisini açıklarken et-Tûribiştî şöyle demektedir:

Ben derim ki Peygamberimizin güneş tutulması gibi olaylarda yüzünün değişmesi ve endişeli hali Allah Teâlâ'nın insanlar üzerine bir azap göndermesinden endişe etmesi dolayısıyladır. Yoksa kıyamet kopmasından değildir. Çünkü Peygamberimiz kıyamet gününün tam zamanını bilmese de o kıyametin kendi yaşadığı dönemde olmayacağını bilirdi. Nasıl olabilirdi ki Allah ona İslam'ın tamamlanacağını, zafere ulaşacaklarını, Kayser'in ve Kısra'nın yenilecekleri gibi henüz gerçekleşmemiş birçok müjdeler vaat etmişti. Peygamberimizin de bu olayların olacağından hiçbir şüphesi yoktur. Ebû Musa'nın "يَخْشَى أَنْ تَكُونَ السَّاعَةُ" demesi, Peygamberimizde gördüğü endişe ve korku halinden çıkardığı bir netice, kendisine ait bir görüşüdür. Fakat Peygamberimizin korku ve endişesi ümmetinden asi olanların üzerine Allah'tan gelecek azap endişesinden kaynaklanmaktadır. 'Peygamberimizin bu zikrettiğiniz olay ve müjdelerden o gün için haberdar olmadığından dolayı kıyamet kopacağından endişe etmiş fakat daha sonradan Allah'ın kendisine bu olayların gelecekte gerçekleşeceğini bildirmiş olma ihtimali olabilir' denilirse biz de 'Bunun doğru olma ihtimali yoktur' deriz. Çünkü Peygamberimiz Mekke döneminde Hz. Habbâb ve onunla beraber işkenceye uğrayan diğer sahabeye şöyle demiştir:

(وَاللَّهِ لَيُتِمَّنَّ هَذَا الْأَمْرَ، حَتَّى يَسِيرَ الرَّكْبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتِ، لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ، أَوِ الدَّنْبِ) ⁶³² (عَلَى غَنَمِهِ، وَلِكِنُّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ) Allah'a yemin olsun ki Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki bir yolcu devesine bindiği zaman San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak". Ayrıca Peygamberimiz Hendek kazma gününde sahabesine Rum ve Firis'ı mağlup edeceklerini müjdelemiştir. Bu hadis ve müjdelerin hepsi Hayber'in fethinden öncedir. Hâlbuki Ebû Musa'nın Cafer ile Habeşistan'dan gelişi Hayber'in fethinden sonradır. Ebû Musa hadisinin bazı tariklerinde Peygamber efendimizin kılmış olduğu namazın Oğlu İbrahim'in vefatından sonra olduğu geçmektedir. Siyer âlimlerinin çoğuna göre ise Hz. İbrahim'in vefat tarihi hicri onuncu senesidir. Bu hadisin yapmış olduğumuz açıklamalardan başka bir şekilde anlaşılması mümkün değildir. ⁶³³

2. Hadis metninde tashif ve tahrif gibi ravi hatalarına işaret etmesi.

⁶³¹ Buhârî, Kûsûf, 14.

⁶³² Buhârî, Menâkıb, 22.

⁶³³ et-Tûribiştî, I, 354. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 672, III, 950.

Musahhaf hadis, sened veya metninde, yazılışı birbirine benzeyen harflerinin yanlış okunarak nakledildiği hadise denmektedir. Muharref hadis ise, sened veya metinde hareke, harf ya da yazı değişikliği yapılarak nakledilen hadis demektir".⁶³⁴

Bu zikrettiğimiz tariften de anlaşıldığı gibi bazı raviler tarafından hadis metninde oluşturulan tashif ve tahrif gibi hataları tespit edip düzeltmek gereklidir. et-Tûribiştî şerhinde bu türlü hatalara işaret etmeye ve düzeltmeye çok önem vermiştir. Hadis metinlerinde de raviler tarafından oluşturulan tashif ve tahrifleri birçok yerde tespit etmiştir. Tashif ile ilgili örnek verecek olursak Hz. Âişe annemizden gelen

(لَمَّا بَدَّنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَقَلَ، كَانَ أَكْثَرَ صَلَاتِهِ جَالِسًا)⁶³⁵ hadisini şerh ederken et-Tûribiştî şöyle demektedir:

"بَدَّنَ" yaşlanmış demektir. "نَقَلَ" ise hareket güçlüğü ve yavaşlığı demektir. Raviler "بَدَّنَ" sözcüğü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları sözcükteki "د" harfini şeddesiz olarak zamme ile okuyarak şişmanlık ve kilo almak manasında anlamışlardır. Diğer bazıları ise "د" harfini şeddeli ve fetha ile okuyarak yaşlanmak olarak anlamışlardır. Şeddeli ve fetha ile okuma şekli hadis âlimleri tarafından kabul edilen rivayet şeklidir. Çünkü Peygamberimiz şişmanlık ile vasıflandırılmamıştır. Aynı zamanda Peygamberimizden gelen (إِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ، وَلَا بِالسُّجُودِ...)⁶³⁶ Hadisindeki "بَدَّنْتُ" sözcüğü de yaşlandım manasına gelmektedir. Eğer Hz. Âişe'den gelen

(لَمَّا نَقَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخَذَ اللَّحْمَ) ve (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بَعْضَ صَلَاتِهِ جَالِسًا وَذَلِكَ بَعْدَ حَمَلِ اللَّحْمِ) rivayetler⁶³⁷ için ne dersiniz denilirse biz deriz ki: hadis âlimlerinin çoğu bu hadisi başka bir şekilde rivayet etmektedirler. Bu hadis hakkında gelen en doğru lafızlarıyla rivayet şekli

(سَأَلْتُ عَائِشَةَ، أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَاعِدًا؟ قَالَتْ: بَعْدَمَا حَطَّمَتُهُ السُّنُّ) Abdullah b. Şefik yoluyla gelen rivayettir.⁶³⁸ Biz Peygamberimizin şişmanlık ile vasıflanmamasından ve hadis âlimlerinin söz konusu sözcükteki "د" harfinin şedde ile rivayet etmelerinden şeddesiz olarak rivayet eden ravilerin tashife düştükleri kanaatine vardık. Diğer hadiste geçen (أَخَذَ اللَّحْمَ) ifadesi de anlaşılan "بدنت" tashifinden dolayı bir ravi tarafından hadisin mana ile rivayet edilerek (أَخَذَ اللَّحْمَ) şeklinde rivayet edilmiştir. Yine de (أَخَذَ اللَّحْمَ) ifadesinden şişmanlık ve kilo alma manası değil, zayıf olmaması manası çıkmaktadır.

⁶³⁴ İbn Hacer, Nüzhe, s.96.

⁶³⁵ Müslim, Salâtü'l Musefirin ve Kasruha, 16.

⁶³⁶ Dârimî, Salât, 73.

⁶³⁷ Bu ifadeler ile gelen her hangi bir rivayet tespit edemedik. Ancak benzer manaya gelen **Taberânî**, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971)'nin *el-Mu'cemü'l-Evsat*, tahk, Târik b. İvazullah ve Abdülmuhsin el-Hüseynî, I-X, Birinci Baskı, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995 adlı eserinde şu rivayet bulunmaktadır:

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتِرُ بِتِسْعٍ حَتَّى إِذَا أَخَذَ اللَّحْمَ أَوْتِرَ بِسَبْعٍ، وَهُوَ جَالِسٌ)

⁶³⁸ İbn Ebî Şeybe, I, 400.

İnsan genelde gençlik döneminde zayıf olur yaşı ilerledikçe biraz kilo alır. Bundan dolayı Hz. Âişe annemizin (أَخَذَ اللَّحْمَ) sözünden peygamberimizin şişmanlıkla vasıflandırılmasını kabul etmeyen âlimler aleyhine bir delil yoktur.⁶³⁹

et-Tûribiştî tarafından dikkat çekilen hadislerde geçen tahriflerle ilgili vereceğimiz örnek şöyledir: et-Tûribiştî Hz. Abdullah b. Serces'in rivayet ettiği

(السَّمْتُ الْحَسَنُ، وَالنُّوْدَةُ وَالْإِقْتِصَادُ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ)⁶⁴⁰ hadisini şerh ederken şöyle demektedir: “Hadiste geçen dört "أَرْبَعٌ" sayısının Tâ-i Merbûta ile "أَرْبَعَةٌ" şeklinde yazılması gerekmektedir. Bu türlü imla hatalarına birinci asırda rastlamamaktayız. Bu tür hatalar daha sonraki asırlarda gelen Arapçaya hâkimiyeti olmayan ravilerden kaynaklanmaktadır”.⁶⁴¹

et-Tûribiştî bazen de hadis âlimlerinin birisinin bir hadis metninde tashif olduğu iddiasına karşı çıkararak söz konusu hadiste böyle bir tashif olmadığını açıklamaktadır. Örneğin: et-Tûribiştî Hz. Abdullah b. Ömer'den gelen hadiste geçen

(أَلَيْبُ أَحَدُكُمْ أَنْ تُوتَى مَشْرِبَتُهُ)⁶⁴² ifadesi ile ilgili bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

İfadede "المشربة" kelimesinde geçen "ر" harfinin fetha veya zamme ile okunur manası da "العُرْفَةُ" odadır. Hafız Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû'u'l-Mugis fi Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis adlı eserinde bu kelimeyi "بَابُ السَّيْنِ مَعَ الرَّاءِ" başlığı altında incelemiş ve "المشربة" kelimesi fetha ve zamme ile okunur, manası da 'odanın önünde bulunan alan' demektir. Bu kelime başka hadislerde de (دَخَلَ مَشْرِبَتَهُ) şeklinde gelmektedir.⁶⁴³ Bu kelimenin söz konusu hadiste ise "المشربة" şeklinde tashife uğradığını söylemektedir.⁶⁴⁴ Hâlbuki böyle bir bilgiye, vakıf olduğumuz Arap dili eserlerinde asla rastlamamaktayız. "المشربة" kelimesinin "س" harfinin noktasız olarak, "ر" harfinin zamme ile okunduğunda, erkeklerin göğüslerinden göbeklerine kadar inen kıllanma çizgisi demektir. Bu kelimedeki "ر" harfi fetha ile okunduğunda ise "المسارِب" kelimesinin tekilidir. O da 'mera' manasına gelmektedir. Kanaatimce Ebû Mûsâ el-Medîni söz konusu hadiste geçen "المشربة" kelimesinin "المشربة" kelimesiyle tashif edildiğini söylemek istemişti; ancak söz konusu kelime, ondan nakledenler veya eseri müstensihler tarafından hatalı olarak aktarılmıştır.

⁶³⁹ et-Tûribiştî, I, 307. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 69, 172, 232, 329, II, 413, 438, III, 806, 892, 965, 1094, 1120, 1128, IV, 1175, 1176, 1217.

⁶⁴⁰ Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 66.

⁶⁴¹ et-Tûribiştî, III, 1087. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, II, 410, 414, 568, III, 748, 941, 1015, 1113, IV, 1237, 1270.

⁶⁴² Buhârî, Lukata, 8.

⁶⁴³ Böyle bir rivayet tespit edemedik.

⁶⁴⁴ Ebû Mûsâ el-Medîni, II, 75.

Bununla birlikte kendi dikkatsizliğinden kaynaklanmış da olabilir. Ben böyle bir hatayı gündeme getirmek istemiyordum; fakat bazı insanların, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin görüşüne dayanarak bu kelimeyi "س" harfi ile okumanın doğru olduğunu iddia etmesi ve kelimenin bu şekilde Mesâbîhu's-Sünne haşiyelerine eklenmesi neticesinde, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin bu ilimde zirve olduğunu itiraf ve ikrar ederek bu açıklamayı yapmanın zaruri olduğuna karar verdim.⁶⁴⁵

Bazen de et-Tûribiştî kendisi bir hadiste geçen bir kelime hakkında bir tashif olduğunu söylediği halde hadise ait tüm tarikleri gözden geçirdiğinde bunu tashif değil, raviler arasındaki lâfzî bir ihtilaf olduğunu açıklamaktadır.⁶⁴⁶

Vurgulamamız gereken önemli bir nokta ise bizim tashif ve tahrif ile ilgili yapmış olduğumuz tarif ve ayırım, müteahhirûn âlimlerinin görüşlerine göredir. Mütেকaddimûn âlimleri ise bu iki terimi birbirinden ayrı kabul etmeksizin kullanmaktadırlar. İbn Hacer ile beraber bu iki terim ayrı manada kullanılmıştır.⁶⁴⁷

et-Tûribiştî eserinde bu terimleri kullanırken mütেকaddimûn âlimlerine uymuştur. Yani kitabında bu konu hakkında yazarken bu iki terimi birbirinden ayırmadan kullanmıştır. Vermiş olduğumuz örnekler ve benzerlerinde bu hususa dikkat edilmesi uygun olur.

2.2.2.5. et-Tûribiştî'nin el-Begavî'yi Tenkidi

İyi bir şarih şerh yaparken sadece şerh ettiği metni açıklamakla kalmamalı, metnin yazarının yapmış olduğu hataları da tespit ederek düzeltmesi de gerekmektedir. et-Tûribiştî *Mesâbîhu's-Sünne*'nin şerhinde bunu layıkıyla yapmıştır. O, hadislerle ilgili yapmış olduğu tüm izahatlarla yetinmeyerek, tespit ettiği hataları da görmezlikten gelmeyip tenkit etmiştir. Ancak et-Tûribiştî'nin söz konusu tenkitleri, ilmi ciddiyete sahip bir âlime yaraşır şekilde tam bir edep ve saygı içerisinde olmuştur. et-Tûribiştî'nin şerhinde gerek el-Begavî'ye gerek başka âlimlere yapmış olduğu tüm tenkitlerinde edebe ve nezakete aykırı hiçbir sözünün olmadığını tespit ettik.

et-Tûribiştî şerhinde *Mesâbîhu's-Sünne*'deki hadisleri alındıkları kaynaklarla karşılaştırmaya önem vermiştir. Bu karşılaştırmalar neticesinde imam el-Begavî'nin

⁶⁴⁵ et-Tûribiştî, II, 697.

⁶⁴⁶ et-Tûribiştî, I, 282.

⁶⁴⁷ İbn Hacer, Nüzhe, s.96; Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, Birinci Baskı, Marmara Ünversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 190.

aktardığı hadislerle ilgili bazı hataları tespit etmiş bazen de hadis metinleri ile ilgili gerekli izahatları yapmıştır. Biz bu durumu üç madde halinde incelemeye çalışacağız:

a) Muhtasar olarak gelen hadislerin İzahı

İmam el-Begavî *Mesâbîhu 's-Sünne*'de bazı hadisleri muhtasar olarak aktarmaktadır. et-Tûribiştî şerhinde muhtasar olarak gelen hadislerle işaret etmekle birlikte bu tür hadislerin tam metnini vermektedir. Öreğin: Hz. Ümmü Seleme annemizden gelen

(إذا كان عند مكاتب إحدانك وفاء، فلتحتجب منه)⁶⁴⁸ hadisi şerh eden et-Tûribiştî “Bu hadis bu şekliyle muhtasardır. Bu hadis başka bir tarikte tam olarak şu şekilde geçmektedir” diyerek hadisin tam metnini ve kaynağını zikretmektedir.⁶⁴⁹

b) Aktarılan iki hadisin aynı hadis olduğunun izahı

et-Tûribiştî, *Mesâbîhu 's-Sünne*'de zikredilen bazı hadislerin aynı olmalarına rağmen rakamlarla veya çeşitli fasılalarla ayrılmasına dikkat çekmiş ve bu hadislerin birbirinden farklı hadisler olmadığını aynı hadisler olduğunu belirtmiştir. Örneğin: *Mesâbîhu 's-Sünne*'de عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده senediyle gelen 2165 nolu

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ التَّمْرِ الْمُعَلَّقِ)⁶⁵⁰ hadisin hemen akabinde 2166 nolu (وَسُئِلَ عَنِ اللَّقْطَةِ)⁶⁵¹ hadis geçmektedir. et-Tûribiştî bu iki farklı numaralarla farklı hadislermiş gibi gösterilen hadisler hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Bazı insanlar 2166 nolu hadisin ayrı bir hadis olduğunu 2165 nolu hadisle her hangi bir alakasının olmadığını düşünmüştür. Ancak söz konusu hadisleri Ebû Davûd Sünenin’de tek bir hadis olarak rivayet etmiştir”.⁶⁵²

c) Hadis metnindeki hatalara işaret etmesi

et-Tûribiştî el-Begavî'nin kitabında zikrettiği hadisleri asıl kaynaklarıyla karşılaştırdığında nakil esnasında bazı hataların olduğunu tespit etmiştir. Bu hatalar hadis metinlerinde noksanlaşma, ziyadeleşme veya metinde geçen kelimelerde tashif ve

⁶⁴⁸ Tirmizî, Büyû, 35.

⁶⁴⁹ et-Tûribiştî, III, 798. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 110, 308, II, 386, 436, 621, III, 1128.

⁶⁵⁰ Ebû Davûd, Lukata.

⁶⁵¹ Ebû Davûd, Lukata.

⁶⁵² et-Tûribiştî, II, 726. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, III, 1101.

tahrif şeklinde gerçekleşmektedir. et-Tûribiştî şerhinde bu tür hataların *Mesâbihu's-Sünne*'nin sadece tek bir nüshasında geçse bile bu hatalara işaret ederek hataların düzeltilmesine çok ihtimam göstermiştir.

Biz, et-Tûribiştî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'nin bazı nüshalarında bulunan hatalara işaret etmesinden, et-Tûribiştî'nin *Mesâbihi's-Sünne*'de geçen hadisleri asıl kaynaklarıyla karşılaştırmada birden çok nüshaya dayandığını görmekteyiz.⁶⁵³ Şüphesiz ki bir müellifin tenkit ettiği bir eseri birden çok nüshaya dayandırması tespit ettiği hataların doğru olma ihtimalini yüksek kılmaktadır.

İmam el-Begavî *Mesâbihu's-Sünne*'de Buhârî ve Müslim'in Sahîhayn'de tahrir ettikleri hadisleri sıhâh, Ebû Davûd ve Tirmizî gibi hadis âlimlerinin kitaplarında tahrir ettikleri hadisleri hısân şeklinde iki grup altında zikretmiştir. Bu, imam el-Begavî'nin kendine ait bir metottur. Dolayısıyla kendisi böyle bir metot belirlediği için sıhâh kısmında zikrettiği hadislerin Buhârî ve Müslim'in Sahîhi'nde geçen hadislerle, aynı şekilde hısân kısmında zikrettiği hadislerin de ana kaynaklarıyla birebir aynı olması gerekmektedir. Bu sebepten et-Tûribiştî *Mesâbihu's-Sünne*'nin sıhâh kısmında geçen hadisleri Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile hısân kısmındaki hadisleri de Ebû Davûd, Tirmizî gibi âlimlerin eserleriyle karşılaştırmak suretiyle incelemiştir. Bu karşılaştırma esnasında hadis metninde en ufak bir fark veya değişim tespit ederse buna işaret ederek izah etmiştir. et-Tûribiştî bu karşılaştırmada ilk olarak *Mesâbihi's-Sünne*'de geçen hataları tespit ederek düzeltmiş ve bu hadislerin ana kaynaklarda nasıl geçtiğini izah etmiştir. Örneğin: İmam el-Begavî, sıhâh kısmında Hz. Câbir'den gelen

(الشُّفْعَةَ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقَسِّمْ، فَإِذَا وَقَعَتِ الْخُدُودُ، وَصُرِّفَتِ الطَّرْقُ، فَلَا شُفْعَةَ)⁶⁵⁴ hadisi zikretmiştir. et-Tûribiştî bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

İmam Buhârî Bu hadisi kitabında şu lafız ile (قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالشُّفْعَةِ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقَسِّمْ)⁶⁵⁵ tahrir etmiştir. İmam Müslim ise bu hadisi tahrir etmemektedir. Dolayısıyla müellifin bu hadisi imam Buhârî ve Müslim'in veya birinin tahrir ettiği şekilde sıhâh kısmında aktarması gerekmektedir. Hâlbuki Buhârî'nin sahihindeki lafızla el-Begavî'nin aktardığı lafız arasında büyük bir

⁶⁵³ et-Tûribiştî, I, 102, 249, 282, II, 502, 531, III, 851, 853.

⁶⁵⁴ Begavî, *Mesâbihi's-Sünne*, II, 356.

⁶⁵⁵ Buhârî, Şufa, 1.

fark bulunmaktadır. Böyle bir hatayı hadis ilmi ile meşgul olan hiçbir kimse görmezden gelemes.⁶⁵⁶

Örneğin: İmam el-Begavî, hisân kısmında Hz. Ebû Ümâme'den gelen

(ما أَدِنَ اللهُ لِعَبْدٍ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ رَكَعَتَيْنِ يُصَلِّيهِمَا، وَإِنَّ الْبِرَّ لِيُذَرُّ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ، وَمَا تَقَرَّبَ) ⁶⁵⁷ العبادُ إلى اللهِ تعالى بمثل ما خرج منه، يعني القرآن) hadisi zikretmiştir. et-Tûribiştî bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

Bu hadiste izah edilmesi gerekli olan, ravinin "يعني القرآن" ifadesidir. Çünkü el-Begavî bu hadisteki açıklama lâfzının kime ait olduğunu belirtmeksizin Tirmizî'nin Sünen'inden nakletmiştir. Hâlbuki Tirmizî bu lâfzının Ebû en-Nadr'e ait olduğu açıklamaktadır. Bu gibi hatalara haklı olarak hadis âlimleri müsamaha göstermemiştir. Çünkü bu tür açıklamalar, kime ait olduğu söylenmeksizin aktarıldığında, lafzın sahabîye ait olma ihtimalini gündeme getirmekte hatta söz konusu lafız hadis metnine dâhil edilebilmektedir. Bu da açık bir kusurdur.⁶⁵⁸

Müellifin bu konuda takip ettiği bir diğer yöntem de; hataların ana kaynaklardaki durumunu belirtmeksizin sadece işaret etmek suretiyle hataları düzeltmesi şeklindedir.

Örneğin: et-Tûribiştî, Hz. Abdullah b. Amr'dan gelen

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي سَبِيلِ مَهْزُورٍ...) ⁶⁵⁹ Hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

Bu hadisin lafızlarının Mesâbîhi's-Sünne'de doğru şekilde gelmediğini tespit ettik. Bu hadis, nüshaların çoğunda (في السبيل المهزور) şeklinde, bazı nüshalarda (في سبيل المهزور) şeklinde, bazı nüshalarda ise (في السبيل المهزوري) şeklinde gelmektedir. Fakat bunların tamamı hatalıdır. Bu hadisin doğru şekli elif ve lam olmaksızın izafetle alem olunan bir siyga ile (في سبيل مهزور) gelmesidir.⁶⁶⁰

et-Tûribiştî'nin, *Mesâbîhu's-Sünne*'de tespit etmiş olduğu hatalar, eğer tüm nüshalarda geçiyorsa bu hatanın imam el-Begavî'den kaynaklanmış olduğu kanaatine vardığını görmekteyiz. Örneğin: et-Tûribiştî *el-Müeyesser*'de 3987 nolu hadiste geçen

⁶⁵⁶ et-Tûribiştî, II, 703. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 84, 102, 122, 184, 301, II, 680, 710, 713, III, 757, 853, 1071, 1080, IV, 1150.

⁶⁵⁷ Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 17.

⁶⁵⁸ et-Tûribiştî, I, 331. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 146, 278, II, 377, 382, 425, 569, 580, III, 761, IV, 1320.

⁶⁵⁹ Ebû Davûd, Akdiye, 31.

⁶⁶⁰ et-Tûribiştî, II, 718. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 180, 351, II, 410, 502, 727, 728, III, 754, 851, 882, 883, 934, 981, 1026, 1056, 1057, 1108, IV, 1175.

(...يُرُوْحُ عَلَيْهِمْ سَارِحَةً لَهُ...) ⁶⁶¹ İfadesi ile ilgili şöyle demektedir: “Bu hadisteki ifadenin doğru şekli, Müslim’in kitabında (يُرُوْحُ عَلَيْهِمْ رَجُلٌ بِسَارِحَةٍ لَهُمْ) geçtiği gibidir. ⁶⁶² Bu hata imam el-Begavî’den kaynaklanmaktadır. Çünkü bu hatanın Mesâbîhu’s-Sünne’nin tüm nüshalarında bulunduğunu tespit ettik”. ⁶⁶³ Fakat et-Tûribiştî, bu hatalar *Mesâbîhu’s-Sünne* nüshalarının tamamında değil de bazı nüshalarında bulunursa bu hataların imam el-Begavî’den değil de başka kişilerden kaynaklanmış olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin: et-Tûribiştî Hz. Ubâde b. es-Sâmit’ten gelen

(الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالنَّمْرُ بِالنَّمْرِ، وَالْمَلْحُ بِالْمَلْحِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ، سِوَاءَ) ⁶⁶⁴ hadisi şerh ederken şöyle demektedir:

Bu hadiste geçen "الأصناف" kelimesi nüshaların çoğunda "الأجناس" kelimesiyle değiştirilmektedir. Bu hadis Mesâbîhu’s-Sünne’nin sıhâh kısmında geçmektedir. İmam Müslim de bu hadisi sahihinde "الأصناف" kelimesiyle tahrir etmektedir. Kanaatimce bu hatalı değişim, işin ehli olmayan kimseler tarafından daha doğru olacağı düşüncesiyle yapılmıştır. ⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Buhârî, Eşribe, 5.

⁶⁶² Araştırmamız neticesinde imam Müslim sahihinde böyle bir rivayetin tahrir etmediğini tespit ettik. İmam Buhârî sahihinde ise imam Begavi bu hadisin kitabında zikrettiği gibi Sadece "سارحة" kelimesi yerine "بسارحة" olarak tahrir ettiğini tespit ettik. Buhârî, Eşribe, 5.

⁶⁶³ et-Tûribiştî, III, 1121. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, IV, 1359.

⁶⁶⁴ Müslim, Mûsâkât, 15.

⁶⁶⁵ et-Tûribiştî, II, 667. Bu konuda daha fazla örnek için bkz. et-Tûribiştî, I, 66, IV, 1149, 1228.

3. BÖLÜM

EL-MÜYESSER'İN DEĞERİ

3.1. Kendisinden Önceki Şârihlerin et-Tûribiştî Üzerindeki Etkileri

Hadis şerh ilmî, yedinci asra kadar yani müellifimiz et-Tûribiştî dönemine kadar büyük bir aşama kaydetmiş ve bu alanda birçok eser kaleme alınmıştır. Herhangi bir yazarın, yaşadığı dönemden bağımsız hareket etmesi veya alanında yapılan araştırmaları dikkate almadan bir eser meydana getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla müellifimiz et-Tûribiştî, şerhini meydana getirirken kendisinden önce yazılan eserlerden etkilenmiş ve onlardan istifade etmiştir. Biz, et-Tûribiştî'nin bu eserlerden nasıl ve ne kadar yararlandığını tezimizin ikinci bölümünde detaylı bir şekilde açıkladık. Bu bölümde ise, kendisinden önceki şârihlerin et-Tûribiştî üzerindeki etkilerini imkân ölçüsünde açıklamaya çalışacağız.

et-Tûribiştî, şerhini yazarken hadis şerh ilmi konusunda kendisinden önceki usûl ve yöntemi genel hatlarıyla aynen devam ettirmiştir. Fakat et-Tûribiştî'nin şerhinin, fikhî bir şerh olmaması yönüyle, kendisinden önceki şerhlerden farklılık gösterdiğini ifade etmemiz gerekir. Dr. Zişan TÜRCAN'ın "*Hadis Şerh Geleneği*" adlı eserinde yaptığı tespite göre, hadis şerhleri genel eğilimleri bakımında incelendiğinde, Nevevî'ye (ö. 676/1277) kadar yazılan şerhlerin pek çoğunun genel hatlarıyla fikhî ağırlıklı oldukları dikkati çekmektedir.⁶⁶⁶

Görüldüğü gibi, her ne kadar fikhî şerhler müellifimizin dönemine yani yedinci asra kadar yaygın bir şekilde tercih edilse de, et-Tûribiştî eserinin birçok yerinde, kitabının hadis kitabı sınırlarını aşmasını istemediğini ve bundan dolayı fikhî meseleleri gündeme getirmek gibi bir amacının olmadığını, çünkü onlara ait kitaplar olduğunu ve asıl

---

⁶⁶⁶ Türçan, s. 197.

gayesinin hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁷

Dr. Türcan “*Hadis Şerh Geleneği*” adlı eserinde, yazılan tüm hadis şerhlerini dört grupta incelemektedir. Tezimizin konusu olan “*el-Müeyesser*” şerhi hangi gurup altında değerlendirilebilir diye düşündüğümüzde, müellifimiz et-Tûribiştî’nin şerh ettiği *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserde geçen hadisler, senetsiz bir şekilde aktarıldığı için, mezkûr şerhi isnad ve rical değerlendirme ağırlıklı şerhler içerisinde değerlendirmek mümkün değildir. Aynı şekilde müellifimiz, her ne kadar şerhinde birkaç yerde sûfilerin işarî yorumlarını zikretse de “*el-Müeyesser*” şerhini tasavvufî şerhler grubuna dâhil etmemiz de mümkün gözükmemektedir. Yukarda dile getirdiğimiz müellifin kendi sözlerine dayanarak, “*el-Müeyesser*” şerhini fikhî şerhler arasında kabul etmek, müellifin bizzat belirtmiş olduğu amaca aykırı bir durum olacaktır. Bu değerlendirmelerden sonra, incelediğimiz “*el-Müeyesser*” adlı şerhin zengin içerikli şerhler arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Dr. Türcan zengin içerikli şerhlerin Nevevî (ö. 676/ 1277) ile birlikte başladığını söylese de, zengin içerikli şerh özelliklerini taşıyan “*el-Müeyesser*” adlı şerhin Nevevî’den önce et-Tûribiştî (ö. 661) tarafından yazıldığını, dolayısıyla zengin içerikli şerh geleneğinin müellifimiz ile yani yedinci asrın ikinci yarısından itibaren başladığını söylememiz mümkündür.

et-Tûribiştî şerhinde, kendisinden önceki şârihlerin yaygın bir şekilde kullandığı yöntem olan tüm hadisleri şerh etmeme ve açıklamaları uzatmadan özet bir şekilde meseleleri gündeme getirme gibi bir metodu takip etmiştir. et-Tûribiştî’nin kendisinden önce en fazla Hattâbî’den etkilendiğini söyleyememiz mümkündür. O, Hattâbî’nin *Me’âlimü’s-Sünen*, *A’lâmü’l-Hadis*, *Garibü’l-Hadis* ve *Islâhu Galati’l-Muhaddisîn* adlı eserlerinden istifade etmiştir. Hattâbî ismi *el-Müeyesser*’de yetmiş defa geçmektedir. Bunun dışında et-Tûribiştî Hattâbî’ye eleştirmek istediğininde ismini açık bir şekilde zikretmeyerek ذكر "بعض أهل العلم" gibi ifadeler kullanmaktadır.⁶⁶⁸ Ayrıca Hanefî mezhebine mensup bir âlim olduğu için *Mesâbîhu’s-Sünne*’de geçen ahkâm hadislerini açıklarken daha çok Hanefî âlimlerin söz konusu hadislerle ilgili yapmış oldukları yorumları tercih etmiştir. Yine o, hadislerde görülen ihtilaflarla ilgili kendisinden önceki âlimlerden en çok *Ebû Ca’fer Tahâvî* ’den (ö. 321/933) etkilenmiştir.

⁶⁶⁷ et-Tûribiştî, I, 304, II, 397, 591, 675, 688.

⁶⁶⁸ et-Tûribiştî, I, 131; Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, I, 17.

Sonuç olarak et-Tûribiştî'nin, eserini meydana getirirken, kendisinden önceki şerh geleneğinden metot ve üslup açısından büyük oranda etkilendiğini söylememiz mümkündür. Fakat et-Tûribiştî, kendi dönemine kadar şârihler tarafından en fazla tercih edilen fikhî şerh geleneğini tercih etmeyip zengin içerikli şerh olarak nitelendirebileceğimiz farklı bir metot izlemesi, onu diğer şârihlerden farklı kılmış ve şerh geleneğine yeni bir boyut kazandırmıştır.

3.2. et-Tûribiştî'nin Kendisinden Sonraki Şârihlere Etkisi

Bir eseri değerli kılan en önemli özelliklerden bir tanesi, kendisinden sonra gelen âlimler üzerinde yapmış olduğu etkidir. Bu etkinin fazla olması, âlimlerin söz konusu esere son derece ehemmiyet verdikleri anlamına gelmektedir. Daha önce zikrettiğimiz gibi, hicri yedinci asrın yarısına kadar şârihlerin pek çoğu, fikhî ağırlıklı şerh geleneğini takip etmiştir. Ancak Nevevî ve et-Tûribiştî'nin şerhleri ve onlardan sonra yazılan şerhler, fikhî temelli bir yaklaşım olarak devam etmişse de, fikhî bir amaca hizmet etmeyen pek çok değerlendirmenin bulunmasından dolayı, bu şerhlerin fikhî şerhler değil, zengin içerikli şerhler olarak tanımlanması daha isabetli gibi gözükmektedir. Zengin içerikli şerhlerde, rivayetler şekil ve içerik yönünden bütün detaylarıyla inceleme konusu yapılmaktadır. Ayrıca şerh edilen eserin yapı ve sistematığı, şerh üzerinde, daha önce görülmediği kadar büyük bir etkiye sahip olmuştur.

et-Tûribiştî, yazdığı şerh ile birlikte zengin içerikli hadis şerh geleneğinin ortaya çıkmasına büyük bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca ondan sonra gelen İbn Hacer ve Aynî gibi hadis şârihlerinin bu usûlde şerhler telif etmelerinde de, o zamana kadar bu sistemde eser yazan ilk şârihlerden olması dolayısıyla onun büyük bir etkisi olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca daha önce birkaç yerde zikrettiğimiz gibi et-Tûribiştî, sıradan bir şârih ve nakilci olmamış; bilakis birçok meselede kendine ait görüşleri ve şerh geleneğinde bir usûlü olmuştur. Biz bu kısımda, kendisinden sonra gelen hadis şârihlerinin, bu araştırma ve görüşlerden ne kadar etkilendiklerini göstermeye çalışacağız.

et-Tûribiştî kitabının sonunda bu eseri, Hicri 660 senesinin safer ayının altısında tamamladığını belirtmektedir.⁶⁶⁹ Bundan dolayı bu konudaki araştırmamıza söz konusu

⁶⁶⁹ et-Tûribiştî, IV, 1364.

tarihten itibaren başladık. et-Tûribiştî'den etkilendiğini düşündüğümüz şârihleri kronolojik olarak şu şekilde ifade etmemiz mümkündür:

1. et-Tûribiştî'nin Beyzâvî'ye etkisi, onun *Tuhfetü'l-Ebrâr* adlı eserinde açık bir şekilde görülmektedir. Bu konuda Dr. Şemsan “Beyzâvî, şerhinin birçok yerinde, et-Tûribiştî'ye atıf yapmadan görüşlerini nakletmektedir. Bazen de et-Tûribiştî'nin görüşlerini özetlemekte ya da ibarelerde tasarruf etmektedir” demektedir.⁶⁷⁰ Dr. Şemsan bu iddiasını ispat etmek için o tarihte basılmamış olan *Tuhfetü'l-Ebrâr*'ın el yazmasına atıfta bulunmuştur. Biz bu alıntıların doğru olup olmadığını kontrol edemediğimiz için konuyu kendimiz araştırmaya karar verdik. Bunun için *Mesâbîhu's-Sünne*'nin Kitabü'l-İlim bölümünün şerhini, hem et-Tûribiştî'nin *el-Müyyesser*'inde hem de Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-Ebrâr*'ında inceledik ve her iki eseri söz konusu konu bağlamında karşılaştırdık. Gördük ki gerçekten Dr. Şemsan'ın dediği gibi Beyzâvî, Tûribiştî'nin görüşlerini kaynak belirtmeden kitabında aktarmaktadır. Bu görüşler, et-Tûribiştî'ye kadar herhangi bir âlim tarafından dile getirilmemiştir. Beyzâvî eserinde, et-Tûribiştî'nin görüşlerini aktarırken kelime kelime değil, ibarelerde tasarruf yaparak ya da konuyu özetleyerek aktarmaktadır. Bu durum, Beyzâvî'nin et-Tûribiştî'nin görüşlerinden –her ne kadar kaynak belirtmese de- açık bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Örneğin: et-Tûribiştî (بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً)⁶⁷¹ hadisini şerh ederken bazı kişilerin hadiste “bir ayet dahi olsa” şeklinde söylediğini ama bu türlü şart cümlelerinin “Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun”⁶⁷² hadisinde geçtiği gibi, en azdan başlayarak ifade edildiğini ve neden söz konusu hadiste “bir hadis dahi olsa” şeklinde söylenmediği şeklinde yapılan itiraza cevap vererek şöyle demektedir: “Eğer Peygamberimiz, Allah Teâlâ Kur'an'ı koruyacağına kefil olduğu ve onun birçok hafızı olduğu halde “bir ayet dahi olsa” şeklinde emrediyorsa, hadislerin tebliği emri çok daha önce gelir. Çünkü hadisler Allah tarafından korunmamakta ve hafızları da daha azdır”.⁶⁷³ Bu itirazı ve söz konusu cevabı, ilk olarak et-Tûribiştî şerhinde açıklamaktadır. Biz Beyzâvî'nin, bu itirazı ve cevabı et-Tûribiştî'den hiçbir şekilde bahsetmeden

⁶⁷⁰ Şemsan, 64.

⁶⁷¹ Buhârî, Enbiya, 51.

⁶⁷² Buhârî, Zekât, 8.

⁶⁷³ et-Tûribiştî, I, 96.

kitabında aktardığını tespit ettik.⁶⁷⁴ Beyzâvî'den sonra gelen Tîbî,⁶⁷⁵ Kirmânî,⁶⁷⁶ Suyûtî,⁶⁷⁷ Kastallânî⁶⁷⁸ ve Aynî⁶⁷⁹ gibi birçok şârih bu itiraz ve cevabı Beyzâvî'ye atıfta bulunarak eserlerinde zikretmişlerdir. Ali el-Kârî ise *Mirkâtü'l-Mefâtih* adlı eserinde, bu görüşü Zeynû'l-Arab el-Mısırî'ye⁶⁸⁰ atfederek aktarmaktadır.⁶⁸¹ Yine Kitabü'l İlim bölümünde yaptığımız araştırmada, tespit ettiğimiz diğer bir örnekte ise et-Tûribiştî

(مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ)⁶⁸² hadisini şerh ederken hadisin devamında

(إِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ) ifadesinin bazı âlimler tarafından mal ile ilgili olduğu şeklindeki açıklamalarına⁶⁸³ itiraz ederek bu hadisin siyak ve sibakı dikkate alındığında hadisin manasının mal ile ilgili olmadığını; bilakis Peygamberimiz burada, sahabeye aktardığı ilim ve hikmeti kastetmektedir. Ayrıca o, hadisin devamındaki (وَاللَّهُ يُعْطِي) ifadesini, Allah Teâlâ herkese kabiliyetine göre anlama gücü verir şeklinde açıklamıştır.⁶⁸⁴ et-Tûribiştî'nin hadisi bu şekilde açıklaması, daha önce her hangi bir kimse tarafından beyan edilmemiştir. Beyzâvî söz konusu hadisi şerh ederken, ne bu mesele ile ilgili âlimlerin görüşlerine ne de et-Tûribiştî'ye her hangi bir atıfta bulunmadan hadisi doğrudan et-Tûribiştî'nin açıkladığı şekilde açıklamıştır.⁶⁸⁵ Bu görüş, birçok şârih tarafından beğenilmiş ve eserlerde zikredilmiştir.⁶⁸⁶ Aynî şerhinde, bu hadisin bu şekilde

⁶⁷⁴ **Beyzâvî**, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Tuhfetü'l-Ebrâr*, tahk, Nureddin Talib, I-III, Vizaratu'l Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2012, I, 83-84.

⁶⁷⁵ **Tîbî**, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343), *el-Kâşif 'an Hakâ'iki's-Sünen*, tahk, Abdulhamid Hindevi, I-XIII, Birinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke / Riyad 1997, II, 658.

⁶⁷⁶ **Kirmânî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî (ö. 786/1384), *el-Kevâkibü'd-Derâri fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I- XXV, İkinci Baskı, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1981, XIV, 92.

⁶⁷⁷ **Suyûtî**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Kûtu'l-Mugtezî ala Cami'i't-Tirmizî*, I-II, Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Mekke 2003, II, 665.

⁶⁷⁸ Kastallânî, I, 4.

⁶⁷⁹ Aynî, XVI, 45.

⁶⁸⁰ Tam adı Zeynu'l-Arab, Ebû'l-Mefâhir Zeynuddin el-Mısırîdir. O'na ait *Şerhu'l-Mesâbih* adlı eseri vardır. (tahk, Nureddin Talib, I-VII, İkinci Baskı, Dâru'n-Nevâdir, Dımaşk 2012/1433.

⁶⁸¹ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I, 280.

⁶⁸² Buhârî, İlim, 13.

⁶⁸³ İbn Battâl, I, 155.

⁶⁸⁴ et-Tûribiştî, I, 97.

⁶⁸⁵ Beyzâvî, I, 146.

⁶⁸⁶ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I, 283; **Münâvî**, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûridîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sagir*, I-VI,

açıklanmasına yer vermiş; ancak kendi görüşü olarak zikretmiştir.⁶⁸⁷ Aynı şekilde Kastallânî de şerhinde bu hadisi hiç kimseye atfetmeden direkt bu şekilde açıklamaktadır.⁶⁸⁸ Eserinin başka bir yerinde ise söz konusu görüşün bir kısmını Beyzâvî'ye⁶⁸⁹ bir kısmını ise et-Tûribiştî'ye atfetmektedir.⁶⁹⁰ Yine Tîbî, bu görüşün bir kısmını Beyzâvî'ye bir kısmını da et-Tûribiştî'ye atfetmektedir.⁶⁹¹ Ama işin gerçeği, hadisin bu şekildeki yorumu, ilk olarak et-Tûribiştî tarafından açıklanmıştır. Ayrıca Beyzâvî, bu görüşü kendi ifadeleriyle aktardığı ve et-Tûribiştî'yi hiçbir şekilde zikretmediği için bazı âlimler bu görüşün ona ait olduğunu düşünmüşlerdir. Sonuç olarak et-Tûribiştî'den etkilenen ilk şârihin Beyzâvî olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi ise, mezkûr iki âlimin aynı bölgede yaşamış olmaları gibi gözükmektedir.

2. et-Tûribiştî'nin, el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasen Mazharüddîn ez-Zeydânî el-Muzhiri el-Kûfî'nin üzerindeki etkisin, *el-Mefâtiḥ fi Şerhi-Mesabih* adlı eserinde görülmektedir. et-Tûribiştî ismi *el-Mefâtiḥ fi Şerhi-Mesabih* adlı eserde, otuz dokuz defa geçmektedir.⁶⁹² Fakat dikkatimizi çeken nokta et-Tûribiştî'nin isminin sadece iddet babından sonra kitabın sonuna yakın bölümde geçmiş olmasıdır. Bunun sebebini araştırırken *el-Mefâtiḥ fi Şerhi-Mesabih* adlı eserin müellifi el-Muzhiri'nin kitabını tamamlayamadan vefat ettiğini, kendisinin yazdığı bölümlerin Kitabü'l-Fiten'nin Babü'l-Melahim bölümüne kadar olduğunu, bu bölümden sonrasını ise öğrencilerinden adı kesin bir şekilde bilinmeyen biri tarafından tamamlandığını tespit ettik.⁶⁹³ Dolayısıyla bu atıfların üçü hariç diğerleri, şerhin asıl müellifine değil şerhi tamamlayan öğrenciye aittir. Bu durum bizi, daha derin bir araştırmaya teşvik etti. Bu yüzden biz, et-

Birinci Baskı, el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1937, II, 571; el-Kirmânî, II, 37; **Molla Gürânî**, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488), *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâzi Ehâdîsi'l-Buhârî*, I-XI, Birinci Baskı, Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, Beyrut, 2008, I, 166; Zeydânî, I, 300, IV, 197; **İbnü'l-Melek**, Muhammed b. İzzeddin Abdullatif b. Abdülaziz b. Eminiddin b. Ferište el-Rumi el-Kirmânî (ö. 854/ 1450), *Şerhu Mesâbihi's-Sünne*, tahk. Nureddin Talib, I-VI, Birinci Baskı, İderatü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye 2012, I, 191.

⁶⁸⁷ Aynî, II, 51.

⁶⁸⁸ Kastallânî, I, 170.

⁶⁸⁹ Kastallânî şerhin matbu nüshasında, bu görüşün Beyzâvî'ye değil Kâdî İyâz'a nispet edilmektedir. Fakat Bu meseleyi araştırdığımızda burada bir yanlışlık olduğunu tespit ettik. Çünkü Kâdî İyâz'a ait böyle bir görüş bulunmamaktadır. Ayrıca ibarelerin birbirine benzerliği dikkate alındığında Kastallânî'nin Beyzâvî *Tuhfetü'l-Ebrâr* adlı eserinden yararlandığını anlaşılmaktadır.

⁶⁹⁰ Kastallânî, X, 324.

⁶⁹¹ Tîbî, II, 660, 661.

⁶⁹² Örnek olarak bkz. Zeydânî, IV, 131, 200, V, 441, 463, VI, 180, 363.

⁶⁹³ Zeydânî, I, 18, 19.

Tûribiştî'nin isminin geçmediği bölümlerde onun etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla yine *Mesâbîhu's-Sünne*'nin Kitabü'l-İlim bölümünü, her iki şerhte karşılaştırmaya tabi tuttuk. Araştırmamız neticesinde *el-Mefâtiḥ*'in müellifinin et-Tûribiştî'ye atfetmeden birçok yerde onun görüşlerini aktardığını tespit ettik. Bu alıntılardan birisi de yukarıda bahsettiğimiz

(إِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ وَاللَّهُ يُعْطِي)⁶⁹⁴ hadisinin et-Tûribiştî'nin görüşüne göre açıklanmasıdır.⁶⁹⁵

Daha teferruatlı bir örnek verecek olursak et-Tûribiştî,

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا)⁶⁹⁶ hadisini şerh ederken, bazı âlimlerin bu hadiste geçen üç selamı, izin selamı şeklinde yorumlamasına itiraz ederek bu üç selamdan maksadın izin selamı, tahiye selamı ve uğurlama selamı olduğunu açıklamıştır.⁶⁹⁷ Bu görüş, et-Tûribiştî'den önce hiçbir âlim tarafından açıklanmamıştır. el-Muzhiri bu hadisi şerh ederken, et-Tûribiştî'ye atf yapmadan onun açıkladığı şekilde açıklamaktadır.⁶⁹⁸ Bu durum, el-Muzhiri'nin *el-Mefâtiḥ fi şerhi-Mesabih* adlı eserini yazarken et-Tûribiştî'den etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca müellifin eserini tamamlayan öğrencisinin de birçok yerde et-Tûribiştî'den alıntı yapması, *el-Müeyesser*'in ellerinde mevcut olduğunu göstermektedir.

3. et-Tûribiştî'nin Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdullah b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343) üzerindeki etkisi, *el-Kâşif 'an Hakā'iki's-Sünen* adlı eserinde açık bir şekilde görülmektedir. Tîbî şerhin mukaddimesinde, et-Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* adlı eserinin, şerhinin temel kaynaklarından birisi olduğunu, et-Tûribiştî'den çok alıntı yaptığı için ona ait "تو" şeklinde bir kısaltma kullandığını söylemektedir.⁶⁹⁹ Bu kısaltma, *el-Kâşif 'an Hakā'iki's-Sünen* adlı eserde 798 yerde,⁷⁰⁰ et-Tûribiştî şeklinde ise 102 yerde

⁶⁹⁴ Buhârî, İlim, 13.

⁶⁹⁵ Zeydânî, I, 300.

⁶⁹⁶ Buhârî, İlim 30.

⁶⁹⁷ et-Tûribiştî, I, 101, 102.

⁶⁹⁸ Zeydânî, I, 311.

⁶⁹⁹ Tîbî, II, 369.

⁷⁰⁰ Örnek olarak bkz. Tîbî, II, 432, 698, III, 768, 807, IV, 1135, V, 1554, VI, 1874, VII, 2121, VIII, 2505, IX, 2781, X, 3046, XI, 3425, XII, 3743.

geçmektedir.⁷⁰¹ Tîbî'nin et-Tûribiştî'den bu kadar çok alıntı yapması ve onu kitabının mukaddimesinde ana kaynaklarından birisi olarak zikretmesi, onun et-Tûribiştî'den ne kadar çok etkilendiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca Tîbî, et-Tûribiştî'nin görüşlerine çoğunlukla katılmakla beraber⁷⁰² bazı konularda et-Tûribiştî'nin görüşlerine eleştiriler getirmiştir.⁷⁰³

et-Tûribiştî'nin kendisinden sonraki şârihler üzerindeki etkisi her ne kadar Beyzâvî ve el-Muzhiri ile başlamışsa da, onun etkisinin şârihler üzerinde açık bir şekilde görülmesi Tîbî'nin yazdığı şerh ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra et-Tûribiştî'nin görüşleri ve *el-Müeyesser* adlı şerhi, hadis şârihlerinin çoğunluğu tarafından önem verilen bir kaynak haline gelmiştir.

4. et-Tûribiştî'nin İzzeddin Yusuf b. İbrahim el-Erdebîli üzerindeki etkisi *el-Ezhâr şerhü'l-Mesabih* adlı eserinde görülmektedir. Müellif eserinin mukaddimesinde, kitabını yazarken faydalandığı ana kaynaklardan birinin et-Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* adlı şerhi olduğunu söylemektedir.⁷⁰⁴

5. et-Tûribiştî'nin İbnû'l-Melek ismi ile meşhur Muhammed b. İzzeddin Abdullatif b. Abdülaziz b. Eminiddin b. Ferište el-Rumi el-Kirmânî el-Hanefî; üzerindeki etkisi, *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eserinde görülmektedir. İbnû'l-Melek yazdığı şerhin mukaddimesinde, *Mesabihû's-Sünne*'nin basit ya da orta seviyede şerhleri olduğunu, bazı öğrencilerinin kendisinden bu şerhlerdeki faydalı ve önemli bilgileri bir şerh içinde toplamasını istediklerini ve bu istekler üzerine bu eseri yazdığını söylemektedir.⁷⁰⁵ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere İbnû'l-Melek, kendisinden önceki şerhlerden alıntılar yaparak eserini oluşturmuştur. Bu alıntılar arasında et-Tûribiştî'nin şerhi büyük bir yer tutmaktadır. Fakat bu alıntılarının çoğunda et-Tûribiştî ismi geçmemektedir.

⁷⁰¹ Örnek olarak bkz. Tîbî, II, 422, 549, III, 997, IV, 1167, V, 1653, VI, 2062, VII, 2206, VIII, 2479, IX, 2740, X, 3071, XI, 3642, XII, 3831.

⁷⁰² Örnek olarak bkz. Tîbî, II, 425, IV, 1125, VI, 1766, IX, 2740, 2772, 2981, XI, 3498, XII, 3860.

⁷⁰³ Örnek olarak bkz. Tîbî, II, 543, 544, III, 792, IV, 1388, VII, 2286, VIII, 2464, 2465, 2481, IX, 2988, XI, 3489.

⁷⁰⁴ el-Erdebîli'nin *el-Ezhâr şerhü'l-Mesabih* adlı eseri halen basılmamıştır. Fakat mahtut nüshasına ulaşmak mümkündür. Bkz. https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_8347/alazhar0.pdf (Erişim tarihi: Temmuz 2019).

⁷⁰⁵ İbnû'l-Melek, I, 23.

Eserde et-Tûribiştî ismi sadece altı yerde geçmektedir.⁷⁰⁶ Ayrıca İbnû'l-Melek'in atıfta bulunmadan alıntı yapması, sadece et-Tûribiştî'ye karşı yaptığı bir davranış değildir. O diğer âlimlerden alıntı yaparken de aynı şekilde davranmıştır. Biz, İbnû'l-Melek'in böyle bir yöntem izlemesinin sebebi olarak, kitabın mukaddimesinde şerhinin önceki şerhlerden derleme bir şerh olacağını belirtmesinden dolayı tekrardan kaçınmak için böyle bir yöntem başvurduğunu düşünmekteyiz. et-Tûribiştî'nin İbnû'l-Melek üzerindeki etkisini ortaya koymak için, İbnû'l-Melek'in şerhinde et-Tûribiştî'ye atıfta bulunmadan alıntı yaptığı bölümlerden birkaç örneğin yerini dipnotta gösterdik.⁷⁰⁷

6. et-Tûribiştî'nin Ebü'l-Hasen Nurüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö.1014/1605) üzerindeki etkisi, *Mirkâtü'l-Mefâtih* adlı eserinde görülmektedir. Alî el-Kârî şerhinde et-Tûribiştî'nin eserinden çok sayıda alıntı yapmıştır. Bu alıntıları doğrudan et-Tûribiştî'nin *el-Müyesser* adlı eserinden değil, Tîbî vasıtasıyla yaptığını ifade etmiştir.⁷⁰⁸ Alî el-Kârî'nin *Mirkâtü'l-Mefâtih* adlı eserinde, et-Tûribiştî'nin ismi 660'tan fazla yerde geçmektedir.⁷⁰⁹ Şüphesiz ki bir âlimin bir müelliften bu kadar fazla alıntı yapması, o müellifin görüşlerinden çok fazla etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca o eserinde et-Tûribiştî'den bahsederken “imamlarımızdandır” şeklinde ifade kullanmaktadır.⁷¹⁰

7. et-Tûribiştî'nin Muhammed İdris el-Kandehlevî üzerindeki etkisi, *et-Ta'likû's-Sabih 'alâ Mişkâti'l-Mesâbih* adlı eserinde görülmektedir. Kandehlevî eserinin mukaddimesinde, kaynaklarını belirtirken *el-Müyesser*'i ilk kaynak olarak zikretmiş ve onu “Eserimi yazarken ana kaynağım et-Tûribiştî'nin el-Müyesser adlı eseridir. Ömrüme yemin olsun ki bu eser latif bir şerhtir. Yüce bir

⁷⁰⁶ İbnû'l-Melek V, 191, VI, 27, 296, 315, 453, 488.

⁷⁰⁷ et-Tûribiştî, I, 101, İbnû'l-Melek, I, 199; et-Tûribiştî, II, 451, İbnû'l-Melek, II, 485; et-Tûribiştî, II, 486, İbnû'l-Melek, III, 8; et-Tûribiştî, II, 633, İbnû'l-Melek, III, 346; et-Tûribiştî, III, 742, İbnû'l-Melek, III, 550.

⁷⁰⁸ **Alî el-Kârî**, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *el-Esmârü'l-Ceniyye fî Esmâ'i'l-Hanefiyye*, tahk, Selîmü'd-Dîn Ahmed, Hindistan 2002, s. 257.

⁷⁰⁹ Örnek olarak bkz. Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I, 150, II, 509, III, 1017, IV, 1418, V, 1899, VI, 2263, VII, 2690, VIII, 3187, IX, 3624.

⁷¹⁰ Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I, 102.

tasniftir. Onun kapsadığı faydalı bilgi ve manalar çadırında kapanmıştı onlara ondan önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur” şeklinde övmüştür.⁷¹¹

Yukarda zikretmeye çalıştığımız âlimler, et-Tûribiştî'nin görüş ve yorumlarından etkilenen âlimlerin tamamını yansıtmamaktadır. Çünkü et-Tûribiştî'nin görüş ve yorumları, tüm şerhlerde olmasa da kendisinden sonra yazılan hadis şerhlerinin çoğunda bulunmaktadır. Bu şerhler arasında İbn Hacer, Aynî, Kirmânî, Suyûtî ve Kastallânî şerhleri de vardır. Biz burada, sadece et-Tûribiştî'nin etkisinin açık bir şekilde görüldüğü, kitabından alıntı yaptığını ifade eden veya eserinin ana kaynağı olarak belirleyen âlimlerin önemlilerini ve et-Tûribiştî ismini zikretmemekle beraber onun görüşlerinden çok fazla alıntı yapan bazı âlimlerin isim ve eserlerini zikretmeye çalıştık.

3.3. el-Müeyesser'in Genel Olarak Hadis Şerhleri Arasındaki Yeri ve Önemi

el-Müeyesser, genel olarak hadis şerhleri ve özellikle de *Mesâbihu's-Sünne* ve *Mişkâtü'l-Mesâbih* şerhleri arasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu durum, hadis şârihlerinin çoğunluğunun *el-Müeyesser*'den istifade etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Baktığımızda kendisinden sonra genel hadis şârihlerinden İbn Hacer,⁷¹² Aynî,⁷¹³ Suyûtî,⁷¹⁴ Kastallânî,⁷¹⁵ Kirmânî,⁷¹⁶ Münâvî,⁷¹⁷ gibi birçok şârih, şerhlerinde et-Tûribiştî'nin görüşlerine bigâne kalmamış ve *el-Müeyesser* adlı eserini kaynak olarak

⁷¹¹ Kandehlevî, I, 5.

⁷¹² İbn Hacer *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde et-Tûribiştî'den 29 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *Fethu'l-Bârî*, I, 529, II, 19, III, 175, IV, 114, V, 36, VI, 8, IX, 532, X, 510, XI, 52, 382, XII, 357, XIII, 433.

⁷¹³ Aynî *Umdetü'l-Kârî* adlı eserinde et-Tûribiştî'den 27 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *Umdetü'l-Kârî*, I, 52, II, 51, V, 59, VI, 20, X, 81, XII, 201, XIV, 84, XXIV, 129.

⁷¹⁴ Suyûtî, *Kûtu'l-Mugtezî ala Cami'i't-Tirmizî, ed-Dibâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc, Mirkâtü's-Su'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd, et-Tevşîh Şerhü'l-Cami'i's-Sahih ve Ukûdü'z-Zeberced 'alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adlı eserlerinde et-Tûribiştî'den 90 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *Kûtu'l-Mugtezî*, I, 507, II, 713; *ed-Dibâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, tahk, Ebû İshak el-Huveynî, I-VI, Birinci Baskı, Dâru İbn Affân, el-Huber (Suûdi Arabistan) 1996, I, 8; *Mirkâtü's-Su'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd*, I-III, Birinci Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012, II, 632, III, 1190; *et-Tevşîh Şerhü'l-Cami'i's-Sahih*, tahk, Razvan Cami Razvan, I- IX, Birinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1998, II, 512, 649; *Ukûdü'z-Zeberced 'alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, tahk, Dr. Selman el-Kudah, I-III, Dâru'l-Cil, Beyrut 1994, I, 186, II, 206, III, 63.

⁷¹⁵ Kastallânî *İrşâdü's-Sârî* adlı eserinde et-Tûribiştî'den 83 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *İrşâdü's-Sârî*, I, 63, II, 316, III, 63, IV, 125, V, 286, VI, 84, IX, 44, X, 118.

⁷¹⁶ Kirmânî *el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserinde et-Tûribiştî'den 15 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *el-Kevâkibü'd-Derârî*, I, 36, IV, 232, VI, 198, VII, 98, X, 166, XIX, 29, XXI, 26.

⁷¹⁷ Münâvî *Fezû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sagîr ve et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sagîr* adlı eserlerinde et-Tûribiştî'den 106 yerde alıntı yapmaktadır. Örnek olarak bkz. *Fezû'l-Kadîr*, I, 367, II, 247, III, 254, IV, 44, V, 297, VI, 279; *et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sagîr*, I- II, Üçüncü Baskı, Mektebetü'l-imam Şafii, Riyad 1988, I, 72, 310, 442.

kullanmışlardır. *el-Müeyesser'in* şerhler arasında ki konumunu tespit edebilmek için Şâmile programı vasıtasıyla şerhler arasında yapacağımız tarama yeterli olacaktır. Yaptığımız tarama sonucunda et-Tûribiştî'nin ismi yaklaşık iki bin beşyüz yerde geçmektedir. Şârihlerin bu şerhi önemsemesi ve kaynak olarak kullanmasının sebebi, *el-Müeyesser'in* bünyesinde birçok özelliği barındırmasından dolayıdır. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. *el-Müeyesser'in Mesâbihu's-Sünne* gibi hadis kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan bir eserin şerhidir. Şüphesiz bir şerhin değeri, şerh ettiği eserin değeriyle doğrudan alakalıdır.

b. Müellif, hadislerin manalarını açıklarken ve ihtilafı meseleleri çözüme kavuştururken Kur'an ve Sünnet'i delil olarak gösterme konusunda ki titizdir.

c. *el-Müeyesser'in* akâid, ibâdet, muamelât, âdâb ve dinin diğer tüm konularını ihtiva etmektedir.

d. *el-Müeyesser'in*, yedinci asrın yarısına kadar devam eden fıkıh ağırlıklı şerhlerden farklı olarak, hadisin farklı tariklerinden gelen tüm lafızların dikkate alarak hadisten murat edilen mananın tespit edilmesi, hadisin siyak ve sibakına önem verilmesi, görünüşte birbiriyle çelişkili olan hadislerin cem ve te'lif edilmesi gibi hadis ağırlıklı konulara daha çok önem veren ilk şerhlerdendir.

e. *el-Müeyesser* şerhi birçok farklı konuyu ihtiva etmekle birlikte Garibü'l-Hadis ve muhtelifü'l-Hadis konularına daha çok ağırlık vermektedir. Şerhte Bu iki konuyla ilgili değerli görüş ve fikirler sunulmaktadır.

f. *el-Müeyesser* şerhinde hadislerin manalarıyla ilgili önceki şerhlerde bulunmayan birçok özgün açıklama bulunmaktadır.

g. Müellif, önceki âlimlerin görüşlerini gerektiğinde eleştirmekten geri durmamıştır. Bu bağlamda o kuru bir nakilci olmamış; bilakis önceki görüşleri ciddi bir incelemeye tabi tutarak aktarmaya gayret etmiştir. Onun bu tutumu sonraki şârihler tarafından önemsenmiş ve dikkate alınmıştır.

h. Müellif, ravilerden kaynaklanan tahrif ve tashif gibi hatalar üzerinden durmuş ve hadislerin Peygamberimizin ifade ettiği şekliyle ortaya konulmasına çok önem vermiştir.

i. Müellif şerhinde, yeri geldikçe okuyucuya nasihat ve öğüt vererek rehberlik etmeye itina göstermiştir.

j. Müellif şerhinde, meseleleri açıklarken sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şerhin bu özelliği, kendisinden kolay bir şekilde istifade edilmesine katkı sağlamıştır.

3.4. El-Müeyesser'in Mesâbîhu's-Sünne Şerhleri Arasındaki Yeri ve Önemi

el-Müeyesser, kendisinden sonra telif edilen *Mesâbîhu's-Sünne* ve *Mişkâtü'l-Mesâbîh* şerhleri için en önemli kaynaklardan bir tanesi olmuştur. Tîbî ve Kandehevî gibi bazı şârihler, yazdıkları şerhlerin mukaddimelerinde *el-Müeyesser*'i yararlandıkları temel kaynaklardan biri olarak tanıtmışlardır.⁷¹⁸ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiyi “et-Tûribiştî'nin Kendisinden Sonra ki Şârihlere Etkisi” başlığı altında değerlendirmede bulunmuştuk. *el-Müeyesser*'in *Mesâbîhu's-Sünne* ve *Mişkâtü'l-Mesâbîh* şerhleri arasında elde ettiği bu önemli konumun sebebinin yukarıda zikrettiğimiz özelliklerine ilave olarak şu iki özelliğe bağlayabiliriz.

a. *el-Müeyesser*, *Mesâbîhu's-Sünne*'nin ilk şerhlerinden bir tanesidir.

b. Müellif şerhinde, *Mesâbîhu's-Sünne*'nin hadislerinde bulunan tahrif ve tashif gibi hatalar üzerinde titizlikle durmuş, söz konusu hadisleri diğer hadis kaynaklarıyla karşılaştırarak el-Begavî'den kaynaklanan veya *Mesâbîhu's-Sünne*'nin bütün nüshalarını karşılaştırarak müstensih hatalarını ortaya koymaktadır. Yukarıda zikredilen özelliklere ilave olarak bu iki özellik, *el-Müeyesser*'i kendisinden sonra gelen *Mesâbîhu's-Sünne* şârihleri için temel başvuru kaynağı haline getirmiştir.

Son olarak bazı âlimlerin *el-Müeyesser* hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade edebiliriz: Sübkî “et-Tûribiştî, *Mesâbîhu's-Sünne*'yi güzel bir şekilde şerh etti” demiştir.⁷¹⁹ Ali el-Karî

⁷¹⁸ Tîbî, II, 369; Kandehevî, I, 5.

⁷¹⁹ Sübkî, VIII, 349.

et-Tûribiştî Mesâbihu's-Sünne üzerine birçok açıdan fayda sağlayan kıymetli bir şerh yazmıştır. et-Tûribiştî Mesâbihu's-Sünne'nin ilk şârihi olmuş ve şerhinde ince meseleleri ortaya koymuştur. Bu ince meselleri et-Tîbi şerh Mişkâtü'l-Mesâbih adlı eserinde aktarmış, ben de aktardığı bu bilgileri Mirkâtü'l-Mefâih adlı eserimde naklettim

Şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁷²⁰ Kandehevî “Ömrüme yemin olsun ki bu eser latif bir şerhtir. Yüce bir tasniftir. Onun kapsadığı faydalı bilgi ve manalar çadırında kapanmıştı onlara ondan önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur”⁷²¹ şeklinde övmüştür.⁷²² Ceştî

et-Tûribiştî eserinde, rivayet ve dirâyet yöntemini cem ederek en güzel yöntemi izlemiştir. Kitabın ismi muhtevasıyla tam bir uyum içindedir. Çünkü eser, hadislerin manalarını anlamak isteyen kimseler için kolaylaştırılmıştır. Bu eseri inceleyen herkes müellifin tahkik konusunda ki maharetini ve bakış açısındaki inceliğini mutlaka görecektir. O, hadislerin anlaşılması, sırlarının ortaya çıkarılması, taşıdığı manaların açıklanması ve maksatlarının kavranması konusunda büyük bir çaba ortaya koymuştur. Hadislerde geçen kelimelerin manalarını tüm lügavi manaları vererek veciz bir şekilde açıklamıştır. Bu özelliğiyle kendisinden önce gelen âlimlerin önüne geçmiştir. Gerçekten şerhinde hayranlık veren bilgiler aktarmaktadır. Kendisinden sonra gelen âlimlerin çok azı onun ilmî seviyesine ulaşabilir. Onlar et-Tûribiştî'nin izlediği yöntemi örnek almış ve onun değerini anlamışlardır. Onun yüksek değerine vakıf olabilmek için bu emsalsiz eserin incelemek yeterli olacaktır

Şeklinde değerlendirmiştir.⁷²³

⁷²⁰ Ali el- Karî, *el-Esmâri'l-Ceniyye fî Esmâ'i'l-Hanefiyye*, s. 257.

⁷²¹ Burada Kandehevî'nin Rahmân süresi 72-74. ayetlerden iktibas etmektedir.

⁷²² Kandehevî, I, 5.

⁷²³ Ceştî, s. 71, 72.

SONUÇ

Hadis edebiyatının önemli eserlerinden biri olan el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'sine kendisinden sonra gelen âlimler tarafından hak ettiği değer verilmiş ve onun üzerine onlarca çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk ve en önemlilerinden bir tanesi et-Tûribiştî'nin (ö. 661/1263) "*el-Müeyesser fi Şerhi Mesâbîhu's-Sünne*" adlı şerhidir.

et-Tûribiştî günümüz İran bölgesindeki 'Tûribişt' köyünde doğmuş ve bu köye nispetle âlimler arasında 'et-Tûribiştî' nisbesi ile meşhur olmuştur. et-Tûribiştî Moğol istilası döneminde yaşadığı için onun hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

et-Tûribiştî'nin şerhinden önce el-Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'si üzerine üç şerh yapıldığı bilinmektedir. et-Tûribiştî'nin *el-Müeyesser* adlı eseri, *Mesâbîhu's-Sünne* üzerine yazılmış dördüncü şerh çalışmasıdır. Fakat bu eser *Mesâbîhu's-Sünne*'nin basılmış ilk şerhi olma özelliğini taşımaktadır.

et-Tûribiştî şerhinde döneminin kabul gören eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Hadis alanında *Kütübü Tis*'a başta olmak üzere hadislerin yer aldığı temel kaynakların yanı sıra diğer alanlarda meydana getirilmiş eserlere de atıfta bulunmuştur. et-Tûribiştî şerhinde, yaklaşık kırk yedi farklı kaynaktan faydalanmıştır.

et-Tûribiştî'nin kaynaklar konusunda çok hassas ve titiz olduğu, herhangi bir görüş ya da fikri, sahibinden başkasına nispet etmeyi ihanet olarak kabul ettiği görülmektedir. Kaynaklardan yaptığı alıntılar göz önüne aldığımızda, bazen müellif ve eserinin ismini belirtmekte, bazen sadece müellifin ismini belirtmekte, bazen de ne müellifin ne de eserinin ismini vererek "زَعَمَ بَعْضُ أَهْلِ الْمَعَانِي" ، "فُسِير" gibi genel ifadeler kullanmaktadır.

et-Tûribiştî *Mesâbîhu's-Sünne*'nin tüm hadislerini değil, sadece müşkil olarak kabul ettiği hadisleri şerh etmektedir. et-Tûribiştî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'de bulunan 4781 hadisin sadece 1715 tanesini şerh ettiğini tespit ettik. Bu da yaklaşık olarak *Mesâbîhu's-Sünne*'deki hadislerin % 36'sına tekabül etmektedir.

et-Tûribiştî'nin hadisleri şerh metodu tezimizin en önemli bölümünü oluşturmuştur. Bir hadisi sened ve metin olarak ikiye ayırdığımızda öncelikle sened kısmına değinmek gerekmektedir. İmam el-Begavî *Mesâbîhu's-Sünne*'nin hadislerini senedsiz olarak

aktardığı için et-Tûribiştî şerhinde, sened açısından değerlendirmelere çok az yer vermiştir. O sadece şerh ettiği hadislerin sahabi ravisini zikretmiş ve bu isimlerle ilgili tahrif veya tashif gibi hatalar varsa düzeltmekle yetinmiştir. Ayrıca şerhinin birçok yerinde hadisleri sıhhat açısından değerlendirmiş ve bu değerlendirmeler esnasında bazı ravileri cerh veya ta'dil açısından kritik etmiş olmasına rağmen, bu konuyu ön plana çıkarmamaya özen göstermiştir.

Hadislerin metin kısmıyla alâkalı olarak et-Tûribiştî şerhinde, hadislerin kelime, dil, lafız ve muhteva açıklamalarına özellikle önem vermekte, söz konusu hadislerin âyetlerle ve diğer hadislerle olan bağlantısına dikkat çekmektedir. Hadislerin dil, lafız ve muhteva açıklamalarında başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere pek çok âlimin görüşüne yer vererek hadislerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Fakat o, kuru bir nakilci olmamış; bilakis önceki görüşleri ciddi bir incelemeye tabi tutarak aktarmaya gayret etmiştir. Onun bu tutumu sonraki şârihler tarafından önemsenmiş ve dikkate alınmıştır.

et-Tûribiştî eserinde birçok farklı konuyu ele almakla birlikte Garibü'l Hadis ve Muhtelifu'l-Hadis konularına daha çok ağırlık vermektedir. Şerhte bu iki konuyla ilgili değerli görüş ve fikirler sunmaktadır.

et-Tûribiştî hadislerle ilgili fihhi hükümleri açıklarken, eserinin birçok yerinde kitabının hadis kitabı sınırlarını aşmasını istemediğini ve bundan dolayı fikhın konusu olan tartışmaları zikretmesinin ana maksadı olmadığını, çünkü onlara ait ayrı kitaplar olduğunu dolayısıyla asıl amacının hadislerin manalarının doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak olduğunu dile getirmiştir. et-Tûribiştî kendisini her hangi bir fikh mezhebe nisbet etmemekle beraber, Hanefî mezhebinin görüşlerine ters düşen hadisleri veya diğer mezhepler tarafından Hanefilere karşı delil olarak kullanılan hadisleri, çoğunlukla Hanefilere göre açıklamaya çalışmıştır. Yine et-Tûribiştî bu görüşleri aktarırken maksadının konuyla ilgili tüm tartışmaları ve delilleri zikretmek değil, sadece hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için hadislerin yorumlanabileceği tüm yönlerini zikretmek olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber et-Tûribiştî, “konu hakkında kısaca bilgi verme” genel prensibine uyarak gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Kendisi de kitabında, her grubun kendine ait kitapları olduğunu ve bütün

delillerini ve iddialarını orada açıkladıklarını, bundan dolayı konuları fazla uzatmak istemediğini açıkça belirtmiştir.

et-Tûribiştî'nin şerhinin, kendisinden önce hicri yedinci asrın yarısına kadar devam eden fıkıh ağırlıklı şerhlerden farklılık arz ettiğini ifade etmemiz gerekmektedir. Ayrıca et-Tûribiştî, i'tikada ait meseleleri açıklamaya çok önem vermiş ve bu konuda genel anlamda Ehl-i Sünnet'in görüşlerini benimsemiştir.

et-Tûribiştî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'deki hadis metinlerini zaman zaman irdelediğini ve bu bağlamda metin tenkidi yaptığını görmekteyiz. Söz konusu metin tenkidi, genel anlamda rivayetlerde meydana gelen idrac, tashif ve tahrif gibi bazı ravilerden kaynaklanan hatalara işaret etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, *Mesâbîhu's-Sünne*'deki hadisleri alındıkları kaynaklarla karşılaştırmaya önem vermiştir. Bu karşılaştırmalar neticesinde imam el-Begavî'nin aktardığı hadislerle ilgili bazı hataları tespit, tenkit ve tashih etmiştir.

et-Tûribiştî eserinde, hadislerin manalarıyla ilgili önceki şerhlerde bulunmayan birçok özgün açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamalar sayesinde et-Tûribiştî'nin el-Müyesser adlı eseri, kendisinden sonra gelen âlimler tarafından dikkate alınmış, bazen yararlanılan temel kaynak bazen de atıfta bulunulup istifade edilen önemli bir eser olmuş ve bu sayede hadis şerhleri arasında önemli bir konum elde etmiştir.

KAYNAKÇA

Acâc Hatîb, Muhammed es-Sünne Kable't-Tedvîn, Üçüncü Baskı, Dârû'l-Fikr, Beyrut 1980.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), el-Müsned, tahk, Şuayb el-Arnaût ve diğçerleri, I-XLV, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Alî el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *el-Esmârü'l-Ceniyye fî Esmâ'î'l-Hanefiyye*, tahk, Selîmü'd-Dîn Ahmed, Hindistan 2002.

-----, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, I-IX, Birinci Baskı, Dârû'l-Fikr, Beyrut 2002.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X11, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî (ö. 786/1384), *el-İnâye*, I-X, Dârû'l-Fikr, Beyrut.

Bağdatlı, İsmâil Paşa (1839-1920), *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-el-Begavî (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-Sünne*, tahk, Dr. Yusuf el-Mer'aşlı ve diğçerleri, I-IV, Birinci Baskı, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1987.

-----, *Me'âlimü't-Tenzîl*, tahk, Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğçerleri, I-VIII, Dördüncü Baskı, Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzi 1997.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, tahk, Muhammed Abdulkadir Atâ, I-X, Üçüncü Baskı, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- Beykûnî**, Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî ed-Dımaşkî (ö. 1080/1669), *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, Birinci Baskı, Dâru'l-Muğni, Riyad 1999.
- Beyzâvî**, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Tuhfetü'l-Ebrâr*, tahk, Nureddin Talib, I-III, Vizaratu'l Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2012.
- Brockelmann**, Carl (1868-1956), *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, Çev. Abdulhalim en-Neccâr, Dâru'l-Maârif, I-VI, Beşinci Baskı, Kahire 1977.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, tahk, Dr. Mustafa el-Buğa, I-VII, Beşinci Baskı, Daru İbn Kesir, Dımaşk-Beyrut.
- , *et-Târîhu'l-Kebîr*, tahk, Muhammed Abdülmuîd Han, I-VIII, Dâiretü'l Maârifil-Osmaniye, Haydarâbâd.
- , *Kitâbu'd-Duafâi's-Sagîr*, tahk, Ebû Abdullah Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi'l-Ayneyn, Birinci Baskı, Mektebetu İbn Abbas, 2005.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, tahk, Dr. İsmetullah İnâyetullah Muhammed I-VIII, Birinci Baskı, Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye Beyrut ve Darü's-Sirac Medine 2010.
- Ceştî**, Muhammed Abdülhalim b. Abdurrahîm, el-Bidâ'atü'l-Müzcâti limen Yûtâli'u'l-Mirkâtü fi Şerhi'l-Miškât, Mektebetü İmdâdiyye, Pakistan.
- Cevherî**, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *Tâcü'l-Luğa*, tahk, Ahmed Abdülgafûr Attâr, I-VI, Döndürcü Baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.
- Cezâirî**, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî (1852-1920), *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, tahk, Abdülfettâh Ebû Gudde, I-II, Birinci Baskı, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep 1995.

Cüveynî imâmü'l-Haremeyn, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085), *el-Varakât fî Usûli'l-Fıkh*, tahk, Dr. Abdüllatif Muhammed el-A'bd, Dârü't-Türâs, Kahire 1977.

Çetin, Abdurrahman "Nesih" Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt 32, İstanbul 2006.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen*, tahk, Hüsyen Selim Esed ed-Dârânî, I- IV, Birinci Baskı, Darü'l Mugni, Suudi Arabistan 2000.

Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî ed-Dâvûdî (ö. 945/1539), *Tabakatü'l-Müfessirîn*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Dümeynî, Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, Mekâyîsü Nakdi Mütûni's-Sünne, (yayın evi yok) Birinci Baskı, Riyad 1984.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, tahk, Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil karabelli, I-VII, Birinci Baskı, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, Beyrut 2009.

Ebû Mûsâ, Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni (ö. 581/1185), *el-Mecmû'u'l-Mugis fî Garibeyi'l-Kur'an ve'l-Hadis*, tahk, Abdülkerim el-Garbavi, I-III, Birinci Baskı, Câmîatü Ümmi'l-kurâ, Mekke ve Dâru'l-Medeni Cidde 1986-1988.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Marifetu's-Sahâbe*, tahk, Âdil b. Yusuf el-Azazi, I-VII, Birinci Baskı, Dâru'l-Vatan, Riyad 1998.

Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846), *Dîvân*, tahk, Muhyiddin el-Hayat, Nezâretü'l-Maârif-İ' Umumiyye el-Celile izniyle Muhammed Cemâl tarafından basılmıştır.

-----, *Dîvânu'l-Hamâse*, tahk, Ahmed Hasan Besec, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838) *el-Garîbü'l-Musannef*, tahk, Dr. Safvan Adnan Dâvûdî, I-II, Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine 1995-1997.

-----, *Garîbü'l-Hadîs*, tahk, Muhammed Abdülmuîd Han, I-IV, Birinci Baskı, Dâiretü'l Maârifil-Osmaniye, Haydarâbâd 1964.

Fehd b. İbrahim b. Abdillâh eş-Şemsan, *el-Müyesser'in* 'Min Evveli Babi'l-Esami Min Kitabi'l-Adab İla Ahiri Babi La Tekumu's-Saatu İlla Ale's-Şırar Min Kitabi'l-Fiten', Dirâse ve Tahkîk, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riya 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Fehmî, Abdüsselâm, *Târihü'd-Devleti'l-Moguliyye fi İran*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1981.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, tahk, Mustafa Abdulkadir Atâ, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

-----, *el-Medhal ilâ (ma'rifeti)Kitâbi'l-İklîl*, tahk, Dr. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-Dava, İskenderiye.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *Kitâbu't-Tabakât (Tabakâtu'r-Ruvât)*, tahk, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, tahk, Mehdî Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî, I-VIII, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl.

Hamza el-Melîbârî, *el-Hadisü'l-Me'lul Kavaid ve Davabit*, Birinci Baskı, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke ve Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, tahk, Dr. Mahmud et-Tahan, I-II, Mektebetü'l-Meârif, Riyad.

Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, tahk, Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, I-III, Üçüncü Baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985.

Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *A'lâmü'l-Hadis fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tahk, Dr. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman âl-i Suud, Câmiatü Ümmi'l-kurâ (Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Türasi'l-İslamî), I-IV, Birinci Baskı, Mekke 1988.

-----, *Me'âlimü's-Sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, I, IV, Birinci Baskı, Halep 1932.

-----, *Islâhu Galati'l-Muhaddisîn*, tahk, Hâtemü'd-Dâmin, İkinci Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985.

-----, *Garibü'l-Hadis*, tahk, Abdülkerim İbrahim el-Garbâvi, Dârü'l-Fikr, I-III, Dımaşk 1982.

Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî (ö. 401/1011), *el-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadis*, tahk, Ahmed ferid el-Mezidi, I-VI, Birinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Suûdi Arabistan 1999.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstizkârü'l-Câmi' li-Mezâhibi Fukahâ'i'l-Emsâr ve 'Ulemâ'i'l-Aktâr fîmâ Tezammenehü'l-Muvatta' min Me'âni'r-Re'y ve'l-Âsâr*, tahk, Sâlim Muhammed Atâ ve Muhammed Ali Muavviz, I-IX, Birinci Baskı, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

-----, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, tahk, Alî Muhammed el-Becâvî, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Cîl, Beyrut 1992.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, tahk, Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, I-IX, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh (Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî)*,

tahk, Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, I- X, İkinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, tahk, Kemâl Yusuf el-Hût, I-VII, Birinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dârû'l-Ma'rife, Beyrut 1960.

-----, *Nüzhetü'n-Nazar fi Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, tahk, Nureddin Itır, Birinci Baskı, Darü'l-Besâir, Kahire 2011.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân mimmâ Sebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Esbetehü'l-'Ayân*, tahk, İhsân Abbas, I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut 1994.

İbn Kâdî Şühbe, Ebû's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî (ö. 851/1448), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, tahk, Hâfiz Abdülalîm Han, I-IV, Birinci Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1987.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Dârû'l-Fikr, Beyrut 1986.

İbn Kurkul, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vehrânî el-Hamzî (ö. 569/1174), *Metâli'u'l-Envâr 'âlâ Sıhâhi'l-Âsâr*, I-VI, Birinci Baskı, Vizaratu'l Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Katar 2012.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Garibü'l-Hadis*, tahk, Dr. Abdullah el-Cuburi, I-III, Birinci Baskı, Metba'atü'l-Ânî, Bağdat, 1977.

-----, *Te`vîlü Müşkili'l-Kur`ân*, tahk, İbrâhim Şemseddin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) *es-Sünen*, tahk, Şuayb el-Arnaût ve diğeri, I-V, Birinci Baskı, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, Beyrut 2009.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Üçüncü Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1993.

İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî (ö.795/1393), *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, tahk, Nûreddin Itr, I-II, Birinci Baskı, Dârü'l-Mellâh, Beyrut 1978.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Keşfü'l-Müşkili Min Hadîsi's-Sahîhayn*, tahk, Ali Hüseyin el-Bevâb, I-IV, Dâru'l-Vatan, Riyad.

İbnü'l-Gazzî, Şemsüddîn Ebû'l-Meâli Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Gazzî (ö. 1167/1753), *Dîvânü'l-İslâm*, tahk, Sayed Kusrâvî Hasan, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

İbnü'l-Melek, Muhammed b. İzzeddin Abdullatif b. Abdülaziz b. Eminiddin b. Ferište el-Rumî el-Kirmânî (ö. 854/ 1450), *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*, tahk, Nureddin Talib, I-VI, Birinci Baskı, İderatü's-Sekâfeti'l İslâmiyye 2012.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ma`rifetu Envâ'i'İlmi'l-Hadîs* (Mukaddimetü İbni's-Salâh), tahk, Nûreddin Itr, Dârü'l-Fikr, Suriye ve Dârü'l-Fikr'il-Muasır, Beyrut 1986.

İbnü's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya`kub b. İshâk es-Sikkît (ö. 244/858), *İslâhu'l-Mantık*, tahk, Muhammed Mur'ib, Birinci Baskı, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.

- İsfahânî**, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, tahk, Dr. Safvan Adnan Dâvûdî, Birinci Baskı, Dâru'l-Kalem Dimaşk ve ed-Dar eş-Şamiyye Beyrut 1992.
- Kâdî İyâz**, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâ'id (fi Şerhi Sahîh)i Müslim*, tahk, Dr. Yahya İsmâil, I-VIII, Birinci Baskı, Darü'l-Vefa, Mısır 1998.
- Kafesoğlu**, İbrahim, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- Kandehlevî**, Muhammed İdrîs (1899-1974), *et-Ta'liku's-Sabîh 'alâ Mişkâti'l-Mesâbih*, I-IV, Matbaatü'l-İtidal, Dımaşk 1935.
- Kastallânî**, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517), *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Yedinci Baskı, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır 1905.
- Kâtib Çelebi**, Mustafa b. Abdullah Hacı Halîfe Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, tahk, Mahmut Abdülkâdir el-Arnaût, I-VI, İrcica Yayınevi, İstanbul 2010.
- , *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941.
- Kehhâle**, Ömer Rızâ (1905-1987), *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, I- XV, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut- Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, Beyrut.
- Keşmîrî**, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî (1875-1933), *Feyzü'l-Bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-VI, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Kılıç**, Hulûsi " İştikak", Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt 23, İstanbul 2001.
- Kirmânî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî (ö. 786/1384), *el-Kevâkibü'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I- XXV, İkinci Baskı, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1981.

Makdisî, Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113), *İzâhu'l-İşkâl fî men Ubhime İsmuhû mine'n-Nisâ ve'r-Ricâl*, tahk, Dr. Bâsim el-Cevâbire, Birinci Baskı, Mektebetü'l-Muallâ, Kuveyt 1987.

Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nîsâbûrî (ö. 518/1124), *Mecmau'l-Emsâl*, tahk, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-II, Dârul-Mârife, Beyrut 2004.

Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488), *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâzi Ehâdîsi'l-Buhârî*, I-XI, Birinci Baskı, Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, Beyrut, 2008.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi 'i's-Sagir*, I-VI, Birinci Baskı, el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1937.

-----, *et-Teyşîr bi-Şerhi'l-Câmi 'i's-Sagîr*, I- II, Üçüncü Baskı, Mektebetu'l imam Şafii, Riyad 1988.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874) el-Câmiu's-Sahîh, tahk, Muhammed Fuâd Abdilbâkî, I-V, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, tahk, Abdülfettâh Ebû Gudde, I-IX, İkinci Baskı, Mektebetü'l-Metbuati'l-İslamiyye, Halep 1986.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *et-Takrîb ve't-Teyşîr li(fî)-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, tahk, Muhammed Osman el-Haş, Birinci Baskı, Dârul-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1985.

Okumuş, Ömer, "Sühreverdî, Ebü'n-Necîb", Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt 38, İstanbul 2010.

Özşenel, Mehmet "Sehâvî, Alemüddin", Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt 36, İstanbul 2009.

- Râmehurmuşî**, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmehurmuşî el-Fârisî (ö. 360/971), *el-Muhaddisü'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*, tahk, Muhammed Acâc el-Hatîb, Üçüncü Baskı, Dârû'l-Fikr, Beyrut 1983.
- Rûdânî**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî (ö. 1094/1683), *Sılatü'l-Halef bi-Mevsûli's-Selef*, tahk, Muhammed Haccî, Birinci Baskı, Dârû'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, tahk, Ebû Muhammed İbn Âşûr, I-X, Birinci Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 2002.
- Sancaklı**, Saffet, *el-Begavî ve Şerhü's Sünnne'deki Şerh Metodu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1996, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Sâvî**, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî (ö. 1241/1825), *Şerhu's-Sâvî ala Cevhereti't-Tevhîd*, tahk, Abdulfettâh el-Bizm, İkinci Baskı, Daru İbn Kesir, Dımaşk-Beyrut. 1999.
- Sehâvî**, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, tahk, İbrahim Bacis Abdülmecid, I-III, Birinci Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999.
- , *ed-Dav'ü'l-Lâmi'li-Ehli'l-Karni't-Tâsi*, I-VI, (I-XII Cilt, I-VI Mücelled) Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut.
- Serahsî**, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Darül' Marife, Beyrut 1993.
- Sübki**, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki (ö. 771/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, tahk, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, I-X, İkinci Baskı, Dâru Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Kahire 1993.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Tenvîrü'l-Havâlik 'alâ Muvatta'î Mâlik*, I-II, el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır 1969.

-----, *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut.

-----, *Kûtu'l-Mugtezî ala Cami'î't-Tirmizî*, I-II, Câmîatü Ümmi'l-kurâ, Mekke 2003.

-----, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, tahk, Ebû İshak el-Huveynî, I-VI, Birinci Baskı, Dâru İbn Affân, el-Huber (Suûdi Arabistan) 1996.

-----, *Ukûdü'z-Zeberced 'alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, tahk, Dr. Selman el-Kudah, I-III, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1994.

-----, *Mirkâtü's-Su'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd*, I-III, Birinci Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012.

-----, *et-Tevşîh Şerhü'l-Cami'î's-Sahih*, tahk, Razvan Cami Razvan, I- IX, Birinci Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1998.

-----, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga*, tahk, Fuâd Ali Mensur, I-II, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, tahk, I-XXV, İkinci Baskı, Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994.

-----, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, tahk, Târik b. İvazullah ve Abdülmuhsin el-Hüseynî, I-X, Birinci Baskı, Dâru'l- Haremeyn, Kahire 1995.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, tahk, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I- XXVI, Birinci Baskı, Dârü Hecer li't-tbaa, Kahire 2001.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Müşkilü'l-Âsâr*, tahk, Şuayb el-Arnaût, I-XVI, Birinci Baskı, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1994.

-----, *Me'âni'l-Âsâr*, tahk, Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak, I-V, Birinci Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa Efendi (ö.968/1561), *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*, I-III, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343), *el-Kâşif 'an Hakâ'iki's-Sünen*, tahk, Abdulhamid Hindevi, I-XIII, Birinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke / Riyad 1997.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi'u's- Sahîh*, tahk, Beşşâr Avad Ma'rûf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

Türcan, Zişan, *Hadis Şerh Geleneği*, TDV Yayınları, Ankara 2011.

Tûribişti, Fazlullâh b. Hasan b. Hüseyin b. Yusuf et-Tûribişti el-Hanefî (ö. 661/1263), *el-Müyesser fi Şerhi Mesabihi's-Sünne*, tahk, Abdulhamid Hindevi, I-IV, İkinci Baskı, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 2008.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), *ed-Du'afâ'ü'l-Kebîr*, tahk, Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-mektebeti'l-ilmiiye, Beyrut 1984.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî el-Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tahk, Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve diğerleri, I-IV, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

-----, *el-Basît fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXV, Birinci Baskı, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad 2009.

Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-VII, İkinci Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1995.

Yücel Ahmet, *Hadis Usûlü*, Birinci Baskı, Marmara Ünivetsitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2011.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö.1205/1791), *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tahk, Komisyon, I-XL, Dâru'l-Hidâye.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, tahk, Şuayb el-Arnaût ve diğeri, I-XXV, Üçüncü Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985.

-----, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Birinci Baskı, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Fâ'ik fi garibi'l Hadis*, tahk, Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, I-IV, İkinci Baskı, Dârul-Mârife, Beyrut 2004.

Zeydânî, el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasen Mazharüddîn ez-Zeydânî el-Kûfî (ö. 727/1326), *el-Mefâtiḥ fi Şerhi-Mesabih*, tahk, Nûreddin Tâlib, I-VI, Birinci Baskı, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 2012.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî (1893-1976), *el-A'lâm*, I-VIII, On Beşinci Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 2002.

EK

EL-MÜYESSER'DE ŞERH EDİLEN MESÂBÎHU'S-SÜNNE HADİSLERİNİN,
KİTAB'LARA VE BAB'LARA GÖRE DAĞITIMI.

Şerh Edilen Hadis Sayısı	Zikredilen Hadis Sayısı	Kitabın Babları	Kitap Adı
2	31		Kitab الإيمان
0	8	باب الكبائر وعلامات النفاق	
2	13	فصل في الوسوسة	
24	31	باب الإيمان بالقدر	
7	10	باب إثبات عذاب القبر	
24	44	باب الإعتصام بالكتاب والسنة	
33	45		Kitab العلم
6	10		Kitab الطهارة
6	21	باب ما يوجب الوضوء	
20	29	باب أدب الخلاء	
4	8	باب السواك	
12	26	باب سنن الوضوء	
9	15	باب الغسل	
7	15	باب مخالطة الجنب وما يباح له	
4	12	باب أحكام المياه	
7	17	باب تطهير النجاسات	
1	7	باب المسح على الخفين	
1	7	باب التيمم	
2	6	باب الغسل المسنون	
4	9	باب الحيض	
2	5	باب المستحاضة	
4	10		Kitab الصلاة
3	3	باب المواقيت	
11	25	باب تعجيل الصلاة	
4	12	فصل	
1	8	باب الأذان	
10	20	باب فضل الأذان وإجابة المؤذن	
0	7	فصل	
19	48	باب المساجد ومواضع الصلاة	
5	11	باب الستر	
9	13	باب السترة	
5	16	باب صفة الصلاة	
5	6	باب ما يقرأ بعد التكبير	
11	37	باب القراءة في الصلاة	
5	14	باب الركوع	

4	15	باب السجود وفضله	
2	9	باب التشهد	
2	13	باب الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها	
1	16	باب الدعاء في التشهد	
5	13	باب الذكر بعد الصلاة	
8	28	باب ما لا يجوز من العمل في الصلاة وما يباح منه	
1	7	باب سجود السهو	
4	13	باب سجود القرآن	
4	9	باب أوقات النهي	
6	19	باب الجماعة وفضلها	
5	14	باب تسوية الصف	
2	9	باب الموقف	
4	10	باب الإمامة	
0	5	باب ما على الإمام	
1	10	باب ما على المأموم من المتابعة وحكم المسبوق	
2	2	باب من صلى مرتين	
0	17	باب السنن وفضلها	
5	18	باب صلاة الليل	
2	6	باب ما يقول إذا قام من الليل	
3	14	باب التحريض على قيام الليل	
2	11	باب القصد في العمل	
4	17	باب الوتر	
1	5	باب القنوت	
1	6	باب قيام شهر رمضان	
1	7	باب صلاة الضحى	
2	6	باب التطوع	
2	3	باب صلاة التسييح	
0	13	باب صلاة السفر	
3	7	باب الجمعة	
1	6	باب وجوبها	
3	11	باب التنظيف والتبكير	
4	14	باب الخطبة والصلاة	
1	4	باب صلاة الخوف	
5	25	باب صلاة العيد	
9	19	فصل في الأضحية	
1	2	باب العتيرة	
3	11	باب صلاة الخسوف	
2	2	فصل في سجود الشكر	
6	11	باب الاستسقاء	
2	12	فصل	

			كتاب الجنائز
15	48	باب عيادة المريض وثواب المرض	
5	13	باب تمني الموت وذكره	
1	9	باب ما يقال عند من حضره الموت	
5	11	باب غسل الميت وتكفينه	
6	33	باب المشي بالجنابة والصلاة عليها	
5	21	باب دفن الميت	
7	17	باب البكاء على الميت	
0	4	باب زيارة القبور	
7	17		كتاب الزكاة
8	20	باب ما تجب فيه الزكاة	
1	4	باب صدقة الفطر	
1	10	باب من لا تحل له الصدقة	
5	16	باب من لا تحل له المسألة ومن تحل له	
6	17	باب الانفاق وكراهية الامساك	
14	35	باب فضل الصدقة	
4	15	باب أفضل الصدقة	
2	6	باب صدقة المرأة من مال الزوج	
1	2	باب لا يعود في الصدقة	
4	6		كتاب الصوم
5	11	باب رؤية الهلال	
6	13	فصل	
5	17	باب تنزيه الصوم	
3	7	باب صوم المسافر	
0	5	باب القضاء	
8	29	باب صيام التطوع	
1	7	فصل	
2	12	باب ليلة القدر	
2	9	باب الاعتكاف	
23	54		كتاب فضائل القرآن
8	18	فصل	
2	6	فصل	
7	24		كتاب الدعوات
8	17	باب ذكر الله عز وجل والتقرب إليه	
2	6	باب أسماء الله تعالى	
7	22	باب ثواب التسبيح والتحميد والتهليل والتكبير	
14	28	باب الاستغفار والتوبة	
7	13	فصل	
9	29	باب ما يقوله عند الصباح والمساء والمنام	
14	33	باب الدعوات في الأوقات	

12	20	باب الاستعاذة	
5	13	باب جامع الدعاء	
4	27		كتاب المناسك
4	13	باب الإحرام والتلبية	
1	4	قصة حجة الوداع	
9	23	باب دخول مكة والطواف	
5	9	باب الوقوف بعرفة	
5	12	باب الدفع من عرفة والمزدلفة	
3	8	باب رمي الجمار	
7	18	باب الهدى	
1	8	باب الحلق	
1	3	فصل	
3	17	باب خطبة يوم النحر ورمي أيام التشريق والتوديع	
0	14	باب ما يجتنبه المحرم	
3	10	باب المحرم يجتنب الصيد	
3	8	باب الإحصار وفوات الحج	
5	10	باب حرم مكة حرسها الله	
13	21	باب حرم المدينة حرسها الله	
			كتاب البيوع
10	23	باب الكسب وطلب الحلال	
4	7	باب المساهلة في المعاملة	
2	5	باب الخيار	
8	17	باب الربا	
18	37	باب المنهي عنها من البيوع	
4	7	فصل	
4	7	باب السلم والرهن	
3	4	باب الاحتكار	
7	24	باب الإفلاس والإنظار	
2	6	باب الشركة والوكالة	
12	20	باب الغصب والعارية	
4	9	باب الشفعة	
5	8	باب المساقاة والمزارعة	
6	7	باب الإجارة	
15	19	باب إحياء الموات والشرب	
3	6	باب العطايا	
6	15	فصل	
5	10	باب اللقطة	
4	27	باب الفرائض	
2	6	باب الوصايا	
6	13		كتاب النكاح
5	23	باب النظر إلى المخطوبة وبيان العورات	
5	10	باب الولي في النكاح واستئذان المرأة	

6	17	باب اعلان النكاح والخطبة والشرط	
7	19	باب المحرمات	
3	11	باب المباشرة	
0	4	فصل	
4	6	باب الصداق	
2	13	باب الوليمة	
2	8	باب القسم	
14	26	باب عشرة النساء وما لكل واحدة من الحقوق	
6	14	باب الخلع والطلاق	
3	5	باب المطلقة ثلاثا	
1	1	فصل	
8	17	باب اللعان	
6	10	باب العدة	
1	3	باب الاستبراء	
5	22	باب النفقات وحق المملوك	
1	5	باب بلوغ الصغير وحضائنه في الصغر	
2	4		كتاب العتق
4	15	باب اعتاق العبد المشترك وشراء القريب والعتق في المرض	
5	19	باب الأيمان والنذور	
6	17	فصل في النذور	
15	31		كتاب القصاص
7	20	باب الديات	
7	21	باب ما لا يضمن من الجنايات	
1	1	باب القسامة	
7	19	باب قتل أهل الردة والسعاة في الفساد	
10	24		كتاب الحدود
6	15	باب قطع السرقة	
3	4	باب الشفاعة في الحدود	
3	6	باب حد الخمر	
1	5	باب لا يدعى على الحدود	
3	4	باب التعزير	
0	15	باب بيان الخمر ووعيد شاربها	
14	51		كتاب الإمارة والقضاء
2	6	باب ما على الولاية من التيسير	
2	9	باب العمل في القضاء والخوف منه	
5	10	باب رزق الولاية وهداياهم	
14	27		كتاب الأقضية والشهادات
26	60		كتاب الجهاد
12	28	باب إعداد آلة الجهاد	
9	28	باب آداب السفر	

4	9	باب الكتاب إلى الكفار ودعائهم إلى الاسلام	
13	25	باب القتال في الجهاد	
11	16	باب حكم الأسارى	
4	8	باب الأمان	
16	42	باب قسمة الغنائم والغلول فيها	
4	6	باب الجزية	
3	6	باب الصلح	
3	5	باب اخراج اليهود من جزيرة العرب	
2	6	باب الفبيء	
11	26		كتاب الصيد والذبائح
1	6	باب ذكر الكلب	
9	41	باب ما يحل أكله وما يحرم	
4	11	باب العقيقة	
27	72		كتاب الأطعمة
3	11	باب الضيافة	
2	2	فصل	
4	23	باب الأشربة	
2	7	باب النقيع والأنبذة	
3	8	باب تغطية الأواني وغيرها	
24	62		كتاب اللباس
6	19	باب الخاتم	
1	11	باب النعال	
15	59	باب الترجيل	
6	18	باب التصاوير	
20	51		كتاب الطب والرقي
6	15	باب الفأل والطيرة	
2	8	باب الكهانة	
7	19		كتاب الرؤيا
			كتاب الآداب
6	30	باب السلام	
2	8	باب الاستئذان	
4	14	باب المصافحة والمعانقة	
1	10	باب القيام	
10	25	باب الجلوس والنوم والمشي	
3	12	باب العطاس والتثاؤب	
1	4	باب الضحك	
9	30	باب الأسمي	
15	23	باب البيان والشعر	
5	46	باب حفظ اللسان والغيبة والشتم	
1	5	باب الوعد	
1	9	باب المزاح	

7	16	باب المفازة والعصبية	
12	27	باب البر والصلة	
4	44	باب الشفقة والرحمة على الخلق	
3	16	باب الحب في الله ومن الله	
7	24	باب ما ينهى من التهاجر والتقاطع واتباع العورات	
2	12	باب الحذر والتأني في الأمور	
6	20	باب الرفق والحياء وحسن الخلق	
6	12	باب الغضب والكبر	
4	9	باب الظلم	
4	16	باب الأمر بالمعروف	
9	41		كتاب الرقاق
4	25	باب فضل الفقراء وما كان من عيش النبي صلى الله عليه وسلم	
2	14	باب الأمل والحرص	
0	7	باب استحباب المال والعمر للطاعة	
1	9	باب التوكل والصبر	
2	12	باب الرياء والسمعة	
8	17	باب البكاء والخوف	
4	10	باب تغيير الناس	
4	6	باب	
12	27		كتاب الفتن
10	25	باب الملاحم	
9	23	باب اشراط الساعة	
11	30	باب العلاقات بين يدي الساعة وذكر الدجال	
5	11	باب قصة ابن الصياد	
1	4	باب نزول عيسى عليه السلام	
3	6	باب قرب الساعة وأن من مات قامت قيامته	
1	7	باب لا تقوم الساعة إلا على الشرار	
3	9	باب النفخ في الصور	
7	16	باب الحشر	
6	12	باب الحساب والقصاص والميزان	
13	36	باب الخوض والشفاعة	
16	36	باب صفة الجنة وأهلها	
1	5	باب رؤية الله تعالى	
5	27	باب صفة النار وأهلها	
1	4	باب خلق الجنة والنار	
19	37	باب بدء الخلق وذكر الأنبياء عليهم السلام	
9	32	باب فضائل سيد المرسلين صلوات الله عليه	
13	22	باب أسماء النبي عليه السلام وصفاته	
4	31	باب في اخلاقه وشمائله عليه السلام	
5	13	باب المبعث وبدء الوحي	
4	11	باب علامات النبوة	

3	5	فصل في المعراج	
36	66	فصل في المعجزات	
1	8	باب الكرامات	
2	9	باب	
1	6	باب	
8	22	باب في مناقب قريش وذكر القبائل	
2	10	باب مناقب الصحابة رضي الله عنهم	
3	15	باب مناقب أبي بكر رضي الله عنه	
6	13	باب مناقب عمر بن الخطاب رضي الله عنه	
4	11	باب مناقب أبي بكر وعمر رضي الله عنهما	
3	9	باب مناقب عثمان بن عفان رضي الله عنه	
0	3	باب مناقب هؤلاء الثلاثة رضي الله عنهم	
5	14	باب مناقب علي بن أبي طالب رضي الله عنه	
2	17	باب مناقب العشرة رضوان الله عليهم أجمعين	
15	45	باب مناقب أهل بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم	
4	12	باب مناقب أزواج النبي صلى الله عليه وسلم	
24	59	باب جامع المناقب	
5	12	باب ذكر اليمن والشام وذكر أويس القرني رضي الله عنه	
3	6	باب ثواب هذه الأمة	
1715	4781		

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Moustafa Jabal
Uyruğu : Türkiye (TC)
Doğum Tarihi ve Yeri : 8 Ocak 1990, Halep/Suriye
Medeni Durumu : Evli
Tel : 05050462485
Email : m.gabal.1900@gmail.com
Yazışma Adresi : Mimarsinan Fatih Mah. Birlik Sok. No: 82/27
Melikgazi / KAYSERİ

EĞİTİM:

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	el-Ezher Ü. Arapça ve İslami Araştırmalar Fak. /Mısır	2012
Lise	Dâru Nahdati el-Ulûmi eş-Şer'iyye/ Suriye	2008

İŞ DENEYİMLERİ:

Yıl	Kurum	Görev
2018-Halen	Özel Sektör/Kayseri	Dış Ticaret
2016-2017	Melikgazi Milli Eğitim/Kayseri	Öğretmen
2012-2015	Özel Arapça ve İslamî İlimler	Öğretmen